



УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ

МИЛИЦА Б. РИСТИЋ ЦАКИЋ

**ДИЛЕМЕ И ПАРАДОКСИ КЉУЧНИХ ПОРЕСКИХ
ЕЛЕМЕНАТА – УЗРОЦИ КОНТИНУИРАНИХ
РЕФОРМИ ПОРЕЗА НА ДОБИТ ПРЕДУЗЕЋА**

докторска дисертација

Ниш, 2024. година



УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ

МИЛИЦА Б. РИСТИЋ ЦАКИЋ

**ДИЛЕМЕ И ПАРАДОКСИ КЉУЧНИХ ПОРЕСКИХ
ЕЛЕМЕНАТА – УЗРОЦИ КОНТИНУИРАНИХ
РЕФОРМИ ПОРЕЗА НА ДОБИТ ПРЕДУЗЕЋА**

докторска дисертација

Текст ове докторске дисертације
ставља се на увид јавности,
у складу са чланом 30, ставом 8. Закона о високом образовању („Сл. гласник РС“, број
76/2005, 100/2007 – аутентично тумачење, 97/2008, 44/2010, 93/2012, 89/2013, 99/2014).

НАПОМЕНА О АУТОРСКИМ ПРАВИМА

Овај текст се сматра рукописом и само се саопштава јавности (члан 7 Закона о
ауторским и сродним правима, „Сл. гласник РС“, број 104/2009, 99/2011 и 119/2012).
Ниједан део ове докторске дисертације не сме се користити ни у какве сврхе, осим за
уознавање са садржајем пре одбране.

Ниш, 2024. година



UNIVERSITY OF NIŠ
FACULTY OF ECONOMICS

MILICA B. RISTIĆ ČAKIĆ

**DILEMMAS AND PARADOXES REGARDING KEY TAX
ELEMENTS – THE CAUSES OF CONSTANT
CORPORATE INCOME TAX REFORMS**

Doctoral dissertation

Niš, 2024

КОМИСИЈА ЗА ОЦЕНУ И ОДБРАНУ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Ментор:

Проф. др Јадранка Ђуровић Тодоровић
Универзитет у Нишу, Економски факултет

Чланови комисије:

Проф. др Марина Ђорђевић
Универзитет у Нишу, Економски факултет

Проф. др Иван Миленковић
Универзитет у Новом Саду, Економски факултет

Датум одбране докторске дисертације: _____

**ИЗЈАВА МЕНТОРА О САГЛАСНОСТИ ЗА ПРЕДАЈУ
УРАЂЕНЕ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ**

Овим изјављујем да сам сагласан-на да кандидат *Милица Ристић Цакић* може да преда Реферату за последипломско образовање Факултета урађену докторску дисертацију под називом *„Дилеме и парадокси кључних пореских елемената – узроци континуираних реформи пореза на добит предузећа“*, ради организације њене оцене и одбране.

Ниш, 11. април 2024. године

Ментор: Проф. др Јадранка Ђуровић Тодоровић

(Потпис ментора)

**THE STATEMENT OF THE MENTOR'S CONSENT FOR THE SUBMISSION OF THE
COMPLETED DOCTORAL DISSERTATION**

Hereby, I declare that I agree that the candidate *Milica Ristić Cakić*, can submit the completed doctoral dissertation entitled „Dilemmas and paradoxes regarding key tax elements – the causes of constant corporate income tax reforms“, to the officer for doctoral studies at the Faculty, for the purpose of its evaluation and defense.

Niš, April 11, 2024

Mentor: Jadranka Đurović Todorović PhD

(Mentor's signature)

ЗАХВАЛНИЦА

Уз посебну наклоност и велико поштовање, срдечно се захваљујем проф. др *Јадранки Буровић Тодоровић* на мотивисању, инспирисању, поверењу, али и постављању идеала ка којима данас тежим. Хвала ментору, који ми је поверавао озбиљне задатке и тако ме подстицао да размишљам и преузимам иницијативу. Окружена њеном енергијом, снажним, пропулзивним и истрајним карактером, отпочела сам процес израде једног дела, које је такав снажан подстицај требало и да оправда. Њено стручно вођство, професионална и морална подршка били су кључни регулатор у мом академском развоју.

Захваљујем се проф. др *Марини Ђорђевић* на великој помоћи, али и моралној подршци и изузетној сарадњи током израде докторске дисертације. Посебно јој се захваљујем на свим њеним значајним опсервацијама, које су ми омогућиле да јасније сагледам многе проблеме и прецизније истражим сва кључна питања ове материје.

Захваљујем се и члану комисије проф. др *Ивану Миленковићу*, на свим сугестијама које сам у целини прихватила, као и на помоћи у трагању за најактуелнијом литературом у овој области. Захваљујем се проф. др *Весни Јанковић Милић*, као и доценту др. *Тамари Рађеновић*, на сугестијама у делу емпиријске верификације теоријских ставова, чије су смернице учиниле ову тезу квалитетнијом. Захваљујем се свим пријатељима и колегама, који су имали разумевања за моју заузетост и пружали ми велику подршку у раду.

С обзиром да верујем у непролазан значај дома, као темељне институције друштва, докторска дисертација не би била написана да није било оних који су ми осветљавали пут: *мојих родитеља, супруга и сестре* на чему сам им неизмерно захвална.

Уверена сам да је тајна неког успеха у нашим животима најпре дубока жеља да у томе успемо, затим вера и уверење да можемо да успемо, и ја и једну и другу дугујем својој породици. Дисертација није само резултат мог рада, већ и плод њиховог делања, љубави и несебичне подршке.

Свом сину Луки

Подаци о докторској дисертацији

Ментор: **Др Јадранка Ђуровић Годоровић**, Универзитет у Нишу,
Економски факултет Ниш

Наслов: **Дилеме и парадокси кључних пореских елемената – узроци
континуираних реформи пореза на добит предузећа**

Резиме: Савремени порески системи и најновија економска кретања, отворили су питање перзистентности пореза на добит предузећа и поред актуелне пропозиције да овај порески облик, заједно са својом стабилизационом и развојном компонентом, чак и у условима конјуктурних флукуација, позитивно делује на привредни раст. Стога је, некада слављен „порески идеал“ подвргнут континуираним критикама у економској литератури, али и континуираним реформама у пореским системима, што га је учинило „епицентром“ савремене финансијске доктрине. Циљ рада је да пружи утемељене оцене присуства дилема и парадокса код елемената опорезивања пореза на добит предузећа на основу одговарајућих дескриптивних и емпиријских анализа, идентификује кључне детерминанте прихода пореза на добит предузећа и постави алтернативне нацрте реформе овог пореског облика. Са интенцијом да се теоријски утемељен концепт опорезивања добити тестира у реалном окружењу и детерминише његов значај у истом, при изради докторског истраживања приступило се емпиријској верификацији коришћењем статистичких и економетријских метода на узорку земаља ЕУ, ОЕЦД-а и РС. Теоријска анализа кључних пореских елемената, осветлила је најважније дилеме пореза на добит предузећа и истакла парадоксе, чиме је омогућено креирање концептуалног оквира за испитивање детерминанти и решавање загонетки које га прате. Извршена процена ефективних пореских стопа, обрадом података из пореских биланса, указала је на висок степен управљања пореском обавезом од стране најуспешнијих предузећа и велике реперкусије на приходе од пореза на добит предузећа. Емпиријска анализа промена пореских стопа, које су вођене пореском конкуренцијом, потврдила је њихову асиметрију и дивергентне трендове у односу на приходе од пореза на добит предузећа. Иако је специфичност пореских подстицаја, да доводе до смањења прихода од пореза на добит предузећа, због чега се и у литератури проналазе под називом „порески издаци“, у дисертацији је потврђен парадокс, да се ефективним пореским оптерећењем корпоративног сектора може деловати на повећање прихода од пореза на добит предузећа, те је детаљном анализом процене ефикасности пореских подстицаја у РС, дефинисан предлог њихове параметризације. Спровођењем естимације утицаја анализираних детерминанти прихода од пореза на добит предузећа, креирано је седам модела емпиријског истраживања за анализу утицаја пореске и економске

политике и добијени су следећи резултати: 1. законска стопа пореза на добит предузећа позитивно утиче на приходе од пореза на добит предузећа; 2. ефективна стопа пореза на добит предузећа позитивно утиче на приходе од пореза на добит предузећа; 3. ефективна маргинална стопа пореза на добит предузећа позитивно утиче на приходе од пореза на добит предузећа; 4. законска стопа пореза на доходак позитивно утиче на приходе од пореза на добит предузећа; 5. порески приходи позитивно утичу на приходе од пореза на добит предузећа; 6. инфлација позитивно утиче на приходе од пореза на добит предузећа; 7. глобализација позитивно утиче на приходе од пореза на добит предузећа; 8. јавни дуг негативно утиче на приходе од пореза на добит предузећа; 9. незапосленост негативно утиче на приходе од пореза на добит предузећа; 10. раст трошкова државе за финалну потрошњу негативно утиче на приходе од пореза на добит предузећа; 11. раст прихода државе позитивно утиче на приходе од пореза на добит предузећа; 12. контрола корупције у земљи позитивно утиче на приходе од пореза на добит предузећа; 13. контрола регулаторне функције извршне власти позитивно утиче на приходе од пореза на добит предузећа; 14. повећање увоза и смањење извоза утичу на повећање прихода од пореза на добит предузећа; 15. хумани капитала има значајан допринос на повећање прихода од пореза на добит предузећа.

Идентификовање дилема и парадокса кључних пореских елемената, и спроведене емпиријске анализе показале су немогућност хармонизације садашњег концепта пореза на добит предузећа у свету, услед његове велике сложености, те су у том смислу конципиране смернице за креирање његове реформе, која би одговарала савременим условима пословања.

Научна област:	Економија (Финансије и банкарство)
Научна дисциплина:	Јавне финансије; Финансијска теорија и политика
Кључне речи:	Порез на добит предузећа, Порески обвезник, Законска пореска стопа, Ефективна пореска стопа, Порески подстицаји, Пореска политика, Економска политика владе
УДК:	336.226.14:330.526.33(100)(043.3) 336.227.8(100)(043.3) 336.221.4:339.137.2(100)(043.3)
CERIF класификација:	S 181 Наука о финансијама
Тип лиценце Креативне заједнице:	CC BY-NC-ND

Data on Doctoral Dissertation

Doctoral
Supervisor:

PhD Jadranka Đurović Todorović, Full professor, University of Niš, Faculty of Economics

Title:

Dilemmas and paradoxes regarding key tax elements – the causes of constant corporate income tax reforms

Abstract:

Contemporary tax systems and the latest economic trends have raised questions about the persistence of corporate income tax despite current propositions that this form of taxation, along with its stabilization and development component, positively impacts economic growth even in conditions of cyclical fluctuations. Thus, the once-celebrated "tax ideal" has been subjected to continuous criticism in economic literature and ongoing reforms in tax systems, making it the "epicenter" of contemporary financial doctrine.

The goal of this work is to provide grounded assessments of the presence of dilemmas and paradoxes in the elements of corporate income taxation based on appropriate descriptive and empirical analyses, identify key determinants of corporate income tax revenue, and propose alternative reform drafts for this taxation form. With the intention to test the theoretically founded concept of profit taxation in a real environment and determine its significance therein, the doctoral research approached empirical verification using statistical and econometric methods on a sample of EU, OECD, and RS. The theoretical analysis of key tax elements illuminated the most significant dilemmas of corporate income tax and highlighted paradoxes, thereby enabling the creation of a conceptual framework for examining determinants and solving puzzles that accompany it. An assessment of effective tax rates, through data processing from tax balances, indicated a high degree of tax liability management by the most successful companies and significant repercussions on corporate income tax revenues. Empirical analysis of tax rate changes, driven by tax competition, confirmed their asymmetry and divergent trends relative to corporate income tax revenues. Although tax incentives are specifically designed to reduce corporate income tax revenues, which is why they are referred to as "tax expenditures" in the literature, the dissertation confirms a paradox: effective tax burden on the corporate sector can lead to an increase in corporate income tax revenues. Consequently, a proposal for their parameterization has been defined through a detailed analysis of the efficiency of tax incentives in RS. By conducting an estimation of the impact of analyzed determinants on corporate income tax revenues, seven models of empirical research were created to analyze the impact of tax and economic policy, yielding the following results: 1. the statutory corporate income tax rate positively affects corporate income tax revenues; 2. the effective corporate income tax rate positively affects corporate income tax revenues; 3. the effective marginal corporate income tax rate positively affects corporate income tax revenues; 4. the statutory income tax rate positively affects corporate income tax revenues; 5. tax revenues positively affect corporate income tax revenues; 6. inflation positively affects

corporate income tax revenues; 7. globalization positively affects corporate income tax revenues; 8. public debt negatively affects corporate income tax revenues; 9. unemployment negatively affects corporate income tax revenues; 10. the growth of state spending for final consumption negatively affects corporate income tax revenues; 11. the growth of state revenues positively affects corporate income tax revenues; 12. control of corruption in the country positively affects corporate income tax revenues; 13. control of the regulatory function of the executive authority positively affects corporate income tax revenues; 14. an increase in imports and a decrease in exports affect an increase in corporate income tax revenues; 15. human capital significantly contributes to increasing corporate income tax revenues.

Identifying dilemmas and paradoxes of key tax elements and conducted empirical analyses showed the impossibility of harmonizing the current concept of corporate income tax worldwide due to its great complexity. In this sense, guidelines for creating its reform, which would correspond to contemporary business conditions, were conceived.

Scientific
Field:

Economics (Finance and banking)

Scientific
Discipline:

Public finance, Financial theory and policy

Key Words:

Corporate income tax, Taxpayer, Statutory tax rate, Effective tax rate, Tax incentives, Tax policy, Government economic policy

UDC:

336.226.14:330.526.33(100)(043.3)
336.227.8(100)(043.3)
336.221.4:339.137.2(100)(043.3)

CERIF
Classification:

S 181 The science of finance

Creative
Commons
License Type:

CC BY-NC-ND

НАУЧНИ ДОПРИНОС ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ

Проблем истраживања пореза на добит предузећа у великој мери базиран је на квантификацији његових кључних пореских елемената, за које се везује велики број неразјашњених загонетки у финансијској теорији. Теоријски део докторске дисертације даје допринос економској литератури у погледу детаљне анализе великог броја дилема повезаних са овим пореским обликом и расветљавању његових парадокса. Реконсидерацијом теоријског упоришта и појмовним одређењем пореза на добит предузећа, у околностима када савремени порески системи актуелизују питање његове перзистентности у пореском систему, постављена је основа за емпиријску опсервацију пореског обвезника, пореске основице, законске стопе и пореских подстицаја. Стога је научни допринос теоријског дела утемељена оцена његовог значаја за порески систем, и услед његове отежане хармонизације која је вођена пореском конкуренцијом.

Допринос емпиријске анализе која је спроведена у докторској дисертацији је у емпиријској верификацији теоријских ставова елемената опорезивања, која је омогућила естимацију утицаја пореских и економских детерминанти на приходе од пореза на добит предузећа. Допринос докторске дисертације је у утврђивању везе између пореског обвезника и пореске обавезе, чиме је учињена квантификација овог кључног пореског елемента. Имајући у виду да је број истраживања која се баве реалном проценом ефективне стопе веома оскудан, посебан допринос емпиријског дела је у обрачуну ефективног пореског оптерећења најуспешнијих предузећа у РС, применом података из њихових пореских биланса. Предлог редизајнирања садашњег концепта пореза на добит предузећа извршен је свеобухватном емпиријском анализом директних и индиректних детерминанти прихода од пореза на добит предузећа, које су разматране са аспекта пореске политике и економске политике владе. Анализирани су подаци земаља ЕУ, које недостатком координације својих пореских система утичу на пореску политику у свету. Допринос истраживања је у разматрању кохезије пореских фактора и економске политике владе, чиме је доказано да поред пореских детерминанти и економска политика владе има значајан утицај на приходе од пореза на добит предузећа. Посебан допринос емпиријског дела истраживања је детектовање позитивних рефлексија хуманог капитала и политике владе на приходе од пореза на добит предузећа. Истраживањем су креирани предлози за нови концепт пореза на добит предузећа који одговара савременим условима пословања и правац реформе овог пореског облика, који би требао да реши проблем његове дивергентности и неусклађености у свету.

SCIENTIFIC CONTRIBUTION OF THE DOCTORAL DISSERTATION

The research problem of corporate income tax is largely based on the quantification of its key tax elements, to which a large number of unresolved puzzles in financial theory are tied. The theoretical part of the doctoral dissertation contributes to the economic literature in terms of a detailed analysis of a large number of dilemmas associated with this tax form and illuminating its paradoxes. By reconsidering the theoretical foundation and conceptual definition of corporate income tax, in circumstances when contemporary tax systems raise the issue of its persistence, a basis for the empirical observation of the taxpayer, tax base, statutory rate, and tax incentives has been set. Therefore, the scientific contribution of the theoretical part is a grounded assessment of its significance for the tax system, and due to its complicated harmonization, which is led by tax competition.

The contribution of the empirical analysis conducted in the doctoral dissertation is in the empirical verification of theoretical views of taxation elements, which enabled the estimation of the impact of tax and economic determinants on corporate income tax revenues. The contribution of the doctoral dissertation is in determining the relationship between the taxpayer and the tax obligation, thereby quantifying this key tax element. Considering that the number of studies dealing with the real assessment of the effective rate is very scarce, a special contribution of the empirical part is in the calculation of the effective tax burden on the most successful companies in Serbia, using data from their tax balances. The proposal for redesigning the current concept of corporate income tax was carried out through a comprehensive empirical analysis of direct and indirect determinants of corporate income tax revenues, which were considered from the aspect of tax policy and government economic policy. Data from EU countries, which by lacking coordination of their tax systems affect the tax policy in the world, were analyzed. The contribution of the research is in the consideration of the cohesion of tax factors and the government's economic policy, thereby proving that besides tax determinants, the government's economic policy has a significant impact on corporate income tax revenues. A special contribution of the empirical part of the research is detecting positive reflections of human capital and government policy on corporate income tax revenues. The research has created proposals for a new concept of corporate income tax that corresponds to modern business conditions and the direction of reform of this tax form, which should solve the problem of its divergence and inconsistency in the world.

Попис табела

Табела 1. Дескриптивна статистика прихода од пореза на добит предузећа у ЕУ, 2006-2022.	60
Табела 2. Дескриптивна статистика прихода од пореза на добит правних лица у РС, 2005-2022.	69
Табела 3. Анализа предности састављања консолидованог пореског биланса	85
Табела 4. Дескриптивна анализа пореза на добит предузећа према облику организовања.....	89
Табела 5. Резултати утицаја интеракције организационог облика и пореске обавезе.....	90
Табела 6. Резултати ЛСД теста.....	91
Табела 7.Промене у законским стопама пореза на добит предузећа у ЕУ (у %)	129
Табела 8.Дескриптивна статистика законске стопе и прихода од пореза на добит предузећа у ЕУ према групама	131
Табела 9.Дескриптивна статистика законске стопе у ЕУ у периоду од 2000 до 2023. године.....	135
Табела 10.Дескриптивна статистика законске стопе ОЕЦД-а у периоду од 2000 до 2023. године ...	137
Табела 11.Интензитет пореске конкуренције у ЕУ (број промена ефективне пореске стопе)	168
Табела 12.Смер кретања ефективног оптерећења у ЕУ (у %).....	169
Табела 13.Дескриптивна статистика ефективне и законске стопе (ЕУ).....	171
Табела 14.Резултати К/С теста нормалности (ЕУ).....	173
Табела 15.Резултати Т-теста (ЕУ).....	174
Табела 16.Резултати корелационе анализе ефективне и законске пореске стопе (ЕУ).....	176
Табела 17.Интензитет пореске конкуренције у ОЕЦД-у (број промена ефективне пореске стопе) ..	178
Табела 18.Смер кретања ефективног оптерећења у ОЕЦД-у (%)	179
Табела 19.Дескриптивна статистика ефективне и законске стопе (ОЕЦД)	182
Табела 20.Резултати К/С теста нормалности (ОЕЦД)	183
Табела 21.Резултати Т-теста (ОЕЦД)	184
Табела 22.Резултати корелационе анализе ефективне и законске стопе (ОЕЦД).....	185
Табела 23.Резултати Пирсоновог коефицијента корелације пореских подстицаја и пореза на добит предузећа	192
Табела 24.Коефицијенти регресионе анализе	194
Табела 25.Матрица оптерећења	195
Табела 26.Објашњена варијанса прихода од пореза на добит предузећа.....	196
Табела 27.Матрица факторских коефицијената	196
Табела 28.Коефицијенти регресионе анализе	198
Табела 29.Дескриптивна статистика БДП-а и пореза на добит предузећа.....	207
Табела 30.Међузависност пореза на добит предузећа и привредног раста	208
Табела 31.Резултати регресионих коефицијената за земље ЕУ	208
Табела 32.Разлика између FE и RE модела	219
Табела 33.Независне варијабле и потенцијалне импликације на зависну варијаблу	229
Табела 34.Узорковање независних варијабли	236
Табела 35.Дескриптивна статистичка анализа варијабли спроведене економетријске анализе	238
Табела 36.Резултати тестова нормалности.....	241
Табела 37.Матрица корелације између прихода од пореза на добит предузећа и независних варијабли пореске политике	242

Табела 38.Матрица корелације између прихода од пореза на добит предузећа и независних варијабли економске политике	244
Табела 39.Резултати тестова испитаних модела за пореске детерминанте	247
Табела 40.Резултати регресионе анализе пореске политике	250
Табела 41.Резултати тестова испитаних модела за економску политику владе	253

Табела П 1 Списак земаља са којима је СФРЈ/СРЈ/РС закључила уговор о избегавању двоструког опорезивања пореза на добит правних лица до 2024. године.....	286
Табела П 2 Најуспешнија правна лица у РС према нето добити	289
Табела П 3Ефективна пореска стопа у РС (у %), 2016-2018.....	291
Табела П 4Ефективна пореска стопа у РС (у %), 2019-2022.....	293
Табела П 5Активни порески подстицаји у РС у периоду од 2007. до 2018. године.....	295

Попис слика

Слика 1. Схватање пореза кроз историју	4
Слика 2. Утицај промене стопе на преваљивост пореза на добит предузећа	15
Слика 3. Ефекти пореза на добит предузећа на различитим тржиштима	16
Слика 4. Почети опорезивања добити друштва капитала у свету.....	29
Слика 5. Кретање просечних прихода од пореза на добит предузећа у ЕУ (% укупних пореских прихода).....	56
Слика 6. Кретање просечних прихода од пореза на добит предузећа у земљама ЕУ(% БДП).....	57
Слика 7. Приходи од пореза на добит предузећа у изабраним земљама ЕУ(% БДП)	57
Слика 8. Приходи од пореза на добит предузећа у ЕУ (% БДП), 1995-2022.	58
Слика 9. Варијабилност прихода од пореза на добит предузећа у ЕУ, 1995-2022.....	59
Слика 10. Кретање просечних основних јавних прихода у земљама ОЕЦД-а (% укупних пореских прихода).....	62
Слика 11. Кретање просечних прихода од пореза на добит предузећа у земљама ОЕЦД-а (% БДП). ..	63
Слика 12. Порез на добит предузећа у земљама ОЕЦД-а (% БДП), 2021.....	64
Слика 13. Варијабилност прихода од пореза на добит предузећа у земљама ОЕЦД-а, 1965-2021.....	66
Слика 14. Кретање прихода од пореза на добит правних лица у РС (% БДП)	68
Слика 15. Кретање прихода од пореза на добит правних лица, пореза на додату вредност и укупних пореских прихода у РС.....	68
Слика 16. Начин функционисања трансферних цена.....	102
Слика 17. Увођење прописа о трансферним ценама у свету.....	107
Слика 18. Ефекти утањене капитализације на финансирање привредног субјекта.....	108
Слика 19. Лаферова крива као функција законске стопе пореза на добит предузећа.....	116
Слика 20. Хијерархијско груписање земаља ЕУ према висини пореских стопа и прихода од пореза на добит предузећа	132
Слика 21. Тренд кретања законске стопе пореза на добит предузећа земљама ЕУ (у %).....	134
Слика 22. Тренд кретања законске стопе пореза на добит предузећа земљама ОЕЦД-а (у %).....	136
Слика 23. Кретање прихода од пореза на добит предузећа у БДП-у и законске пореске стопе (у%). ..	141
Слика 24. Кретање просечних прихода од пореза на добит предузећа у ЕУ(% БДП).....	142
Слика 25. Кретање просечних прихода од пореза на добит предузећа у земљама ОЕЦД (% БДП) ..	142
Слика 26. Дијаграми распршености за земље ЕУ	144
Слика 27. Дијаграми распршености за земље ОЕЦД-а	146
Слика 28. Одступање просечне ефективне стопе од законске стопе у РС (%).....	165
Слика 29. Ниво ефективних стопа и тренд кретања просечне ефективне стопе у ЕУ (у %)	168
Слика 30. Одступање ефективне од законске пореске стопе у ЕУ (у %)	170
Слика 31. Ниво ефективних стопа и тренд кретања просечне ефективне стопе у ОЕЦД-у (у %).....	177
Слика 32. Одступање ефективне од законске пореске стопе у ОЕЦД-у (у %).....	180
Слика 33. Кретање просечних вредности разлике ефективне и законске стопе (ОЕЦД)	184
Слика 34. Методолошки приступ испитивању Хипотезе 4 (Х4).....	191
Слика 35. Распоред јединица посматрања на основу вредности две главне компоненте	197

Слика 36.Концептуални оквир анализе утицаја детерминанти на приходе од пореза на добит предузећа	226
Слика 37.Кретање зависне променљиве у анализираном узорку	228

САДРЖАЈ

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

ПРВО ПОГЛАВЉЕ: ТЕОРИЈСКЕ КОНСИДЕРАЦИЈЕ ПОРЕЗА НА ДОБИТ ПРЕДУЗЕЋА..... 1

1.Развој пореза на добит предузећа – изазов савремене науке о финансијама и постулат финансијске делатности државе	2
1.1. Карактеристике и значај пореза на добит предузећа	7
1.1.1. Порез на добит предузећа као субјектни порез	8
1.1.2. Порез на добит као непосредни порески облик	11
1.1.3. Интеракција између пореза на доходак физичких лица и пореза на добит предузећа	18
1.2. Различита становишта о природи пореза на добит предузећа	21
1.3.Разлози за опорезивање добити	24
1.4. Увођење и рефлексije увођења пореза на добит предузећа.....	27
1.4.1. Почети опорезивања коначног финансијског резултата	28
1.4.2. Историјски развој пореза на добит предузећа у Републици Србији.....	33
1.4.2.1. Увођење пореза на добит предузећа у српски порески систем	36
1.4.2.2. Реформе система пореза на добит предузећа у Републици Србији након 1993. године	38
2.Општи амбијент дизајнирања савремених пореских система и фискална хармонизација у области пореза на добит предузећа	42
2.1.Конфликтност базичних пореских постулата у савременом опорезивању: правичност или ефикасност.....	44
2.2.Правци развоја савремених пореских система и фискална хармонизација у области пореза на добит предузећа	48
2.3.Пореска евазија као последица пореске конкурентности.....	51
3.Позиција пореза на добит као субјектног пореза у пореским системима савремених држава.....	53
3.1.Фискални значај пореза на добит у земљама Европске уније.....	55
3.2. Политика опорезивања добити предузећа у земљама ОЕЦД-а.....	61
3.3. Трендови и карактеристике опорезивања добити у Републици Србији	67
4.Улога постојећег модела опорезивања добити у подстицању привредног раста	70

ДРУГО ПОГЛАВЉЕ: НЕСЛАГАЊА У ПРИСТУПИМА ПРИ ДЕФИНИСАЊУ ОБВЕЗНИКА ПОРЕЗА НА ДОБИТ ПРЕДУЗЕЋА 73

1. Дискрепанце у дефинисању пореског обвезника.....	74
1.1. (Не)јединство пореских система код дефинисања обвезника пореза на добит предузећа	74
1.2. Елементи који детерминишу обвезника пореза на добит предузећа.....	75
1.2.1. Пословни облик организовања правног лица као значајан елемент за дефинисање пореског обвезника.....	75
1.2.2. Критеријум резидентства и дефинисање пореског обвезника	76
1.2.3. Извор дохотка у улози критеријума и његове критике	77
2. Феномен двоструког опорезивања пореских обвезника	78
2.1. Сукоб пореских закона и идентичност елемената као основ за егзистирање двоструког опорезивања	80
2.2. Начини за смањење неповољних ефеката двоструког опорезивања у пореској политици.....	81
3. Обвезник пореза на добит предузећа: правно лице или група правних лица	83
3.1. Пореско консолидовање као право привредног друштва.....	84
3.2. Пореске привилегије групног опорезивања.....	85
4. Импликације организационог облика друштва на пореску обавезу у Републици Србији.....	87

ТРЕЋЕ ПОГЛАВЉЕ: КОМПЛЕКСНОСТ ПОРЕЗА НА ДОБИТ ПРЕДУЗЕЋА СА АСПЕКТА УТВРЂИВАЊА ПОРЕСКЕ ОСНОВИЦЕ 93

1. Манифестације економске снаге као повод за опорезивање	94
1.1. Доходак правних лица у улози пореске основице.....	95
1.2. Диференцираност правила за утврђивање пореске основице	97
2. (Не)подударање пореског предмета са пореским извором	99
3. Неусклађеност финансијског и пореског извештавања као спорно питање пореза на добит предузећа.....	100
4. Трансферне цене као специфичност опорезивања добити предузећа	102
4.1. Трансферне цене у улози инструмента за умањење пореске основице и њихови ефекти на профитабилност у пословању.....	104
4.2. Мотиви употребе трансферних цена	105
4.3. Начини за смањење негативних ефеката трансферних цена.....	106
5. Утањена капитализација и артифицијелно високи износи трошкова камате у улози формирања жељене структуре капитала.....	108

5.1.Радикално повољнији порески третман корпорације као узрок утањене капитализације	109
5.2.Начини сузбијања нелегитимне законске пореске евазије путем утањене капитализације	110
6.Пореско-правни третман пословних губитака	112
ЧЕТВРТО ПОГЛАВЉЕ: КОНВЕРГЕНТНА <i>VERSUS</i> ДИВЕРГЕНТНА КРЕТАЊА	
СТОПЕ ПОРЕЗА НА ДОБИТ ПРЕДУЗЕЋА	113
1.Дилеме о висини законске пореске стопе	114
2.Анализа оптималног нивоа законске пореске стопе	115
3.Пореске стопе и координација (хармонизација) пореских система у домену пореза на добит предузећа	117
3.1.Аргументи за и против међународне хармонизације законских стопа пореза на добит предузећа	118
3.2.Степен достигнуте хармонизације законских пореских стопа у Европској унији	119
4.Пореска конкуренција као узрок смањења пореских стопа	121
4.1.Конкурентско понашање држава при опорезивању	123
4.2. Позитивни ефекти конкурентског понашања при опорезивању добити предузећа	124
5.„Трка ка дну“ као рефлексија пренаглашене конкуренције	128
5.1.Конвергентни трендови пореских стопа у земљама Европске уније	133
5.2.Емпиријска истраживања о променама пореских стопа у земљама ОЕЦД-а	135
5.3.Нужност реформе пореске стопе у Републици Србији: правци и модалитети	138
6.Парадокс „трке ка дну“	141
6.1.Трендови у приходима као резултат промена стопа пореза на добит	141
6.2. Асиметрија у кретању пореских стопа и прихода од пореза на добит предузећа	143
ПЕТО ПОГЛАВЉЕ: ПОРЕСКИ ПОДСТИЦАЈИ У ФУНКЦИЈИ СМАЊЕЊА	
ЕФЕКТИВНОГ ТЕРАТА ПОРЕЗА НА ДОБИТ ПРЕДУЗЕЋА	147
1.Порески подстицаји као мера развојне пореске политике	148
2.Утицај пореских подстицаја на остваривање фискалних, економских и социјалних циљева: Преглед литературе	153
3.Ефективна пореска стопа као последица пореских подстицаја	156
4.Мерење ефективног пореског оптерећења	158
4.1.Микро приступ анализи ефективне стопе у Републици Србији	163
1.2.Процена висине ефективне стопе у Републици Србији	164

5.Одступање ефективног пореског оптерећења од законске пореске стопе	166
5.1.Уважавајући аспекти политике Европске уније за дефинисање пореских подстицаја.....	166
5.1.1.Дискрепанца између ефективне и законске пореске стопе као полазна основа развојне пореске политике у Европској унији	170
5.1.2.Емпиријски аспекти везе између ефективне и законске стопе пореза на добит предузећа у Европској унији.....	175
5.2.Значај пореских подстицаја у земљама ОЕЦД-а	176
5.2.1.Дискрепанца између ефективне и законске пореске стопе као показна основа развојне фискалне политике у земљама ОЕЦД-а	180
5.2.2.Емпиријски аспекти везе између ефективне и законске стопе пореза на добит предузећа у земљама ОЕЦД-а.....	185
6. Структура пореских подстицаја у Републици Србији према садашњем систему опорезивања добити предузећа.....	186
7.Емпиријско тестирање парадокса изазваних пореским подстицајима	187
7.2. Емпиријски аспекти везе пореских подстицаја и прихода од пореза на добит предузећа	191
7.2.1.Корелациона анализа	192
7.2.2. Регресиона анализа	193
7.2.3. Факторска анализа	195
8. Предлог реформе: параметризација и увођење нових пореских подстицаја у порески систем Републике Србије	200
ШЕСТО ПОГЛАВЉЕ: ПРЕДЛОЗИ ЗА РЕФОРМУ ПОРЕЗА НА ДОБИТ ПРЕДУЗЕЋА У ЦИЉУ ПРЕВАЗИЛАЖЕЊА ДИЛЕМА И УБЛАЖАВАЊА ПОСТОЈЕЋИХ ПАРАДОКСА.....	206
1.Анализа међузависности пореза на добит предузећа и привредног раста	207
2.Критички приступ постојећем систему пореза на добит предузећа	209
2.1.Криза функционисања пореза на добит предузећа у савременим условима пословања.....	211
2.2.Глобализација као релевантна одредница кризе пореза на добит предузећа?	213
3.Емпиријско истраживање детерминанти прихода пореза на добит предузећа у функцији његовог редизајнирања.....	214
3.1. Методолошки аспект анализе: економетријска анализа детерминанти коришћењем панел података	216
3.2.Идентификовање кључних детерминанти прихода пореза на добит предузећа: Преглед литературе	219

3.3.Концептуални оквир истраживања	225
3.4.Дефинисање и анализа зависне и независних променљивих	227
3.5.Економетријска анализа детерминанти пореза на добит предузећа	238
3.5.1.Корелациона анализа између прихода од пореза на добит предузећа и детерминанти пореске политике	242
3.5.2.Корелациона анализа између прихода од пореза на добит предузећа и детерминанти економске политике.....	244
3.6.Регресиона анализа.....	247
3.6.2.Ефекти детерминанти економске политике владе на приходе од пореза на добит предузећа	252
4.Алтернативни нацрт реформе пореза на добит предузећа.....	258
4.1. Правци моделирања и препоруке креаторима пореске политике.....	258
4.2 Ограничења у емпиријској верификацији теоријских ставова и препоруке будућим истраживањима	264
ЗАКЉУЧАК	267
ЛИТЕРАТУРА	271
ПРИЛОГ	286

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Размишљајући о честим питањима које је савремена финансијска теорија систематизовала на основу детерминистичких ставова теоретичара чије су се идеје искристалисале у различитим околностима и пратећи развој истих, а са превасходном интенцијом да дамо допринос у овој области, у дисертацији смо отворили питање сврсисходности и перзистентности пореза на добит предузећа у савременим условима пословања. На пољу овог истраживања било је много аутора који су осветлили у први мах неразумљиву дилему континуираног раста пореских прихода у условима „трке ка дну“, односно, у условима континуираног снижавања стопа пореза на добит предузећа. Стога смо, свесни предности и ограничења у спровођењу научног истраживања, били вођени непобитном чињеницом да је анализа овог фискалитета „епицентар“ савремене финансијске доктрине и тежњом да овај рад буде покушај синтезе свих недовољних сазнања о овом некада слављеном „пореском идеалу“. Под дејством корективно-подстицајне композиције кључних пореских елемената пореза на добит предузећа и њихових ескалационих форми током времена, приступићемо разматрању дилема и парадокса овог пореског облика, са претпоставком да су оне узрок његових континуираних реформи.

Иако нема велику билансну издашност у већини земаља, стабилизациона и развојна компонента пореза на добит предузећа учиниле су овај порески облик веома значајним за скоро све пореске системе. Његова улога у условима конјуктурних флукуација одржала је ову пропозицију и у оквирима модерне привредне филозофије. Међутим, једно теоријско упориште остало је неразјашњено. Уколико само људи могу да плаћају порез, одкуда оправданост за увођењем пореза на добит предузећа. Само увођење пореза на добит предузећа било је везано за низ капциозних питања на која још увек није пронађен адекватан одговор. Непобитна је и констатација да је његова еволуција у процесима глобализације и дигитализације иницирала бројне промене на међународном тржишту, као и бројне противуречности. Најзначајније су следеће:

- ❖ *Стопе пореза на добит предузећа у последњих десет година индукују снажан пад у скоро свим земљама, који никако није сразмеран паду пореских прихода. С обзиром на то, проблематика ескалационе форме прихода пореза на добит предузећа иницирала је бројна питања.*

- ❖ *Процеси хармонизације у Европској унији у домену опорезивања добити који су отпочели још шездесетих година XX века, до данашњег дана нису дали значајне резултате, те је овај отежан процес изнова покренут деведесетих година прошлог века.*
- ❖ *Све већа тенденција за исказивањем умањених прихода постала је део пореске политике већине предузећа, те се из овога деривирају бројне специфичности које имају за циљ корекцију прихода предузећа.*
- ❖ *Карактеристике пореза на добит предузећа створиле су могућности за реорганизацијама предузећа које дају пореске уштеде, те се пореско планирање наметнуло као императив сваком пореском обвезнику, а порез на добит предузећа добио је важну улогу при домаћем и међународном пореском планирању.*

Генерисање дистинкција између земаља у домену пореза на добит предузећа и честе реформе, експлицитно су тематизовале потрагу за ефикасним моделом опорезивања добити, који ће одговарати индикативним променама на тржишту. Са намером да се теоријски утемељен концепт опорезивања добити тестира у реалном окружењу и детерминише његов значај у истом, анализи сврсисходности приступиће се критички. У складу са том намером, предмет научног истраживања је идентификовање дилема и парадокса пореза на добит предузећа у савременим пореским системима кроз критичку анализу његових елемената опорезивања у процесима континуираних реформи. Докторска дисертација инволвира елементе теоријског и методолошког карактера, при чему је учињен покушај емпиријске верификације теоријских концепата пореза на добит предузећа у реалном окружењу. Предмет анализе јесу квантитативни подаци земаља чланица Европске уније (у даљем тексту: ЕУ), Организације за економску сарадњу и развој (у даљем тексту: ОЕЦД) и Републике Србије (у даљем тексту: РС). Детерминисање истраживачког оквира у домену земаља ЕУ вођено је индицијом да су базне реформе инициране нехармонизованом пореском политиком ових земаља, док се концепт истраживања проширује, због доступности података, на земље чланице ОЕЦД и, услед доступности података из пореских биланса, на РС. Премда систем пореза на добит предузећа није једнако користан за све земље, анализа сврсисходности и перзистентности овог пореског облика биће спроведена сагледавањем улоге његових елемената опорезивања кроз идентификовање дилема и парадокса, али и испитивањем његовог утицаја на привредни раст. *Циљ истраживања* је да пружи утемељене оцене присуства дилема и парадокса код елемената пореза на добит предузећа на основу одговарајућих дескриптивних и емпиријских анализа, идентификује кључне детерминанте прихода пореза на добит предузећа и постави алтернативне нацрте

реформе пореза на добит предузећа у глобализујућој економији. У констелацији основног циља, произилазе изведени циљеви и то: (1) испитивање дивергентности и перзистентности пореза на добит предузећа у земљама ЕУ, земљама чланицама ОЕЦД-а и РС; (2) детерминисање улоге пореза на добит предузећа и критички осврт на његову позицију у савременим пореским системима; (3) дијагностификовање узрока континуираних реформи пореза на добит предузећа кроз детаљну анализу дилема које се појављују приликом дефинисања пореског обвезника, пореске основице, пореске стопе и пореских подстицаја; (4) објашњење парадокса раста прихода од пореза на добит предузећа упркос оштрим редукцијама пореских стопа; (5) критичка анализа неслагања у концептима дефинисања пореских обвезника између земаља и осврт на могућа смањења неповољних ефеката феномена који су последица дискрепанци у дефинисању пореског обвезника; (6) критичка анализа комплексности пореза на добит предузећа при утврђивању пореске основице и специфичности које су последица истих; (7) сагледавање реперкусија варијабилности пореске стопе и ефекта њеног смањења на приходе од пореза на добит предузећа; (8) анализа утицаја ефективне стопе на приходе од пореза на добит предузећа; (9) параметризација пореских подстицаја у РС у складу са ефикасним пореским подстицајима у земљама ЕУ и земљама ОЕЦД-а. На основу теоријских реконсидерација и компаративне анализе за већи број земаља, истраживање треба да пружи релевантне закључке о начину опорезивања добити и правце редизајнирања пореза на добит предузећа.

При изради докторског истраживања, у складу са постављеним циљевима, приступиће се емпиријској верификацији коришћењем статистичких и економетријских метода. Специјализована природа предмета истраживања намеће прецизан методолошки приступ који укључује методе својствене друштвеним наукама, у првом реду економским наукама, али и шири аналитички корпус методологије друштвених наука (правних и историјских). У научном истраживању биће коришћена прикупљена теоријска литература, прописи који се односе на предмет истраживања и релевантан статистички материјал. У поступку њихове обраде примењиваће се опште и посебне научне и истраживачке методе. Нормативне (правне) методе користиће се у тумачењу одређених законских прописа којима је регулисана област пореза на добит предузећа. Упоредно-правни метод, користиће се да би се утврдиле разлике и сличности у националним пореским системима у домену пореза на добит предузећа. Сагледавање теоријских поставки пореза на добит предузећа подразумева примену историјског метода, којим ће се приказати историјски развитак пореза на добит предузећа и узроци који су довели до садашњег стања. Теоријска анализа

пореза на добит предузећа, која представља основу за емпиријску проверу постављених хипотеза, биће анализирана дескриптивном методом. Метода дескрипције биће коришћена и кроз израду целокупног текста научног истраживања, како би се сви појмови приближили и оним читаоцима који нису стручњаци у овој области. Уз помоћ дескриптивне методе, биће описани сви елементи пореза на добит предузећа у циљу разумевања дилема и парадокса који се овде појављују. Додатно, метода компилације биће коришћена приликом уношења резултата истраживања еминентних аутора и навођења њихових закључака из научноистраживачких радова. Поред општих и посебних научних и истраживачких метода, предмет истраживања рада биће анализиран и применом логичких метода као што су: анализа, синтеза, генерализација, апстракција, индукција и дедукција. Метода анализе је поступак научног истраживања где се врши рашчлањавање сложених феномена на њихове саставне делове, тако да ће се ова метода користити за декомпозицију пореза на добит предузећа на његове елементе. Метод анализе система биће примењен и за анализу пореских подстицаја и њихових врста. Метод синтезе биће примењен за одређивање улоге пореза на добит предузећа у савременим пореским системима, како би се утврдио достигнути степен конвергентности овог пореског облика. Логичка метода, индукција, биће примењена приликом сагледавања елемената опорезивања пореза на добит предузећа, у циљу доношења генералних закључака о утицају сваког од елемената на варијабилност прихода од пореза на добит предузећа. Метода дедукције, биће примењена на анализу свих пореских подстицаја, а затим ће се сагледати ефекти сваког од постојећих пореских подстицаја у РС. Метода апстраховања ће се користити за искључивање оних детерминанти које нису од значаја за приходе од пореза на добит предузећа, али и код анализе пореских подстицаја који нису од значаја за приходе од пореза на добит предузећа, приликом давања предлога за реформу постојећег система опорезивања добити, док ће се метода генерализације примењивати код доношења општих закључака о нужности реформе пореза на добит предузећа. Метода компарације послужиће приликом поређења елемената опорезивања у различитим пореским системима. На основу статистичких података биће спроведена емпиријска анализа, док ће се методом верификације, одређене хипотезе потврдити или оповргнути. У циљу емпиријског истраживања биће примењене релевантне квантитативне методе научног истраживања. За емпиријску верификацију биће коришћене статистичке и економетријске методе. За испитивање параметарских реформи и детерминанти прихода од пореза на добит предузећа, као главна метода, користиће се регресиона анализа. Коначно, методом систематизације биће извршено сумирање нових

сознања о реформама пореза на добит предузећа. Метода анализе биће употребљена и приликом разматрања неверификованог научног сазнања.

Полазну основу за темељну анализу елемената пореза на добит предузећа чине следеће хипотезе:

Хипотеза 1 (X1): Неопходност редизајнирања садашњег концепта пореза на добит предузећа због егзистенције великог броја дилема и парадокса.

Хипотеза 2 (X2): Пореска конкуренција детерминише висину и динамику законске стопе пореза на добит предузећа.

Хипотеза 3 (X3): Упркос оштрим редуцијама стопа пореза на добит предузећа у свету, приходи од пореза на добит предузећа остају стабилни или показују тенденцију раста.

Хипотеза 4 (X4): Ефективним пореским оптерећењем корпоративног сектора порезом на добит предузећа може се деловати на повећање прихода од пореза на добит предузећа.

Докторска дисертација систематизује шест поглавља у којима ће се, са реализацијом постављеног циља испитивати постављене хипотезе и анализирати предмет истраживања.

Прво поглавље докторске дисертације, под називом *Теоријске консидације пореза на добит предузећа* сагледава теоријско упориште пореза на добит предузећа. Први део рада посвећен је ретроспективној анализи развоја пореза на добит предузећа, у којој ће се разматрати карактеристике овог пореског облика, његова природа и разлози за опорезивање добити. Такође, посебна пажња је посвећена генези пореза на добит предузећа као и сагледавању његове интеракције са својом претечом, порезом на доходак физичких лица. Поглавље је заокружено анализом општег амбијента дизајнирања савремених пореских система, где се посебан акценат ставља на анализи достигнутог нивоа хармонизације, као и улоге коју порез на добит предузећа има у подстицању привредног раста. Циљ првог дела дисертације је реконсидација теоријског упоришта пореза на добит предузећа, појмовно одређење овог пореског облика и одређивање његове позиције у савременим пореским системима.

Друго поглавље докторске дисертације, под називом *Неслагања у приступима при дефинисању обвезника пореза на добит предузећа* анализира дилеме при дефинисању пореског обвезника као пореског елемента и генерисане дискрепанце у сагледавању његове дефиниције, које постоје у савременим пореским системима. Посебна пажња посвећена је феномену двоструког опорезивања, као и начинима за смањење неповољних ефеката

двоструког опорезивања у пореској политици. Поред двоструког опорезивања, анализирани су групно опорезивање и пореско консолидовање као специфичности пореза на добит предузећа. Последњи део поглавља, који је емпиријске природе, посвећен је утврђивању везе између пореског обвезника као кључног елемента пореза на добит предузећа и пореске обавезе. С обзиром да су дилеме у вези са дефиницијом пореског обвезника детерминисане организационим обликом друштва, циљ поглавља је да утврди везу између организационог облика и пореске обавезе која је изражена у виду плаћеног пореза.

У трећем поглављу докторске дисертације, под називом *Комплексност пореза на добит предузећа са аспекта утврђивања пореске основице*, истакнута је диференцираност правила за утврђивање пореских основица и неусаглашеност законских регулатива у свету, која је последица интернационализације пословања. Посебан осврт је учињен у погледу анализе трансферних цена, које представљају битан инструмент умањења пореске основице, и анализе утањене капитализације. На крају поглавља анализирани су начини за смањење негативних ефеката који настају специфичностима пореза на добит предузећа као што су трансферне цене и утањена капитализација, а којима се значајно умањују приходи од пореза на добит предузећа.

У оквиру четвртог поглавља докторске дисертације, под називом *Конвергентна versus дивергентна кретања стопе пореза на добит предузећа* истражене су дилеме у вези са законском пореском стопом и извршена је анализа кретања законске стопе пореза на добит предузећа на примеру земаља ЕУ, ОЕЦД-а и РС. Анализиран је оптимални ниво законске пореске стопе и правац њеног деловања као детерминанте прихода од пореза на добит предузећа. Најпре се указало на конвергентне трендове пореских стопа, који су створили феномен „трка ка дну“, а који су последица пореске конкуренције. На тај начин у поглављу су испитане *Хипотеза 2 (Х2)* и *Хипотеза 3 (Х3)*. Извршена је анализа дивергентних трендова законских пореских стопа и прихода од пореза на добит предузећа и парадокса наплате.

Пето поглавље докторске дисертације, под називом *Порески подстицаји у функцији смањења ефективног терета пореза на добит предузећа* у теоријском делу анализира пореске подстицаје и парадоксе повезане са утицајем пореских подстицаја на приходе од пореза на добит предузећа и испитује истраживачку *Хипотезу 4 (Х4)*. С обзиром да порески подстицаји, као елемент пореза на добит предузећа, утичу на смањење ефективног пореског оптерећења, посебна пажња посвећена је анализи дилема које настају приликом обрачуна ефективне пореске стопе и њене комплексности. Ефективно пореско оптерећење

анализирано је у земљама ЕУ, ОЕЦД-а и РС. У последњем делу петог поглавља, који је емпиријске природе, анализирана је ефективна стопа као релевантан критеријум за доношење одлуке о тржишној локацији, утицај пореских подстицаја на ефективно пореско оптерећење и одступање ефективне пореске стопе од законске пореске стопе. Такође, извршена је процена ефективне стопе пореза на добит предузећа у РС, и процена ефикасности пореских подстицаја у улози развоја привреде, која је дала основ за дефинисање предлога њихове параметризације.

Шесто поглавље, под називом *Предлози за реформу пореза на добит предузећа у циљу превазилажења дилема и ублажавања постојећих парадокса* представља последњи део истраживања, у којем се тестира главна истраживачка *Хипотеза 1 (Х1)*. У овом поглављу извршена је анализа утицаја детерминанти пореза на добит предузећа на приходе од пореза на добит предузећа. Спроведена је регресиона анализа чији су резултати дали основу за превазилажење дилема у вези са овим пореским обликом, ублажавање анализираних парадокса и за креирање новог концепта пореза на добит предузећа који одговара савременим условима пословања.

ПРВО ПОГЛАВЉЕ: ТЕОРИЈСКЕ КОНСИДЕРАЦИЈЕ ПОРЕЗА НА ДОБИТ ПРЕДУЗЕЋА

Дилема о неопходности редизајнирања садашњег концепта пореза на добит предузећа настала је генерисаним диференцираним теоријским ставовима, који су покренули емпиријска истраживања на ову тему, у циљу разумевања значаја и нужности пореза на добит предузећа. Неки аутори, наклоњени овом порезу, указују на то да га је релевантно поистоветити са неком врстом „заштите“ од ерозионог карактера осталих пореских облика. Пропоненти наглашавају и његову улогу у одржавању прогресивности (Koester et al., 1989). Указује се на велики значај развојне функције, али и стабилизационе компоненте којом се може успешно деловати на таласна кретања привреде (Slemrod, 1995). Аналогно, везујући овај порески облик за финансијску и економску стабилност, његове присталице указују на то да порез на добит предузећа представља и један од најзначајнијих пореских облика у групи директних пореза, који је, као такав, један од најзначајнијих пореских облика у савременим пореским системима (Widmalm, 2001). Он утиче на релативне цене, трошкове примене пореза које порески обвезници имају, улагања у истраживање, развој и иновације (Galli et al., 2001). У великој мери детерминише и кретање капитала (Delgado et al., 2014; Đurović Todrovoić et al., 2019). Постоји мишљење да је порез на добит предузећа показатељ профитабилности и економске активности корпоративног сектора привреде и да, као такав показатељ, одражава стање у економији једне земље. Иако се, као део пореског система већине земаља света, појавио релативно касније у односу на друге директне порезе, порез на добит предузећа је заузео важну улогу услед његових потенцијалних ефеката на привредне субјекте. Стога се сматра да је порез на добит предузећа кључ у формирању савремених пореских система (Paientko & Proskyra, 2016).

Са друге стране, неки аутори не признају значај пореза на добит предузећа и, указујући на његов негативан утицај на развој привреде, доводе у питање његово фигурирање у неком пореском систему (Lee & Gordon, 2005; Romer & Romer, 2010; Dackehag & Hansson, 2012; Avi-Yonah, 2023; Gómez-Cram & Olbert, 2023). Посматрајући критеријум подстицање привредног раста, који се, према већини опонената пореза на добит предузећа сматра круцијалним критеријумом за експанзију продуктивности читаве привреде, они указују на нужност испитивања његове перзистентности. Његово теоријско упориште је доведено у питање и ставом да терет пореза на добит предузећа, односно свих облика пореза, могу да сnose само физичка лица. Једном приликом и некадашњи амерички председник Роналд Реган (Ronald Reagan, 1911-2004) је истакао да је илузорно опорезивати предузеће јер оно не сноси терет пореза, већ само плаћа порез. Пре увођења пореза на добит предузећа, став теорије био је јасан: уколико посматрамо економски аспект, друштва капитала не остварују доходак, те се о опорезивању

предузећа посебним пореским обликом није много полемисало, док пракса није указала другачије (Поповић, 2013, стр. 330). Уколико размотримо чињеницу да се порез на доходак везује за доходак физичких лица, онда овај став има основа, сходно томе да из овога следи да порези на доходак у начелу не могу оптерећивати предузеће (Atkinson & Stiglitz, 1980; Myles, 1995). Поједини аутори сматрају да је порез на добит предузећа уведен када је економија била ограничена са аспекта међународног тржишта, те да глобализација, дигитализација и све већи раст нематеријалних добара у предузећу, одбацују овај порески облик отварајући питање да ли је он још увек ефикасан за опорезивање предузећа данас (Carpentieri et al., 2019). Премда у економској и пореској литератури није постигнут консензус¹, као ни општеприхваћен модел пореза на добит предузећа који се примењује у свим земљама, опорезивање добити предузећа изложено је, такође, бројним проблемима и прате га бројне специфичности. Као основни проблеми наводе се хармонизација у домену пореза на добит предузећа, штетна пореска конкуренција, фискално преливање које се појављује услед пореског планирања, а иницирано је пореском конкуренцијом, пореска евазија и други. Такође, догађаји који болдирају дуго оспоравану оправданост његовог увођења, као што су континуирано смањење законске пореске стопе присутно у последњих двадесет година у свим земљама света, алтернативни модели пореза на добит предузећа који се примењују свуда у свету, као и дилеме и парадокси овог пореза, иницирају поновно разматрање његових теоријских основа.

Сходно наведеном, први део рада посвећен је ретроспективној анализи развоја пореза на добит предузећа, разматрању његових теоријских перформанси, анализи нивоа његове хармонизације, као и улоге коју порез на добит предузећа има у подстицању привредног раста. Циљ првог дела дисертације је реконсидерација теоријског упоришта пореза на добит предузећа, појмовно одређење овог пореског облика и одређивање његове позиције у савременим пореским системима.

1. Развој пореза на добит предузећа – изазов савремене науке о финансијама и постулат финансијске делатности државе

Теоријско упориште за разумевање развоја пореза на добит предузећа налазимо у финансијској делатности државе која инволвира прибављање и трошење средстава. Наиме, финансијска делатност државе повезана је са задовољењем друштвених потреба, те се све активности у том циљу посматрају као друштвена функција (Ђорђевић, 2006, стр. 23). Стога

¹ Треба имати у виду да, иако се за светски порески систем може узети појам глобалне пореске дисхармоније, земље чланице ОЕЦД-а и земље чланице ЕУ континуирано су посвећене питању јединственог система опорезивања добити и смањењу разлика у корпоративним пореским правилима.

се, паралелно са развојем финансијске делатности државе, може посматрати и развој пореза на добит предузећа.

У робовласничким државама, постоје докази да су порези били схваћени као неки облик давања које је чинио покорени народ или покорени појединац (Горчић, 1994, стр. 113). Такво поимање пореза било је карактеристично у Египту, Месопотамији, античкој Грчкој, али и старом Риму.² С обзиром да се први метални новац појавио у VIII веку пре наше ере (Ђurović Todorović, 2010, стр. 18), порези су се плаћали у роби или раду. Средњи век схватање пореза повезује са поклоном или даром. Из тог разлога поједини теоретичари сматрају да је „порекло пореза у давању поклона“ (Дуканац, 1938, стр. 243). Наиме, у феудалном друштву, фискални приходи су били базирани пре на добровољној основи него на принудном давању (Матејић, 1972, стр. 15). Са развојем функција државе, порези су почели да се сматрају врстом помоћи, и тај термин је заменио претходно употребљаване термине за порез. Како се улога државе развијала и како је финансијска делатност државе постајала обимнија, порези су постајали дужност.³

У почетку, дужност плаћања пореза није важила за све. Сматра се да је након буржоаских револуција, дошло до промене концепта опорезивања, и да су тада укинута све привилегије које су утицале на једнакост свих пореских обвезника. Након револуција, порези добијају карактер опште обавезе и постају дужност свих грађана (Анђелковић, 2012, стр. 74). Као врста дужности, порези су добили карактер општости и почели су се сматрати обавезом (Јеличић, 1983, стр. 70).⁴ Неки записи указују на то да се функционисање државе, у средњем веку, није много разликовало од појединаца (Горчић, 1994, стр. 227), односно да се начин прибављања материјалних средстава ове две стране није битно разликовао.⁵ Да би се задовољиле јавне потребе у периоду неразвијене привреде, држава је користила властите приходе којима је располагала. Ови приходи били су резултат постојања државних имања, прикупљани су од покорених народа, наплаћивања такса, новчаних казни и слично. Стога, у том периоду говоримо о доменским финансијама. Природа финансија у средњем веку посебно привлачи пажњу због своје доменске природе, по чему се данас савремене

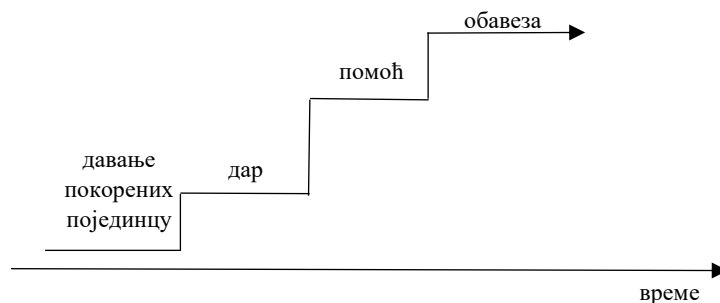
² Прве евиденције о порезима пронађене су у Египту из периода 3.300 године пре н. е.

³ Када се искристалисало да властита приходи државе нису довољни за финансирање њених потреба, и да се разни облици привремено увођених прихода морају детерминисати као стални извори средстава, почело је проучавање финансијских појава у оквиру посебне научне дисциплине.

⁴ Постоји мишљење аутора да се термин „обавеза“ почео употребљавати након Велике француске револуције.

⁵ Историја финансија бележи да је у доба феудализма јавна каса у ствари била владаочева каса. То значи да су и приходи и расходи државе зависили од одлуке владаоца.

финансије не карактеришу.⁶ Модерном и врло разуђеном систему пореза су тако претходили главарина и класни порез, као први фискални приходи.



Слика 1. Схватање пореза кроз историју⁷

Из главарине и класног пореза развили су се порези на имовину, који се сматрају најстаријим пореским облицима. Разлог зашто се имовина показала као релевантан порески објект била је њена могућност да својом видљивошћу манифестује пореску способност народа. Са развојем финансијске делатности државе, али и друштва, почиње опорезивање прихода. Најстарији порези на приход, за чију историју би се могао узети и настанак пореза на добит предузећа, јесу *порези на земљиште* (Тишма, 1964). Њихово увођење повезује се са ширењем финансијске делатности државе и немогућностима државних буџета да се ослањају на, до тада убиран, порез на имовину. Наиме, с обзиром да порез из имовину није представљао стабилан порески приход, трагало се за пореским обликом који би био обновљив и који би омогућио обилне приходе. Такође, развијањем привреде и све већим разликама у приходима појединаца, а нарочито после победе начела опште пореске обавезе, дошло је до развоја *пореза на доходак*.

Тако су се развијали *порези из прихода*, чија природа може да има сличности са природом пореза на добит предузећа. Порези из прихода обухватили су наплату пореза из прихода које ствара објект или доходак пореског субјекта, те су се разликовали објектни и субјектни порези из прихода. Карактеристика објектних пореза била је стабилност и лакоћа убирања, с обзиром да се нису ослањали на стварну пореску способност. Субјектни порези, разликовали су се по томе од објектних пореза. Они су обухватили пореску способност обвезника и узимали у разматрање његове личне карактеристике.

⁶ Карактеристика савремених финансија је њихова трибутна или даџбинска природа, али и прављење разлике између прихода појединца и прихода државе. Са постављањем законских оквира за санкционисање принуде у плаћању пореза почело се говорити о трибутарним финансијама, или финансијама које су засноване на принуди.

⁷ Сви графикони, слике, табеле и други илустративни прикази у дисертацији представљају обраду аутора, осим уколико се другачије није назначило.

У почетку, порези из прихода окарактерисани су као порези којима изостаје правична компонента. Један од таквих теоретичара био је Хобс (Thomas Hobbes, 1588-1679). Међутим, касније се истиче да су једино ови порези правични. За позитиван став о њима заслужан је Џон Лок (John Lock, 1632-1704), који је затупао предности опорезивања применом непосредних пореза (Ђуровић Тодоровић & Ђорђевић, 2019, стр. 18-26). Те су ови порези, у поређењу са другим пореским облицима, сматрани компатибилнијим. Иако су их њихове карактеристике чиниле компликованијим за обрачун и представљале велики проблем, својом фискалном издашношћу и смањеним могућностима за преваљивање, порези из прихода су заузимали све значајније место у пореским системима.

Један од облика пореза на приход, који је претходио порезу на добит предузећа, био је „течавина“ или порез који се наплаћивао на *приходе од трговине, заната и слободних професија*. Овај порез развијао се заједно са *патентним порезом*, који се наплаћивао трговцима.⁸ Важно је нагласити да су честе промене биле једна од карактеристика пореза који су се наплаћивали на приходе од привредних делатности. Као најзначајнији фактори, наводили су се развој привреде који је тешко било испратити, а касније и нови облици организовања предузећа. Прва предузећа, настала су у средњем веку⁹.

Као највећи недостатак *пореза на приход од привредне делатности* у литератури, наводи се утврђивање пореске основице, због чега је и означен као специјални порез чији се опстанак поред пореза на доходак тада није могао да види. Пореска основица утврђивала се на основу метода који су обрачунавали разлику између уложеног капитала и остварене добити. Такав метод обрачуна чинио је да се овај порез базира на пријавама пореских обвезника које су у великој мери биле субјективизирани. Са интензивнијом субјективизацијом, која је долазила све више до изражаја, ови порези временом постају потиснути у корист *пореза на доходак*, чиме је постављена и полазна основа за развој непосредних пореза. Иако је обрачун субјектних пореза постављао велике проблеме пред пореску праксу, *порез на доходак* представљао је модел субјектних пореза који није заобилазио скоро ни један порески систем. Представљао је у исто време и вишу фазу развоја пореза на приход¹⁰. Тако су порезе из дохотка плаћали грађани и приватна привредна предузећа и они су представљали основни извор прихода капиталистичке државе (Матејић, 1963, стр. 29.). Његова важност и значај нису се заснивали само на његовој издашности, него је и његова правичност долазила до изражаја и издвајала овај

⁸ „*Patente*“ на старом француском језику значи порез којим су се опорезивали трговци и индустријалци.

⁹ Иако се о првим предузећима говори тек у средњем веку, први облици удруживања људи у циљу обављања неког посла појављују се још у старом Риму.

¹⁰ Од опорезивања имовине, преко опорезивања прихода, дошло се до опорезивања дохотка.

порески облик у односу на друге порезе. Међутим, са интензивнијом применом пореза на доходак, појавили су се и нови проблеми. Сложеност субјектних пореза компликовала је утврђивање способности пореског обвезника и утврђивање пореске обавезе. Ова сложеност произилазила је из сагледавања економских и личних прилика пореских обвезника које су утицале на пореску обавезу. Појавили су се расходи који су се признавали приликом обрачуна пореске обавезе, камате и друге олакшице.

Основе за увођење пореза на добит предузећа постављене су тек касније, са откривањем улоге државе у реализацији, не само економских, већ и других значајних циљева, са проширењем круга пореских обвезника, повећањем пореског оптерећења и порастом броја пореских облика узрокованих растом јавних расхода. Тада су, развијене државе у својим законодавствима предвиделе наплату *допунског пореза* који се наплаћивао поред *пореза на доходак*. Порез на добит предузећа је синтетички порез, јер обухвата целину одређене пореске ситуације. Овим допунским пореским обликом, којим је била обухваћена целокупна имовина, промет или доходак пореског обвезника и који спада у периодичне порезе који се плаћају узастопно, омогућена је реализација додатних прихода у државама које су га инкорпорирале. С обзиром да је порез на добит предузећа према својој природи општи порески приход, јер спада у недестиниране порезе, државе нису морале унапред да усмеравају средства прикупљена од овог пореза. Односно, није се утврђивало ка којим расходима ће се средства усмеравати. Сви ови фактори, довели су до тога да дође до измена у пореском дуализму. Другим речима, да се направи разлика између опорезивања физичких и правних лица.

Иако су идејне претече пореза на добит предузећа детерминисале перформансе овог пореског облика, његова природа је нешто комплекснија. Такво поимање пореза на добит предузећа као квотитетни порез, повезано је са чињеницом да се овај порески облик развио касније, у односу на друге пореске облике. Наиме, у средњем веку није постојала техничка основа и ефикасна пореска администрација која би могла да реализује наплату пореза на добит предузећа. Тада је било веома тешко говорити о броју пореских обвезника, а још теже о њиховој пореској снази. Такође, присутност информационе асиметрије између државе и пореског обвезника, отежавала је контролу наплате овог пореза. Држава је поседовала само информације о пореској стопи и основици на коју ће се стопа применити, али је пореска снага обвезника била непознаница. Комплексност утврђивања пореза на добит предузећа произилазила је из сложеног третмана пореске основице која се коригује у зависности од пореских олакшица и подстицаја који су били доступни у одређеним државама.

Развоју пореза на добит предузећа значајно је допринело појављивање закона у Великој Британији, а као један од њих наводи се Закон о правима (енгл. *Bil of Rights*). У социјалистичким државама, где је дејство тржишног сектора изостављено, финансијска делатност државе добијала је шире оквире. Поред позајмљивања, држава је отпочела и давање субвенција. Други закон од значаја за увођење пореза на добит предузећа донет је у другој половини XIX века. Иако су приватна предузећа настала крајем XVIII века, све до друге половине XIX века власници предузећа су за обавезе настале у њиховом пословању гарантовали су целокупном својом имовином. То је имало негативне рефлексije на отпочињање предузетничке активности, све док крајем XIX века није усвојен закон о ограниченој одговорности. Доношење првог закона о ограниченој одговорности предузећа подстакло је развој концепта предузећа. Када се конституисао облик организовања друштво са ограниченом одговорношћу, долази и до увођења пореза на добит предузећа (Ранђеловић, 2020, стр. 89).

Надаље, са развојем финансија и финансијског права, све више је заступана теорија да држава путем пореза треба да делује на стимулисање производње и циклична кретања, али и да обезбеди довољан износ средстава. Стога се, модерни систем пореских прихода развио пре свега неколико деценија и бележи велике разлике у односу на приходе робовласничке и феудалне државе. Ово из разлога што су капиталистичкој држави били потребни знатно већи порески приходи. У XIX веку, развој капиталистичке привреде, где су се развијале индустрија и трговина са једне стране, а државни расходи показивали тенденцију раста са друге стране, *порез на доходак* добио је нову улогу. У фазама кризе, његовим смањењем стимулисао се привредни раст и запосленост, док се у фази цветања привреде његовим повећањем ограничавао расположиви доходак. Тако је дошло до увођења *пореза на добит предузећа* у пореским системима земаља (Комазец & Ристић, 1999). Због комплексности и специфичности, порез на добит предузећа прво су уводиле економски развијене земље. Данас, овај порески облик заузима значајно место у пореским системима, не само економски развијених, већ и других земаља (Baker, 2018). Остале земље почеле су да уводе овај порески облик након Другог светског рата, када су због његових карактеристика дошле до изражаја и његове предности, али и недостаци.

1.1. Карактеристике и значај пореза на добит предузећа

Да би се омогућила олакшана практична примена пореских облика, извршена је њихова класификација.¹¹ Најзначајнија пореска класификација је подела свих пореских облика према субјективним и објективним критеријумима (Матејић, 1963, стр. 44), а затим

¹¹ Треба имати у виду чињеницу да су порези историјска категорија и да су поједине класификације, раније извршене, временом престале да се употребљавају.

она која порезе дели на непосредне и посредне (Горчић, 1994, стр. 352). Ове класификације биће детаљније размотрене са аспекта пореза на добит предузећа у циљу детаљне анализе његових карактеристика, значаја и бољег разумевања његових перформанси.

1.1.1. Порез на добит предузећа као субјектни порез

Подела пореза на субјектне и објектне порезе представља, једну од најстаријих пореских класификација. Према овој подели све порезе могуће је уврстити у две групе.

Прва група пореза су субјектни порези, мада се у литератури налазе и под називом персонални или лични порези (Горчић, 1990, стр. 137). Друга група пореза јесу објектни порези или они порези који су реални.¹²

Полазна основа за поделу пореза у ове две групе је начин утврђивања пореске способности. С обзиром да се код субјектних пореза узимају у обзир лична својства пореског обвезника приликом утврђивања његове пореске способности, ови порези су везани за личност. Код друге групе пореза пореска способност одређује се без сагледавања личних својства и она су потпуно ирелевантна за детерминисање пореске основице. Разлике између објектних и субјектних пореза се још и односе на то да ли се при опорезивању узимају у обзир економске прилике или је реч о порезима који само воде рачуна о имовини или приходу одређеног пореског обвезника. Такође, разлика код ових пореза је и у предмету опорезивања. Код објектних пореза опорезују се приходи или имовина, док се код субјектних пореза опорезује лице коме припадају приходи или имовина (Поповић, 2013, стр. 75).

Данас, систематизација пореза на субјектне и објектне порезе указује на то да је основна карактеристика субјектних пореза персонализација. Односно, да се приликом наплаћивања ових пореза води рачуна о економској снази пореског обвезника, као и о личним околностима истог.¹³ То значи да је код субјектних пореза висина пореске обавезе подешена на начин да порески обвезник што лакше поднесе порески намет.

Старији записи износе чињенице да је заправо порез на личност представљао „основни“ облик субјектних пореза у историји. Сматра се да су се субјектни порези јавили у облику главарине, војнице и класног пореза, први пут у историји (Ђорђевић, 2009, стр. 36). Касније је, као најсавршенији представник субјектних пореза проглашен порез на доходак или

¹² За објектне порезе појављује се и назив предметни порези, с обзиром да се везују за предмет.

¹³ Под личним околностима подразумевају се године старости, брачно стање, број чланова породице и сличне околности.

доходарина, која се уједно и сматра претечом пореза на добит предузећа. Још једна занимљива одредница порекла субјектних пореза је процес „усавршавања“ пореза на имовину (Матејић, 1963, стр. 44). Интересантно је да је сама генеза развоја пореза на имовину, преко пореза на принос до пореза на доходак заправо исписала главне карактеристике субјектних пореза које су послужиле да се у ову групу класификују и остали порески облици. Међутим, овде долазимо до кључног питања. Може ли се порез на добит предузећа, који је настао кроз генезу ових пореза, сврстати у субјектне порезе с обзиром да се не ради о физичком лицу?

Дилема да ли неки порески облик носи особине субјектних или објектних пореза није непознаница. Постоје порези који носе особине и једне и друге групе. Како се код субјектних пореза износе субјективне карактеристике везане за саму личност пореског обвезника, а предузеће представља правно лице, одговор упрвome наводи на негативан закључак. Међутим, како се, по правилу, за непосредне порезе сматра да су субјектни порези (Тишма, 1964, стр. 90), јер су се из субјектних пореза развили непосредни порези, природа пореза на добит предузећа га класификује у субјектне порезе (Раичевић, 2008, стр. 29; стр. 92).

Одмеравање пореске обавезе код овог пореског облика базирано је на сагледавању пореске способности јер се, у зависности од остварене добити плаћа порез. Сагледавање пореске способности врши се путем пореског биланса који одражава субјективитет одређеног предузећа. Другим речима, приликом одмеравања пореске обавезе правног лица сагледавају се економски и социјални услови предузећа који утичу на његову пореску способност. Иако је стопа пореза прописана за сва правна лица на истом нивоу, ефективна стопа детерминише пореску обавезу коригујући је пореским подстицајима или олакшицама. Стога се, о његовој „субјективизацији“ може говорити са аспекта пореских олакшица и пореских подстицаја, који као инструменти за остваривање ванфискалних циљева државе могу да умање терет пореске обавезе. На овај начин, умањена је неправичност пореза на добит предузећа. Тиме је уграђивањем елемената којима се уважавају персонална својства наглашен и значај правичности у савременим пореским системима (Поповић, 2013, стр. 75).

Да направимо малу дигресију. Ретроспективно, објектни порези су имали велику предност, у односу на субјектне порезе (Јурковић, 2002, стр. 90). Ово пре свега због њиховог правичног опорезивања и елиминисања било ког облика пореских повластица које су тадашњи владари или појединци могли да уживају од стране државе. Првобитни облик субјектних пореза појављује се у литератури под називом „субјектни порези у ужем смислу“. Таква класификација субјектних пореза окарактерисана је у литератури као неправична, и из тог разлога се овај израз не користи. Пример таквих пореза је *војница*, која је и сама представљала

познати приход феудалне државе. Војница се наплаћивала од свих лица која нису учествовала у рату и за која се утврдило да нису способна за војну службу. Према су се показали као неправични порези, у савременој литератури се субјектни порези у ужем смислу не срећу често. С обзиром да нису обезбеђивали објективност која је била основна карактеристика објектних пореза, субјектни порези су имали мању примену и током XIX века. Друга карактеристика, која је била у корист примене објектних пореза, је њихова једноставност приликом примене и обрачуна пореског намета који би порески обвезник требао да обрачуна и плати. Међутим, како су се околности мењале, примена субјектних пореза постала је учесталија у последњих сто година. Један од разлога њихове учестале заступљености и у савременим пореским системима је тај што су ови порези релевантни за остваривање економских и социјалних циљева државе (Ђуровић Тодоровић, & Ђорђевић, 2019, стр. 231). Све чешће су у примени порези који сагледавају економску снагу пореског обвезника. Додатно, у последњих неколико деценија, може се уочити да се код објектних пореза уведе пореске олакшице код појединих врста прихода. На овај начин, објектни порези почињу да добијају карактеристике субјектних пореза, али не постају субјектни порези у потпуности.

Са друге стране, како је једна од карактеристика субјектних пореза сложеност у поступку утврђивања пореске обавезе, код пореза на добит предузећа се то са сигурношћу може тврдити. Обрачун пореске основице на коју утичу бројна правила и могућности за њено умањење није ни мало једноставан. Стога се административно-технички трошкови овде не могу изузети (Анђелковић, 2012, стр. 81). Порески биланс и подаци пореског обвезника се морају детаљно проверити, што значи да и пореске власти морају прикупити додатне податке и спровести сложени поступак утврђивања пореске обавезе (Поповић, 2013, стр. 75). Из тога произилази зашто економски снажније државе дају предност порезу на добит предузећа. Иако за све субјектне порезе важи да се не могу превалити на друго лице¹⁴, дилема око могућности преваљивања пореза на добит предузећа постоји. Поред тога што се ради о врсти пореза који је личне природе, порез на добит предузећа има дејство на преваљивање. Дескрипцију овог појма дали су бројни писци, наглашавајући да је преваљивање последица тзв. пореског удара. У поређењу са предузећем, када настане „порески удар“, предузеће доноси одлуку да ли да на себе прими настао терет. Када настану дејства пореза у домену смањења прихода, терет ће се делимично или у целини превалити на друге и тада долази до преваљивања (Dukanac, 1935). Има писаца који, на феномен преваљивања надовезују и избегавање као сукцесивну активност,

¹⁴ Познати писац Давид Рикардо (David Ricardo, 1772-1823), први у свом делу „О принципима политичке економије и опорезивања“, излаже проблем преваљивања. Према њему, порез на профит сноси власник капитала и он се не може превалити на друго лице.

али ће се о законитом и незаконитом избегавању пореза на добит предузећа говорити у другом делу рада. Многа предузећа су у стању да потпуно или делимично превале порез на добит на потрошаче. Уколико пак ово преваљивање буде безуспешно, онда они преваљују тај порез на раднике. Из тога можемо да закључимо да је циљ уопште постојања пореза на добит предузећа, којим се покушава наметнути већи порески удар предузећима која имају већу способност плаћања, потпуно отишао у супротном правцу. Персонализација у домену пореза на добит предузећа се такође губи из вида када долази до избегавања плаћања пореза променом форме предузећа или изношењем капитала из земље, чиме су угрожени и приходи државе.

Но, и поред ових одступања порез на добит предузећа и даље остаје класификован као субјектни порез. Стављајући по страни његове недостатке и дилеме које повлаче са собом бројне противуречности.

1.1.2. Порез на добит као непосредни порески облик

Експлицитно, подела пореза на непосредне и посредне или директне и индиректне пореске облике представља, такође, једну од подела са најдужом историјом, која је, кохерентно са тим, и прихваћена у многим деловима света. У историји јавних финансија, идејне претече разврставања пореза на овакав начин су физиократи. Према њима, једино се порез на земљиште могао сматрати непосредним порезом, јер је једино у пољопривреди могао да буде створен вишак вредности (Горчић, 1990, стр. 135). Друге врсте пореза, сматрале су се посредним порезима.¹⁵ Како се генеза пореза на добит предузећа везује за порез на земљиште, има смисла кренути у његово разматрање кроз анализу непосредних пореза.

Иако је ова класификација, у исто време, и једна од најоспораванијих класификација¹⁶, премда се и даље трага за теоријским образложењем којим би се могла направити разлика између директних и индиректних пореза (Brümmerhoff, 2000, стр. 25), она је широко прихваћена у пореским системима и према њој је порез на добит предузећа сврстан у непосредне порезе. Један од разлога широке примене ове класификације је што

¹⁵ Класификације пореза могу се вршити према разним критеријумима. У финансијској литератури јављале су се многе класификације, према којима су порези груписани употребом разних критеријума. Класификација пореза у непосредне порезе представља историјску класификацију која се одржала до данас, и поред тога што су временом бројне извршене класификације изгубиле на значају.

¹⁶ Поред теоријских расправа, око посредних и непосредних пореза постојала је и политичка расправа. Према неким записима, у капиталистичкој држави, радничка класа је водила жустру расправу против посредних пореза чији су терет у највећој мери они сносили.

однос између индиректних и директних пореза, утиче на привредни раст у једној земљи (Little, 1951; Lee & Gordon, 2005). Иако су различити критеријуми коришћени за разврставање пореских облика у ове две групе, према већини аутора директни порези сматрају се порезима који се могу веома лако прилагођавати индивидуалним карактеристикама пореских обвезника, док се, са друге стране индиректни порези не осврћу на околности купца или продавца, већ се наплаћују по основу трансакција (Atkinson, 1977). Директни порези, као што су порези на доходак, сматрају се порезима којима се оптерећују порески обвезници, док се под индиректним порезима сматрају порези којима се оптерећују добра и услуге (Bruce, 2001, стр. 297). Поједини теоретичари користили су манифестацију пореске снаге, док је у финансијској литератури посебна пажња посвећена „француској“ дефиницији. Према тзв. „француској“ дефиницији, разлика између посредних и непосредних пореза направљена је на основу тога да ли порези терете богатство или приходе пореских обвезника (непосредни порези) или порези терете производњу, потрошњу или размену добара (посредни порези) (Горчић, стр. 135). Џон Стјуарт Мил (John Stuart Mill, 1806-1873), користио је као критеријум за класификацију, лице које према интенцији законодавца треба да сноси порески намет, и на тај начин правио разлику између директних и индиректних пореза. Такође је, и према тзв. „немачкој“ теорији, основни критеријум за разврставање у једну од ове две пореске групе био порески терет, и одговор на питање ко према интенцији законодавца сноси исти (Ђуровић Тодоровић & Ђорђевић, 2011, стр. 23). Другим речима, једна од хипотеза од које се полази приликом разграничавања ових врста је преваљивост. Сматра се да су само индиректни порези преваљиви, и да што је у земљи учешће индиректних пореза веће, национални доходак ће бити мањи (Brümmerhoff, 2000, стр. 25). Следећи мишљење познатог економисте Аткинсон (Anthony Barnes Atkinson, 1944-2017), који се бавио оптималним односом директних и индиректних пореза, директни порези су они порези који се лако прилагођавају индивидуалним карактеристикама пореског обвезника, док су индиректни порези искључиво везани за трансакцију (Atkinson, 1977).

Порези који се плаћају из дохотка, подводе се под непосредне порезе, те се порез на добит предузећа сврстао у ову групу (Горчић, 1990, стр. 125). О значају непосредних или директних пореза говорило се много. Сматрало се да порески систем у коме постоји баланс између ефикасности и социјалне правичности, не мора да инволвира порезе на потрошњу. Оваквом пореском систему, за функционисање, биће довољни непосредни порези (Hillman, 2009). Непосредни порези, међу којима је и порез на добит предузећа, имају одређене предности. Једна од предности ових облика пореза је да могу да обезбеде релативно *стабилне приходе*. Такође, порези који спадају у групу непосредних пореза су доста *правични порези*, јер

порески терет одмеравају у складу са економским карактеристикама обвезника. Специфичност непосредних пореза је њихова *индивидуалност*, јер се опорезивањем може различито утицати на одређену групу пореских обвезника. Са друге стране, као и сви порески облици и порези из ове групе бележе неке своје недостатке. Први недостатак је *нееластичност у случају цикличних кретања привреде* (Тишма, 1964). Према неким теоретичарима овај недостатак је могуће анулирати у случају примене прогресивних пореских стопа (Горчић, 1990, стр. 125-138). Такође, ови порези *нису општи порези*, премда сваког пореског обвезника сагледавају засебно, што отежава пореску администрацију. Аналогно, сваки порески обвезник има различито психолошко нахођење према њима. Ови порези су и *психолошки неповољни* за све пореске обвезнике, јер услед чињења пословних и личних информација доступним и транспарентним, расте и незадовољство пореских обвезника.¹⁷

Иако се диференцирало много критеријума према којима порезе можемо разврстати у посредне или у непосредне, најчешће се помињу критеријум преваљивања и критеријум операционалног аспекта. Стога ће, порез на добит предузећа бити објашњен анализом ова два критеријума. Према *критеријуму преваљивости*, непосредни порески облици су они порески облици који се непосредно (директно) наплаћују од пореских обвезника, односно од лица која су према закону дужна да плате порез. Код непосредних пореза, лице није у стању да порез „превали“ на друго лице, што је случај код пореза који спадају у посредне (индиректне) порезе. Директни порези представљају врсту намета којој су директно изложени порески обвезници, за разлику од индиректних пореза, где се порези плаћају приликом трошења дохотка (Ђуровић Тодоровић et al., 2019, стр. 35-57). Једну такву дескрипцију ових двеју компоненти прихода дао је и познати економиста и један од најутицајнијих мислилаца у историји, Џон Струарт Мил, који је дефинисао директни порез као онај порез који се потражује од саме особе за коју се намерава или жели да га плати, док се индиректни порези, према овом економисти, потражују од особе с очекивањем или намером да ће она она трошак превалити на друге (Горчић, 1990, стр. 135). Теоријски, порез на добит предузећа би требао да буде у потпуности сагласан са оба критеријумима према којима се непосредни порези разликују од посредних пореза. Првенствено, овај порез не би требао да буде преваљив. Међутим, начелно постоје разлози због којих се сагласност са првим критеријумом доводи у питање. Једна од дилема у савременој финансијској литератури у домену пореза на добит предузећа је, да ли терет пореза на добит

¹⁷ Ова карактеристика пореза на добит предузећа повезана је називањем овог пореза „порезом злобе“ и потврђује премису да је психички тешко подношљив порез.

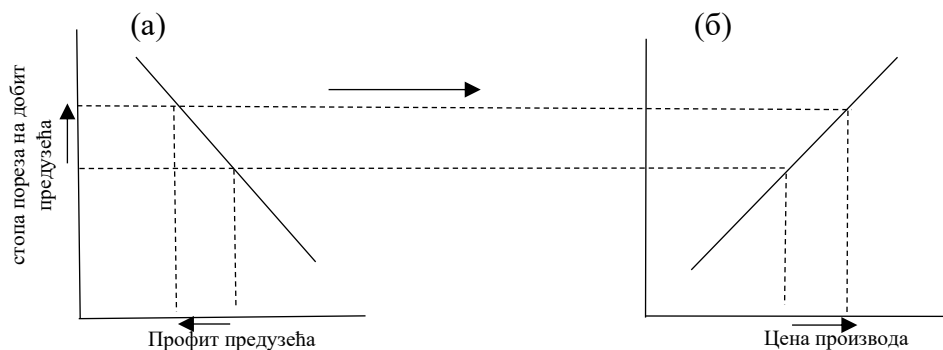
предузећа може бити преваљен или не.¹⁸ Ово питање је анализирано много теоретичара, са тенденцијом да одговори на дилему критеријума преваљивости. У истраживањима где је предмет посебне пажње било питање преваљивости, постоје изричита неслагања међу економистима по питању ко сноси терет пореза на добит предузећа, а наведена констатација редефинише најстарију класификацију пореза, према којој се порез на добит предузећа сврстава у непосредне порезе. Као резултат различитих ставова и поред тога што је критеријум преваљивости теоријски фундиран и у употреби приликом разматрања пореских облика, потребно је разматрати га са резервом код пореза на добит предузећа.

Иако, *prima facie* порез на добит плаћа правно лице које је порески обвезник, терет пореза на добит предузећа, према неким теоретичарима, може да сноси становништво (Mankiw & Taylor, 2006, стр. 239). На који начин? Претпоставимо да је стопа пореза на добит предузећа у једној земљи на нивоу од 10%. Уколико влада донесе одлуку да стопу пореза на добит предузећа увећа са 10% на 20%, у кратком року ће већина предузећа уредно измиривати своје обавезе. Терет пореза на добит и увећане стопе, имплицитно, довешће поједина предузећа до пословања са умањеним профитом, док ће нека предузећа пословати без профита. Међутим, на дуги рок, велики број правних лица донеће одлуку да овај терет пренесу на неко друго лице. Власници предузећа ће бити, у крајњој истанци, под притиском трошкова које ствара њихова производња, и у ситуацији да морају да реагују на порез. Рефлексије увећаних пореских стопа могу се видети кроз умањене инвестиције на појединим тржиштима на којима своје производе пласирају, у повећању регионалне неравнотеже, извлачењу капитала из земље и слично. Мање инвестиције довешће до смањења понуде производа, смањења тражње за радницима у тој области, смањења зарада радника и експлицитно до повећања цене производа у неким индустријама. Терет, у крајњој истанци, сносиће, најчешће купци производа или радници предузећа, а веома ретко власници предузећа. Међутим, веома је тешко доказати ко је заиста поднео порески терет. Уколико је и преваљен на купце или раднике, за које већина економиста сматра да носе велики део терета, то је тешко доказати.

На Слици 2 приказано је како повећање стопе пореза на добит предузећа утиче на профит и цену производа предузећа. Претпоставља се да предузећа остварују мањи профит. Важно је поменути и претпоставку да је дејство других релевантних фактора искључено из анализе. На слици 2 (а) је приказано како повећање пореске стопе предузећа која остварују

¹⁸ Проблем утврђивања инциденце код овог облика пореза произилази из разлике између законске и економске инциденце. Уколико је законска инциденца да одређени порески обвезник дужан да плати порез, то не мора да буде и економска инциденца.

мањи профит, утиче на смањење њиховог профита. На Слици 2 (б) је приказано како се увећани порески терет кроз повећање цена производа трансферише на купце тих производа.

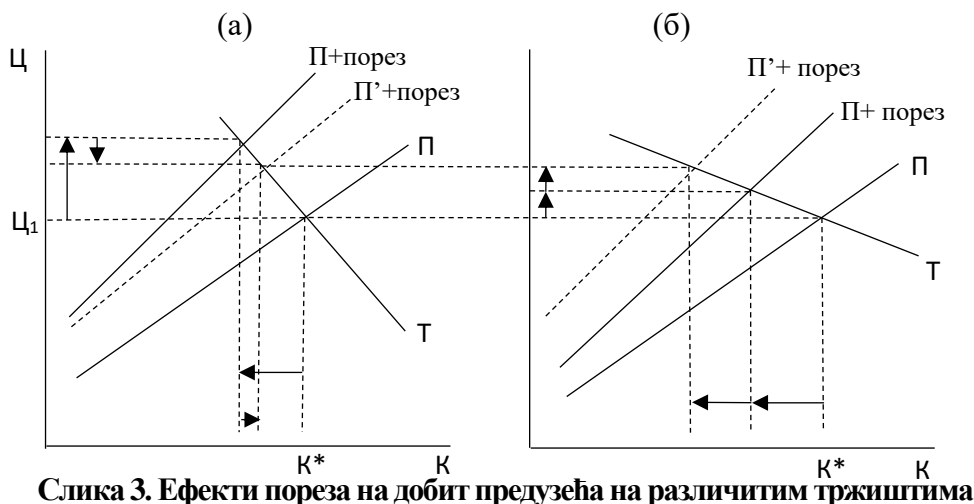


Слика 2. Утицај промене стопе на преваљивост пореза на добит предузећа

Као резултат, трошак пореза у дугом року сноси купац производа. С обзиром да се ради о предузећима која остварују мале профите, повећање цене иницираће пад тражње за производима, што ће у крајњој истанци додатно умањити профит предузећа. Међутим, инциденца умногоме зависи од еластичности тражње, али и од тржишта. Уколико сагледамо конкурентска тржишта са различитом еластичношћу тражње, закључујемо да, ако је тражња на неком тржишту еластичнија од просечне, то намеће веће пореско оптерећење на произвођаче, који показују тенденцију да напуштају то тржиште и улазе на тржишта са сразмерно нееластичном тражњом где већи део пореског оптерећења носе купци.

На Слици 3 приказана су конкурентска тржишта са различитом еластичношћу тражње. На слици (а) представљено је тржиште са сразмерно нееластичном тражњом, док је на слици (б) представљено тржиште са сразмерно еластичном тражњом. На оба тржишта стопа профита је иста, као и стопа пореза на добит. Дакле, уравнотежени порез еквивалентан је *ад валорем* порезу. Кривуља П представља понуду без пореза, док П+ порез је иста кривуља са додатим порезом. Раст стопе пореза на добит предузећа иницира промене на оба тржишта, с тим да се ефекти разликују. Иницијално, раст стопе доводи до повећања цена и смањења производње. Међутим, интензитет повећања цена и смањења производње разликоваће се у зависности од тржишта. Уколико посматрамо Сliku 3 (а) на којој је дат приказ тржишта са сразмерно нееластичном тражњом, јасно се виде већа прилагођавања у цени, док се код Сlike 3 (б), односно код тржишта са сразмерно еластичном тражњом већа прилагођавања дешавају у количини произведених производа. Дакле, на Слици 3 (а) која је репрезентер тржишта са нееластичном тражњом повећање стопе пореза на добит предузећа помера производњу на нижи ниво, а цену на виши. На тржишту са сразмерно еластичном тражњом, представљеном на Слици 3 (б), дешава се слична ситуација. Међутим, с обзиром да тржиште није пуки

прималац промена, претпоставимо да је на тржишту дошло до додатног повећања цена као одговор на претходна дешавања.



Слика 3. Ефекти пореза на добит предузећа на различитим тржиштима

Извор: *Holcombe, R. (2006, стр. 314)*

На тржишту са сразмерно нееластичном тражњом доћи ће до смањења цена и повећања производње од стране произвођача, док ће на тржишту са сразмерно еластичном тражњом, с обзиром да се не ради о производима који су неопходни потрошачима, доћи до смањења производње и повећања цена, али ће се већа прилагођавања десити на страни производње. Као резултат тих прилагођавања, произвођачи мењају своје индустрије и прелазе са тржишта са сразмерно еластичном тражњом, на тржишта са сразмерно нееластичном тражњом. То узрокује померање криве понуде на обе слике. Вишак терета већи је на тржишту са сразмерно еластичном тражњом. Међутим, уколико је капитал мобилан на тржиштима, на дуги рок ће се терет опорезивања изједначити. Дугорочно прилагођавање повећава производњу на тржишту са сразмерно нееластичном тражњом и смањује производњу на тржишту са сразмерно еластичном тражњом. У дугом року, долази до изједначавања релативног удела оптерећења који носе произвођачи и купци на сваком тржишту. Објашњење зашто долази до изједначавања релативног удела оптерећења проналази се у кретању капитала. Након подешавања, на сваком тржишту и произвођачи и купци носе исти терет. Дакле, у кратком року порез на добит предузећа не плаћају предузећа, већ у зависности од детерминанти порез ће сносити купци, добављачи или запослени (Holcombe, 2006, стр. 314). Другим речима, на питање ко сноси терет пореза на добит предузећа, може се одговорити испитивањем релативне еластичности понуде и тражње на тржиштима на којима предузећа обављају своје делатности. У зависности од тржишта и времена, зависиће способност предузећа да пребаци терет

опорезивања на друге. Када се ради о тржиштима са еластичном тражњом, велики део терета опорезивања сноси добављачи. У супротном, када је реч о тржишту са нееластичном тражњом, терет опорезивања се преваљује на купце. Код тржишта са нееластичном тражњом ово изазива померање криве понуде, све док релативно учешће у пореском терету добављача и купца нису исти. Разлог томе је мобилност капитала. Сходно томе, удели у пореском оптерећењу који сноси добављачи и купци, неће се разликовати од тржишта до тржишта у дугом року. Само ће се разликовати ефекти пореза на произведене количине.

Међутим, с обзиром да је емпиријски веома тешко утврдити да ли је дошло до преваљивања пореза, питање преваљивости или инциденце пореза на добит предузећа и у савременој литератури остаје предмет дебате већине економиста. „Инциденца зависи од бројних криви понуде и тражње“ (Harvey et al., 2014). То значи да је одговор на питање ко на крају сноси терет пореза на добит предузећа веома тешко пронаћи. Од тренутка саме појаве пореза на добит предузећа, питање ко сноси порез на добит предузећа деловало је збуњујуће на економисте и адвокате (Klein, 1965). Према неким ауторима, претпоставка да долази до преваљивања пореза на добит предузећа зависи од три важна фактора: стопе пореза на добит предузећа, структуре капитала предузећа и природе индустрије у којој се обавља процес производње (Shoup, 1948, стр. 12-17). Колико ће само предузеће или корпорација поднети терет пореза на добит предузећа, и неће га даље преваљивати на раднике или на купце својих производа, зависи од тога и да ли је корпоративни сектор капитално-интензиван. Уколико јесте, онда ће капитал сносити већи терет пореза у односу на радну снагу (Batra, 1975). Према неким ауторима, у кратком року више од 100% терета пореза на добит предузећа се преваљује на потрошаче (Krzyzaniak & Musgrave, 1963). Наиме, повећање стопе пореза на добит предузећа може да утиче на то да предузећа повећавају своје цене и повећавају профит пре опорезивања, преносећи на потрошаче део или у потпуности свој порески терет (Gordon, 1967). У складу са наведеним, постоји дилема да ли се порез на добит предузећа може сматрати усаглашен са критеријумом преваљивости, те се у вези са овим пореским обликом отвара једна велика дилема. Ово упућује и на питање правичности, али и на друге ефекте које овај порески облик може да има. Критеријум преваљивости је од круцијалне важности за оцену пореске праведности, такође, јер у зависности од тога ко сноси порески намет зависи да ли је порез правичан.

Имајући у виду други критеријум, према коме се може направити разлика између посредних и непосредних пореза, недостаци претходног критеријума су донекле ублажени. Дефиниција непосредних и посредних пореза зависи од тога да ли се порез заснива на

потрошњи дохотка (индиректни порези) или на самом дохотку (директни порези). Према неким ауторима непосредни порези добијају дефиницију оних пореза који терете привредну способност пореског обвезника (Ловчевић, 1991). То значи да порези који припадају групи непосредних пореза погађају непосредно богатство обвезника или његове приходе. Према томе, водећи се овим критеријом операционалне природе, у непосредне порезе сврставамо и порез на добит предузећа.

1.1.3. Интеракција између пореза на доходак физичких лица и пореза на добит предузећа

Полазећи од става критичара пореза на добит предузећа, да овај порез могу да плаћају само физичка лица као порески обвезници, отворена је дилема да ли порез на доходак може да замени порез на добит предузећа. Поједини опоненти пореза на добит предузећа, стога, заступају став о потпуном укидању пореза на добит предузећа и опорезивању доходака пореских обвезника, односно предузећа, порезом на доходак. Сматра се да би правна лица, као порески обвезници, на остварену добит предузећа требало да плаћају порез на доходак, и да се, с обзиром на то да су „вештачка правна лица“, опорезују само овим пореским обликом (Rosen & Gayer, 2011, стр. 478).

Дефиниција дохотка уско је повезана са опорезивањем. Међутим, ни она се прецизно не може утврдити. Из тог, али и других разлога, ово питање и даље представља један од проблема који теорија, још увек, не може решити. „Постало је упитно, да ли се доходак може уопште прецизно дефинисати, чак и када се занемаре проблеми који постоје у пракси“ (Brümmerhoff, 2000, стр. 287). Међутим, идеја о опорезивању предузећа порезом на доходак, можда би се могла објаснити основним обележјима дохотка. Основна обележја дохотка, којима је могуће указати на природу пореза на доходак су следећа:

- ❖ *доходак је еквивалент економске снаге привредног субјекта, односно особе;*
- ❖ *доходак представља нето показатељ;*
- ❖ *порезом на доходак обухвата се цео доходак приликом опорезивања, те се може сматрати синтетичким порезом;*
- ❖ *порез на доходак не прави разлику у погледу извора дохотка;*
- ❖ *порез на доходак се темељи на реално оствареном дохотку (Brümmerhoff, 2000, стр. 288-290).*

Прва карактеристика дохотка указује да на то да доходак представља показатељ економске снаге пореског обвезника. То значи да се сваки привредни субјект опорезује на

основу економске снаге. Доходак као нето показатељ, подразумева да су из дохотка искључени трошкови настали за његово остваривање. Такође, доходак треба опорезивати синтетички. У складу са опорезивањем на такав начин, сви делови дохотка представљају основицу за опорезивање. Повезано са тим обележјем пореза на доходак важи и уједначен третман доходака, који не узима у разматрање извор по основу којег је доходак остварен. Када је реч о последњем обележју пореза на доходак, неопходна је његова објективизација. Стога се опорезиви доходак обликује као „објективизирана, апстрактна и агрегатна величина, која показује економску снагу, и која је током неког раздобља из прошлости настала као последица тог дохотка“ (Ebnet, 1978, стр. 35).

На опорезивање дохотка утицали су бројни фактори. Мада је дејство индустријализације умногоме допринело стварању услова за опорезивањем дохотка, потреба за приходима и јачање државне администрације били су круцијални фактори. Његово убирање, било је базирано на стицању дохотка, те се порез на доходак развио из личних пореза, односно из пореза на приходе од земљишта. Земљарина је, уопште, представљала порез на приход који се међу првима појавио. Земља је представљала основу за опорезивање оних који су је користили. Порези који су претходили порезу на доходак физичких лица, били су лични порези или главарина¹⁹ и класни порез.²⁰ Ови порези нису водили рачуна о економској снази пореског обвезника. Стога је њихова карактеристика била неправичност.²¹ Увођењем пореза на доходак начињен је велики искорак у примени принципа општости, сходно томе да се опорезивањем доходака изгубио повлашћени положај појединаца. С обзиром да су заменили порез на принос који је био везан за делатност или имовински предмет, порези на доходак наплаћивали су се од појединаца сабирањем њихових прихода из различитих извора.

Порез на доходак био основа за увођење пореза на добит предузећа. Такође, интеракција између пореза на доходак и пореза на добит предузећа је велика, те је круцијално питање, да ли порез на доходак физичких лица може заменити порез на добит предузећа. Порез на добит представља „осигурање“ пореза на доходак физичких лица, у савременим пореским системима. Другим речима, физичка лица, у одсуству овог пореског облика, могу избегавати плаћање пореза на доходак физичких лица. Ова констатација се наводи као један од одговара

¹⁹ Главарина је у пореској литератури позната и под називом „порез по димњацима“.

²⁰ Основна карактеристика главарине била је неправичност, с обзиром да се наплаћивала без сагледавања економске снаге пореских обвезника. Стога је, главарина замењена класним порезом. Класни порез се наплаћивао према класама којима су припадали порески обвезници. Међутим, у околностима под којима су се порески обвезници распоређивали у класе правичност у опорезивању и даље није била на задовољавајућем нивоу.

²¹ Порез на доходак физичких лица инкорпориран је први пут у порески систем Велике Британије, 1798. године услед прекомерних издатака државе и финансирања последица рата.

теоретичара на питање зашто је важно опорезивати предузећа (Mintz, 1995). Са друге стране, плаћање пореза на добит предузећа, може бити умногоме детерминисано пореским елементима пореза на доходак.

Свако предузеће које послује као акционарско друштво доноси одлуку о расподели остварене добити на крају године, при чему постоје опције да остварену добит задржи или расподели акционарима. Уколико се донесе одлука о расподели добит, то се чини путем дивиденди на основу учешћа акционара у капиталу предузећа. Када се добит у облику дивиденди расподељује акционарима, подноси се прво терет пореза на добит предузећа, а затим терет пореза на доходак физичких лица (порез на приходе од капитала). У одсуству пореза на добит предузећа, отвара се питање да ли би дошло до расподеле остварене добити акционарима у облику дивиденди. Тада би, имплицитно, код већине предузећа, остварена добит била нерасподељена, у циљу избегавања плаћања пореза на доходак физичких лица. Другим речима, приликом изостанка плаћања пореза на добит предузећа постоји већа могућност за евазијом пореза на доходак физичких лица. Стога је и став да порез на добит предузећа представља „осигурање“ пореза на доходак физичких лица. У случају да предузеће своју добит одлучи да задржи и усмери на даља улагања у унутар предузећа, доходак физичких лица, односно акционара, чинио би део имовине предузећа, па самим тим не би могао да буде ни опорезиван порезом на доходак. Када порез на добит не би постајао, такође не би било ни правног основа за опорезивањем дохотка.

Доносећи одлуку да ли да добит расподеле акционарима у облику дивиденди или да је задрже као неки облик штедње коју би касније искористили за инвестиције, предузећа се углавном воде пореском политиком. Предузећа која остварују добит, исплатом дивиденди поднеће већи трошак од плаћања пореза, сходно томе да се приликом исплате дивиденди морају обрачунати и порез на доходак и порез на добит предузећа. Мањи трошкови настају уколико предузеће одлучи да реинвестира добит, што по правилу условљава раст капиталног добитка по акцији. Неке компаније воде се стратегијом избегавања плаћања дивиденди, сходно томе да је акционарима исплативије да не примају високо опорезоване дивиденде, већ да реинвестирају исте у корпорацију, што у крајњој истанци доводи до смањења пореза (Holcombe, 2006, стр. 310).

Иако је очекивано да предузећа пре задржавају реализовану добит и плаћају порез тек када она буде реализована, дешава се да предузећа расподељују добит акционарима. Овај феномен, или загонетка пореза на добит предузећа, једним делом може да се објасни пореском политиком. Исплата дивиденди и уредно измиривање пореских обавеза, представљају

позитивне рефлексије на потенцијалне акционаре. Предузећа сигнализирају профитабилност расподелом добити акционарима (Bernheim & Douglas, 1991). Постоји мишљење и да порески систем у ствари смањује опортунитетне трошкове задржане добити, те да постоје ефекти пореза на добит предузећа на политику дивиденди (Rosen & Gayer, 2011, стр. 491). Постоје истраживања која доказују да порески систем има велику улогу на политику дивиденди, као и докази да смањење пореза подстиче повећање исплате дивиденди (Chetty & Saez, 2004).

Са друге стране, порез на доходак има велике рефлексије на порез на добит предузећа. Наиме, елементи овог пореског облика могу, такође, да утичу на одлуку предузећа о плаћању дивиденди акционарима или о реинвестирању. Навођење пореских обвезника да плате порез на добит предузећа подразумева да власници или акционари сnose терет пореза. Међутим, порез би се, експлицитно, могао пребацити или на запослене у предузећу или на добављаче. У крајњој истанци могао би се пребацити и на купце. Сходно томе, интеракција између пореза на добит предузећа и пореза на доходак је веома велика.

1.2. Различита становишта о природи пореза на добит предузећа

Постоји недоумица да ли се порез на добит предузећа треба поистоветити са порезом на капитал, или је овај порески облик једнак порезу на економски профит по својој природи. Дилема којом су се бавили многи теоретичари диференцирала је два, у потпуности, различита схватања о порезу на добит предузећа. Стога је његова природа објашњена кроз два становишта. *Прво становиште* посматра порез на добит предузећа као порески облик којим се опорезује капитал, док друго, алтернативно становиште, посматра порез на добит предузећа као порез на економски профит (Ђуровић Тодоровић, et al. 2019, стр. 154).

Сходно томе да је опортунитетни трошак капитала укључен у пореску основицу, разумно је да се порез на добит посматра као порез на капитал, којим се опорезује корпоративни сектор (Rosen, 2005, стр. 434). У складу са таквим поимањем порез на добит предузећа требало би да има велике реперкусије на сељење капитала из корпоративни у некорпоративни сектор (Ђуровић Тодоровић et al., 2019, стр. 154). Терет пореза који сnose власници капитала биће пребачен на радну снагу у зависности од нивоа технологије која је примењивана у процесу производње, али и у зависности од тражње за производима у корпоративном и некорпоративном сектору.

Схватање пореза на добит предузећа на овакав начин указује на две његове негативне карактеристике: порез на капитал онемогућава миграцијом капитала његову акумулацију у корпоративни сектор, и порез на капитал ствара додатно оптерећење капитала. Ова друга

негативна карактеристика указује на то да је пореско оптерећење важна детерминанта у корпоративном сектору, што је емпиријски доказано. Државе у којима су стопе пореза на добит предузећа на вишем нивоу, имају мањи број правних лица која послују као корпорације. Повећање стопа пореза на добит предузећа утиче на смањење учешћа предузећа у корпоративном сектору, а кохерентно са тим и на смањење запослености (Goolsbee, 2002).

Друго становиште које објашњава природу пореза на добит предузећа, посматра овај порески облик као порез на економски профит којим се опорезује пореска основица од које су одузети сви трошкови настали у процесу производње. Дакле, порезом је оптерећен само профит. Разлика овог схватања у односу на претходно, јесте у томе да је пореска инцидентна ограничена и порез на добит предузећа сноси власници капитала. У складу са тим, порез не мења понашање власника капитала и не долази до додатног оптерећења капитала.

Сагледавање пореза на добит предузећа као пореза на економски профит, изазвало је различите ставове теоретичара. Поједини аутори указивали су на то да се од пореске основице могу одбити само трошкови који су настали у процесу производње, али не и инпути који су настали улагањем акционара (Ђуровић Тодоровић, 2004, стр. 175). Међутим, уколико би се од основице пореза на добит предузећа одбијали трошкови настали у процесу производње и камате на позајмљени капитал, онда, на неки начин, постоји могућност прављења еквивалентности између пореза на економски профит и пореза на добит предузећа.

Уколико пођемо од претпоставке да се предузеће за куповину средства за рад задужило на тржишту и позајмило износ који треба да врати, онда би почетни алгебарски израз могао бити исказан на следећи начин:

$$m_T - KAM > 0 \quad (1)$$

где је вредност коју генерише купљено средство за рад, односно машина, изражено као m_T , док KAM представља камату која се плаћа на средства позајмљена за куповину машине.

Предузеће ће приликом доношења одлуке о куповини машине разматрати да ли је вредност коју ствара машина већа од трошкова које оно има приликом куповине исте. Уколико је вредност коју ствара машина након плаћања камате позитивна, предузеће ће се одлучити за њену куповину. Шта се дешава уколико предузеће мора да плати порез?

Уколико се предузећу наметне обавеза плаћања пореза на добит предузећа, претходни алгебарски израз морао би да буде употпуњен и трошковима пореза којима се терети пореска основица. Сходно томе, одлука предузећа о куповини машина зависила би од следећих детерминанти приказаних у једначини:

$$(1 - \text{ПОРЕЗ})(m_r - \text{КАМ}) > 0 \quad (2)$$

где ПОРЕЗ представља стопу пореза по којој се опорезује нето приход. Нето приход се израчунава када се од вредности коју генерише машина одузме камата. Што значи да је нето приход $(m_r - \text{КАМ})$ оптерећен стопом пореза, кључна детерминанта у одлуци о куповини машине. Уколико је резултат једначине позитиван, предузеће ће купити машину.

На основу наведених једначина може се закључити да порез нема значајну улогу у одлуци о куповини. Порез на добит предузећа, дакле, имплицитно неће утицати на било који поступак предузећа (Ђуровић Тодоровић et al., 2019, стр. 155). Са тог аспекта, Штиглиц изједначава порез на добит предузећа са порезом на економски профит (Stiglitz, 1973). Међутим, треба имати у виду да овде није разматрана структура извора финансирања, која може да има велики утицај на одлуку предузећа.

Претпоставимо да од основице за опорезивање могу бити одузети само трошкови сопственог капитала. Наиме, уколико би трошкови сопственог капитала били изузети од пореза на добит предузећа, основица за опорезивање могла би да буде приказана на следећи начин:

$$O = (1 - \text{ПОРЕЗ})[\text{ЦФ}(K, P) - \text{ЗР} - \text{ТК}] \quad (3)$$

где је ПОРЕЗ стопа пореза на добит предузећа, Ц представља цене, З зараде, Т трошкове употребе капитала, док К и Р представљају капитал и рад. Према овој једначини, порез нема ефеката на одлуку власника, али би, експлицитно, створио дисторзије умањењем прихода. У зависности од тога колико је нето принос мањи од бруто приноса, зависи каква ће бити одлука о понуди радне снаге од стране власника капитала. Додатно, располагање сопственим средствима ће, такође, у значајној мери детерминисати одлуку власника капитала о некој инвестицији.

Међутим, у актуелним пореским системима трошкови сопственог капитала не могу бити ослобођени од пореза на добит предузећа. Са друге стране, од пореза на добит предузећа ослобођени су трошкови позајмљеног капитала. Имајући у виду ове две констатације, претходна једначина мора бити модификована на следећи начин:

$$O = (1 - \text{ПОРЕЗ})[\text{ЦФ}(K, P) - \text{ЗР}] - \text{ТК} \quad (4)$$

На овај начин порез на добит предузећа утиче на цену капитала, односно на њено повећање (Арсич & Ранђеловић, 2017, стр. 103). Да би смо указали на то да је порез на добит предузећа релевантно поистоветити са порезом на употребу капитала, потребно је изразити

укупну вредност производње. Уколико пореске приходе државе обележимо са ППРИХОД, онда би производња могла да се прикаже као збир доходака од рада, доходака од капитала и пореских обавеза:

$$\text{ЦФ}(K, P) = \text{ЗР} + \text{ТК} + \text{ППРИХОД} \quad (5)$$

Повезујући ову релацију са претходном, основица пореза на добит предузећа може се изразити на следећи начин:

$$O = (1 - \text{ПОРЕЗ})(\text{ТК} + \text{ППРИХОД}) - \text{ТК} \quad (6)$$

Уколико претпоставимо да су укупни приходи једнаки укупним трошковима, односно да је профит једнак нули, онда претходну једначину можемо исказати:

$$O = (1 - \text{ПОРЕЗ})[\text{ТК} + \text{ППРИХОД}] - \text{ТК} = 0 \quad (7)$$

Онда се приходи државе могу изразити:

$$\text{ППРИХОД} = \text{ПОРЕЗ}(\text{ТК}) \quad (8)$$

Што чини еквивалентним порез на добит предузећа са порезом на употребу капитала. Међутим, треба и овде имати у виду да је однос између сопственог и позајмљеног капитала веома значајан у изражавању пореске основице. У случају да се предузећа у значајној мери финансира по основу средстава из кредита, капциозно је питање да ли се порез на добит предузећа може поистовети са порезом на употребу капитала, имајући у виду да су трошкови камате ослобођени од пореза на добит предузећа (Myles, 1995, стр. 229).

1.3.Разлози за опорезивање добити

Иако се често поставља питање зашто се предузећа опорезују посебним пореским обликом, и зашто власнике предузећа, једноставно, не опорезујемо порезом на доходак физичких лица, приходи од пореза на добит предузећа у већини земаља показују тенденцију раста. Стога ово постављено питање усмерава на истраживање разлога за опорезивање добити.

Уколико анализирамо правну природу пореза којима се опорезује доходак, они се везују за доходак физичких лица. Стога, постоји мишљење да, порези на доходак у начелу не могу оптерећивати предузеће (Brümmerhoff, 2000, стр. 331). Међутим, поједини теоретичари

објашњење за ову констатацију проналазе у самој генези пореза, која порез на добит предузећа везује за порез на принос. „Принос је, гледајући кроз историју, углавном био везан за имовински предмет који се опорезивао, или је био везан за делатност која се такође опорезивала“ (Горчић, 1990, стр. 127). Премда са економске тачке гледишта нема смисла говорити о опорезивању предузећа порезом на добит, оправдање је пронађено са правног становишта. Тада су, према неким ауторима, корпорације оцењене као вештачко правно лице које би требало опорезивати (Арсич & Ранђеловић, 2017, стр. 102).

У пореској литератури развило се неколико теорија, на основу којих се може закључити да су време и услови имали једну од важнијих улога у опорезивању. Сходно томе да је порез на добит предузећа настао, у поређењу са другим пореским облицима, релативно касније, оправдање за његов настанак можемо тражити у новијим теоријама које, несумњиво, имају елементе интервентног приступа (тзв. кејнзијански приступ). Према овом приступу, порези су се сматрали „националном делатношћу“. Стога је, веома важно да се приликом испитивања оправдања за опорезивање добити сагледају и теорије које су изнедриле порез на добит предузећа. Крајем XIX века, у већини држава јавни расходи показивали су тенденцију раста, док је већина пореских облика која је тада фигурирала у њиховим пореским системима показала неефикасност у остварењу нефискалних циљева. Стога се, јавила потреба за пореским обликом који ће, поред пореских прихода, обезбедити и ефикасно решавање нефискалних циљева. Тада се сматрало да држава има улогу и у регулисању привредних активности, што је довело до развоја и нове теорије о репродукцији пореза (Горчић, 1990, стр. 120). Став ове теорије је да би порески обвезници, са повећањем њихове пореске способности, требало да допринесе повећању националног дохотка који би се усмеравао у продуктивне циљеве. Увођењем пореза на добит предузећа током друге половине XIX века, опорезивање добити било је засновано на неколико основних аргумената. Као један од разлога, којим се оправдава опорезивање предузећа посебним пореским обликом, наводи се *независност предузећа*. Независност посебно долази до изражаја када је реч о великим предузећима, која имају велики број акционара. У таквим предузећима, менаџери у ретким околностима бивају контролисани од стране власника. Кохерентно са независношћу, власници предузећа имају и ограничену одговорност. Они имају посебне привилегије по основу ограничене одговорности, те су дужни да надокнаде то држави (Ранђеловић, 2020, стр. 89).

Оправдање за опорезивање добити, налази се и у могућим тачкама за које се везује опорезивање. Према неким ауторима, порези се везују за доходак домаћинства, издатке домаћинства, приходе предузећа од продаје потрошачких добара, укупне приходе предузећа,

доходак предузећа и домаће и међународне трансфере. С обзиром да се развио из личних пореза, порез на добит предузећа фигурира у пореским системима земаља, као порез којим се опорезује доходак правних лица и сагледава пореска способност обвезника. Стога се и као једно од оправдања за опорезивање добити наводи правичан третман трошкова. Опорезивање добити праћено је одбијањем трошкова које порески обвезник има у производном циклусу, чиме се пореска основица чини правичнијом. Стога је, у поређењу са порезима на приход, овај порески облик значајно корак напред (Горчић, 1994, стр. 376).

Према порез на доходак обухвата само распоређени део добитка правног лица, порезом на добит предузећа обухвата се и нераспоређени део добитка. У том циљу, опорезивање добити коришћено је за циљеве и у међународним економским односима, чиме су државе могле да наплаћују неку врсту накнаде од предузећа која су на њиховом подручју остваривала добит. Опорезивањем добити постигнуто је да се опорезује основица која је мање мобилна од пореских основица код других пореских облика.

Порезом на добит предузећа, и опорезивањем добити, подстакнут је интегритет пореза на доходак. Овај аргумент за опорезивање добити се посебно истиче, сходно томе да осигурава наплату пореза на доходак (Atkinson & Stiglitz, 1980). Наиме, уколико опорезивање добити не би постојало, акционари би избегавали плаћање пореза на доходак и приступали би опорезивању тек по реализацији продаје својих акција. Непостојање пореза на добит предузећа омогућава да власници акција неког правног лица плаћају порез на доходак само приликом реализације капиталних добитака, када би плаћали порез на капиталну добит, што се веома често дешава по повлашћеним пореским стопама.

Још једна битна ставка коју заговорници пореза на добит наглашавају је опорезивање екстра профита, где је овај порески облик пронашао своју улогу са становишта економске ефикасности. С обзиром да порез на добит предузећа плаћају предузећа у корпоративном сектору, која остварују и екстра добит као део остварене добити, јавља се потреба за њеним опорезивањем. Опорезивањем екстра добити долази до знатно мање дисторзије.

У одсуству пореза на добит предузећа, несумњиво би долазило до претварања дохотка од рада у доходак од капитала, у циљу изузимања од опорезивања и неплаћања пореза на доходак. Те се као један од разлога за опорезивање добити наводи и разлог социјалног карактера, да је прихватљивије опорезивање корпорација него појединачно, акционара.

На крају, поред ванфискалних циљева, опорезивање добити доприноси и економским циљевима и вођењу економске политике. Због својих дејства и инструментаријума који доприносе њиховом остварењу, овај порески облик је и назван „краљем пореског система“

(Горчић, 1994, стр. 376). Под тим називом био је познат до другог светског рата, од када су изнете бројне критике на његова дејства.

1.4. Увођење и рефлексije увођења пореза на добит предузећа

Иако помало арахаичан, термин „дажбински приходи“ је претходио употреби термина „порез“, који је данас, експлицитно, сврсисходан начин за означавање прихода државе, примењиван свуда у свету.

Сматра се да порези, и опорезивање, постоје од када постоји организована држава, иако су се и пре тога појављивали у другим облицима давања. Као први фискални приходи, диференцирали су се главарина и класни порез (Горчић, 1994, стр. 352). Главарина је представљала порез који се везивао за личност и с обзиром да се појавила у старом веку (Грчка и Рим), била је наплаћивана од покороног народа. Слободни грађани, врло ретко, чак само у изузетним ситуацијама, били су подложни плаћању главарине. Овај субјектни порез, односио се на одређене године старости, али није узимао у обзир личне и породичне околности. Такву дефиницију пореза главарина је задржала и у средњем веку, сходно томе да су је плаћали само кметови своје господару, али и друге потчињене класе становништва. Поред главарине, плаћање класног пореза било је наметнуто припадницима одређеног сталежа. Како је финансијска делатност постајала много шира и комплекснија, развијали су се и други облици пореза.²² Износи који су држави били потребни били су одређени функцијама које је вршила (Рањеловић, 2020, стр. 4). Аналогно са развојем финансијске делатности државе, развијала се и њена улога. Поред финансирања јавних расхода, држава је придобијала све већу улогу у обезбеђењу привредног развоја.

Карактеристика пореза у средњем веку, била је та да порези нису били монетизовани, али су ипак постојали. Но, треба издвојити две важне дискрепанце између савремених

²² Настојање многих аутора, међутим, одувек је било наклоњено проналажењу једног јединог пореза који би представљао најправичнији порески систем. У Србији, 1835. године, први порез уведен је са идејом да буде један једини данак. Међутим, и у тако неразвијеној привреди, по изласку из периода турске владавине, то је било немогуће постићи, те се поред тог пореза уводи *бећарски данак*, *војница*, *цигански харач* и *кулук*. У литератури која најбоље описује опорезивање у капиталистичким државама, приликом дефинисања најсавршенијег облика опорезивања, наводи се такође увођење једног јединог пореза. Овим порезом опорезивали би се сви доходи пореских обвезника пропорционално њиховој економској снази. Такав порески облик називао би се доходарина. Међутим, доходарина или „порески идеал“ није била одржива услед постојања многобројних врста доходака, које је било немогуће опорезивати једним пореским обликом. Зато је дошло до развоја више врста пореза, услед чега су они у пореској теорији разврстани од стране разних аутора према пореским групама, ради њихове лакше примене. Према томе, ма колико се увођење једног јединог пореза сматрало ефикаснијим и правичнијим, у савременим условима привређивања оно представља утопију.

пореза и пореза који су се појављивали у феудалној држави. Наиме, у средњем веку, „порески обвезници“ нису имали право да напусте свој феуд, уколико немају дозволу за то од стране властелина, док данас порески обвезници могу самостално да одлуче у којој земљи ће пословати и којој држави ће плаћати порезе. Друга дискрепанца између пореза који су се раније наметали људима и савремених пореза је количина посла коју порески обвезник мора да обавља. У савременој држави људи сами доносе одлуку о раду, и могу се одлучити да уопште не раде. У том случају, неће плаћати порез. Некада, у феудалном систему нико није могао да донесе сличну одлуку. Људи су били приморани, не само да раде, већ и да све деле са државом. Разлика између прихода робовласничке државе и феудалне државе, у односу на јавне приходе у капиталистичкој држави, могла се видети у броју пореских облика, које је држава уводила са тенденцијом да надомести недовољна средства за финансирање својих функција. Такве промене допринеле су да се у XVIII веку крене са наплатом пореза према стварним приходима пореских обвезника. До тада финансирање државних расхода углавном је било базирано на акцизама и царинама. Такав начин наплате пореза представљао је велики искорак у развоју пореза на доходак али и основу за развој пореза на добит предузећа. Међутим, у средњем веку је било тешко говорити о порезу којим би се теретила добит пореског обвезника.

Порез на добит предузећа представља порески облик који је први пут уведен као ванредни порез током друге половине XIX века. Поред наведених фактора, којима је било оправдано опорезивање добити, последице рата и индустријске револуције заокружиле су почетак његовог увођења. Аналогно, већину земаља света пратио је процес корпоративизације, који је давао сигнал да темељна диференцијација дохотка привредних друштава и дохотка власника капитала постаје императив (Арсич & Ранђеловић, 2017, стр. 101). Након увођења привременог пореза на доходак, као одговора на последице које су настале у ратовима против Наполеона, државе су почеле са опорезивањем дохотка грађана и добити.²³

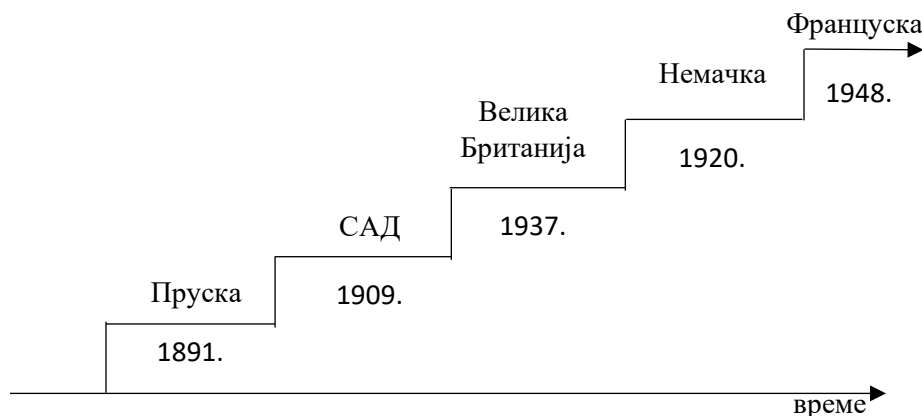
1.4.1. Почети опорезивања коначног финансијског резултата

Након Првог светског рата, порез на добит предузећа уводи велики број држава у циљу прикупљања што већих прихода и санирања ратних последица у привреди. Упоредо са увођењем пореза на добит предузећа, почињу да се примењују и више пореске стопе.

²³ XVIII и XIX век задесиле су индустријске револуције које су поставиле материјалну основу за порески систем какав постоји данас.

Стопе пореза на добит, достигале су и до 50% у периоду између два светска рата, да би након Другог светског рата овај проценат био изнад 50% у неким државама. Овако високе стопе, експлицитно су указивале на то да је овај порески облик коришћен као инструмент фискалне политике који је земљама служио за превазилажење последица које су настале од рата, али и да се њиме прикупе што већи јавни приходи.

Идеја да добит друштва капитала буде опорезована индивидуалним пореским обликом је произашла из независне економске снаге друштва од економске снаге власника капитала. „Опорезивање добити друштва капитала отпочело је простим проширењем захвата пореза на доходак физичких лица“ (Поповић, 2013). Проширени облик пореза на доходак физичких лица који је опорезивао добит друштва капитала применио се први пут у Прусској, 1891. године, након бројних реформи. Као самостални порески облик, порез на добит предузећа, појавио се под називом порез на добит корпорација (енгл. *Corporate Income Tax*) у Сједињеним Америчким Државама (у даљем тексту: САД), које су га под тим називом прве примениле, 1913. године. У Немачкој, порез на добит уведен је први пут, 1920. године, где је, од тада, више пута био подложен реформама, да би под називом порез на добит корпорација (енгл. *Corporate Income Tax*; нем. *Körperschaftsteuer*), почео да се примењује од 1948. године. У Француској, опорезивање добити уведено је 1948. године. Велика Британија почела је са праксом опорезивања добити предузећа 1937. године. Међутим, тек 1965. године, спроведеним реформама, дефинисала је порез на добит предузећа као посебан порески облик. Након ових држава, у свету је отворено питање његовог увођења у другим пореским системима.



Слика 4. Почети опорезивања добити друштва капитала у свету

Први облик опорезивања предузећа појавио се у Прусској. Стога су у овој земљи садржани одговори на многа фундаментална питања у економској историји (Becker, et al., 2014). Поједини записи бележе да ниједна реформа није била више тражена од реформе пореза на доходак, који се у Прусској примењивао од 1851. године (Hill, 1892, стр. 208). У Прусској је

уведено је да компаније и акционарска друштва, поред пореза на доходак од дивиденди, морају платити и порез на нето добит која прелази 3,5 % од уложеног капитала. Такав начин опорезивања резултирао је двоструким опорезивањем.

Увођење пореза на добит предузећа у Пруској, могло би се објаснити кроз неколико корака у развоју пореза на доходак. У циљу повећања пореских прихода²⁴, у Пруској је постављена стратегија којом је уведен порез на анкету (енгл. *Uniform poll tax*), 1811. године. Овај порез представљао је почетак директног опорезивања личности и основу за даљи развој пореза на доходак. Даљи ток развоја пореза на доходак био је заснован на тенденцији увођења правичног пореза који ће „поштедети“ сиромашне. У складу са тим, уведен је класни порез (енгл. *Class tax*), 1820. године (Hill, 1892, стр. 223). Практично, класни порез је представљао порез на доходак, чија је стопа била прогресивна. Следећи корак у развоју пореза на доходак био је увођење неопорезивог дохотка (тзв. граница). У Пруској је доходак до 900 марака ослобођен од плаћања класног пореза. У наредним годинама, у периоду од 1881. године до 1883. године, принцип прогресије примењен је на све приходе испод 100.000 марака. Приходи који нису прелазили износ од 10.000 марака били су опорезовани по нижим стопама у односу на раније, док су се приходи преко 10.000 марака опорезивали по вишим стопама него раније (Hill, 1892, стр. 221). Године, 1891., усвојена је изјава пореског обвезника о реализованом приходу (Hill, 1892, стр. 222). Исте године, у Пруској, уведено је први пут опорезивање добити предузећа.²⁵

Научници су, по питању принципа прогресивности, указивали на различита мишљења. Већина научника била је против примене принципа прогресивности (John Stuart Mill, 1802-1873), док је професор Ричард Вагнер (Richard Wagner, 1813-1883) заступао овај принцип. Он се водио принципом Адама Смита (Adam Smith, 1723-1790) и добро познатом фразом у финансијској теорији “опорезивање према способностима пореских обвезника државе“. Ричард Вагнер је заступао тезу да не треба опорезивати егзистенцијални минимум, односно, минимални износ дохотка који је потребан становништву за живот. Такође, потребно је увести веће стопе пореза на приходе од капитала и земље, што је практично било реализовано увођењем пореза на корпорације. „Оправдање пореза на доходак заснованог на правној етици развијено је у XIX веку, што је било кохерентно са социјалним условима транзиције феудалног друштва, које је из аграрног прелазило у индустријско друштво. У овом периоду теорија

²⁴ Недостатак јавних прихода био је, једним делом, последица Наполеонових ратова (1803-1815).

²⁵ Министар финансија у Прусији, Johannes von Miquel, увео је 1891. године, модерни прогресивни порез на доходак.

прогресивног опорезивања, заједно са принципом прогресивности и принципом способности плаћања дошла је до изражаја“ (Rose, 1990, стр. 281).

„Принцип опорезивања предузећа у САД успостављен је Законом о приходима из 1894. године (енгл. *Revenue Act of 1894*²⁶)“ (Taylor, 2003, стр. 285). О увођењу пореза на добит предузећа, полемисало се са различитим степеном интензитета, да би се појавио 1909. године (Hungerford, 2013). Сматра се да је темељ за опорезивање добити поставио порез који се плаћао на акцизе (енгл. *Corporate Excise Tax*), 1909. године. Из тог разлога, према неким ауторима, сматра се да је порез на акцизе заправо био степенник ка развоју пореза на доходак (Kornhauser, 1990, стр. 53). Поједини аутори указивали су на то, да је одувек, постојала тензија између пореза на добит предузећа и пореза на доходак физичких лица (Taylor, 2003). Разлог томе је зато што су корпорације директно или индиректно у власништву физичких лица који имају учешће у њиховим приходима. То резултира *двоструким опорезивањем*, које је законодавствима представљало проблем. Још један проблем који је индуковало баријеру за увођење пореза на добит предузећа, били су *различити облици организовања предузећа*. Још се приликом увођења пореза на добит предузећа у порески систем САД разматрала разлика која је постојала између *пореских правила и рачуноводствених правила*.

„Нова ера опорезивања у САД, отпочела је Амандманом 16 (енгл. *The Sixteenth Amendment to the Constitution*), 3. фебруара, 1913. године“ (Blakey & Blakey, 1940, стр. 2). Тада је, по први пут употребљен термин порез на добит корпорација (енгл. *Corporate income tax*), који је са тим називом почео да се примењује. На нивоу корпорација у САД, порез на добит предузећа уведен је 1913. године, када је усвојен принцип опорезивања предузећа као засебног ентитета. Тада су отпочеле главне промене у тзв. прогресивној ери САД (енгл. *Progressive Era*, 1890-1916²⁷), коју је пратио процес раста великих корпорација и прихватање пореза на добит предузећа. Стопа пореза на добит предузећа у САД постављена је на нивоу од 1%²⁸, при чему су и активности корпоративног сектора показивале тренд раста (Philippon & Reshef, 2012). Надаље је експеримент са порезом на добит предузећа инспирисао и друге државе да допуне порески систем порезом на добит предузећа (Bank, 2001, стр. 515).

Порез на добит предузећа, уведен је у порески систем Велике Британије 1965. године, али се опорезивање нефизичких лица практиковало од 1937. године. Правна лица су плаћала

²⁶ Овај закон сматран је неуставним, до 1909. године. Након усвајања Амандмана 16 (16th Amendment), 1913. године, отклоњено је питање уставности овог Закона, и тада је порез на добит предузећа почео самостално да се примењује.

²⁷ Ера у којој се привреда САД-а сусрела са бројним променама, међу којима су успон корпорација и капитализам имале највеће реперкусије.

²⁸ Видети: <https://taxfoundation.org/federal-corporate-income-tax-rates-income-years-1909-2012/>.

порез на доходак, чија се стопа није разликовала од стопе која се примењивала на пореску основицу дохотка физичких лица. Поред овог пореза, она предузећа која су остваривала екстра профит, плаћала су додатни порез на профит.²⁹ Упркос глади и сиромаштву које је задесило земљу у XIX веку, друштво је трагало за социјализмом и принципима једнакости. Након реформе спроведене 1965. године, престаје се са опорезивањем истим пореском обликом код физичких и правних лица и долази до увођења пореза на добит предузећа (енгл. *Corporati Tax*). У Великој Британији је стопа пореза на добит предузећа, постављена на веома високом нивоу 1982. године. Те године забележена је стопа од 52%.

Од његовог увођења у порески систем Прусије, 1891. године, порез на добит предузећа³⁰ био је предмет разматрања у већини земаља, међу којима је и Немачка (Martini, 2012). У СР Немачкој порез на добит предузећа (енгл. *Corporate Income Tax*; нем. *Körperschaftsteuer*), је установљен 1920. године, као порез којим ће се опорезивати доходак предузећа и акционарских друштва. У Немачкој је отпочет процес реформи (енгл. *Erzberger fiscal reforms*) које су из темеља преобликовале јавне финансије ове земље. Реформе су централизовале фискални устав, али и модернизовале порески систем. О томе колики је ефекат ових реформи био велики говори и порески терет који се удвостручио од 1925. године (Bach, 2020).

Приликом увођења пореза на добит предузећа, утврђена је разлика у опорезивању предузећа и акционарских друштва која имају седиште у Немачкој и других правних лица. Од овог пореза, ослобођене су биле државне банке, предузећа и друге јавне институције. Оправданост приликом опорезивања корпорација у Немачкој, била је базирана на ставу, да су корпорације засебна правна лица која су, као независни ентитети, под великом контролом акционара. Такав став у немачком законодавству, изнедрио је нови закон о порезу на добит корпорација. Корпорацијама је дата предност у односу на физичка лица, у погледу добијања кредита, и оне су сматране правним лицима која лакше могу остварити успех у односу на физичка лица. Закон о порезу на добит корпорације у Немачкој је, међутим, више теретио добит која се исплаћује, у односу на добит која је остајала нераспоређена. Примена различитих пореских стопа је, стога, иницирала честе реформе у Немачкој. Оптерећење неисплаћене добити било је за 36% више, у односу на исплаћену добит. На тај начин, Немачка као пословно окружење није заузимала конкурентски положај. Смањењу пореског оптерећења неисплаћене

²⁹ У Великој Британији су правна лица, до 1965. године плаћала порез на доходак (енгл. *Income tax*) , и порез на добит (енгл. *Profit tax*) уколико остваре добит већу од 2.000 фунти стерлинга.

³⁰ Први режим опорезивања био је регулисан у Немачкој, Законом о порезу на добит предузећа (енгл. *Corporate Income Tax Code*; нем. *Körperschaftsteuergesetz – KStG*).

добити, у циљу привлачења страног капитала и стварања повољног пословног окружења у Немачкој, отпочело је 1994. године.³¹

Француска је, након завршетка Другог светског рата, услед санирања великих последица, приступила одвојеном опорезивању физичких и правних лица. Француска 1948. године уводи порез на добит предузећа под називом „порез на друштва“ (франц. *impôt sur les sociétés*). Иако је прописала високе пореске стопе, Француска је дефинисала велики број пореских олакшица и посебних пореских стопа, чиме је знатно повећала пореске приходе. Основни циљ Француске 1948. године, био је санирање озбиљних проблема. У том временском периоду, Француску је задесила озбиљна инфлација, пад цене рада, штрајкови. Поред тога, буџет је био у великом проблему премда су недостајали фискални ресурси за финансирање текућих трошкова (Виг, 1991).

Након ових економски развијених држава, порез на добит предузећа почињу да уводе и друге земље у свету. Експлицитно, сада се већ могло говорити о пореском облику чији су почетни недостаци били уклоњени. Земље које су касније уводиле порез на добит предузећа, имале су мање проблема. У РС, услови за увођење посебног пореза којим би се опорезивала само правна лица, створени су 90-тих година прошлог века.

1.4.2. Историјски развој пореза на добит предузећа у Републици Србији

У бившој Социјалистичкој Федеративној Републици Југославији (у даљем тексту: СФРЈ), први закон о порезима донет је 1945. године. У том временском периоду привреда је у знатно већој мери била ослоњена на државни сектор и у знатно мањем обиму на приватни. Приватни сектор, по значају за порески систем инфериорнији, одржавао се углавном у занатским и услужним делатностима, са веома малим доприносом. Сходно таквим околностима, закон о порезима није правио разлику између приватних и државних предузећа. Према њему, опорезивање се вршило на крају године на бази резултата из биланса, по прогресивним стопама пореза на доходак (Тишма, 1964, стр. 94). Карактеристика овог периода била је административно управљање, где су се плате радника одређивале без обзира на резултат пословања. Стога су, предузећа са оствареним губитком у свом пословању морала да врше исплату зарада радника које су биле административно утврђене. Пословање на такав начин стварало је недостатак мотивације код предузећа за продуктивним радом и неконтролисано

³¹ Стопа пореза на неисплаћену добит износила је у Немачкој 51% до краја 1976. године. Исто оптерећење до краја 1989. године износило је 56%, да би се од 1994. приступило његовом смањењу када је одређена стопа од 45%.

трошење материјала без икаквих уштеда. Реформа финансијског система спроведена је 1952. године, када долази до увођења такозваног самоуправљања у привреди. Реформом је предвиђен порез на екстра добит, који, услед непостојања услова да се прецизно утврди, никада није био наплаћен.

У периоду од 1954 до 1957. године,³² спроведене су реформе пореза на приходе из привреде и постављен је нови систем на основу кога се убирао порез. Карактеристике новонасталог система биле су следеће: *састојао се од читавог биланса пореза и доприноса, од којих се већина плаћала на основу оствареног резултата предузећа; основица за обрачун пореза постала је добит. На тај начин плате запослених исплаћиване су на основу резултата и улазиле су у обрачун трошкова, што је повећало мотивацију предузећа за уштедама у трошковима и продуктивним радом; нови систем бележио је већи степен објективности у опорезивању, премда се опорезивање вршило на основу истом пореском стопом за сва предузећа* (Тишма, 1964, стр. 97). Пореске стопе, до тада детерминисане на индивидуалној бази, одређене су за друштвену привреду, уз могућност да се оне одређују индивидуално за поједине гране или секторе у којима је постојала неједнакост у привредном развоју. Од укупних прихода, које је предузеће реализовало у свом пословању, могли су да се одузимају сви издаци нужни за реализацију тог прихода, што је укључило материјалне трошкове, али и амортизацију и услуге трећих лица. Разлика између остварених прихода и трошкова представљала је добит која је била подложна порезу на добит и пропорционалној пореској стопи. Поједина предузећа која су имала повољније услове за пословање, и по том основу остваривала знатно већу добит, била су опорезована порезом на ванредну добит. Овај порез на ванредну добит био је активан само 1955. године због потешкоћа у његовом администрирању. У систему су такође фигурирали и порез на добит из девизног пословања, који се наплаћивао предузећима на приходе остварене трговином девиза. Међутим, бележи се безуспешно увођење пореза на монополску добит.

После 1958. године, прелази се на систем прогресивних пореских стопа. Као један од разлога за такав облик реформи наводи се тенденција ка што већој објективности у опорезивању. Наиме, прогресивним пореским стопама постиже се већа правичност. Као други недостатак код примене пропорционалних пореских стопа забележена је комплексност у њиховом обрачуну, јер је било нужно уводити изузетке и умањивати опште пореске стопе у појединим гранама, што је иницирало веће административне трошкове.

³² У овом периоду од 1954-1957. године, први пут долази до појаве феномена „двоструко опорезивање“, који се односио на плаћање камате на основна средства и камате на дугорочне кредите којима су она набављена.

Развој пореза на добит предузећа на просторима бивше Југославије, био је базиран на основама њене економске, политичке и монетарне стабилности. Почетком осамдесетих година XX века, економски систем СФРЈ бележио је веома ниску ефикасност, праћену високим стопама незапослености и смањењем стопе привредног раста. Тиме је означен почетак периода у коме су земље сукцесори СФРЈ улазиле у озбиљну дужничку кризу. Озбиљни проблеми настали су због немогућности да се сервисира јавни дуг Југославије. Услед смањења увоза и продуктивности рада, пад економске активности настављен је и током деведесетих година XX века. Све ове промене у привреди, политичка нестабилност на простору бивше Југославије и раст стопе инфлације у РС, иницирале су покретање фискалне реформе. Нормативне активности у РС, у домену непосредних пореза³³, покренуте су у децембру, 1991. године, одлуком Народне скупштине РС да спроведе фискалну реформу.³⁴ Фискалном реформом конструисан је нови порески систем, који је садржао нови концепт опорезивања добити и подразумевао увођење новог пореског облика, пореза на добит предузећа. Стога је, порез на добит предузећа у РС уведен 1992.³⁵ године, под називом „порез на добит корпорација“.³⁶

Несумњиво да су на реформу у домену непосредних пореза, поред привредних показатеља, утицали и други фактори. Један од тих фактора је и конципирање пореског система који ће обезбедити знатно већу ефикасност. Поред тога, циљ реформи био је и прилагођавање решењима која егзистирају у пореским системима земаља чланица ЕУ и пореским системима земаља ОЕЦД-а (Тишма, 1964, стр. 103). Према томе, треба нагласити да је циљ опорезивања добити новим пореским обликом првенствено био фискалне природе, више него економске.

Премда било која реформа пореског система може да доведе до различитих дисторзивних дејства, увођење пореза на добит предузећа носило је многобројне ризике. Један од највећих ризика био је несумњиво неиспуњавање пореских обавеза.

³³ Иако је, 1928. године, у Југославији заокружен процес нормативних активности у домену унификације њеног фискалног система, учешће непосредних пореза у укупним порезима било је на знатно нижем нивоу у односу на посредне порезе који су учествовали са преко 75%.

³⁴ Након Првог светског рата, 1919. године, у РС је начињен покушај увођења пореза на ратну добит, услед његовог постојања у другим државама.

³⁵ Спровођењем прве пореске реформе у РС, која је отпочела 1991. године, формирана је Републичка управа јавних прихода. Републичка управа јавних прихода представљала је централизован орган у оквиру пореског система РС. Тадашња реформа подразумевала је и увођење новог пореског облика, односно пореза на добит предузећа.

³⁶ Ступањем на снагу Закона о порезу на добит корпорација („Службени гласник РС“, бр. 76/91).

1.4.2.1. Увођење пореза на добит предузећа у српски порески систем

Почетком деведесетих година XX века, систем јавних финансија РС, углавном је вршио реализацију фискалних функција, док су економска и социјална функција овог система значајно биле занемарене. Тада, РС, није имала порески систем којим би могла да води стабилизациону политику. Иако је, у том периоду (1990-1994.) долазила до изражаја монетарна нестабилност, вођење било какве антиинфлационе политике дејством јавних финансија било је ограничено. Сходно томе, фискални систем РС, у том периоду, оцењен је као неефикасан.

Са друге стране, неефикасан порески систем поставио је основе за „сиву економију“. РС је, пре хиперинфлације, имала на једној страни развијену сиву економију и на другој страни конзервативну, нестабилну и неефикасно вођену пореску политику. Основна карактеристика њене политике била је велики фискални терет који је наметнут порезима и доприносима из дохотка правних и физичких лица. Високе пореске стопе, несумњиво су утицале на евазију пореза која је, у условима лоше контроле и нестабилне монетарне политике стварала неповољно пословно окружење.

Систем опорезивања, који је до тада био актуелан, базирао се на опорезивању средстава коришћених у процесу производње. Експлицитно, такав систем опорезивања иницирао је повећање трошкова производње и доводио је до инфлације трошкова и нестабилности монетарног система и привредних кретања. На тај начин, домаћи привредни субјекти били су у инфериорнијем положају на светском тржишту, што је иницирало увођење разноврсних субвенција у циљу побољшања њиховог положаја (Комазец & Ристић, 1999, стр. 616).

У таквом нестабилном и неефикасном пореском систему, РС је била далеко од пореских система земаља чланица ОЕЦД. Земље чланице ОЕЦД-а, примењивале су порез на добит предузећа, док се у РС примењивао порез на доходак предузећа. Са таквим начином опорезивања добити који се развијао аутохтоно, РС није деловала на привредни развој и није могла да привуче страни капитал. Основни недостатак у начину опорезивања добити у РС, била је немогућност да се утврди колики су укупни приходи или расходи или колика је бруто добит која се опорезује. У РС се из дохотка предузећа издвајало за материјалне трошкове и амортизацију, трошкове радне снаге, личне дохотке и друге трошкове, да би на крају остао део дохотка на који се плаћа порез из дохотка. Такве околности отежавале су привлачење страних директних инвестиција и доводиле су до неразумевања самог начина опорезивања добити (Горчић, 1990, стр. 382). Стога се, и поред нестабилног политичког и привредног система,

тежило ка новом пореском облику који ће анулирати све недостатке постојећег начина опорезивања добити.

У порески систем РС, порез на добит корпорација уведен је, 1992. године, као посебан облик опорезивања, који се није односио на сва предузећа. Нови порески облик, који је опорезивао резултате рада, требао је да обезбеди финансијску стабилност, развојну и стабилизациону политику. Поред тога концепт новог система био је усмерен и на јачање акумулативне и репродуктивне способности предузећа.

Од дотадашњег концепта опорезивања добити, који се примењивао у РС, нови концепт се разликовао према третману пореског обвезника, ширини пореске основице, висини пореске стопе, али и према другим пореским елементима. Нови порески облик подразумевао је и увођење бројних новина. Заменивши, до тада актуелни начин опорезивања добити свих предузећа, порез на добит корпорација односио се само на добит друштва капитала (акционарска друштва и друштва с ограниченом одговорношћу), друштвена и јавна предузећа³⁷, задруге, недобитне организације као и на још неке „специфичне“ облике организовања привредних субјеката (Поповић, 2013, стр. 330). Сва друга предузећа, која су имала другачији начин пословног организовања, нису плаћала порез на добит корпорација. Њихов доходак опорезиван је порезом на доходак грађана. Стога су, порез на доходак грађана имала обавезу да плаћају, друштва лица³⁸, пољопривредна газдинства и радње.

Методологија, на основу које се кориговала основица опорезивања новог пореског облика, унела је у порески систем РС мноштво новина. Утврђивање пореске основице полазило је од оквира који су постављени актуелним Законом о рачуноводству, да би се додатне корекције наставиле Законом о порезу на добит корпорација. У случају утврђивања опорезиве добити, овај *lex specialis*, подразумевао је неколико правила, која су се посебно односила на корекцију расхода. Постојао је став да интервенционизам државе треба да буде на знатно нижем нивоу, без посебног третирања појединих делатности или појединаца.

Законом о порезу на добит корпорација регулисане су и новине попут односа матичне компаније и филијале, специфичности овог пореског облика које се односе на трансферне цене, капиталне добитка, пореско консолидовање и др. Регулисањем ових специфичности, претендована је усклађеност пореског система РС са пореским системима развијених привреда.

³⁷ У финансијској литератури појављује се питање да ли приходи који се убиру од државних предузећа могу да се сматрају порезима. Присутност ове дилеме доводи до тога да неки од аутора у финансијској литератури обавезе државних предузећа нису изједначавали са порезима. На пример, у Немачкој, приходи који су се убирали од државних предузећа, од стране државе, нису се сматрали порезима.

³⁸ Под предузећима која су организована у облику друштва лица подразумевају се друштво са неограниченом солидарном одговорношћу чланова, командитно друштво, ортаклук и приватно предузеће.

Законом о порезу на добит корпорација прописана је пореска стопа на нивоу од 30%, као пропорционална и једнообразна. Дефинисање стопе на такав начин омогућило је смањену улогу државе и њене интервенције и представљало је став законодавца да води неутралну пореску политику. Увођењем пореза на добит корпорација у порески систем РС, уведен је по први пут и појам „*порески биланс*“. Улога пореског биланса, као документа, била је да на основу Закона о порезу на добит корпорација утврди основицу за опорезивање и висину пореза којом се терети порески обвезник.

Међутим, баријеру за раст пореских прихода, који би били прикупљени новим пореским обликом, представљао је мали број пореских обвезника који је фигурирао у Републици Србији у тренутку спровођења фискалне реформе. Наиме, предузећа са приватним капиталом била су малобројна, док за друштвена предузећа чији је број доминирао, нису важиле поједине одредбе новог Закона о порезу на добит корпорација.

1.4.2.2. Реформе система пореза на добит предузећа у Републици Србији након 1993. године

Порез на добит корпорација регулисан у оквиру Закона о порезу на добит корпорација из 1992. године, фигурирао је у српском пореском праву две године. Јануара, 1994. године, усвојен је нови Закон. Нови Закон о порезу на добит корпорација³⁹, ступио је на снагу 1994. године, у јулу (09.07.1994). Суштина тадашње реформе била је заснована на увођењу олакшица економског карактера у циљу подстицања економског развоја, који је био додатно успорен међународним санкцијама наметнутим Југославији. Имајући у виду да је Закон из 1992. године веома мало својим инструментима био усмерен на подстицање економског раста и развоја, као и то да је Југославија у том периоду доживела хиперинфлацију, неминовна је била нова реформа пореза на добит. Сама реорганизација била је базирана на подстицајним мерама, које су биле усклађене са ситуацијом у земљи. Такође, усвајање Програма реконструкције монетарног система и стратегије опоравка Југославије, иницирало је реорганизацију и пореског система, као и његову кохерентност са циљевима Програма (Дејановић, 1995).

Ступањем на снагу новог Закона о порезу на добит корпорација, дефинисане су бројне пореске олакшице које до тада нису биле примењиване, и снижена је стопа пореза на добит корпорација. Основни циљ усклађивања са тадашњим Програмом опоравка Југославије био је привредни опоравак, а као један од ефикасних инструмената коришћен је овај порески облик. Додатно, још један од разлога за реформу већ постојећег Закона био је и однос приватних и

³⁹ Закон о порезу на добит корпорација („Службени гласник РС“, бр. 43/94).

друштвених предузећа у корист друштвених. Наиме, једно од основних начела фискалне реформе био је шири круг пореских обвезника и шира пореска основица. Сходно томе, под пореским обвезником пореза на добит предузећа подразумевана су сва правна лица чији је облик организовања пословне активности био у облику друштва капитала, али и друга правна лица која нису била организована као друштво капитала али су обављањем одређених активности на тржишту уз накнаду остваривала добит и стварала основу за опорезивање. Приликом дефинисања новог закона, нормативне активности биле су базиране на поштовању принципа резиденства и принципа извора дохотка. Привредни субјекти су били оптерећени порезом на добит предузећа и за доходак остварен у РС и за доходак остварен у другим државама. Реформа Закона о порезу на добит корпорација обухватала је и примену пореских подстицаја који су уведени са циљем да се подстакне улагање страног капитала и повећа запосленост у РС.

Порески обвезници пореза на добит корпорација према Закону који је ступио на снагу 1994. били: деоничарско друштво, друштво са ограниченом одговорношћу, командитно друштво на деонице, друштвено предузеће, јавно предузеће у друштвеној и државној својини и задруга као задружно предузеће. Порезом су биле оптерећене и установе и друга правна лица које нису организована као друштво капитала, а изузета од опорезивања командитна друштва и друштва са неограниченом одговорношћу. Пореским обвезницима су се сматрала и друштвена и јавна предузећа, чиме је круг обвезника значајно проширен (Стојановић et al., 1997, стр. 78).

Иако је нови порески облик почео да узима све веће учешће у укупним пореским приходима, његове измене и допуне још увек нису биле завршене. Списак нових измена уследио је 1995. године, одлуком законодавца да у оквиру пореских подстицаја обухвати нова пореска ослобођења и нове пореске олакшице. Суштина ових измена, несумњиво је била усмерена на стимулисање економског раста, где су најважније место узели порески подстицаји. Реформа је извршена и у оквиру дефинисања пореског обвезника, премда је проширен круг обвезника који су као друштва лица плаћали порез на доходак грађана.⁴⁰ Реформом су, начињене значајне измене у домену тумачења јавних прихода и пореских обвезника који подлежу плаћању пореза на добит корпорација. Поред друштва капитала, сада су Законом о порезу на добит корпорација била обухваћена и друштвена или јавна предузећа. Наредно прилагођавање односило се на термин „корпорација“, које Закон о основама пореског система

⁴⁰ Закон о приватним предузетницима („Службени гласник РС“, број 53/95), донет је крајем 1995. године, док су већ средином 1996. године усвојени Закон о основама пореског система („Службени лист СРЈ“, број 30/96) и Закон о предузећима („Службени лист СРЈ“, број 29/96), које је усвојила Савезна скупштина.

није познавао. Стога се, у циљу прилагођавања са новодонетим законима, појавила потреба за другачијом употребом термина корпорација. Исте године, термин „корпорација“ замењен је термином „предузеће“ који је у примени од 1. јануара 1997. године. У складу са новом употребом термина, редефинисан је и појам пореског обвезника који сада под пореским обвезницима субсумира следеће облике организовања предузећа: акционарско друштво, друштво са ограниченом одговорношћу, друштвено предузеће, јавно предузеће, ортачко друштво, командитно друштво. Сходно томе, од 1. јануара 1997. године у круг пореских обвезника укључена су и друштва лица. Кохерентно са тим, промењен је и назив Закона у српском пореском праву (Стојановић et al., 1997, стр. 79).

Терминолошко одређење пореског обвезника пореза на добит предузећа, представљало је једну од дилема приликом доношења самог Закона о порезу на добит предузећа. Премда се под термином „предузеће“ не обухватају сви порески обвезници који имају обавезу плаћања пореза на добит предузећа, отворило се питање да ли је овај термин релевантан као терминолошко одређење пореског обвезника. Иако је термин „предузеће“, сходно обухвату пореских обвезника, био примеренији од термина „корпорација“, и даље се радило о непрецизној и конфузној терминологији. Обвезници пореза на добит предузећа нису била само предузећа, те је употреба овог термина додатно компликовала његову примену.⁴¹ Када се процес приватизације приводио крају, ставови да термин „предузеће“ не означава адекватно пореског обвезника били су све гласнији. Те се сматрало да се овај термин треба изоставити, како у теорији, тако и у пракси. Пореска стопа пореза на добит корпорација је дефинисана као стопа за стимулативна страна улагања, и као стопа која поспешује привредни раст. Стопа пореза на добит предузећа снижена је са 30% на 25% и постављена је као пропорционална и једнообразна пореска стопа. Измена и допуна Закона о порезу на добит предузећа спроведена је и 1998. године, усвајањем Закона о изменама и допунама Закона о порезу на добит предузећа⁴². Измене Закона о порезу на добит предузећа имале су за циљ повећање учешћа овог пореског облика у укупним пореским приходима, али и привлачење страног капитала. Сходно томе, дефинисана је најнижа пореска стопа на нивоу од 20%, у односу на стопе пореза на добит земаља чланица ОЕЦД-а. Значајне измене спроведене су и у домену пореских олакшица, наплате, казни, као и у домену начина усклађивања расхода (Стојановић, et al., 1999, стр. 78). Иако се порески систем РС развијао ретроградно, она је предњачила у односу на суседне државе које је такође пратио процес транзиције. Међутим, копирање „савремених“ пореских

⁴¹ Обвезници пореза на добит предузећа били су сви облици предузећа, банке, али и осигуравајућа друштва, задруге и друга правна лица.

⁴² Закон о порезу на добит предузећа („Службени гласник РС“, бр.42/98).

система, није дало жељене резултате с обзиром да су се реформе базирале на неизграђеним тржишним институцијама и спроводиле се у условима политичког волунтаризма (Анђелковић, 2006, стр. 408.). Такве околности алармирале су потребу за континуираним пореским реформама (Анђелковић & Димитријевић, 2009, стр. 59).

Нова етапа пореских реформи, на којој је заснован и садашњи систем опорезивања добити предузећа, уследила је 2001. године, доношењем Закона о порезу на добит предузећа.⁴³ Тада је донет пакет нових пореских закона. Циљ реформе пореза на добит предузећа је био усклађивање закона са постојећим решењима савремених пореских система, развој малих предузећа, подстицање запошљавања радника и подстицање привредне активности. У складу са циљевима, дефинисане су пореске олакшице којима се држава одрицала дела прихода од пореза на добит предузећа у циљу реализације истих. Принцип на коме се базирала реформа, био је шири круг пореских обвезника и пореске основице и задржавање ниске пореске стопе (Стојановић et al., 2001, стр. 64). У складу са овим циљевима, спроведене су реформе које су у значајној мери пратиле трендове земаља чланица ОЕЦД-а. Према ставовима ових земаља, спроведен је и рестриктивнији приступ одобравању пореских олакшица, чиме је извршена редукција пореских подстицаја. Дилеме око дефинисања пореских подстицаја највише су биле засноване на искуствима савремених пореских система.

Закон о привредним друштвима је 2004. године заменио Закон о предузећима⁴⁴, те се изнова акцентирала неадекватна употреба термина „предузећа“ у Закону о порезу на добит предузећа. У том периоду, већина јавних предузећа променила је своју форму и реорганизовала се у друштво капитала. Сходно томе, приступило се употреби новог термина „друштво“. Међутим, иако је овај термин био у складу са новим Законом о привредним друштвима, термин „друштво“ се сматрао одмах на почетку његове употребе неадекватним. Имајући у виду недовољну обухватност овог термина, порески третман задруга, установа и других удружења која нису сматрана привредним друштвима доведен је у питање. Стога се, надаље, наставило са дискусијама о употреби адекватног термина (Министарство финансија, 2007).

У финансијској теорији, предност су све више добијали страни термини, који су, имплицитно, били под утицајем англосаксонског права. Марта, 2010. године, усвајањем Закона о порезу на добит правних лица⁴⁵, основне термилошке нејасноће донекле су исправљене. Законом су обухваћене све привредне и непривредне организације које су имале статус правног лица. Употребом термина „правна лица“ обухваћена су сва друга правна лица која су била

⁴³ Закон о порезу на добит предузећа („Службени гласник РС“, бр.25/2001).

⁴⁴ Закон о предузећима био је у примени до 30. новембра 2004. године.

⁴⁵ Закон о порезу на добит правних лица („Службени гласник РС“, бр. 18/2010...118/2021).

обвезници пореза на добит предузећа, а која се под термином „предузеће“ нису могла да сматрају обвезницима. Тако је овај термин задржан до данас.

Ретроспективно, може се закључити да је порез на добит предузећа у РС био подложен континуираним реформама. Такође, због потешкоћа у примени ни његови ефекти нису давали одговарајуће резултате (Министарство финансија и економије, 2004, стр. 3). Због тога је садашњи систем опорезивања добити у РС оцењен као билансно неиздашан, алокативно пристрасан, недовољно правичан и нема задовољавајуће реперкусије на привредни раст (Рањеловић, 2010, стр. 82-90). Све ово наводи на нужност унапређења његових перформанси и решавање постојећих дилема, које су и циљ овог рада.

2. Општи амбијент дизајнирања савремених пореских система и фискална хармонизација у области пореза на добит предузећа

У већини националних пореских система, порез на добит предузећа уведен је 1950. године, углавном у циљу повећања прихода (Cosciani, 1986, стр. 4). „У другој половини XX века, процес индустријализације, раст броја предузећа и прогресивни развој међународне трговине ставили су порез на добит предузећа изнова у први план“ (Carpentieri, et al., 2019, стр. 2). Чињеница која је забринула скоро све земље света у вези са овим пореским обликом јесте да сви ови фактори заједно стварају дисторзивне ефекте на функционисање пореза на добит предузећа у савременим пореским системима. Стога је и у документу Међународног монетарног фонда, наглашено да је порез на добит предузећа „под стресом“ (International Monetary Fund, 2019). Под таквим условима функционисања, постојећи модели опорезивања добити су неодрживи. Стога су и економски најснажније државе света биле свесне нужности реформи.

Група аутора наводи три круцијална фактора која су угрозила „опстанак“ пореза на добит предузећа у савременим пореским системима, а то су: дигитализација, интернационализација и индустријска револуција (Carpentieri et al., 2019). Дигитализација је, несумњиво, повећала ефикасност производних процеса и брзину циркулације информација, али је довела у питање опорезивање прихода које компаније у овој области створе. У таквој перспективи велики проблем за пореске власти постале су дигиталне платформе „изнад територија“ (Olbert & Spengel, 2017). Аналогно, није само дошло до појављивања „нових предузећа“, већ се и природа средстава променила, те су се поједина традиционална добра дигитализовала. Додатно, интернационализација, је такође задала

велики „ударац“ приходима од пореза на добит предузећа. Како су мултинационална предузећа покушавала деценијама да умање порески терет користећи празнине и асиметрије између националних законодавстава, сада је овај проблем еволуирао (Carpentieri et al., 2019, стр. 4). Створене су могућности за изношењем капитала из земље и управљањем капиталом на глобалном нивоу. „Ново глобално предузеће послује и такмичи се у простору изван националних територија“ (Carpentieri, 2018). И, као трећи фактор, али не по значају, наводи се тиха индустријска револуција која траје у последњих неколико година. Последице ове индустријске револуције јесу мања улагања у материјалну имовину, машине, фабрике и већа улагања у нематеријална средства. Парадокс који се јавља, као последица овог фактора јесу све већи профити који настају у одсуству традиционалних капиталних добара и материјалне производње. Генератори профита постали су знање, истраживање и развој, софтвер и интелектуално власништво (Rađenović & Krstić, 2017; Akcigit et al., 2022).

Имајући у виду да је глобализација отворила нове начине мултинационалним компанијама да смање своје пореске намете, предузећа за своје пословање бирају повољније окружење (Bénétrix & Sanchez Pacheco, 2023). Предузећа своје пословање могу да преместе из места у којима су више пореске стопе у места где су услови за пословање повољнији. Такве могућности довеле су до међународне пореске конкуренције. Међународна пореска конкуренција и преусмеравање добити, узроковали су, стога, континуирано смањење пореских стопа на глобалном нивоу и увећали могућности за пореском евазијом (Clausing et al., 2020). Конфликтност актуелних кретања, политичке, економске и социјалне природе, створила је услове за њиховим учесталим дешавањима и ове промене су део скоро свих пореских система широм света. Дизајнирање пореских система у савременим условима у којима глобализација и пореска конкуренција имају, посве велику улогу и доводе до великих лутања, колебања и прилагођавања земаља, користи убирају „јачи“ и земље које, у „палети“ своје понуде могу да дају повољније услове за пословање. На тај начин, долази до великих дистинкција на међународном тржишту и, на крају, до стварања повољних услова за нелегитимну пореску евазију.

Иако је у последњих 40 година порез на добит предузећа био праћен континуираним реформама, „сваки концепт опорезивања добити служи специфичном циљу и ниједан концепт овог пореског облика није довољно обиман“ (Brooks, 2017). Кохерентно, интеграција, односно координација, пореских система у домену овог пореског облика се још увек није постигла између држава. У последњих неколико година, промене у технологији и структури тржишта имале су велики утицај на опорезивање добити. То је

додатно успорило процес пореске хармонизације и учинило да реформе пореза на добит предузећа буду све учесталије. Уздрмани су и базични порески постулати, а правац постепеног смањења разлика у пореским системима замењен је новим проблемима глобализованог тржишта. У таквим условима, правац дизајнирања савремених пореских система у домену пореза на добит предузећа постао је изазов готово свим земљама.

2.1. Конфликтност базичних пореских постулата у савременом опорезивању: правичност или ефикасност

Trade-off између правичности и ефикасности једна је од превага у савременом опорезивању и параметар у конципирању савремених пореских система. Другим речима, на основу ових базичних пореских постулата, одређен је став државе и њена пореска политика. Такође, у зависности од нивоа остварене ефикасности и правичности зависи успешност једног пореског система (Јурковић, 2002, стр. 153). „У контексту теорије оптималног опорезивања, правичан порез гарантује друштвено пожељну расподелу пореског терета, а ефикасан је онај порез који ствара мали вишак терета“ (Rosen & Gayer, 2011, стр. 398).

На пореску политику и порески систем ови параметри имали су рефлексије још од раније, што показују концепти пореских система, где се као један од основних циљева у њиховом обликовању наводи достизање правичности. Општу идеју о наглашавању правичности у опорезивању заступао је познати теоретичар Мил (John Stuart Mill, 1806-1873), који је заузео став да порез треба плаћати према способности плаћања (енгл. *Ability-to-pay principle*). Заузимајући значајно место у обликовању пореских система, принцип способности плаћања садржао је два захтева: хоризонталну и вертикалну правичност. Стога се, код хоризонталне правичности подразумевала правичност као захтев да пореску обавезу плаћају сви порески обвезници, при чему се у обзир узимају економске могућности. Код вертикалне правичности, посебан фокус припада пореским обвезницима који имају већу економску снагу и према овом принципу они треба да буду носиоци већег пореског оптерећења.

Иако је принцип правичности, или плаћања пореза према способности био опште прихваћен, према бројним теоријским ставовима, у пракси је био тешко достижан (Utz, 2002). Другим речима, концепт плаћања пореза према способности је теоријски посматрано, прихватљив. Међутим, то би значило да се за плаћање свих пореских облика узима у обзир способност пореског обвезника, што је при плаћању неких пореза тешко оствариво. За објашњење ове констатације наводи се пример пореза на наслеђе (Kendrick, 1939). Тешка остваривост правичности у пракси посебно долази до изражаја и код међународног

опорезивања (Fleming et al., 2001). Из тог разлога, овај принцип поједини аутори називају паразитским системом, сматрајући да доводи до експлоатације оних који стварају богатство и врши прераспodelу ка потрошачима тог богатства (McGee, 1998). Додатно, неки порески облици нису по својој природи погодни за реализацију концепта правичности.

Током XIX века, добит друштва капитала почела је да се опорезује одвојено од физичких лица, прво простим проширењем пореза на доходак физичких лица, а затим и посебним пореским обликом. Сходно циљевима опорезивања добити, али и рефлексивима насталим његовим увођењем, постојала је тенденција подизања правичности у опорезивању добити правних лица. Међутим, значајни ефекти у домену пореске правичности опорезивањем добити нису били могући, премда је овај порески облик, првенствено, уведен са циљем да се остваре његови економски ефекти. Након Првог светског рата, концепт правичности бива у сенци концепта ефикасности. „Стари“ принцип ефикасности, био је базиран на идеји опорезивања да људи доприносе држави еквивалентно користима које од ње имају. Међутим, с обзиром да је користи које има свако правно или физичко лице понаособ било тешко утврдити, овај принцип често је наилазио на критике. Ипак, велики број држава уводи порез на добит предузећа са циљем остваривања већих пореских прихода и санирања послератних последица. Оне државе које су већ инкорпорирале порез на добит предузећа у својим пореским системима, приступиле су повећању пореских стопа у циљу раста прихода пореза на добит предузећа. Аналогно, укинута су и смањене бројне пореске олакшице и ослобођења. У периоду од 1914-1918. године, у већини земаља расходи државе нагло су повећани.⁴⁶ Последице Другог светског рата, такође су биле осетне за скоро све пореске системе у свету. Поред осетних повећања јавних расхода због послератних обнова, промењен је и начин финансирања јавних потреба. Устаљени приходи пореских облика, у већини држава, нису били довољан извор финансирања.⁴⁷ Међутим, и даље су били основни извор финансирања, приходи које су плаћали грађани из доходака и приватна привредна предузећа. Већина националних буџета је променила план своје оријентације и правац

⁴⁶ Постоје подаци да су јавни расходи Енглеске у 1914. години достигали 97.000.000 фунти стерлинга. Услед последица рата, ови расходи 1918. године достигли су 2.696.000.000 фунти стерлинга. У САД овај износ је знатно већи. Почетак рата бележио је јавне расходе у износу од 735.000.000 долара, док су јавни расходи 1918. године били 13.792.000.000 долара. Слична статистика у домену јавних расхода забележена је и у другим зарађеним државама. Више о томе: Матејић, М. (1963).

⁴⁷ У том периоду долази до изражаја и дело које је представио Кејнз (John Maynard Keynes, 1893-1946) “Општа теорија запослености, камате и новца“, односно његова теорија о системском дефициту. Његова теорија значајно је изменила оријентисаност и приступ изучавању пореске политике. Од тада су, многи теоретичари, почели да изучавају и наглашавају утицај фискалних финансија на запосленост, привредни раст, конјунктурна кретања, и друго.

економске политике. Порески систем капиталистичких држава био је карактеристичан по знатно већем броју пореских обвезника, пореских облика и високом пореском оптерећењу. Ток развоја индустрије, привреде и промета, иницирао је повећање значаја директних пореза. Међутим, поред тога што се могао препознати све већи њихов удео у националном дохотку, ови порези постају и инструмент који почиње да се користи за постизање и других циљева државе. Такође, све више су били видљиви негативни ефекти на ефикасност који су били производ великог вишка терета. Долазило је до погрешне алокације ресурса између сектора, повећања дисторзија приликом одлучивања о расподели добити и задуживању.

Проблем равномерног подношења пореских обавеза поново је дошао до изражаја увођењем пореских привилегија. Али не пореских привилегија које су укинуте у време француске револуције, а односиле су се на повлашћени порески третман појединих сталеза, већ пореских ослобођења и олакшица чији је циљ другачије природе. У вези са начелом правичности, почело се постављати питање релевантног инструмента којим би се остваривао овај циљ. У домену пореза на добит предузећа акцентиран је значај пореске стопе и пореских подстицаја. Наравно, треба направити разлику којим уступцима у пореској политици се утиче на правичност. На пример, пореским ослобођењима као што су ослобођења за већ развијена предузећа на неким подручјима, не утиче се на принцип правичности. Стога можемо да закључимо да је проблем правичности у домену пореза на добит предузећа знатно комплекснији.⁴⁸ Као доказ јесу пореске привилегије страним држављанима омогућене на основу споразума о избегавању двоструког опорезивања. Споразуми о избегавању двоструког опорезивања, обвезнику пореза на добит предузећа који није резидент те земље, омогућили су пореску олакшицу којом се износ плаћеног пореза у иностранству признавао у потпуности или као део.

Како су се правци и приоритети политика држава мењали, у складу са променама у политичком и економском окружењу, мењала се и политика опорезивања. Она добија шире размере и премешта се са националног на наднационални ниво. Привреда се развијала, а трговина померала своје границе. Приходи од капитала опорезивали су се ниже од прихода од рада. Разлог томе је еластичност капитала и тенденција да се приходи од капитала блаже опорезују у односу на приходе од рада, у циљу његовог привлачења. На тај начин био је делимично испуњен услов ефикасности, али је исто тако поново нарушена правичност у

⁴⁸ У РС се, треба нагласити, при уређивању пореског система води рачуна о основним пореским начелима и законодавац утврђује пореску обавезу према Одлуци Уставног суда, да се пореска обавеза плаћа према економској моћи обвезника. Одлука Уставног суда Iuz-128/2011, од 8.11.2012. године, („Службени гласник РС, бр. 114/12“).

опорезивању. Међутим, све више су истицане мере пореске политике којима би кретање капитала било убрзано и његово опорезивање усклађено са опорезивањем капитала у свету. Системи опорезивања постали су резултат континуираних политичких и економских компромиса, док је проблем правичности фигурирао ван граница једне земље. У прилог томе говори двоструко опорезивање, као специфичност пореза на добит предузећа која фигурира у свету, и која није усаглашена са начелом правичности. Додатно, пореска хармонизација и пореска конкуренција, указују на то да је веома тешко изградити правичност (Димитријевић, 2015, стр. 281). Пословање корпорација ван граница своје државе у доба глобализације и дигитализације, несумњиво је праћено реалокацијом профита, што оставља негативне реперкусије на јавне приходе државе, утиче на евазију пореза и, експлицитно, на реализацију правичности.

Последњих двадесет година у домену пореза на добит предузећа забележене су значајно снижене пореске стопе и проширене пореске основице. Државни интервенционизам, замењен је тржишним деловањем и наглашавањем достизања принципа ефикасности (Sandford, 2000). Сматра се да би порез на добит предузећа био ефикасан уколико не би мање утицао на релативне цене и уколико не би омогућио пореским обвезницима да својим понашањем могу избећи пореску обавезу (Рањеловић, 2020, стр. 38). Супротстављеност ових принципа у модерним пореским системима дошла је до изражаја због глобализације, хармонизације и све актуелније пореске конкуренције која је изазвана овим процесима. Као последица тога, квалитет пореског система и успешност у његовој ефикасности и правичности, био је одређен величином проблема до којих је доводила глобализација.

Сам процес глобализације инициран је једним делом од мултинационалних корпорација које остварују највећу нето добит и диктирају услове и пословање на светском тржишту. Прилично је тешко рећи да овај процес није утицао и на оне државе које не спадају у ред држава са вишим националним дохотком. Таквом политиком, без обзира на ниво развијености, и оне су постале део наднационалног такмичења у привлачењу капитала. Као последица глобализације настао је процес пореске конкуренције. Државе су приступиле давању што повољнијих услова за долазак власника капитала, што је резултирало снижавањем пореских стопа. Пореска конкуренција, отежала је процес пореске хармонизације на међународном нивоу. Земље чланице ЕУ у домену пореза на добит предузећа, услед пореске конкуренције, нису могле да постигну жељени ниво усклађености. Ови битни аспекти савремених пореских система створили су „ефекат угледања“ при коме све земље теже привлачењу страног капитала. У таквим околностима, пореска политика и моделирање савремених пореских система

преусмерава се на немобилне пореске основице као што су рад, имовина и потрошња, што на индиректан начин, доводи до неправичног опорезивања. Још једна негативна рефлексивна пореза на добит предузећа је сужена могућност прогресивног опорезивања у домену овог пореског облика. На тај начин, социјална димензија државе значајно је ослабљена (Димитријевић, 2015, стр. 282).

На крају, мултинационално пословање довело је до пореске евазије где су, очигледно, тумачење пореских закона и диференцирани порески системи, створили добар терен за исту. Активности мултинационалних компанија почеле су да стварају ерозију пореске основе, избегавањем плаћања пореза у земљи где је доходак остварен, трагајући за пореским системом са најбољим третманом. Такав нагласак на проблем ефикасности у опорезивању отворио је питање пореске политике земаља са ниским и нижим средњим националним дохотком, где се код појединих ова тржишна утакмица чини готово немогућом.

2.2. Правци развоја савремених пореских система и фискална хармонизација у области пореза на добит предузећа

Модерни систем опорезивања развио се тек током последњих неколико деценија, а његов развој био је праћен све већим значајем директних пореза. Уз велике предности у опорезивању, највећи део прихода капиталистичке државе почеле су да остварују посредством њих, а порез на добит предузећа све више је био коришћен у борби за конкурентском позицијом на глобализованом тржишту. Будући да су проблеми иницирани глобализацијом доста утицали на опорезивање и пореску политику у домену пореза на добит предузећа, ширењем међународног тржишта несумњиво су створени и све већи сукоби између националних пореских законодавстава.

Сматра се да је употреба различитих пореских закона, која у крајњој истанци има за циљ да ублажи пореске обавезе, стара колико и опорезивање. Постоје извори према којима су острва у античкој Грчкој коришћена за смештај робе трговаца и за избегавање пореза које је наметнула Атина. Слична ситуација десила се и у САД, приликом избегавања пореза које су наметнуле британске власти. Данас, посебну пажњу привлаче земље „порески рајеви“ (енгл. *Tax havens*)⁴⁹, које поједини економисти дефинишу као земље са сложеном пореском структуром којом се искоришћавају могућности за избегавање пореза. Са овим феноменом пореско законодавство упознало се још непосредно после Првог светског рата,

⁴⁹ У литератури се проналазе и под називом тајновите надлежности (енгл. *Secrecy jurisdictions*).

а као прве земље порески рајеви сматрају се Швајцарска и Лихтенштајн. Према појединим изворима, постоји мит да су порески рајеви настали у Швајцарској када су уведени тајни рачуни који су банке штитили од прогона у другим земљама (Murphy, 2011, стр. 26). Потребно је указати да је Швајцарска била једна од држава у којој након рата није дошло до повећања пореза, што јој је омогућило третман неутралне земље у односу на друге државе које су повећавале порезе да би обезбедиле средства за санирање послератних последица. На овај начин, она се сматрала и уточиштем за оне земље које су покушавале да избегну социјално неправичне пореске системе (Ђуровић Тодоровић et al., стр. 178). Са друге стране, постоје и тумачења пореских рајева у виду мера које држава предузима да би привукла страни капитал. У складу са овим тумачењима, порески рајеви су окарактерисани као државе са ниским пореским стопама, високим нивоом заштите поверљивости личних финансијских информација и ниским нивоом регулације. Неки, пак, теоретичари сматрају да су порески рајеви заправо државе које подстичу евазију пореза (Addison, 2009). Једна од занимљивих дефиниција пореских рајева јесте да су порески рајеви земље које својим суверенитетом могу да доносе своје законе и на тај начин помажу нерезидентима да избегавају пореске обавезе (Palan et al., 2013). Данас, више од 15% земаља света има карактеристике пореских рајева. Занимљив податак је, такође, да учешће земаља које се сматрају пореским рајевима, у светском бруто домаћем производу (у даљем тексту: БДП) износи једва 3%, док половина светске економије пролази кроз њих (Addison, 2009, стр. 711). Такође, више од половине банкарских кредита и страних директних инвестиција пролази кроз ове државе (Brown et al., 2011). Међутим, можда најважнија чињеница јесте да земље са ниским и нижим средњим дохотком губе више од 100 милијарди долара годишње због држања средстава у њима, а дупло већи износ пореза на глобалном нивоу бива ненаплаћен из истог разлога. Повезано са овим државама, почетком 80-тих година двадесетог века, развили су се офшор финансијски центри (енгл. *Off-shore*)⁵⁰ који пружају финансијске услуге корпорацијама. Ови центри су специјализовани за финансијске трансакције према нерезидентима без било каквог финансијског надзора и контроле.

У условима интензивирања кретања капитала, предузећа све више приступају пословању ван граница земље у којој су резиденти. Стога, порески рајеви нису једини проблем данас. Ова покретљивост капитала утицала је на пореско оптерећење и изнедрила бројне специфичности у домену опорезивања добити. Настали су проблеми попут двоструког опорезивања, трансферних цена, групног опорезивања, пореске консолидације,

⁵⁰ Први офшор центар формиран је у Лондону, 1957. године.

утањене капитализације, пореске арбитраже и други. Такође су, као резултат глобализације створене јурисдикције са штетним пореским праксама.

Један од проблема који фигурира у савременим пореским системима, и који настаје са проширењем пословања предузећа, при чему оно постаје мултинационална компанија, је проблем двоструког опорезивања. Поред двоструког опорезивања, погодности које су омогућене пореским законодавствима других земаља, доводе до тенденције предузећа да износи капитал из своје земље или да умањује своју пореску основицу у циљу смањења пореских обавеза. Такве могућности пружане су методама трансферних цена, групним опорезивањем, пореском консолидацијом, утањеном капитализацијом или арбитражом.

При проучавању услова под којима функционишу савремени порески системи и околности под којима се развијају може се запазити да је степен њихове правичности или ефикасности озбиљно угрожен. Ови проблеми, актуелни у савременом опорезивању, ограничили су процес фискалне хармонизације и омогућили пореским обвезницима да злоупотребљавају разлике у националним пореским системима. Иако се, у циљу веће покретљивости капитала спроводе мере да се хармонизација, или усклађеност законодавстава, доведе до одређеног нивоа, у свету се закони којима је регулисан порез на добит предузећа још увек разликују, при чему је у појединим земљама забележено слично пореско оптерећење. Оваква ситуација присутна је и у ЕУ. Иако се чинило да ће представљена политика „фискалне хармонизације градуалистичког типа“ резултирати унифицирањем параметара свих пореских облика, процес хармонизације ишао је веома споро. Поред тога што је веома тешко институционализовати елементе пореза на добит предузећа, у перспективи се то сада чини немогућим. У условима у каквим послују предузећа, дилема је говорити и о свођењу ових диференцијација у толерантније оквире (Pušara & Ristić, 1991, стр. 105). На овај начин онемогућено је деловати и на међународне поремећаје који су карактеристика савременог тржишта.

Још једна важна карактеристика изазвана глобализацијом, која је значајно допринела да пореске власти приступају континуираним реформама јесте пореска конкуренција. Снижавање пореских стопа и увођење пореских олакшица постали су актуелни инструменти политике савремених пореских система. Стога су и одржавање и заштита прихода од пореза на добит предузећа заједно са одређеним нивоом конкурентности у циљу привлачења страног капитала постали један од главних задатака сваке земље. То доводи да и дефиниција овог процеса у Европи бива под називом „пореске деградације“, и значи да је то процес који умањује пореске приходе и мења структуру пореских система (Tanzi, 1996).

Овакве околности угрозиле су тренд фискалне хармонизације и довеле у питање конвергенцију кључних пореских елемената пореза на добит предузећа на глобалном нивоу, али и одлуку о јединственом обликовању овог пореског облика. Са друге стране, актуелизовале су дебате о његовом значају у академским круговима. Не само зато што конкурентски односи утичу на то, већ и зато што порез на добит предузећа представља одличан инструмент и ефикасно средство које може да допринесе у остваривању циљева државне политике, уколико би се ови проблеми ублажили.

2.3. Пореска евазија као последица пореске конкурентности

Пореска конкуренција (енгл. *Tax competition*) данас представља „начин“ живота већине предузећа која послују у било којој земљи. Иако је допринела пропульзивном развоју предузећа, пореска конкуренција имала је много негативних ефеката. Један од таквих ефеката је пореска деградација (енгл. *Tax degradation*), коју је иницирала тржишна утакмица стварајући погрешну слику о пореским облицима. Наиме, смањење појединих пореских прихода, које је изазвано пореском конкуренцијом довело је до њихове деградације и промене њиховог учешћа у укупним пореским приходима. Стога су се структуре многих пореских система континуирано мењале. Такве околности створиле су повољно окружење за пореску евазију (Bussy, 2023).

Дефиниција која свеобухватно детерминише пореску конкуренцију још увек није усвојена, али постоји сагласност теоретичара да пореска конкуренција представља такмичење међу државама, које за резултат има смањење пореског оптерећења. Још се у XII веку проналазе записи који говоре о томе да су људи имали тенденцију да се такмиче у привлачењу капитала пореским инструментима. Премда се конкуренција може посматрати као невидљива сила, која имплицитно може допринети унапређивању технологије и стварању иновација, иста се данас намеће и као императив за привредни раст и развој сваке земље. Са друге стране, ефекти пореске конкуренције могу бити и негативни. Рани прилози о теорији пореске конкуренције наглашавали су могућност да пореска конкуренција доводи до неефикасно ниских пореских стопа и нивоа јавне потрошње (Oates, 1972) и овај став је артикулисан и емпиријски доказан (Zodrow & Mieszkowski, 1986). Услед ниских пореских стопа, негативан ефекат пореске конкуренције се може огледати и у одливу капитала и радне снаге из одређене земље, али и у расту евазије пореза. Избегавање плаћања пореза, није само проблем појединих земаља, већ представља извор озбиљних потенцијалних

губитака сваке владе. Процењује се да избегавање плаћања пореза, у развијеним земљама, често достиже и до 20% нивоа пореских прихода. У САД је, 1992. године, изгубљени приход, по основу мање плаћеног пореза на добит, процењен на 95,3 милијарди долара (Orviska & Hudson, 2003, стр. 83). Избегавање плаћања пореза настаје кршењем пореских прописа, али и предузимањем законски дозвољених радњи. Када порески обвезник избегава плаћање пореза, предузимањем законски дозвољених радњи, говоримо о пореској евазији. Други облик избегавања је утаја пореза, и она настаје када порески обвезник крши пореске прописе. Код оба облика долази до ситуације да два лица реално исте економске снаге имају оптерећење различитим износом пореза, и стога долази до негативног утицаја на правичност. С обзиром да је утаја пореза највећи узрок губитака пореских прихода, посебна пажња посвећује се њеном сузбијању. О утаји се, од тренутка увођења пореза, писало и истраживало много. Као феномен, који осликава незадовољство резидената једне земље важећим пореским системом, утаја пореза у текућим годинама, добија и међународни карактер. Стога, међународна утаја пореза, изазвана пореском конкуренцијом, може да представља знатно већи проблем од утаје на националном нивоу. Међународни карактер, додатно отежава борбу националних економија са овим проблемом. У случају утаје пореза у националним оквирима, новац ће у крајњој истанци бити уложен у домаћој економији. Са међународним оквиром новац, експлицитно, излази из земље. Стога се значај њеног изучавања видно повећава.⁵¹ Додатни проблем код међународне утаје представља и немогућност праћења трансакција ван граница земље од стране надлежних органа, те порески обвезници виде простор да примењују „креативно“ рачуноводство у земљама у којима нису резиденти или пореским рајевима. Ту се, у вези са евазијом пореза на добит предузећа, отвара терен за избегавање плаћања пореза или оптимизирање пореске обавезе, који је у литератури означен као „пореско планирање“ (енгл. *Tax planning*). Као најчешћа активност која је резултат пореске конкуренције и неусклађених пореских законодавстава, пореско планирање подразумева смањење пореских обавеза избегавањем пореза (Lang, 2013). Иако се побољшавање пореских књига у пореским системима налазило и раније, данас је овај проблем све учесталији, а један од разлога је и избегавање двоструког опорезивања.

Пореско планирање које представља најчешћу активност предузећа која послују на глобализованом тржишту је „агресивно пореско планирање“ (енгл. *Aggressive tax planning*).

⁵¹ Први случај злоупотребе права у области непосредних пореза познат је под називом Cadbury Schweppes (Case C-196/04). Више о томе: Martín Jiménez, A. (2012). *Towards a homogeneous theory of abuse in EU (direct) tax law*. Bulletin for international taxation.

Са циљем да умање своје обавезе, али и буду мање контролисани, порески обвезници приступају агресивном пореском планирању (Harris et al., 1993). Разумевање о томе како порески обвезници приступају агресивном пореском планирању дато је кроз бројне теорије, при чему мотивациони покретачи могу бити вишеструки (Murphy, 2004). У времену када број мултинационалних компанија и њихових филијала континуирано расте, агресивно пореско планирање постало је добар инструмент за успешно коришћење разлика у националним пореским системима. Стога је умањење пореске основице путем коришћења пореских уговора, утањене капитализације, пореске арбитраже, трансферних цена, често примењивана политика. У складу са тим, развио се феномен под називом „ерозија пореске основице“ (енгл. *Base erosion*), под којим се подразумева плаћање пореза у земљи у којој доходак није остварен. На тај начин, на међународном нивоу угрожена је правичност и једнакост земаља, али је и равномеран положај предузећа доведен у питање (). Агресивним планирањем, предузећа користе разлике у висини пореских стопа, али и различита тумачења законодавстава у дефинисању пореске основице.

Скоро је немогуће говорити о пореском систему у којем избегавање плаћања пореза или евазија пореза није извор озбиљних губитака (Ђуровић Todorović et al., 2018; Dimitrijević, 2019). Додатни проблем отворило је међународно тржиште и међународна пореска конкуренција, доприневши да могућности за пореску евазију буду обимније. Иако се стварни обим утаје пореза не може децидно утврдити, као ни граница допуштеног избегавања пореза, и даље се трага за ублажавањем ових проблема. Еманација проблема није само карактеристична за одређене земље, већ све. Огроман проблем за сузбијање наведених проблема јесте недостатак сарадње на међународном тржишту, с обзиром да је за међународну утају нужно и међународно решење. Објављивањем извештаја о штетној пореској конкуренцији, и њеним ефектима, међународна сарадња између држава на глобалном тржишту подигнута је на мало виши ниво (Weiner & Ault, 1998). Међутим, још увек се трага за инструментом којим би се омогућила најбоља међународна пореска сарадња и аутоматска размена пореских информација у циљу ублажавања наведених проблема.

3.Позиција пореза на добит као субјектног пореза у пореским системима савремених држава

Порез на добит предузећа означен је у савременим пореским системима као недовољно издашан, али значајан за привредни раст, иако се развио много касније у односу на друге

субјектне порезе. Порески системи савремених држава настали су и развијали су се када је трговина између земаља била значајно ограничена и контролисана, и када кретање капитала није ни постојало (Tanzi, 1996). Тада се и добит коју су реализовала предузећа могла опорезивати без сукоба са другим националним законодавствима. Такве околности важиле су до отпочињања процеса интеграције светских економија и процеса глобализације, који су отворили бројне могућности и изазове за пореску политику. Онда је створена потреба за порезом на добит предузећа.

Међутим, с обзиром да је уведен у тренутку када су токови глобализације иницирали нагле одливе капитала из већине земаља и када је међународна конкуренција добијала свој утицај, био је праћен бројним реформама. Иако су континуиране реформе у домену пореза на добит предузећа биле карактеристичне за скоро све пореске системе, промене су се одвијале првенствено у домену питања пореске основице, висине и структуре пореских стопа или политике пореских подстицаја.⁵² Сходно томе, савремени порески системи се и значајно разликују према овим елементима. Усложњавајући пореске системе, глобализација је иницирала интензивнију пореску конкуренцију и настанак злоупотреба на глобалном тржишту у домену овог пореза. Стога је земљама претила опасност од смањења пореских прихода, смањења правичности пореских система, промена у њиховим структурама и прогресивности (Tanzi, 1996, стр. 20). Међутим, десиле су се бројне контрадикторности у вези са овим пореским обликом. Тренд кретања прихода од пореза на добит предузећа бележио је раст или стабилност, док су стопе пореза на добит предузећа опадале. Таква дешавања, забележена у готово свим земљама, збунила су и саме креаторе пореских политика.

Како се на основу статистике земаља може видети тренутна позиција посматраног пореског облика и правац развоја пореских система, у делу који следи анализирани су порески системи земаља чланица ЕУ, земаља чланица ОЕЦД-а и РС. Тренутни процеси индустријализације и дигитализације и даље прете од ерозије пореске основице и преусмеравања добити ван границе једне земље (Sokolovska & Belozyorov, 2019). Са тим опасностима, пореским властима се императивно налаже да морају бити одговорније и ефикасније (Clausing, 2007). С обзиром да порез на добит предузећа репрезентује економску варијаблу, која може да модификује остале економске варијабле, потребно је сагледати његово кретање да би се дефинисало његово место у пореском систему. Према томе, циљ предстојећег прегледа је да прикаже како су учестале реформе пореза на добит предузећа утицале на његове

⁵² У домену дефинисања пореског обвезника, није било значајних промена, сходно томе да су порески обвезници нису мењали, премда је само дефиниција добила савременији облик у циљу анулирања могућности за пореском евазијом.

приходе; која је његова позиција у савременим пореским системима и постоје ли велике дискрепанце између анализираних земаља.

3.1. Фискални значај пореза на добит у земљама Европске уније

Према у литератури постоје нијансирани ставови о значају пореза на добит предузећа са аспекта његовог утицаја на привредни раст, овај порески облик био је предмет бројних разматрања ЕУ због његових економских функција. Можда његова значајност долази још више до изражаја због нивоа постигнуте хармонизације, што за земље ЕУ представља предмет обимних разматрања. Имајући у виду да мере хармонизације у домену пореза на добит предузећа представљају поступак отклањања препрека и неусклађености, ефикасност макроекономске фискалне политике доведена је у питање.

Значај пореских облика у земљама чланицама ЕУ се разликује, али је у већини земаља највећи билансни значај дат индиректним порезима. Када је реч о порезу на добит предузећа, порески системи земаља чланица ЕУ разликују се према пореским елементима. Као један од разлога наводи се почетак процеса хармонизације који је за директне порезе отпочео тек након хармонизације једног од најважнијих облика индиректних пореза – пореза на додату вредност. Према појединим изворима, хармонизација пореза на добит предузећа не помиње се у Римском уговору (1957.), већ се предлози и залагање за исту од стране Комисије појављују тек 60-тих година (Šimović & Šimović, 2006, стр. 217). Надаље, на простору великог заједничког тржишта европских земаља није детерминисан заједнички облик опорезивања добити, што представља велику баријеру у даљој хармонизацији и елемената пореза на добит предузећа. Иако је ЕУ покушала да Кодексом постави смернице за опорезивање добити, проблеми иницирани хармонизацијом истакли су значај овог пореског облика. Неминовне последице штетне пореске конкуренције додатно су умањиле његову фискалну моћ у појединим земљама, удаљиле пореске системе и успориле овај процес.

Избор најбољег модела за опорезивање добити предузећа може се посматрати као процес „уравнотежавања интереса пореског обвезника и државе“ (Paientko & Proskuga, 2016, стр. 46). Генерално, у земљама чланицама ЕУ фигурирају различити концепти опорезивања добити. Такође, поред великих разлика у пореским стопама постоје и велике разлике у прилагођавању пореске основице,⁵³ чиме се значајно утиче на ефективно пореско

⁵³ ЕУ у оквиру корпоративне политике има основни циљ да уведе консолидовану пореску основицу која ће представљати скуп правила и онемогућити привилеговане пореске режиме.

оптерећење (Blechová, 2005). Поред тога, пореске реформе пореза на добит предузећа које настају под дејством пореске конкуренције и у циљу привлачења страног капитала и инвестиција интензивна су појава, те се ове разлике додатно продубљују. Међутим, скоро у свим земљама чланицама билансни значај пореза на добит предузећа у последњих десет година показује тенденцију раста. На Слици 5 приказано је кретање просечних прихода од пореза на добит предузећа у земљама чланицама ЕУ. Просечни приходи пореза на добит предузећа изражени су као проценат укупних пореских прихода. Подаци о кретању просечних прихода показују да је у периоду до почетка Светске економске кризе забележено њихово опадање.

На нивоу периода од 2008. до 2009. године, односно периода у току Светске економске кризе, забележен је нагли пад прихода као последица процикличности пореза на добит предузећа. Осетно повећање учешћа ових прихода у укупним пореским приходима забележено је након 2009. године. Стопе пореза на добит предузећа у последњих десет година значајно су снижене, док су приходи од пореза на добит предузећа показивали тенденцију раста, искључујући период кризе Ковид-19. Према последњим подацима, дошло је до повећања прихода од пореза на добит предузећа.

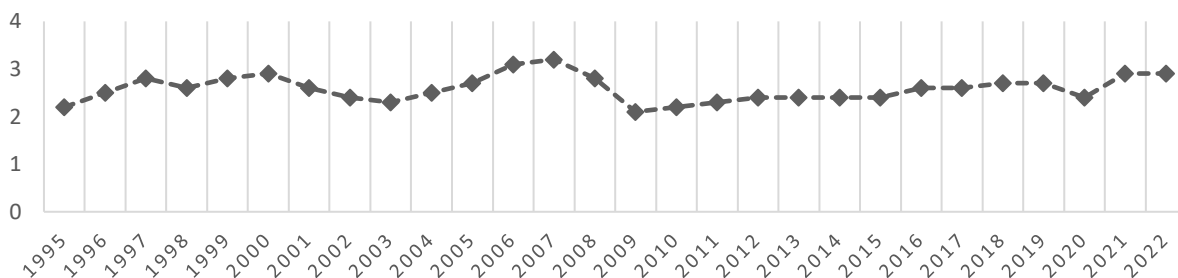


Слика 5. Кретање просечних прихода од пореза на добит предузећа у ЕУ (% укупних пореских прихода)

Извор: European Commission - Directorate-General for Taxation and Customs Union (DG TAXUD)

Просечно учешће прихода од пореза на добит предузећа у БДП-у у земљама чланицама ЕУ кретало се од 2%-3%, у периоду од 1995. до 2022. године (Слика 6). Смањење прихода од пореза на добит предузећа забележено је за време и након Светске економске

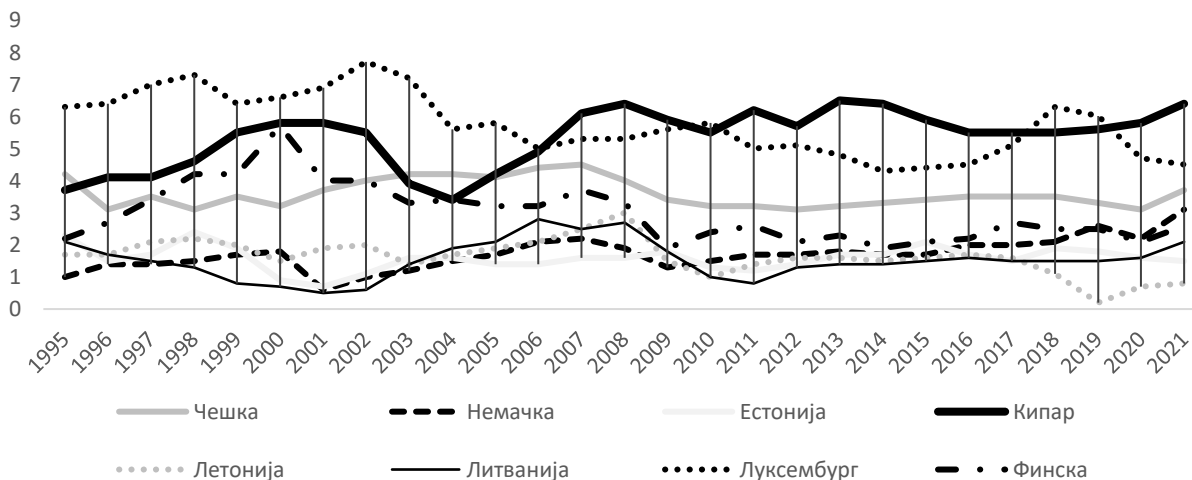
кризе, када су ови приходи износили око 2,2% БДП-а. Према последњим подацима, просечно учешће прихода од пореза на добит предузећа у БДП-у у земљама ЕУ износи 2,9%.



Слика 6. Кретање просечних прихода од пореза на добит предузећа у земљама ЕУ(% БДП)

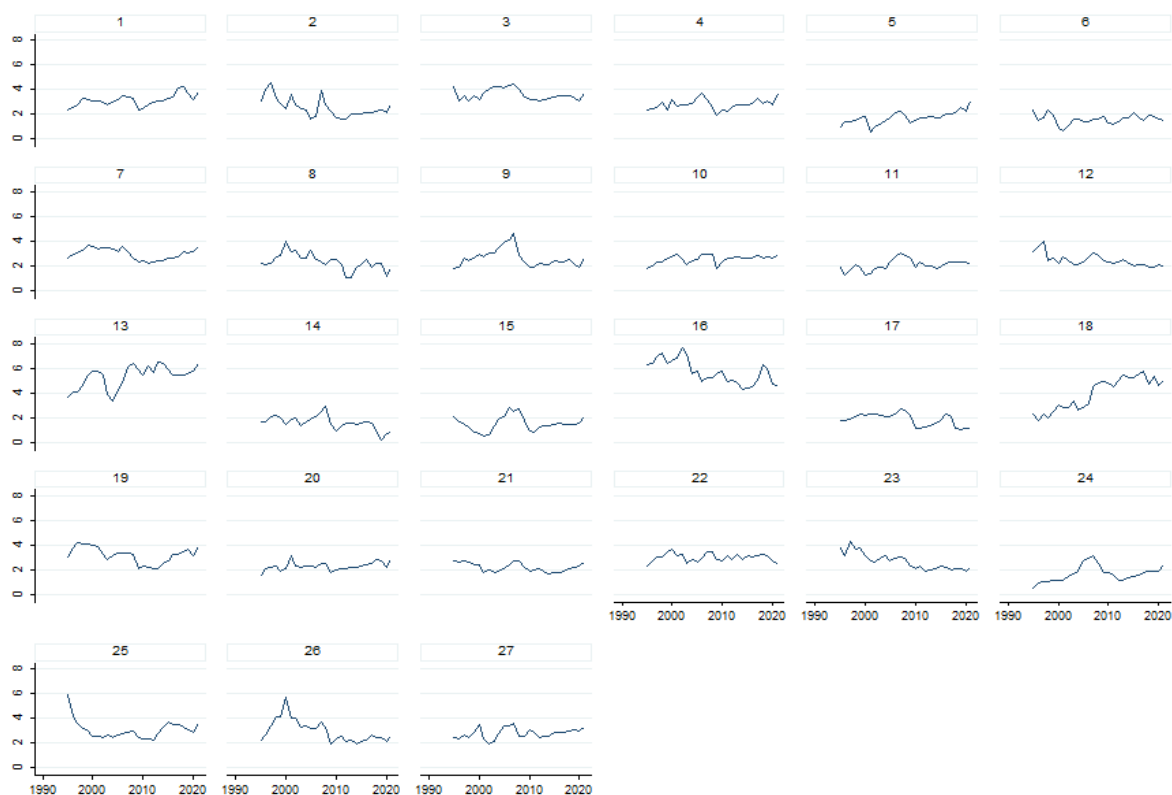
Извор: European Commission - Directorate-General for Taxation and Customs Union (DG TAXUD)

Експлицитно, приходи од пореза на добит предузећа показали су велику варијабилност у овом периоду на коју је утицало доста фактора. Један од најзначајнијих јесу несумњиво континуиране пореске реформе. На Слици 7 је приказано кретање пореза на добит предузећа у земљама у којима је учешће пореза на добит предузећа у укупном БДП-у највеће, али и оне код којих је оно најмање. Кипар, Луксембург и Чешка представљају земље са највећим учешћем пореза на добит предузећа у БДП-у. Са друге стране, Летонија, Литванија и Немачка имају најмање учешће овог пореског облика у БДП-у. Интересантно је кретање пореских прихода у Шведској које је након великог раста у периоду од 1999. до 2001. године, забележило пад након криза (2008. и 2019.).



Слика 7. Приходи од пореза на добит предузећа у изабраним земљама ЕУ(% БДП)

Извор: European Commission - Directorate-General for Taxation and Customs Union (DG TAXUD)



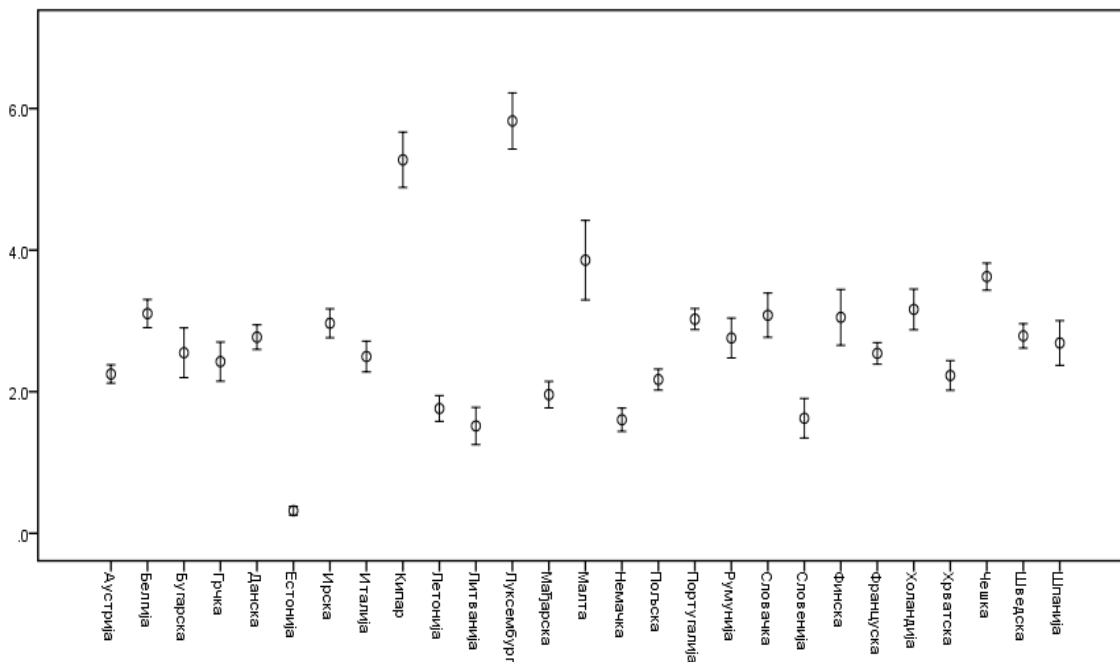
Напомена: 1-Белгија, 2- Бугарска, 3- Чешка, 4-Данска, 5-Немачка, 6-Естонија, 7-Ирска, 8-Грчка, 9-Шпанија, 10-Француска, 11-Хрватска, 12-Италија, 13-Кипар, 14-Летонија, 15-Литванија, 16-Луксембург, 17-Мађарска, 18-Малта, 19-Холандија, 20-Аустрија, 21-Пољска, 22-Португалија, 23-Румунија, 24-Словенија, 25-Словачка, 26-Финска, 27-Шведска.

Слика 8. Приходи од пореза на добит предузећа у ЕУ (% БДП), 1995-2022.

Извор: European Commission - Directorate-General for Taxation and Customs Union (DG TAXUD)

Поједини аутори сматрају да је на раст прихода од пореза на добит предузећа у последњих неколико година највише утицала глобализација, која је довела до ширења пореске основице, раста инвестиција и профитабилности привреде. Занимљиво је да поједини аутори наглашавају, да је последњих година дошло до унапређења ефикасности администрација, контроле и наплате овог пореза (Auerbach, 2007). Но, нису се све земље од кризе опоравиле истом брзином. У појединим земљама се последице још увек осећају (Летонија). Стога је, на Слици 8 дат преглед кретања прихода од пореза на добит предузећа у свим земљама ЕУ. Највећи билансни значај порез на добит предузећа у структури пореских прихода земаља чланица ЕУ забележен је код Малте. Након ове државе, по билансном значају пореза на добит предузећа рангирају се Кипар, Луксембург и Ирска. Премда је серија података о кретању прихода од пореза на добит предузећа поткрепљена

променљивим вредностима, а у циљу боље визуре њиховог кретања, израчунат је и интервал поверења. Најмање учешће пореза на добит предузећа у укупним приходима забележено је у Мађарској и Летонији.



Слика 9. Варијабилност прихода од пореза на добит предузећа у ЕУ, 1995-2022.

На основу: Eurostat, European Statistics Search. Доступно на: <https://ec.europa.eu/eurostat>

Интервал поверења (енгл. *Confidence interval for mean*) је обрачун граница у оквиру којих треба да се нађе права средња вредност посматране варијабле, у овом случају пореза на добит предузећа. Интервал поверења представља интервал вредности са 95% вероватноће или са 5% грешке, и њиме је приказана процена аритметичке средине прихода од пореза на добит предузећа. Интервал поверења или интервал поузданости, како се у литератури још назива, представља распон могућих вредности, и представља границе унутар којих је могуће очекивати вредност посматраног феномена (Šimundić, 2008). У последњих двадесет година, овај показатељ представља веома добру информацију, а надасве је корисна информација о узорку и резултатима. Коришћењем статистичког алата којим је могуће израчунати границе средњих вредности, може се закључити да је најшири интервал поверења на Малти, што показује да се учешће прихода од пореза на добит предузећа у БДП-у у тој земљи мењало највише. Другим речима, у овој земљи је

долазило највише до промена у посматраној варијабли према опсегу вредности. Најмање се учешће прихода од пореза на добит предузећа у укупном БДП-у мењало у Естонији.

Табела 1. Дескриптивна статистика прихода од пореза на добит предузећа у ЕУ, 2006-2022.

Земља	<i>Аустрија</i>	<i>Белгија</i>	<i>Бугарска</i>	<i>Кипар</i>	<i>Чешка</i>	<i>Данска</i>	<i>Естонија</i>
Средња вредност	2,33	3,23	2,58	5,59	3,60	2,86	1,52
Стандардна девијација	0,31	0,45	0,79	0,81	0,44	0,44	0,33
Минимум	1,78	2,34	1,72	3,38	3,10	1,90	0,68
Максимум	3,14	4,30	4,69	6,49	4,44	3,74	2,06
Земља	<i>Финска</i>	<i>Француска</i>	<i>Немачка</i>	<i>Грчка</i>	<i>Мађарска</i>	<i>Ирска</i>	<i>Италија</i>
Средња вредност	2,91	2,63	2,35	2,34	1,77	3,02	2,33
Стандардна девијација	0,90	0,30	0,42	0,71	0,53	0,53	0,36
Минимум	1,91	1,78	1,50	1,11	1,13	2,21	1,85
Максимум	5,71	2,99	3,06	3,98	2,72	3,78	3,13
Земља	<i>Летонија</i>	<i>Литванија</i>	<i>Луксембург</i>	<i>Малта</i>	<i>Холандија</i>	<i>Пољска</i>	<i>Португалија</i>
Средња вредност	1,55	1,55	5,42	5,00	3,06	2,11	3,02
Стандардна девијација	0,62	0,62	1,00	1,03	0,61	0,29	0,34
Минимум	0,16	0,53	4,13	3,27	2,10	1,75	2,40
Максимум	2,96	2,76	7,70	6,16	4,01	2,72	3,69
Земља	<i>Румунија</i>	<i>Словачка</i>	<i>Словенија</i>	<i>Шпанија</i>	<i>Шведска</i>	<i>Исланд</i>	
Средња вредност	2,42	2,88	1,87	2,45	2,87	1,89	
Стандардна девијација	0,43	0,42	0,44	0,78	0,44	0,67	
Минимум	1,79	2,33	1,14	1,80	1,91	0,75	
Максимум	3,21	3,65	3,18	4,60	3,58	3,23	

Напомена: Процењене вредности базиране на годишњим подацима.

На основу: Eurostat, European Statistics Search. Доступно на: <https://ec.europa.eu/eurostat>

Табела 1 показује анализу пореза на добит предузећа по земљама ЕУ за период од 2006. до 2022. године. Дескриптивна статистика укључује просечну или средњу вредност (енгл. *mean*), минималне (енгл. *minimum*) и максималне вредности (енгл. *maximum*) посматраних варијабли и стандардно одступање (енгл. *standard deviation*). Међу анализираним земљама Кипар, Луксембург и Малта имају више од 5% учешћа пореза на добит предузећа у БДП-у. Може се приметити да су посебно издвојени Луксембург и Кипар, као земље са највећим учешћем овог облика пореза у БДП-у. Белгија, Чешка, Холандија и Португалија имају просечно учешће пореза на добит предузећа у БДП-у преко 3%.

Приметно је да се у већини земаља просечни удео пореза на добит кретао од 2,5-3% БДП-а. Најмањи удео овог облика пореза у БДП-у забележен је у Естонији (1,52%). Највиша стандардна девијација забележена је у Финској (0,90).

Билансни значај пореза на добит предузећа у земљама ЕУ није на завидном нивоу, у односу на друге пореске облике. Међутим, због његових карактеристика, примећује се његово све веће учешће у укупним пореским приходима и у БДП-у. Можемо да закључимо да су на нивоу ЕУ, приходи од пореза на добит предузећа последњих година релативно стабилни и у већини земаља показали су тенденцију раста. Оштар пад прихода примећује се под утицајем привредних циклуса, при чему долази до изражаја нееластичност пореза на добит предузећа у случају цикличних кретања привреде. Битне промене изазване глобализацијом и пореском конкуренцијом, попут смањења пореских стопа у домену пореза на добит предузећа, нису негативно утицале на билансни значај овог пореза, што је заправо и једна од основних загонетки код пореза на добит предузећа.

3.2. Политика опорезивања добити предузећа у земљама ОЕЦД-а

На основу класификације пореза ОЕЦД-а, која је конципирана са циљем да се омогуће упоредне анализе пореских политика земаља чланица ОЕЦД-а, порез на добит предузећа сврстан је у групу пореских прихода под називом порез на доходак, добит и капиталне добитке. Поред ове групе, класификација субсумира и остале јавне приходе у још пет великих група.⁵⁴ Да би се детерминисао значај пореза на добит предузећа у земљама чланицама ОЕЦД-а, приказано је кретање најважнијих група и подгрупа пореских прихода.

На Слици 10 приказане су тенденције основних обавезних давања држави у периоду од 2000. до 2020. године. Слика 10 показује кретање просечних вредности основних пореских прихода у земљама чланицама ОЕЦД-а који су исказани као проценат укупних пореских прихода, у посматраном временском дијапазону. Према последњим подацима,

⁵⁴ Класификација ОЕЦД-а субсумира јавне приходе у шест група:

1000 Порези на доходак, добит и капиталне добитке;

2000 Доприноси за социјално осигурање;

3000 Порези на платни списак и радну снагу;

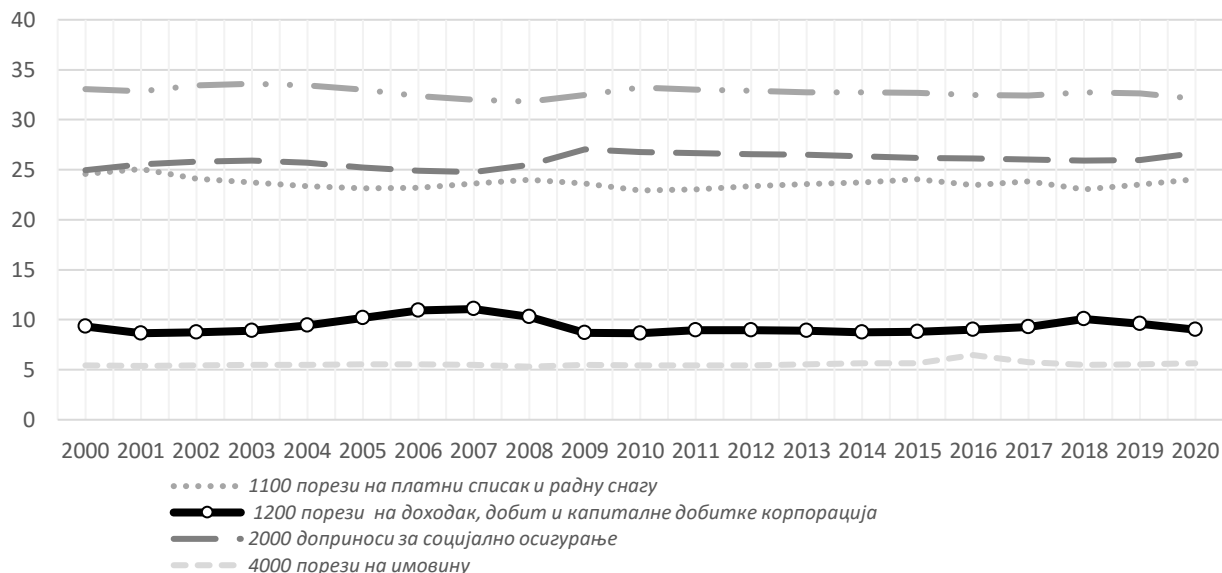
4000 Порези на имовину

5000 Порези на добра и услуге;

6000 Остали порези.

Порез на добит предузећа класификован је под класом 1200 Порез на доходак, добит и капиталне добитке корпорација. Више о томе: OECD (2022), Revenue Statistics 2022, OECD Publishing, Paris, стр. 16. <https://doi.org/10.1787/0bbc27da-en>.

забележено је просечно учешће пореза на добит предузећа у укупним пореским приходима на нивоу од 9,01%.



Слика 10. Кретање просечних основних јавних прихода у земљама ОЕЦД-а (% укупних пореских прихода)

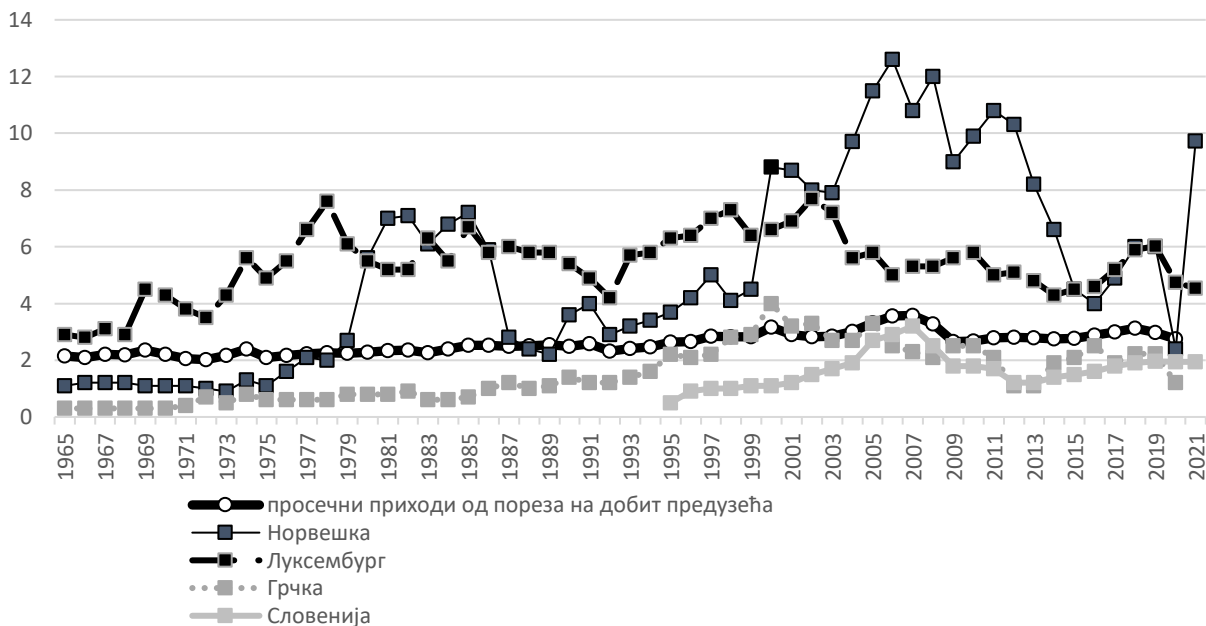
Извор: OECD (2022), *Revenue Statistics 2022*, OECD Publishing, Paris. Доступно на:

<https://doi.org/10.1787/0bbc27da-en>

Може се уочити да просечно учешће пореза на добит предузећа у укупним пореским приходима достиже и до 11,0%, док су остали порески облици, искључујући порез на имовину, показали већу билансну издашност. Приходи од пореза на добит предузећа у овим земљама кретали су се у просеку између 7% и 9% укупних пореских прихода, у периоду до 2003. године, од када показују тенденцију раста. У периоду од 2003. до 2008. године, приходи од пореза на добит предузећа забележили су највиши просек од 11,07% (2007.). Након Светске економске кризе, учешће пореза на добит предузећа у укупним пореским приходима пало је на 8,65% (2010.). Овај пад директна је негативна рефлексивна реакција финансијске кризе која је несумњиво имала реперкусије на пореске приходе свих земаља чланица ОЕЦД-а. После кризе, приходи од пореза на добит предузећа кретали су се у просеку испод 10% укупних пореских прихода.

У пореским системима земаља чланица ОЕЦД-а могу се наћи два облика опорезивања добити: *порез на добит корпорација* (енгл. *Corporate income tax*) и *порез на индивидуални доходак* (енгл. *Personal income tax*). Порез на добит корпорација плаћају сва

правна лица која остварују добит. Предузећа која су изузета од плаћања пореза на добит корпорација, плаћају порез на индивидуални доходак. Ту спадају радње, привредне и друге активности којима физичка лица остварују добит (Ристић & Ристић, 2011, стр. 71). Слика 11 показује да су, према последњим подацима, просечни приходи од пореза на добит предузећа износили 2,39% БДП-а.

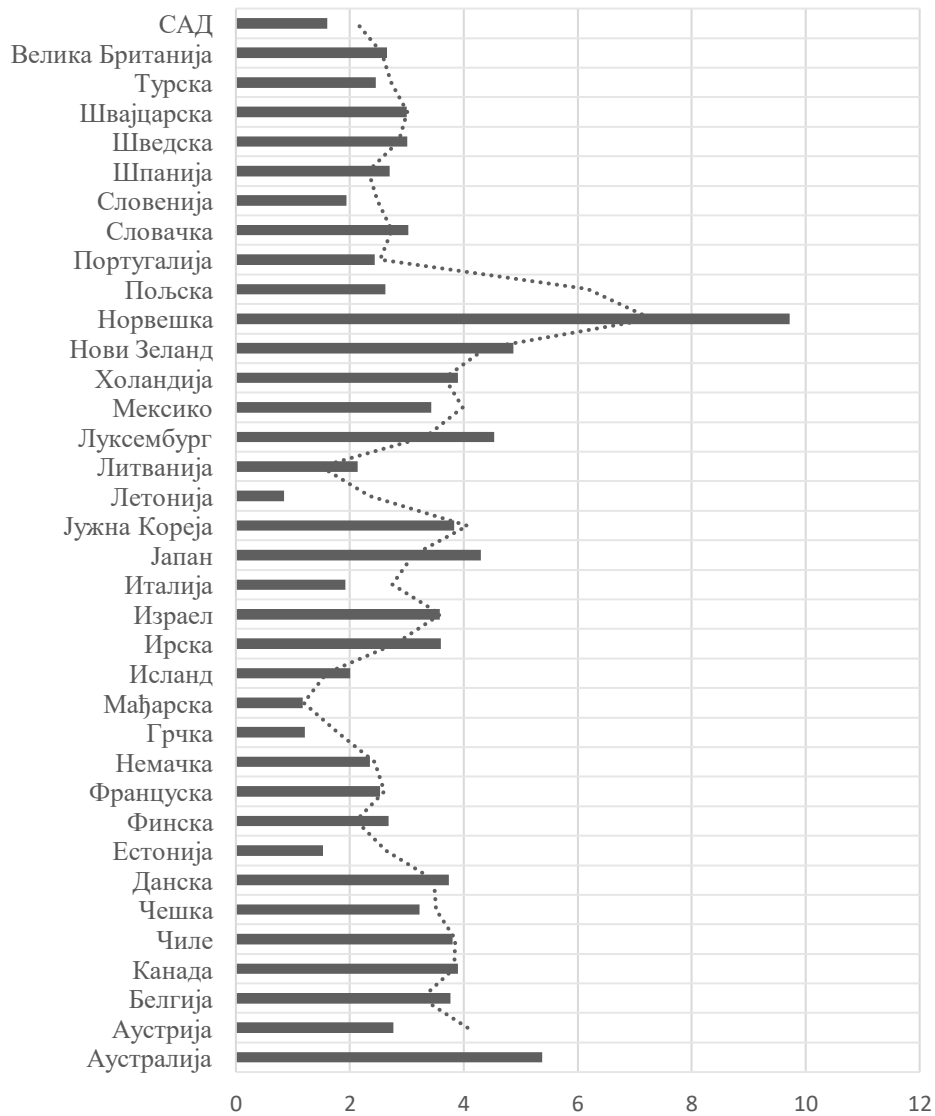


Слика 11. Кретање просечних прихода од пореза на добит предузећа у земљама ОЕЦД-а (% БДП)

Извор: OECD (2022), *Revenue Statistics 2022*, OECD Publishing, Paris. Доступно на:

<https://doi.org/10.1787/0bbc27da-en>

На Слици 11 издвојене су земље чланице ОЕЦД-а где је просечно учешће пореза на добит предузећа у БДП-у највеће (Норвешка и Луксембург), и земље чланице ОЕЦД-а у којима је ово учешће најмање (Словенија и Грчка). У Норвешкој је учешће овог пореза у БДП-у 2007. године износило 12,6%. Међутим, 2017. године забележено је значајно смањење истог. Учешће пореза на добит предузећа у БДП-у у Норвешкој (6%) и Луксембургу (5,9%), приближно је последњих година. Словенија и Грчка, са друге стране, представљају земље у којима је учешће овог пореског облика у БДП-у далеко иза просека. Слика 12 показује приходе од пореза на добит предузећа као проценат БДП-у у земљама чланицама ОЕЦД-а за 2021. годину.



Слика 12. Порез на добит предузећа у земљама ОЕЦД-а (% БДП), 2021.

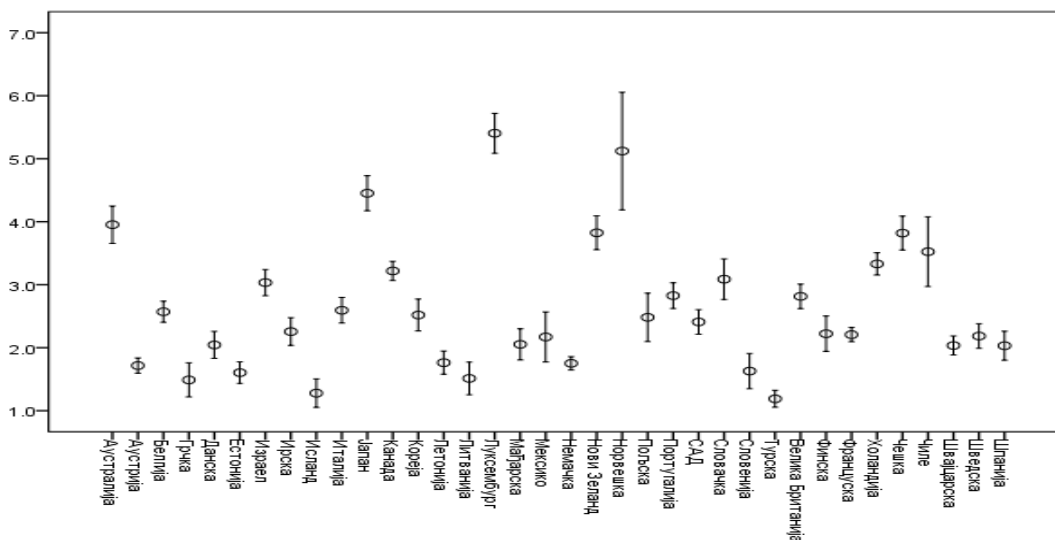
Извор: OECD (2022), Revenue Statistics 2022, OECD Publishing, Paris. Доступно на:

<https://doi.org/10.1787/0bbc27da-en>

Просечни приходи од пореза на добит предузећа у земљама чланицама ОЕЦД-а у тој години износе 3,11% БДП-а. Може се уочити да највеће учешће, експлицитно, има Норвешка, а затим иза ње од пореза на добит предузећа највише прикупе Луксембург, Јужна Кореја, Јапан, Чиле и Аустралија. Најмањи билансни значај порез на добит предузећа забележен је у Летонији, Мађарској, Грчкој и Естонији. Разлике у приходима од пореза на добит предузећа приписане су многобројним факторима. Поред глобализације и пореске конкуренције која је

присутна и на овим просторима, земље чланице ове Организације се по много чему још разликују. Према све државе чланице ОЕЦД-а опорезују позитивни резултат пословања предузећа, приступ опорезивању се међу њима значајно разликује. Један од примера који то показује је што се у појединим земљама приход остарен у другој земљи изузима од опорезивања, док се код других држава он укључује у пореску основицу. Поред тога, у пореским системима ових земаља присутне су разлике и код пореских стопа, пореских подстицаја, али и других пореских елемената, те су последично и износи прихода које прикупе овим пореским обликом различити. Такође, велика дискрепанца постоји и код нивоа развијености између појединих земаља. Поред разлика у висини прихода између земаља, постоје разлике и у варијацијама прихода од пореза на добит предузећа посматрајући сваку земљу понаособ. Изворима варијација прихода од пореза на добит предузећа у земљи и између земаља, у циљу испитивања значаја овог пореског облика бавили су се многи теоретичари (Devereux et al., 2002; Clausing, 2007; Mukherjee & Bhattacharya, 2023). Код појединих теоретичара, порески подстицаји значајно детерминишу пореску основицу и утичу на дискрепанце у приходима између ових земаља. Наиме, изузимајући утицај пореске стопе, пореска основица може бити подложна променама због разлике у броју пореских обвезника који плаћају порез на добит предузећа, али и због остварене добити и пореских подстицаја и олакшица које на остварену добит утичу (Loretz, 2008; Fang et al., 2022; Li et al., 2023). Према истраживањима, земље чланице ОЕЦД-а у чијим се пореским системима појављује порески кредит као порески механизам, остварују веће приходе од пореза на добит предузећа (Clausing, 2007, стр. 131). Бројне студије показале су да на разлике у пореским приходима од пореза на добит предузећа велики утицај имају законске стопе пореза на добит предузећа (Brill & Hassett, 2007). Као значајна детерминанта пореских прихода, ова стопа је постала инструмент у борби за привлачење страног капитала, те се од средине 1980-их у овим земљама примењује њено континуирано опадање. Током последње две деценије, у овим земљама, присутна је изражена пореска конкуренција, а као главни инструменти за њу издвајају се елементи пореза на добит предузећа (Devereux, 2007). „Са пореском конкуренцијом, земље широм света реформишу своје пореске система како би биле конкурентније“ (Dackehag & Hansson, 2012). Према истраживању ОЕЦД-а, варијације пореза на добит предузећа зависе и од броја пореских обвезника, фазе економског циклуса, ослањања на друге пореске облике (OECD, 2020). Промене у приходима од пореза на добит предузећа које су забележиле чланице ОЕЦД-а у

периоду од 1965. до 2021. године могуће је посматрати и посредством интервала поверења (Слика 13).



Слика 13. Варијабилност прихода од пореза на добит предузећа у земљама ОЕЦД-а, 1965-2021.

На основу: *OECD.Stat, Revenue Statistics – OECD Countries*. Доступно на:

<https://doi.org/10.1787/0bbc27da-en>

Према границама средње вредности, најшири интервал поверења, који показује највећу разлику у приходима од пореза на добит предузећа израженим као проценат БДП-а, забележен је у Норвешкој. Овај интервал показује да се учешће прихода од пореза на добит предузећа у БДП-а највише мењало према опсегу вредности. Најмање промене забележене су у Немачкој.

Но, изузимајући све ове разлике у приходима од пореза на добит предузећа унутар и између земаља, које су изазване различитим факторима, просечно учешће прихода од пореза на добит предузећа у укупним пореским приходима као и у БДП-у имало је тенденцију раста.⁵⁵ У свим земљама ОЕЦД-а, долазило је до пада прихода од пореза на добит предузећа за време Светске економске кризе, али се њихов благи раст после завршетка исте могао да види у скоро свим земљама чланицама. Имајући у виду, са друге стране, да се честим реформама и даље трага за релевантним начином опорезивања добити којим би се политика опорезивања усагласила са савременим условима пословања, можемо да закључимо да се овом пореском облику придаје све већа пажња и у земљама ОЕЦД-а.

⁵⁵ Према истраживању ОЕЦД-а, тренд раста прихода од пореза на добит предузећа, у периоду од 2000. до 2017. године, забележен је и у 93 земаља света.

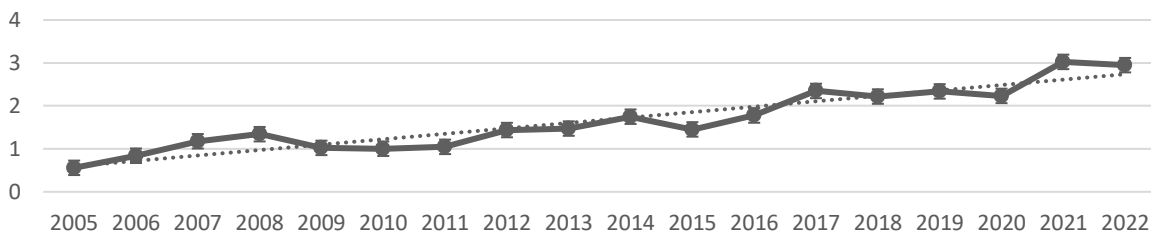
3.3. Трендови и карактеристике опорезивања добити у Републици Србији

Од када је део ново конституисаног пореског система у РС, порез на добит правних лица као засебан порески облик опорезује добит пословања предузећа и извор је, не великих, али значајних пореских прихода. Као такав, представља и веома важан инструмент у спровођењу економске политике РС. Један је од индикатора профитабилности и економске активности привредног сектора, и на тај начин рефлектује стање читаве привреде (Paientko & Proskya, 2016; Vržina, 2022).

Иако је порез на добит правних лица уведен у порески систем РС још од 1992. године, био је на удару континуираних реформи које су његову правну форму доводиле до сталних измена и допуна, али и публикавања службених мишљења услед великог броја присутних недоумица и нејасноћа. Основни циљеви реформи које су се спроводиле били су несумњиво повећање билансне издашности, смањење потенцијалних могућности за евазију овог пореског облика и привлачење страних директних инвестиција као одговор на све агресивнију пореску конкуренцију. Резултати тих процеса били су значајне флукуације у домену елемената пореза на добит правних лица, посебно пореске стопе и пореских олакшица. Према појединим изворима, РС је била пионир у региону када је реч о снижавању пореске стопе (Ранђеловић, 2010, стр. 76). Међутим, и поред бројних реформи овог пореског облика, видљивост резултата није била на задовољавајућем нивоу. Стога се отворило капциозно питање: да ли је постојећи систем опорезивања добити у РС адекватан и да ли су испуњене ефикасност, правичност, билансна издашност и једноставност као основне карактеристике квалитетног пореског система. На Слици 14 приказано је кретање прихода од пореза на добит правних лица које је изражено учешћем ових прихода у БДП-у.⁵⁶ Приходи од пореза на добит правних лица у РС, према последњим подацима износе 2,94% БДП-а, што је више у односу на просек земаља чланица ЕУ (ЕУ27- 2,9%) и земаља чланица ОЕЦД-а (2,75%). Сматра се да су на ниску билансну издашност овог пореског облика највеће ефекте имали ниске пореске стопе и широки скуп пореских олакшица које фигурирају у пореском систему у домену пореза на добит правних лица. Ове пореске олакшице учиниле су ефективну стопу убедљиво најнижом у Европи. У циљу повећања билансне издашности, у једном временском периоду покренуте су реформе којима је дефинисана виша пореска стопа. Повећање пореске стопе,

⁵⁶ РС се према висини пореских прихода налази иза земаља Западне и Северне Европе и испред појединих земаља Централне и Источне Европе. Порески приходи у РС чине око 35% БДП-а.

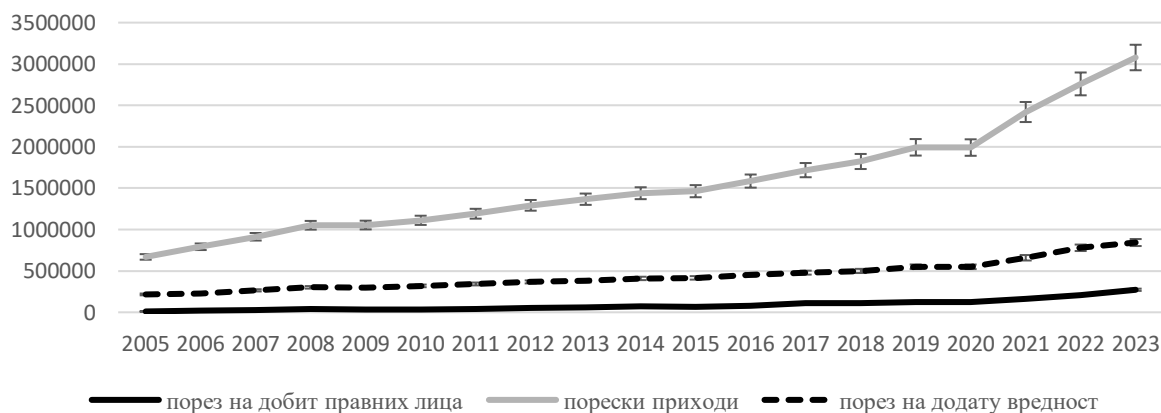
које је спроведено уз укидање неких пореских олакшица, иницирало је повећање пореских прихода у 2013. години.



Слика 14. Кретање прихода од пореза на добит правних лица у РС (% БДП)

Извор: Министарство финансија, Билтен јавних финансија РС, бр. 232, март 2024.;
Републички завод за статистику

Доступно на: <https://www.mfin.gov.rs/aktivnosti/bilten-javnih-finansija>;
<https://www.stat.gov.rs/sr-Latn/oblasti/nacionalni-racuni/godisnji-nacionalni-racuni>



Слика 15. Кретање прихода од пореза на добит правних лица, пореза на додату вредност и укупних пореских прихода у РС

Извор: Министарство финансија; Билтен јавних финансија РС, бр. 232, март 2024.

Доступно на: <https://www.mfin.gov.rs/aktivnosti/bilten-javnih-finansija>

Међутим, тај раст пореских прихода није био сразмеран повећању пореске стопе са 10% на 15% у тој години услед последица Светске економске кризе. Такође, ни укидање пореских олакшица као што су *пореске олакшице за предузећа за професионалну рехабилитацију, за предузећа која послују у слободним зонама, која послују у неразвијеним подручјима*, али и укидање *пореских кредита за предузећа која обављају делатност од посебног интереса*, није допринело значајном повећању прихода од пореза на добит. Слика 15 показује кретање прихода од пореза на добит правних лица, прихода од пореза на додату вредност и укупних пореских прихода у РС.

Приходи од пореза на добит правних лица имали су тенденцију раста. Међутим, може се закључити да је порез на добит правних лица према билансном значају иза пореза на додату вредност, пореза на доходак грађана, али и акциза. Најзначајнији порески приход у РС према билансној издашности је порез на додату вредност. Табела 2 показује анализу пореза на добит правних лица у РС за период од 2005. до 2022. године. Минимални удео пореза на добит правних лица у БДП-у забележен је 2005. године (0,56%), док је његова највећа издашност обрачуната 2021. године (3,02%). У периоду од 2004. до 2008. године, приходи од пореза на добит правних лица бележили су значајан раст, да би након Светске економске кризе дошло до њиховог опадања. После кризе, 2009. године, приходи од пореза на добит предузећа износили су око 1% БДП-а.

Табела 2. Дескриптивна статистика прихода од пореза на добит правних лица у РС, 2005-2022.

<i>Средња вредност</i>	1.66
<i>Стандардна девијација</i>	.71
<i>Минимум</i>	.56
<i>Максимум</i>	3.02

Напомена: Процењене вредности базиране на годишњим подацима (%БДП).

На основу: Министарство финансија, *Билтен јавних финансија РС*, бр. 232, март 2024.; Републички завод за статистику. Доступно на: <https://www.mfin.gov.rs/aktivnosti/bilten-javnih-finansija>; <https://www.stat.gov.rs/sr-Latn/oblasti/nacionalni-racuni/godisnji-nacionalni-racuni>

Према последњим подацима, порез на добит правних лица износи 2,94% БДП-а РС, што чини око 9% пореских прихода. На основу тога, према неким ауторима билансни значај пореза на добит правних лица је оцењен као „умерен“ (Арсих & Ранђеловић, 2017, стр. 151). Уколико се пак његова билансна издашност пореди са другим суседним земљама Централне и Источне Европе, не може се рећи да је на задовољавајућем нивоу. Повећање билансне издашности је, стога, један од циљева реформе модела опорезивања добити у РС. Сматра се да би тако билансно неиздашном пореском систему који је неправичан, и при томе не доприноси повећању привредног раста, допринела реформа (Randelović, 2010, стр. 83). Према истраживањима, РС оцењена је као земља са веома скупим механизмом привлачења страних директних инвестиција који доводи до великих губитака због задржавања појединих пореских олакшица и ниске пореске стопе. Аналогно, присутност бројних недоумица у пореском законодавству, увећало је утају пореза и удаљило РС од међународне пореске праксе. Наиме, бројна питања решавају се уз мишљења Министарства финансија,

што има негативне рефлексије на инвеститоре, при чему бројне нејасноће и неконзистентности долазе до изражаја.

У РС правна лица примењују стандардни модел опорезивања добити, који подразумева кориговање добити предузећа која је исказана у њиховом билансу успеха (Randelović, 2010). Овим пореским обликом опорезује се позитиван финансијски резултат пословања предузећа (добит) (Анђелковић & Димитријевић, 2009, стр. 90). Садашњи модел опорезивања добити регулисан је Законом о порезу на добит правних лица чији је концепт усклађен са европским пореским законодавством. Тиме је омогућена компаративна анализа пореског система РС и других држава.

4. Улога постојећег модела опорезивања добити у подстицању привредног раста

Према истраживањима која су у ранијим периодима вршила процену утицаја пореских облика на привредни раст, порез на добит предузећа заузео је прво место на листи најштетнијих (Johansson et al., 2008). Према неким ауторима, овај порески облик представља есенцијални инструмент државе који утиче на предузећа и њихове инвестиције посредно, путем утицаја на фискални третман амортизације, структуру финансирања производње и локацију предузећа (Ристић & Козмец, 1996, стр. 663). Савремени услови пословања све чешће упућују на потребу познавања улоге појединих пореских облика на привредни раст и развој земаља. Према добро постављена пореска политика представља императив сваке земље, иста се намеће и као актуелна тема у сфери финансијског пословања. Основни циљ пореске политике савремених држава у домену пореза на добит предузећа је његово стимулативно и развојно дејство на привредне субјекте. Стога, уколико начин опорезивања добити представља ограничавајући фактор привредног развоја неке земље, њена стабилност може бити доведена у питање.

Порез на добит предузећа нема велику билансну издашност, попут пореза на доходак физичких лица или индиректних пореза. Међутим, има стабилизациону и развојну компоненту. Путем овог пореског облика могуће је утицати на ублажавање цикличних колебања привреде, чиме се постиже финансијска и економска стабилност. Са друге стране, порез на добит предузећа има јак утицај на привредни раст и развој, нарочито изражен у домену регулисања и смањења регионалних разлика (Ђуровић Тодоровић et al., 2019, стр. 154-195). У контексту велике мобилности капитала и/или рада, земље улазе у процес конкуренције подешавањем пореских стопа пореза на добит. Неким емпиријским

истраживањима доказано је да постоји негативан ефекат промене пореза на добит предузећа на БДП (Lee & Gordon, 2005; Romer & Romer, 2010; Mertens & Ravn, 2013). С тим у вези у неким земљама је утврђено да стопе пореза на добит имају негативну корелацију са економским растом, тј. да свако смањење пореске стопе за 10% утиче на економски раст за 1-2%. Порез на добит предузећа је основно средство пореског система због његове велике осетљивости на економски циклус и утицај који може имати на економске одлуке предузећа (Delgado, et al., 2014, стр. 487). Порезом на добит могуће је деловати на трошкове, иновације, смер кретања капитала, истраживање или развој (Арсић & Ранђеловић, 2017, стр. 101-151).

Поред великог значаја пореза на добит предузећа за порески систем већине земаља, ефекти овог пореза могу имати негативне реперкусије на привредни раст. Неке од негативних рефлексивних реакција овог пореза настају услед његове конкурентности. Наиме, конкурентност пореза на добит предузећа је иницирала настанак неколико феномена, међу којима је континуирани пад законских пореских стопа. Конкурентност пореза на добит присутна је и на подручју ЕУ, на којем, до данашњег дана, нису остварени значајни резултати на пољу хармонизације директних пореза. Земље чланице примењују различите методе за израчунавање опорезивог профита, које се разликују у многим аспектима. У условима глобализујућег тржишта, у свету не фигурира униформан порески концепт опорезивања добити. Стога, постоје различита схватања у домаћој и иностраној литератури о реперкусијама које овај порески облик може имати на привредна кретања. Детерминанте које усложњавају процес привредног развоја јесу глобализација и регионализација, као токови савремене светске привреде. Према томе је и већина литературе из корпоративних финансија фокусирана на однос између пореза на добит предузећа и економски раст.

Многа истраживања и студије имале су тенденцију да пронађу негативну везу између пореза на добит предузећа и привредног раста или пореског оптерећења и економског раста (Plosser, 1992). Тврдњу да порез на добит предузећа негативно утиче на привредни раст једне земље поткрепљују и резултати емпиријских истраживања. Тако истраживања спроведена у земљама ОЕЦД-а, која се односе на узорак од 70 земаља указују на негативан утицај пореза на добит предузећа на привредни раст, при чему се такав ефекат највише објашњава стопом пореза на добит предузећа. Истраживањем је такође указано на разлику у ефектима пореза на добит предузећа између земаља различите развијености (Lee & Gordon, 2005). На примеру земаља ОЕЦД-а, спроведено је и истраживање са циљем да се оцени однос између ових варијабли у периоду од 2000-2011. године. У истраживању је

процењено да се у анализираним земљама јавља негативан ефекат пореза на добит предузећа на економски раст (Масек, 2014). Након спроведеног истраживања, дата је препорука земљама ОЕЦД-а да смање оптерећење порезом на добит предузећа. Надовезујући се на тему, на истом узорку земаља, у периоду од 1976-2010. године пронађена је веома јака корелациона веза између пореза на добит предузећа и економског раста. Према овој анализи утврђено је негативно дејство пореза на добит предузећа на економски раст у 25 земаља чланица ОЕЦД-а (Dackehag, 2012). Да порез на добит предузећа има негативне реперкусије на економски раст потврђено је и на примеру земаља чланица ЕУ. На примеру земаља ЕУ, такође су идентификована многа истраживања. Према једној анализи која је укључила укупно 19 земаља ЕУ и спровела истраживање у временском периоду од 1965-2003. године, утврђени су негативни ефекти пореза на добит предузећа на економски раст.

Међутим, другачије резултате дала су истраживања, углавном спровођења касније. Позитивни резултати којима се потврђује повољан утицај овог пореског облика на привредни раст потврђени су од стране неких теоретичара (Devereux et al, 2002). Позитивна веза између ове две варијабле идентификована је и на примеру земаља чланица ОЕЦД-а у периоду 1979-2002. године (Clausing, 2007). Ristić Sakić et al, (2024) указали су на позитиван ефекат пореза на добит предузећа на привредни раст анализирајући земље чланице ЕУ и Србију. Њихови резултати указали су на то да је у 20, од анализираних 28 земаља, утицај био позитиван.

На основу наведеног, може се закључити да порез на добит предузећа, као порески облик иманентан савременим пореским системима може да има, симплификовано, и позитивне и негативне ефекте на привредни раст (Ђорђевић 2019; Ђуровић Todorović & Ђорђевић, 2018; Ђуровић Todorović et al., 2021; Ђуровић Todorović 2021a). Валидност овог закључка ограничена је несумњиво претпоставкама на којима су истраживања базирана, те ће у овом раду његови ефекти бити накнадно испитани у циљу конципирања адекватног закључка.

ДРУГО ПОГЛАВЉЕ: НЕСЛАГАЊА У ПРИСТУПИМА ПРИ ДЕФИНИСАЊУ ОБВЕЗНИКА ПОРЕЗА НА ДОБИТ ПРЕДУЗЕЋА

Развој економске науке у овој области у последњих двадесет година је, индикативно, довео до значајних промена у изучавању пореских феномена. Посебно је пандемија изазвана вирусом Ковид-19, ставила на тест све пореске облике. Другим речима, велики изазови били су упућени пореској политици и њеном антицикличном потенцијалу. У циљу решавања узрока континуираних реформи пореза на добит предузећа и стварања одрживог концепта опорезивања добити, прво поглавље је разматрањем теорије на којој се темељи постојећи концепт опорезивања добити, поставило основу за анализу бројних дилема и парадокса. Разматрање теоријске подлоге је, стога, омогућило објашњење разноврсних модалитета кључних пореских елемената пореза на добит предузећа којима се приступа у даљој анализи.

Многобројни фактори иницирали су настанак разлика у дефинисању пореског обвезника у домену пореза на добит предузећа. Несумњиво, велики допринос припада међународном тржишту и разним могућностима које су почеле да буду доступне пореским обвезницима, уколико послују ван граница једне земље. Неке од тих могућности јесу двоструко опорезивање (енгл. *double taxation*) и групно опорезивање (енгл. *group taxation*). Многи аутори, имплицитно не спорећи да су економски фактори имали велики удео у креирању разлика у дефинисању пореског обвезника, указују на утицај правног система и правног поретка (Schreiber & Führich, 2009; Lang, 2021). Правни системи изграђени на различитом сагледавању дефиниције пореског обвезника, утицали су на стварање озбиљних дилема у пореским системима. Укључивањем нерезидента у дефиницију обвезник пореза на добит предузећа, али и различито регулисање феномена повезаних са пореским обвезником, као што су двоструко опорезивање и групно опорезивање, отворили су бројна питања административним органима и креаторима пореске политике.

Бројне могућности, створиле су обвезницима пореза на добит предузећа и простор за умањење пореске обавезе посредством овог пореског елемента. Другим речима, опција управљања пореском обавезом није више била базирана само на управљање пореском основицом. Висином пореске обавезе правна лица почела су да управљају и према облику организовања пословања. Неслагања и дивергентни ставови пореских политика, креирали су полигон за настанак проблема које је веома тешко решавати на националном нивоу (Ђуровић Todorović et al., 2022). Други део рада, посвећен је разматрању дилема које се појављују у домену економског и правног аспекта разумевања пореског обвезника, и утврђивању утицаја

које овај порески елемент може да има на пореску обавезу. Циљ другог дела дисертације је да анализом утицаја облика организовања пословања на висину пореског оптерећења, утврди у којој мери порески обвезник може управљати пореском обавезом. Резултати истраживања у овом делу послужиће као основа за утврђивање детерминанти прихода пореза на добит предузећа.

1. Дискрепанце у дефинисању пореског обвезника

Економска снага пореског обвезника или пореска способност, представља основу за детерминисање пореске обавезе код сваког пореског облика (енгл. *Ability to pay principle*). На основу пореске способности, требале би да буду дефинисане и обавезе пореских обвезника пореза на добит предузећа. Међутим, појавио се велики број недоумица код одређивања обвезника, које су експлицитно искристалисале неколико приступа у дефинисању самог елемента. Дискрепанце су добиле шире оквире, имајући у виду да је дилема дефинисања пореског обвезника постала актуелна и на међународном нивоу. Разлози за постојање диференцираних приступа у дефинисању пореских обвезника везују се за велики број фактора. Међутим, најзначајнији утицај имају историјски фактори, посебно генеза пореза на добит предузећа, економске кризе али и развијеност и отвореност неке земље.

1.1. (Не)јединство пореских система код дефинисања обвезника пореза на добит предузећа

Иако би јединство пореских система у свету требало да донесе предности у наплати прихода од пореза на добит предузећа, већина земаља своје пореске системе ослања на свој економски систем и економске циљеве.

Дискрепанце у пореским системима код дефинисања пореског обвезника иницирале су феномен нејединства пореских система чије су негативне рефлексije угрозиле и наплату пореза на добит предузећа, посебно у земљама са нижим средњим и ниским националним дохотком.⁵⁷ Нејединство пореских система у свету, такође, поставило је поједине земље у повољнији положај. Сучељавање законодавстава и дивергентни ставови креатора пореске политике, последица су непостојања одређених начела, за која се сматра да би решила проблем пореског права. Имајући у виду да свака држава, засебно, одређује и дефинише све елементе пореза на

⁵⁷ Поред тога што се порески системи земаља у развоју значајно разликују од пореских система развијених земаља, несумњиво их прате и бројне баријере у усаглашавању са законима на глобалном тржишту.

добит предузећа, занемаривање пореских прописа других земаља представља честу карактеристику таквих одлука. Аналогно, земље које немају карактеристику отворености своје привреде суочавају се са ограничењима у ширем обухвату пореског обвезника, што није карактеристика развијених земаља које, услед интензивне међународне сарадње, имају и интенцију да шире обухвате овај појам.

Земље са неатрактивним пореским условима, међу којима је и дефинисање пореског обвезника, у великој мери престају да буду предмет разматрања приликом доношења одлуке о улагању пореских обвезника. Велики број земаља, у том смислу, престаје да буде место улагања и домаћих инвеститора. Стога је дошло до угрожавања и билансног потенцијала пореза на добит предузећа.

1.2. Елементи који детерминишу обвезника пореза на добит предузећа

Одлучујући елементи дефиниције пореског обвезника код пореза на добит предузећа јесу организациони облик друштва, распрострањавање пореске обавезе и извор дохотка (Ђуровић et al., 2022б, стр. 284).

1.2.1. Пословни облик организовања правног лица као значајан елемент за дефинисање пореског обвезника

Постоје два основна приступа којима се порески обвезник дефинише на основу организационог облика. Први приступ дефинише пореске обвезнике уже од другог приступа. Према првом приступу се, стога, порез на добит предузећа и назива порез на корпорацијску добит. Порез на добит „корпорација“ плаћају само друштва капитала, и постоји јасна разлика између друштва лица и друштва капитала. Како су порески обвезници само друштва капитала, остали организациони облици изузети су од плаћања овог пореза. Додатно, овај порески третман обвезника великом броју пореских система учинио се као ефикасан, те је његова еманација добила велику пажњу. Данас је, за разлику од другог приступа, значајно заступљенији.

Са друге стране, организациони облик друштва неће бити толико пресудан за дефинисање пореског обвезника. Код другог приступа нема јасно дефинисане разлике између друштва лица и друштва капитала, осим што је код друштва лица уважен лични елемент и постоји неограничена одговорност за обавезе друштва (Ђуровић Тодоровић et al., 2019, стр. 159).

Међутим, и један и други скуп организационих облика је обвезник пореза на добит предузећа. Сходно томе, други приступ подразумева да је обухваћен већи број пореских обвезника.

Важно је, код организационог облика, посебно истаћи специфичност за сагледавање власничке структуре друштва. Другим речима, заједничка карактеристика и једног и другог приступа је да се власничка структура предузећа не узима у обзир приликом дефинисања пореског обвезника. Другим речима, није важно уколико је друштво у јавном или приватном власништву, оно мора да буде обвезник пореза на добит предузећа. Таква пракса примењује се углавном у свим земљама. Такође, делатност и величина друштва не би требало да буду одлучујуће детерминанте да ли ће порески обвезник поднети терет пореза на добит предузећа. Уколико постоји порески намет у некој земљи и обавеза пореског обвезника да плаћа порез на добит предузећа у њој, основне перформансе тог предузећа неће бити утицајне на настанак пореске обавезе која је дефинисана на основу одређених критеријума те земље. Међутим, постоји дилема да ли ће перформансе пореског обвезника бити утицајне на висину те обавезе, што ће бити испитано у последњем делу овог поглавља.

1.2.2. Критеријум резидентства и дефинисање пореског обвезника

Резидентство представља значајан критеријум код одређивања обавезе плаћања пореза на добит предузећа. Критеријум резидентства дефинише обвезника пореза на добит предузећа на основу обављања пословне делатности у земљи. Међутим, дуги низ година резидентност као основ обавезе плаћања пореза била је дилема овог пореског облика. Данас се пореским обвезником сматра и нерезидент неке земље, за добит остварену приликом обављања пословне активности на територији те земље.

Такав систем одређивања пореске обавезе чини се веома комплексним, имајући у виду да је потребна добра опремљеност пореске администрације (Li & Bai, 2024). Примена овог критеријума је, из тог разлога, веома често избор развијених земаља. С обзиром да опремљеност пореске администрације изостаје у земљама у развоју, и примена овог критеријума није честа. Поповић (Роровић, 2013, стр. 237), дефинише три начина одређивања резидентства: место инкорпорисања, место управљања неким предузећем и комбинација ова два метода. Систем резидентства веома често се одређује на основу места инкорпорисања. Такав начин одређивања резидентства је присутан у Швајцарској, Италији и Јапану. Место управљања дефинише резидентство на основу управљања и присутан је у Белгији. Комбинација места инкорпорисања и места управљања неким предузећем

карактеристична је за Немачки порески систем, али се такође примењује и у земљама у развоју међу којима је и РС (Ђurović et al., 2022б, стр. 284).

Дилеме у вези критеријумом резидентства настају када земље користе диференциране критеријуме, где је један од критеријума резидентство. На пример, када две земље користе различите критеријуме, при чему једна користи принцип резидентства, а друга извор, пореска законодавства њихових пореских система биће у сукобу. Порески обвезник мораће да плати порез на добит предузећа и у једној и у другој земљи. Дилема, такође, може настати и када земље користе исте критеријуме. На пример, уколико две земље користе критеријум резидентства као основ одређивања пореског обвезника и уколико постоји различити третман резидентства, порески системи ће, такође, бити сукобљени. Према резидент као критеријум не дефинише јасно пореског обвезника, јер се разликују начини за одређивање резидентства, проблеми у вези са двоструким опорезивањем представљају још један изазов за земље које донесу одлуку о његовој примени. Стога, порески системи који се одлуче за примену овог критеријума, морају бити веома опрезни.

1.2.3.Извор дохотка у улози критеријума и његове критике

Извор дохотка, такође, може бити критеријум за одређивање пореског обвезника и одлучујући фактор његове дефиниције. Дискрепанца извора дохотка и резидентства као критеријума код дефинисања пореског обвезника је та што се код извора дохотка примењује територијални приступ, којим се ограничава пореска обавеза. Опорезивање ће наступити у земљи у којој је добит и остварена (Gökçay, 2017). Стога је, пореска обавеза код овог критеријума, ограничена. Код критеријума резидентства је, са друге стране, обавеза неограничена. Уколико је порески обвезник резидент неке земље, он ће се сматрати пореским обвезником, свеједно да ли је добит остварена унутар или изван националних оквира (енгл. *worldwide income*).

Извор дохотка као критеријум који примењује територију у одређивању пореског обвезника није често примењивани приступ у пореским политикама. Позната је његова примена у земљама Латинске Америке. Међутим, овом критеријуму је упућен велики број негативних критика. Једна од најзначајнијих је необјективност и неефикасност. Последишно, велики број правних лица, услед његових недостатака, донеће одлуку о пословању ван граница земље у којој се извор примењује као критеријум за одређивање пореског обвезника.

2. Феномен двоструког опорезивања пореских обвезника

Наведене разлике у критеријумима који се могу применити у дефинисању обвезника пореза на добит предузећа доводе до феномена који се назива двоструко опорезивање (енгл. *double taxation*). Овај проблем је у сукобу са начелом правичности и представља проблем кога је изнедрила глобализација капитала. Наиме, сам проблем двоструког опорезивања постоји када исти порески обвезник, на исти порески објект плаћа порез на добит предузећа фискалним властима у две или више држава, у истом временском периоду.

У литератури се, веома често, феномен двоструког опорезивања проналази под називом међународно двоструко опорезивање (енгл. *international double taxation*). Мада, о двоструком опорезивању можемо говорити и када је реч о федералним државама. Другим речима, проблеми у вези са двоструким опорезивањем могу се појавити и унутар једне државе. Стога се разликују међународно и интерно двоструко опорезивање (Поповић, 2013, стр. 223). Интерно двоструко опорезивање се појављује услед неусклађености централног и локалног нивоа фискалне власти, док се међународно двоструко опорезивање појављује када две или више држава наплаћују исти порез по основу истог објекта више пута и у истом временском периоду (Debelva, 2019). Према Јовановићу, као његови елементи могу се поред пореског обвезника појавити и порез, порески извор, два пореска повериоца и двоструко плаћање за исти временски период (Јовановић, 1996, стр. 74). У складу са тим, можемо разликовати унутрашње двоструко опорезивање, које се појављује унутар једне земље, и међународно двоструко опорезивање, које се појављује између две или више држава. Према неким ауторима може постојати правно или економско двоструко опорезивање (Kesner Škreb, 2005). Правно двоструко опорезивање настаје када две или више држава наметну порески терет истом пореском обвезнику. Са друге стране, економско двоструко опорезивање настаје када се остварена добит предузећа опорезује на нивоу предузећа, а затим и на нивоу акционара. Најчешћи облици двоструког опорезивања јесу везани за двоструко опорезивање предузећа (енгл. *corporate double taxation*), којим се добит предузећа опорезује двоструко, порезом на добит предузећа и порезом на дивиденде, и међународно двоструко опорезивање, када је реч о опорезивању дохотка у земљи у којој се приход остварује, а на који је већ плаћен порез на доходак у земљи резидента (Murphy, 2020).

Додатни значај овом феномену додаје то што се, заправо, не ради о проблему једне државе. Напротив, његови оквири добијају међународни карактер, као и његово сузбијање. Сходно томе, можемо закључити да је овај феномен иницирао низ дилема и отворио бројна

питања на међународном нивоу (Allemès, 1926; Radu, 2012). Наиме, глобализација и излазак земаља на светско тржиште, допринели су настанку бројних позитивних ефеката у домену повећања производње, али и до многих неповољности за инвеститоре (Kudła et al., 2023). Уколико се други фактори ставе по страни, већина земаља може имати велике користи опредељењем за међународно пословање. Када се осврнемо на ставове од којих полази теорија међународне трговине, трошкови фактора производње могу бити умногоме умањени сељењем капитала из земље резидента у земљу у којој резидент жели да отпочне процес свог пословања. Стога и велики број правних лица доноси одлуку у оквиру свог менаџмента да изврши трансфер свог капитала. Чињеница је да се ради о фактору производње чији је трансфер између земаља олакшан, у поређењу са трансфером других фактора (на пример: трансфер људи). Такође, чињеница је да је оквир пословања у оквиру граница једне земље, земље резидента, постао тесан за обављање привредних активности (Irish, 1974). Имајући то у виду, са сигурношћу можемо рећи да је капитал постао „наднационални феномен“ (Поповић, 2013, стр. 222). Међутим, трошкове фактора производње могу изменити многе непредвиђене околности. Једна од њих, која може учинити неефикасним пословање ван граница једне земље, јесте управо пореска обавеза којом се истовремено порески обвезник опорезује и у земљи у којој је резидент и у земљи у којој мобилише свој капитал.

Иако, још увек, није прецизирана дефиниција овог феномена он се појављује као последица тенденције пореског законодавства да обезбеди реализацију што више циљева опорезивања, али и што већи број обвезника. У надлежности сваке државе је да успостави порески систем који ће омогућити довољан извор пореских прихода за реализацију њених функција. На тај начин, утврђују се основни елементи и пореза на добит предузећа. Дакле, проблем двоструког опорезивања не настаје само услед различитих структура пореских система, већ и због потребе наметања пореза. Међу најзначајнијим факторима који могу да узрокују овај феномен наводе се:

- ❖ *порески системи земаља примењују порез на доходак/добит остварен у тој земљи од стране и домаћих и страних пореских обвезника. Поред тога, владе ових земаља опорезују и доходак/добит резидената остварену у иностранству;*
- ❖ *различита тумачења између земаља основних пореских елемената као што су порески обвезник, резидент и слично;*
- ❖ *поједине специфичности пореске политике (Barbuta-Misu & Tudor, 2010, стр. 149).*

„Двоструко опорезивање представља плаћање пореза два пута на исти долар прихода, без обзира да ли је реч о приходу који је остварио појединац или предузеће“ (*Tax Foundation*). Дакле, двоструко опорезивање, представља опорезивање истог привредног субјекта порезом од стране више држава или различитог нивоа власти. Другим речима, оно намеће два или више пореза на исти опорезиви предмет и период (Davis, 1985). Интересантно је да се овај феномен јавља само код директних пореских облика, међу којима је и порез на добит предузећа.

Последице двоструког опорезивања су умногоме неповољне. Једна од највећих јесте његово дејство на *правичност и пореску конкуренцију*. Са економског становишта, двоструко опорезивање није прихватљиво, јер угрожава конкурентску способност пореског обвезника, док са социјалног становишта води дискриминацији, нарушавајући правичност (Ђуровић Тодоровић et al., 2019). Додатно, феномен двоструког опорезивања представља и препреку за кретање капитала, јер одређује квалитет пословног окружења које, узимајући у обзир обавезу плаћања пореза, порески обвезници могу да избегавају. Угрожена је и *извозна ефикасност* поред конкурентности, с обзиром на то да порези утичу и на цене одређених добара, али и бројни други аспекти пословања.

2.1. Сукоб пореских закона и идентичност елемената као основ за егзистирање двоструког опорезивања

Како су савремено пословно окружење и други фактори наметнули веома честу појаву плаћања пореза у земљи од стране предузећа или појединца који нема пребивалиште у њој, отвориле су се и бројне дилеме у пореским системима. Можда, најчешће питање које се намеће у академским круговима бива везано за узроке двоструког опорезивања, у циљу што ефикаснијег деловања политике његовог укидања. Тако су се сукоб пореских закона и идентичност елемената пореза на добит предузећа у различитим земљама нашли као главни разлози за његовим егзистирањем (China-United States, 1984).

Сукоб пореских законодавстава је базна основа за разматрање овог феномена, будући да се савремени порески системи умногоме разликују и континуирано реформишу. Поред тога стоји и мотив за таквим понашањем земаља, а то је несумњиво пореска конкуренција и привлачење страних инвеститора у циљу прикупљања што већих јавних прихода. Међутим, да би говорили о двоструком опорезивању, нужно је да основни порески елементи указују на велике сличности.

Реч је о пореским елементима као што су: *порески обвезник, порески објект, порез и период опорезивања* (Arnold, 1979). Порески обвезник, као један од кључних пореских елемената пореза на добит предузећа, представља важну детерминанту двоструког опорезивања. Уколико се не ради о истом пореском обвезнику, не можемо говорити ни о проблему двоструког опорезивања. Порески објект је, такође, једна од важнијих детерминанти. С обзиром да говоримо о проблему двоструког опорезивања порезом на добит предузећа, порески објект представља остварену добит предузећа. Захтев за идентичношћу пореских облика подразумева економски проблем. Нужно је да порези буду исти, односно да је настанак пореске обавезе базиран на истим основама. Ово је веома важно и приликом закључивања уговора о двоструком опорезивању. На крају, али не и по значају, период настанка пореске обавезе узима се као важна одредница у домену двоструког опорезивања. Наиме, постоји доста недоумица око сагледавања периода када је пореска обавеза настала. Међутим, време када је порески објект настао мора да се подудара у обе земље, како би имале основ да опорезују пореског обвезника. Дакле, добит се мора остварити у истом периоду како би се стекле и основе за двоструким опорезивањем.

2.2. Начини за смањење неповољних ефеката двоструког опорезивања у пореској политици

Укидање или ублажавање двоструког опорезивања представља бригу свих држава, посебно из разлога јер, решење овог проблема представља предуслов за улагања страних инвеститора. Имајући у виду да овај феномен може представљати препреку оптималној алокацији инвестиција и може да угрози продуктивност неке активности, у свету се посебна пажња посвећује начинима за смањење његових неповољних ефеката (China-United States, 1984; Double Taxation Agreement (Austria) Case).

Поред тога што представља препреку оптималној алокацији инвестиција, проблем двоструког плаћања пореза, посебно у савременим условима пословања, доводи и до промена у начину пословања предузећа. Будући да долази до управљања двоструким опорезивањем политиком избегавања исплате дивиденди и задржавања добити, порески обвезници избегавају да плате порез.

Постоји неколико начина за смањење неповољних ефеката двоструког опорезивања који се појављују у пореској пракси земаља. Као један од најделотворнијих начина наводи се доношење закона у оквиру ове области. На међународном нивоу, ублажавање последица изазваних двоструким опорезивањем, или пак управљање овим проблемом базира, на

сарадњи између земаља. Те се и на националном и на међународном нивоу решење проблема проналази у правној страни.

Унутрашње двоструко опорезивање се решава у оквиру граница једне земље и у зависности од нивоа њене развијености и стабилности правног система, проблем може бити ублажен. Проблем унутрашњег двоструког опорезивања може бити решен и закључивањем релевантних споразума између политичко-територијалних јединица. Како настаје и решава се у оквиру граница једне земље, за разлику од међународног двоструког опорезивања, лакше је управљати овим проблемом.

Имајући у виду комплексност овог проблема на међународном нивоу присутне су и одређене специфичности у начинима приликом његовог решавања. Проблем двоструког опорезивања на међународном нивоу може се решити применом одређених мера (Ђуровић Тодоровић, et al., 2019, стр. 174):

- ❖ *унилатералне;*
- ❖ *билатералне и*
- ❖ *мултилатералне.*

Унилатералне мере представљају једноставнији начин њиховог увођења, с обзиром да их правни систем једне земље доноси аутономно путем одређених одредби пореских закона. Стога се, углавном издвајају урачунавање већ плаћеног пореза, смањење пореских стопа или, уколико је објект већ био предмет опорезивања, изузимање тог објекта од плаћања пореза (Јовановић, 1996, стр. 74). Све ове мере, односе се, експлицитно, на одређену државу која својим правним апаратом регулише проблем двоструког опорезивања. Поред међународног двоструког опорезивања, ове мере могу се користити и за решавање проблема у вези са унутрашњим двоструким опорезивањем.

Билатералне мере подразумевају врсте међународних уговора насталих споразумом између две државе. Споразуми о двоструком опорезивању (енгл. *Double Taxation Agreements: DTA*), представљају један од начина смањења неповољних ефеката овог феномена. Овим споразумима приписује се велики број предности, од којих је највећа утицај на стране директне инвестиције. Сматра се да је основ за настанак ових уговора настао 1963. године у оквиру земаља ОЕЦД-а. Ради се о моделу о избегавању двоструког опорезивања дохотка и капитала који је измењен и допуњен 1977. године и који је послужио као окосница свих постојећих билатералних уговора (Ђуровић Тодоровић, 2021б).

Када је реч о мултилатералним уговорима, они представљају споразуме између више држава. Међу најстаријим уговорима ове врсте појавили су се Конвенција Друштва народа

(1921.) и Конвенција донета у Мексико Ситију (1943.). Овај начин усклађивања пореских структура био је основа за настанак великог броја мултилатералних уговора. Међутим, они се нису показали као добро решење за ублажавање или решавање проблема међународног двоструког опорезивања, будући да усклађивање може бити веома тешко.

РС је проблему избегавања двоструког опорезивања посветила посебну пажњу, будући да је закључен велики број уговора са другим земљама којима се ова област регулише (**Прилог: Табела П-1**). Основни циљ сарадње и приступања овом начину усклађивања пореских законодавстава базира се на стварању повољног пословног окружења и привлачењу страних инвестиција.

Уговори које је РС закључила са одређеним државама (64 земаља) указују на одређени ниво постигнуте правичности у опорезивању, али и на решавање проблема на пољу избегавања двоструког опорезивања. Сви уговори примењени су на исте или сличне порезе, порезу на добит предузећа, са обавезом земаља да извештавају о реформама пореских облика.

3. Обвезник пореза на добит предузећа: правно лице или група правних лица

Пословање у данашњем свету иницирало је да дође до појаве и нових привредних структура које су, имплицитно, дале бројне могућности привредним субјектима. Са друге стране, пореско законодавство се нашло пред великим изазовом на који је требало одговорити.

Једна од могућности која је дата привредним субјектима јесте успостављање везе између других правних лица која омогућава пореску привилегију – групно опорезивање. Другим речима, као посебну пореску привилегију група правних лица има могућност за пореским консолидовањем (енгл. *tax consolidation*). Будући да је пореско консолидовање дало једну од најважнијих пореских привилегија правним лицима, исто је добило на значају и почело учестало да се примењује од стране правних лица скоро у свим земљама света (Онџи, 2024). Са аспекта државе, тешко је закључити да је овај облик опорезивања добити предузећа ефикаснији. Разлога за то има више. Како су се код опорезивања дохотка појавиле могућности индивидуалног опорезивања или групног опорезивања, још тада је уочен низ недостатака. Ти недостаци приписују се, пре свега, мање наплаћеном порезу и административним разлозима. Додатно, већи напори у домену пореских законодавства приликом регулисања пореског третмана групе правних лица представљају још једну негативну страну са аспекта државе. Опорезивање правних лица као групе правних лица представља право те групе да се посматра као један порески обвезник (Роровић, 2013, стр. 383). Сходно томе, правна лица имају могућност

умањења њиховог пословног резултата признавањем оствареног губитка једног од чланова групе. На тај начин, пореска обавеза може бити значајно умањена. Експлицитно, група правних лица која жели да искористи право групног опорезивања имаће административне трошкове у погледу испуњавања услова за оваквим опорезивањем и трошкове у погледу попуњавања пореских пријава. Међутим, користи које се могу остварити знатно су веће у односу на трошкове који могу настати. Када се ради о мултинационалним предузећима, она су подређена многим пореским препрекама које доводе до тога да се добит сваког предузећа третира посебно, у зависности од државе у којој се налази. Стога, Европска комисија предлаже јединствену пореску основицу која се заснива на консолидацији (Van der Horst et al., 2007), на коју ће се обрачунати порез који би био расподељен. У домену пореске консолидације јавља се проблем пореског планирања (енгл. *tax planning*). Наиме порески обвезници преусмеравају своју добит у зависности од пореских услова који су им омогућени. Један од начина који се наводи за ублажавање овог проблема је јединствена пореска основица. Дакле, неопходно је да пореска основица буде дефинисана на исти начин у свим земљама које учествују у консолидацији.

Неефикасност пореске консолидације видљива је у високим административним трошковима и трошковима усаглашавања када се ради о повезаним правним лицима из различитих земаља. Ови трошкови долазе до изражаја приликом утврђивања пореске основице (Bettendorf et al., 2010). Потребно је и да расподела обрачунатог пореза буде исказана према формули која је примењена у свакој од ових земаља, без великих одступања (Van der Horst et al., 2007). Негативни ефекти консолидације који постоје код расподеле обрачунатог пореза везују се за дискрепанце у пореским системима. Тачније, за дискрепанце у основним елементима пореза на добит предузећа, које то дозвољавају.

3.1. Пореско консолидовање као право привредног друштва

Важно је нагласити да је пореско консолидовање право једног правног лица које може или не мора искористити. Другим речима, пореско консолидовање представља право правног лица да своју пореску обавезу по основу пореза на добит предузећа утврди сагледавањем консолидованог пореског биланса.

Право привредног друштва може се остварити у зависности од услова који су прописани пореским законодавством одређене државе. Такав захтев, углавном, подноси матично правно лице, подnoseћи пореску пријаву која представља почетни корак у

пореском консолидовању. Мотиви за остваривањем овог права могу бити разнолики. Међутим, углавном се ради о истом циљу, смањењу пореске обавезе.

Уколико се правно лице одлучи за спровођење пореског консолидовања или групног опорезивања, исто се одобрава за одређени период на основу годишњег пореског биланса. У случају да група правних лица одступи од услова које је било неопходно испунити приликом подношења пријаве за пореским консолидовањем, свако правно лице дужно је да надокнади одређени износ држави уз престанак права на консолидовање њихових биланса.

3.2. Пореске привилегије групног опорезивања

Погодности или пореске привилегије групног опорезивања могу се најбоље видети на основу обрачуна пореске основице на основу података из пореских биланса. За сагледавање привилегија групног опорезивања у наставку је дат пример.

Претпоставимо да се у РС налази матично предузеће „М“ које је власник још три предузећа „А“, „Б“ и „Ц“. Сва четири предузећа су резиденти РС. У складу са доступним привилегијама групног опорезивања, матично предузеће „М“ доноси одлуку о састављању консолидованог пореског биланса и упућује пореску пријаву⁵⁸ Пореској управи РС са циљем подношења захтева за утврђивање пореске консолидације и остваривања пореских привилегија. Након одобрења надлежних органа правна лица која приступају пореском консолидовању сачињавају порески биланс у циљу утврђивања пореске основице.

Табела 3. Анализа предности састављања консолидованог пореског биланса

<i>Ред.бр.</i>	<i>Пословно име и седиште чл. групе</i>	<i>ПИБ</i>	<i>Опорезива добит</i>	<i>Губитак</i>	<i>Пореска основица након пребијања</i>	<i>Остатак капиталне добити</i>	<i>Пореска основица на нивоу консолид.</i>	<i>Распоред обр. пореза</i>	<i>Умањење обр. пореза</i>	<i>Износ обр. пореза за уплату</i>	<i>Аконтација пореза на добит</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>	<i>12</i>
					<i>(4-5)</i>		<i>(6+7)</i>				
1.	„М“			3.000.000	(3.000.000)						
2.	„А“		2.600.000		2.600.000	400.000		55,5		133.333	11.111
3.	„Б“			800.000	(800.000)						
4.	„Ц“		2.200.000		2.200.000	200.000		44,4		106.666	8.889
	<i>укупно:</i>		4.800.000	3.800.000	1.000.000	600.000	1.600.000	240,00 0		240.000	20.000

⁵⁸ Консолидовани порески биланс сачињава се на Образцу КПБ у РС.

Консолидовани порески биланс разликује се од пореског биланса по томе што није обавеза пореског обвезника, већ право, уколико одлучи да приступи пореском консолидовању. У наставку је дат пример попуњеног консолидованог пореског биланса за наведена правна лица и обрачун аконтације пореза на добит. С обзиром да се у примеру сагледава пословање четири повезана правна лица, први корак у попуњавању консолидованог пореског биланса, након уношења основних података пореских обвезника (пословно име и ПИБ), је сагледавање пословног резултата. На основу примера може се уочити да су само два правна лица остварила добит („А“ и „Ц“), док су два правна лица остварила губитак („М“ и „Б“) у свом пословању претходне године.

Након уношења резултата њиховог пословања у колони 6 утврђује се пореска основица као разлика износа добити и губитка. У Табели 3, пореска основица за групу правних лица износи 1.000.000 динара. Будући да су чланови групе остварили капитални добитак из свог пословања, у колони 7 уноси се остатак капиталног добитка који такође утиче на пореску основицу. Пореску основицу по консолидованом билансу добијамо на основу збира пореске основице из редовног пословања (колони 6) и капиталног добитка (колони 7). Имајући у виду актуелну стопу пореза на добит предузећа у РС, која у тренутку писања овог рада износи 15%, иста се примењује у колони 9 – *Распоред обрачунатог пореза*. Сходно томе, обрачунати порез на групу анализираних предузећа износи 240.000 динара. У случају да није приступљено попуњавању консолидованог биланса и консолидацији обрачунати порез износио би 360.000 динара ($4.800.000 * 15\%$). Обрачунати порез групе потребно је надаље расподелити између правних лица. У том циљу у употреби је следећа формула:

$$РП = \frac{ДП + ОКДП}{ДГ + ОКДГ} \quad (9)$$

где је: РП-расподела пореза при пореском консолидовању; ДП-добит на нивоу правног лица; ОКДП-остатак капиталног добитка на нивоу правног лица; ДГ-добит на нивоу групе; ОКДГ-остатак капиталног добитка на нивоу групе.

Тако расподељени порез⁵⁹ уноси се у колони 9, док колони 10 представља његово месечно исказивање, с обзиром да се ти износи деле са укупним бројем месеци у једној

⁵⁹ Обрачунати порез за зависно правно лице „А“ $\frac{3.000.000}{5.400.000} * 100 = 55,6 \%$; Обрачунати порез за зависно правно лице „Ц“ $\frac{2.400.000}{5.400.000} * 100 = 44,4 \%$.

години. Пример јасно указује пореске привилегије које се могу уочити на основу приступања консолидацији, сходно томе да је порез на добит предузећа значајно умањен.

Међутим, састављање консолидованих пореских биланса није често коришћена привилегија од стране пореских обвезника који испуњавају Законом прописане услове за исту. Иако су предности значајне и уочљиве, пореској консолидацији није указана довољна пажња. Другим речима, примена овог права у РС није на задовољавајућем нивоу, те на повећању свести правних лица о њеном значају треба радити.

4. Импликације организационог облика друштва на пореску обавезу у Републици Србији

У РС је, изградњом пореског система који је тежио ка што већој транспарентности и компарабилности са пореским системима других земаља света, дата читава лепеза могућности према којима порески обвезници могу организовати своје пословање. У циљу истраживања да ли порески обвезник, као елемент пореза на добит предузећа, посредством начина организовања своје пословне активности, може да утиче на износ плаћеног пореза на добит предузећа, спроведено је одговарајуће емпиријско истраживање.

Предмет емпиријског истраживања чине правна лица која се налазе на *Листи правних лица* коју саставља Агенција за привредне регистре РС, а на којој су правна лица рангирана према успешности пословања. Критеријум за успешност пословања, који је одабран за анализу је нето добит (**Прилог: Табела П-2**). Узорак је сачињен на основу Извештаја Агенције за привредне регистре и састоји се од сто правних лица која су била најуспешнија према нето добити. Имајућу у виду кризу Ковид-19 и потенцијалне ризике замагљивања резултата пословања предузећа, а тиме и пореске обавезе, изабран је узорак најуспешнијих предузећа према нето добити у 2018. години, али је настављено праћење њиховог пословања и за време кризе Ковид-19. Приликом дефинисања узорка узета је у обзир претпоставка да би предузећа најуспешнија према нето добити требала да имају и највећу пореску обавезу, а сходно томе и највећи износ плаћеног пореза. Узорак је базиран на публикацији Извештаја који издаје Агенција за привредне регистре РС, док су подаци о укупним аконтацијама пореза на предузећа, које прецизно дефинишу износ плаћеног пореза, добијени из пореских биланса анализираних правних лица. Анализирани период обухвата период од 2016 до 2022. године. Узорак је сачињен од правних лица која организују своју пословну активност као: *Акционарско друштво (АД), Акционарско*

друштво за осигурање (АДЗО), Друштво са ограниченом одговорношћу (ДОО), Јавно предузеће (ЈП), Стална пословна јединица нерезидентног правног лица (СПЈНПЛ). Метода која се примењује у емпиријској анализи назива се Двофакторска анализа варијансе (енгл. *Two-way between-groups analysis of variance*, у даљем тексту: АНОВА). Метода се примењује са циљем да се сагледају диференцираности у просечним вредностима. Диференцираности у просечним вредностима могу се јавити као резултат утицаја независних фактора. Анализа диференцираности у просечним вредностима променљивих може се спровести и методом Т-теста (Ђуровић Todorović et al., 2022).

Међутим, имајући у виду да АНОВА може омогућити, поред сагледавања и поређења више од једне просечне вредности, и испитивање утицаја сваког фактора на зависну варијаблу, ова метода је примењена у истраживању. Додатно, поред разлика у просечним вредностима између променљивих, могуће је утврдити и разлике у просечним вредностима између група (Runyon and Haber, 1984; Mensor et al., 2001). Метода АНОВА омогућава да се детерминише утицај интеракције посматраних независних варијабли на зависну варијаблу. Применом овог статистичког алата испитан је утицај облика организовања (у даљем тексту: ОО) на пореску обавезу. Сходно томе да постоји неколико ОО, процењен је и утицај интеракције сваког облика организовања на пореску обавезу. Пореска обавеза, која представља зависну варијаблу, изражена је у виду укупног износа аконтације коју су анализирана правна лица платила по основу пореза на добит предузећа. Табела 4 даје приказ резултата спроведене дескриптивне анализе. Дескриптивна анализа приказана у Табели 4 даје приказ укупног броја предузећа према ОО, просечну вредност њихове пореске обавезе, стандардну девијацију, као и минимум и максимум пореске обавезе.

Највећу пореску обавезу имала су ЈП (2016.), АД (2017., 2018., 2021. и 2022.) и ДОО (2019. и 2020.). Најмањи износ плаћеног пореза на добит предузећа, утврђен је код АД и ДОО у свим посматраним годинама. У последње анализираној години, укупна просечна вредност пореске обавезе плаћене у РС од стране анализираних група предузећа износила је 457.691.926,77 динара.

С обзиром на то да је утврђено да постоје разлике у пореској обавези између ОО предузећа, приступа се даљој анализи њихове разлике. Извршена је анализа идентификовања средњих разлика, које нису објашњене главним ефектима.

Табела 4. Дескриптивна анализа пореза на добит предузећа према облику организовања

Облик организовања	Година	Број правних лица	Просечна вредност	Стандардна девијација	Минимум	Максимум
АД	2016.	36	280.798.578,69	443.297.672,954	0	1.951.174.639
	2017.	36	391.335.291,53	694.186.136,191	0	3.785.946.633
	2018.	36	684.787.620,69	1.674.033.339,776	0	943.3469.275
	2019.	36	123.103.861,25	245.019.602,581	0	881.526.014
	2020.	36	92.796.818,81	194.801.214,678	0	797.904636
	2021.	36	262.611.887,00	715.089.482,604	0	4.060.129.376
	2022.	36	661.877.985,28	2.911.426.437,302	0	17.545.282.285
	УКУПНО	252	356.758.863,32	1.342.082.426,670	0	17.545.282.285
АДЗО	2016.	1	43.329.862,00		43.329.862	43.329.862
	2017.	1	75.826.029,00		758.260.29	75.826.029
	2018.	1	98.236.809,00		98.236.809	98.236.809
	2019.	1	0,00		0	0
	2020.	1	0,00		0	0
	2021.	1	0,00		0	0
	2022.	1	0,00		0	0
	УКУПНО	7	31.056.100,00	41885090.480	0	98.236.809
ДОО	2016.	55	123.423.861,51	266.412.169,555	0	1.698.559.638
	2017.	55	144.383.483,89	286.878.956,114	0	1.885.721.328
	2018.	55	139.247.453,71	166.788.917,048	0	727.638.212
	2019.	55	161.922.684,45	310.483.142,211	0	2.030.597.889
	2020.	55	172.895.663,00	291.899.704,692	0	1.698.161.523
	2021.	55	229.838.345,57	385.962.504,003	0	2.121.449.998
	2022.	55	358.584.367,64	551.587.296,923	0	2.886.436.768
	УКУПНО	382	190.027.860,25	347.271.328,490	0	2.886.436.768
ЈП	2016.	7	1.504.088.653,00	2.665.850.841,618	0	7.459.799.187
	2017.	7	815.221.989,57	991.690.227,776	0	2.869.549.533
	2018.	7	729.934.542,57	1.027.395.001,603	0	2.981.730.104
	2019.	7	315.646.811,00	296.048.824,745	0	891.489.395
	2020.	7	222.867.453,86	269.082.533,038	81.076.860	830.007.447
	2021.	7	308.778.832,00	289.343.033,385	22.084.216	734.035.729
	2022.	7	317.032.085,00	277.313.184,364	0	682.272.875
	УКУПНО	49	601.938.623,86	1.169.741.571,736	0	7.459.799.187
СПЈНПЛ	2016.	1	267.820.877,00		267.820.877	267.820.877
	2017.	1	336.485.385,00		336.485.385	336.485.385
	2018.	1	543.217.147,00		543.217.147	543.217.147
	2019.	1	0,00		0	0
	2020.	1	367.686.588,00		367.686.588	367.686.588
	2021.	1	264.823.656,00		264.823.656	264.823.656
	2022.	1	220.392,00		220.392	220.392
	УКУПНО	7	254.322.006,43	196.893.612.957	0	543.217.147
Укупно	2016.	100	277.368.325,26	811.805.660,782	0	7.459.799.187
	2017.	100	281.480.274,50	557.038.190,954	0	3.785.946.633
	2018.	100	380.619.600,53	1.070.326.667,868	0	9.433.469.275
	2019.	100	155.470.143,27	286.049.536,808	0	2.030.597.889
	2020.	98	147.264.432,46	257.769.625,956	0	1.698.161.523
	2021.	99	245.369.435,08	519.098.339,940	0	4.060.129.376
	2022.	100	457.691.926,77	1.787.056.066,423	0	17.545.282.285
	УКУПНО	697	278.316.378,03	908.183.168,431	0	17.545.282.285

Напомена: Акционарско друштво (АД), Акционарско друштво за осигурање (АДЗО), Друштво са ограниченом одговорношћу (ДОО), Јавно предузеће (ЈП), Стална пословна јединица нерезидентног правног лица (СПЈНПЛ).

Да би се извршила процена интеракције, неопходно је да се прво анализом идентификују средње разлике, које се не објашњавају главним ефектима. Након тога, једначином је потребно проценити и додатне разлике:

$$ДСР = \frac{ВСП1}{ВСП2} \quad (10)$$

где је, ДСР-додатне средње разлике; ВСП1-варијанса која није објашњена главним ефектима; ВСП2-варијанса која се очекује ако нема ефеката.

Потенцијални резултати које је могуће добити су следећи: нема интеракције код анализираних варијабли или интеракција постоји (Gravetter & Wallnau, 2014).

Табела 5. Резултати утицаја интеракције организационог облика и пореске обавезе

Source	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Corrected Model	33691261895382204000.000a	34	990919467511241000.000	1.214	.190
Intercept	6577022635921120000.000	1	6577022635921120000.000	8.057	.005
ОО	10090567922803000000.000	4	2522641980700750000.000	3.090	.015
период	1132066438029390000.000	6	188677739671564000.000	.231	.966
ОО*период	15981966961942100000.000	24	665915290080922000.000	.816	.718
Error	540367218629982000000.000	662	816264680709942000.000		
Total	628048104902390000000.000	697			
Corrected Total	574058480525364000000.000	696	990919467511241000.000	1.214	.190

Напомена: * R Squared = .059 (Adjusted R Squared = .010)
 Зависна варијабла: Укупан износ аконтације (у динарима)
 ОО – облик организовања

Резултати показују да промена утицаја ОО предузећа у периоду од 2016. до 2022. године (у даљем тексту: период) на укупан износ аконтације, није значајна (ОО*период: Sig.=0,718). На основу резултата, може се видети да не постоји статистички значајна интеракција (значајност утицаја ове интеракције већа је од 0,05) између ОО и периода посматрања. Када је реч о посматрању утицаја за сваку независну варијаблу на укупан износ аконтације, резултати су другачији. Утицај независних варијабли према групама, односно ОО, указују да постоји статистички значајна разлика у плаћеним укупним износима аконтације између различитих ОО (ОО: Sig.=0,015). Између периода, нема статистички значајних дискрепанци у плаћеним укупним износима аконтација (период: Sig.=0,966). Можемо да закључимо да има разлике у плаћеним укупним износима аконтација између анализираних ОО. Такви резултати упућују на додатне тестове, којима је могуће упоредити

средње вредности према свим групама. Додатни тестови треба да покажу да ли постоје разлике у овим средњим вредностима (Ђуровић et al., 2022б).

Стога се у Табели 6 налазе резултати теста најмање значајне разлике (енгл. *Least Significant Difference Test*; у даљем тексту: ЛСД тест). Овај тест развијен је од стране Фишера (Fisher, Ronald Aylmer), 1935. године (Williams & Abdi, 2010). Резултати спроведеног теста показују да се укупан износ аконтације АД разликује од укупног износа аконтације ДОО (Sig.=0,023), док се износ аконтације ДОО разликује и од плаћеног износа аконтације ЈП (Sig.=0,003). Укупан износ аконтације СПЈНПЛ није умногоме диференциран од других ОО. Укупан износ аконтације АДЗО није, такође, диференциран у поређењу са другим ОО.

Табела 6. Резултати ЛСД теста

	<i>ОО</i>	<i>Mean Difference</i> (<i>I-J</i>)	<i>Std.Error</i>	<i>Sig.</i>
<i>АД</i>	АДЗО	325702763.32	346191255.897	.347
	ДОО	166731003.07*	73320966.267	.023
	Ј	-245179760.54	141058882.847	.083
	СПЈНПЛ	102436856.89	346191255.897	.767
<i>АДЗО</i>	АД	-325702763.32	346191255.897	.347
	ДОО	-158971760.25	344595500.025	.645
	ЈП	-570882523.86	365058492.537	.118
	СПЈНПЛ	-223265906.43	482926992.622	.644
<i>ДОО</i>	АД	-166731003.07*	73320966.267	.023
	АДЗО	158971760.25	344595500.025	.645
	ЈП	-411910763.61*	137095883.992	.003
	СПЈНПЛ	-64294146.18	344595500.025	.852
<i>ЈП</i>	АД	245179760.54	141058882.847	.083
	АДЗО	570882523.86	365058492.537	.118
	ДОО	411910763.61*	137095883.992	.003
	СПЈНПЛ	347616617.43	365058492.537	.341
<i>СПЈНПЛ</i>	АД	-102436856.89	346191255.897	.767
	АДЗО	223265906.43	482926992.622	.644
	ДОО	64294146.18	344595500.025	.852
	ЈП	-347616617.43	365058492.537	.341

Напомена: *на нивоу значајности од 0,05; *Square (Error) = 816264680709941890.000.*

Зависна варијабла: укупан износ аконтације (у динарима)

Сходно томе да би порески обвезник преко начина организовања своје пословне активности могао да има утицај на укупан износ аконтације која представља износ плаћеног пореза, предузећа несумњиво могу да управљају пореском обавезом на овај начин. Полазна претпоставка у овом емпиријском истраживању, да предузећа са највећом нето добити треба да имају и највећи износ плаћеног пореза, указала је на још један парадокс у домену пореза на добит предузећа. Податак да су акционарска друштва и друштва са ограниченом одговорношћу у анализираном периоду платила најмањи износ пореза, указује на присутност законите евазије пореза. Аналогно, нека предузећа са највећом нето добити била су „ослобођена“ од плаћања пореза на добит предузећа, или су приступила пореском планирању и избегавању плаћања пореза.

ТРЕЋЕ ПОГЛАВЉЕ: КОМПЛЕКСНОСТ ПОРЕЗА НА ДОБИТ ПРЕДУЗЕЋА СА АСПЕКТА УТВРЂИВАЊА ПОРЕСКЕ ОСНОВИЦЕ

Ерозија пореске основице пореза на добит предузећа, несумњиво, утиче на интегритет пореског система (Clausing, 2016). То је један од разлога због којег владе многих земаља дају сугестије да се размотри „дизајн“ пореза на добит предузећа на међународном нивоу. Будући да постоје велике разлике између пореских система, у домену различитих правила утврђивања пореске основице, комплексност пореза на добит предузећа може бити сагледана и са овог аспекта.

Утврђивање пореске основице има велике импликације на политику пореза на добит предузећа. У којој мери ће порез на добит предузећа да испуни постављене циљеве међу којима су економски, социјални или политички циљеви зависи од конститутивних, односно кључних, елемената пореза. Основица представља атрибут предмета опорезивања и веома је значајна за остваривање циљева пореза на добит предузећа. Посебан утицај, пореска основица има на остваривање привредних циљева једне земље. Пореска основица представља пословни успех једног предузећа и у зависности од утврђивања пореске основице, или начина њеног обрачуна, може се утицати на остваривање привредних циљева. На тај начин се различита прилагођавања у домену њеног утврђивања, могу усмерити на остваривање одређеног циља привреде. Опорезивање се врши применом одређене пореске стопе, коју утврђују креатори фискалне политике, на основицу пореза на добит предузећа. Стога, дилема не настаје код примене пореске стопе, већ код израчунавања пореске основице. Логично, и лукративно, би било да пореска основица, такође, буде утврђена законским прописима. У том случају, пореска основица би била остварена добит. Другим речима, када би пореска основица била утврђена добит, а дефинисана пореска стопа на нивоу од 10%, онда би сваких 100 новчаних јединица добити, доносило порески приход буџету од 10 новчаних јединица. Међутим, у већини случајева, долази до парадокса: *предузећа која остварују највећу добит, не плаћају порез на добит предузећа.*

С обзиром да, веома често настаје дискрепанца између реалне пореске основице (добити) и пореске основице која је добијена „прилагођавањима“ и „прерачунавањем“⁶⁰,

⁶⁰ Правила за утврђивање пореске основице су најчешће, од стране креатора фискалне политике, вођена економским, социјалним или привредним циљевима.

долази до ерозије основице пореза на добит предузећа. Аналогно, предузећа која имају способност да управљају пореским теретом, веома често приступају „креативном“ рачуноводству у циљу умањења опорезиве добити. Стога се, у овом делу рада детаљно разматра појам пореске основице, заједно са дилемама које настају приликом њеног утврђивања, у циљу сагледавања фактора који би могли да утичу на њено нелегално осипање.

1. Манифестације економске снаге као повод за опорезивање

Пореска основица представља основ за обрачунавање пореског терета и, као таква, представља „квантитативну формализацију пореског објекта“ (Роровић, 2013, стр. 203). Будући да се њоме утиче на економске прилике привреде, може се дефинисати и као економска снага пореског обвезника која је повод за плаћање пореза или новчана вредност пореског предмета. Другим речима, пореска основица представља најадекватнији израз манифестоване економске снаге пореског обвезника. Стога је, пореска обавеза дужност правног лица да плати порез, док је повод за опорезивање економска снага правног лица.

Пореска основица код пореза на добит предузећа представља, без сумње, основни проблем уједначавања пореских система, због комплексности елиминисања препрека и специфичности које су посебно релевантне за порез на добит предузећа. Основицу пореза на добит предузећа представља *добит* предузећа која је остварена у пословном процесу и која се исказује у пореском билансу. Пословни резултат једног предузећа може бити добит или губитак. Међутим, с обзиром да свако правно лице тежи да оствари добит на крају свог пословања, обавеза или повод за опорезивање, постојаће само у случају позитивног пословног резултата. Уколико је предузеће остварило добит у свом пословању, постоји основ за плаћање пореза на добит, док у случају губитка, та обавеза не постоји (Ђуровић Тодоровић et al., 2019, стр. 159). Другим речима, економска снага пореског обвезника представља повод за подношење пореског намета.

Утврђивање пореске основице може бити на основу процењене економске снаге или на основу стварне економске снаге пореског обвезника. У пракси се веома ретко врши процена економске снаге. Она се обрачунава у околностима када порески обвезник не поднесе пореску пријаву и поред његове дужности да то учини. Када пореска основица представља манифестацију стварне економске снаге пореског обвезника, њено утврђивање врши се на основу пословног резултата. Основицу пореза на добит предузећа чини разлика

између прихода и расхода, која је изложена одређеним корекцијама. Зато се пословни резултат исказан у билансу успеха разликује од кориговане добити која је исказана у пореском билансу.⁶¹ Наиме, пословни резултат подложен је корекцијама на страни прихода и расхода, али и другим типовима корекција повезаним са специфичностима овог пореског облика. Будући да се начин вршења корекција, такође, разликује у зависности од земље у којој се врши опорезивање добити, дилеме у вези са порезом на добит предузећа нису изостављене ни код овог пореског елемента. Усклађивања прихода и расхода су веома диференцирана, и стога ова област представља додатно оптерећење и за пореске обвезнике и за пореску администрацију.

1.1. Доходак правних лица у улози пореске основице

Када резултат пословања предузећа представља доходак или добит правних лица врши се обрачун и плаћање пореза. Међутим, да би се дошло до резултата пословања предузећа који би требало опорезивати, потребно је да се пословни резултат исказан у билансу успеха коригује у складу са одређеним правилима у пореском билансу. Сходно томе могуће је извршити корекције: на страни прихода, расхода или корекције на износ капиталног резултата (добитка/губитка).

Све корекције у пореском билансу врше се са циљем приказивања опорезиве добити и њеног објективнијег изражавања. Опорезива основица се утврђује на основу пореских прописа. Стога је веома важно извршити корекције у складу са актуелним пореским прописима. У складу са тим, чињеница је да ће се опорезива добит из пореског биланса мало, или значајно разликовати од пореске основице из биланса успеха која је утврђена према рачуноводственим стандардима (тзв. рачуноводствена добит). Проблем се додатно усложњава у међународним оквирима. Поједине земље имају веома сложене пореске регулативе којима се предузећа морају прилагођавати. Уколико неко предузеће послује на међународном тржишту, биће изложено великој „међународној дисхармонији“. У зависности од земље у којој послује, може бити изложено пореским регулативама које карактерише велики број дистинкција у односу на савремене пореске системе⁶².

⁶¹ Када је порез на добит предузећа уведен у порески систем РС, обрачунавање пореза вршило се на основу биланса успеха. Након дефинисања разлике у извештавању о резултату пословања између биланса успеха и пореског биланса извршено је усклађивање са праксом у свету.

⁶² Проблем међународне пореске регулативе и дистинкција у домену пореских прописа између земаља изазвали су велике трошкове који, и данас, представљају велики терет пословном резултату неког предузећа.

Корекције на страни прихода се, најчешће, могу извршити у домену трансферних цена или у домену исказаних залиха. Ове корекције спроводе се управо због специфичности пореза на добит предузећа које су везане за феномен трансферних цена и спречавања смањивања пореске основице. Друга корекција, коју је могуће извршити на страни прихода везана је за исказивање залиха и спроводи се у циљу сагледавања само залиха које се признају за одређени период. *На страни расхода корекције* су умногоме обимније и могуће их је применити код просечних цена, обрачуна амортизације, ограничавања издатака, третмана камата и других расхода. Корекције просечних цена врше се код примена метода обрачуна цена. У зависности од примењене методе која је дозвољена законодавством, врше се одређене корекције у пореском билансу. Друга корекција односи се на амортизацију, односно на обрачун амортизације. Ограничавање издатака се односи на корекције којима се ограничавају поједини издаци. Најчешће су то издаци везани за репрезентације, пропаганде итд. Другим речима, издаци којима порески обвезници покушавају да увећају своје трошкове са циљем смањења пореског терета. Последња, али не и по значају је група корекција која се односи на третман камата које се појављују у случају неблагоприятног измиривања пореске обавезе, доприноса или других дажбина. Тада се такве камате не третирају као расходи и не одбијају од пореске основице (Ђуровић Тодоровић, et al., 2019, стр. 160). Посебан третман код *корекција има капитална добит или губитак*. Пореску основицу могуће је кориговати нависше или наниже, у зависности од оствареног резултата. Такође, разне корекције могуће је извршити у домену преношења губитака, те овде долази до појављивања бројних дилема. Веома често правна лица користе могућност „преношења“ губитка да би умањила порески терет. Све корекције пореске основице врше се са циљем спречавања ерозије пореске основице. Стога и, у зависности од пореских законодавстава и пореске политике у одређеним земљама, постоје различита правила за кориговање. Усклађивања су, из тог разлога бројна и диференцирана. Међутим, веома често корекције пореске основице имају опречан резултат. Веома често се дешава да, управо правила за кориговање доводе до ерозије пореске основице, што представља велику дилему код овог пореског облика.

Еластичност пореске основице може бити осетљива и на различите дефиниције основице пореза на добит предузећа (Dwenger & Steiner, 2012). Будући да опорезивање предузећима која послују ван граница једне земље ствара велике изазове приликом

Овом проблему, посебно су изложена велика предузећа. Постоје записи којима се потврђује да постоји тренд раста ових трошкова, чак и у најразвијенијим земљама света (Froehlich, 2001).

утврђивања пореске основице, било каква одступања и разлике при утврђивању могу се сматрати великим дилемама за обрачун пореске основице. Стога су, наведени проблеми објашњени у делу који следи.

1.2. Диференцираност правила за утврђивање пореске основице

Интернационализација пословања створила је неусаглашеност законских регулатива у свету и отворила низ додатних дилема пореским обвезницима приликом њиховог присуства на међународном тржишту. Иако су у домену пореске политике у свету већ постојале иницијативе за формирање заједничке консолидоване основице пореза на добит предузећа у циљу утврђивања јединствених правила за њено израчунавање, та идеја није реализована до краја. Диференцираност правила посебно је уочљива на терену ЕУ, где је и поред покретања пројеката о заједничкој консолидованој основици начињен застој.⁶³

Непостојање заједничке основице ствара отежаност у вођењу пореске политике предузећима која послују у више земаља. Другим речима, предузећа која наступају на међународном тржишту, морају да се прилагоде пореској политици и правилима сваке земље појединачно. Израчунавање пореске основице базира се на диференцираним правилима за израчунавање која су сачињена према пореском законодавству једне земље. Таква правила нису прихватљива у другим земљама, те предузећа која наступају у две различите земље морају вршити додатне корекције. Усклађивање укључује да предузећа морају подносити посебне обрачуне и пореске пријаве у којима имају опорезиво присуство. Прилагођавања у домену прихода, расхода или капиталних добитка/губитка, нису иста у свим пореским системима и носе читав дијапазон дилема и нејасноћа пореским обвезницима. Стога се, у оквиру овог кључног елемента пореза на добит предузећа јавља пореска конкуренција. Порески системи, са тенденцијом да привуку што већи број инвестиција пружају могућност разних одбитака за трошкове, уводе разна правила којима се финансијски или неки други трошкови могу одбити или умањити у пореској години. На тај начин, неусклађености су створиле и повољан терен за евазију пореза. Такође, дошле су до изражаја и друге специфичности пореза на добит предузећа и створени су услови за пореско планирање.

⁶³ Године 2011. предложена је Директива за формирање заједничке консолидоване основице пореза на добит предузећа (енгл. *Directive for a Common Consolidated Corporate Tax Base: CCCTB*), са циљем да се предузећима која наступају на тржишту ЕУ обезбеди јединствени скуп пореских правила.

Идеја о формирању основице која ће предузећима омогућити да не опорезују добит у оквиру пореских система у којима је она и остварена, већ да опорезују консолидовану пореску основицу (енгл. *Common Consolidated Corporate Tax Base*), требала да је да створи бројне позитивне ефекте. Једна од највећих предности оваквог начина опорезивања добити, несумњиво је базирана на смањењу комплексности обрачуна и плаћања пореза на добит предузећа. Увођење јединствене пореске основице умањило би трошкове усклађивања и могућности пореске евазије у вези са специфичностима пореза на добит предузећа као што су трансферне цене. На макроекономском нивоу, постоје тврдње да би увођење јединствене основице допринело и повећању бруто домаћег производа (Álvarez-Martinez et al., 2016). Међутим, новија истраживања указала су на недостатке начињених корака⁶⁴ у домену конципирања заједничке основице за опорезивање. Према појединим ауторима (Hundsdoerfer & Wagner, 2019), традиционални систем опорезивања (енгл. *separate accounting*) који је, у појединим земљама, замењен јединственим опорезивањем (енгл. *formula accounting*) можда прецизније дефинише добит коју би требало опорезивати. Наиме, применом формуле која је дефинисана као јединствена формула од стране ЕУ, уочено је пореско планирање као недостатак, иако је концепт пореског планирања требао умногоме бити умањен. Примена формуле, првенствено је требала да демотивише управљање пореским оптерећењем између повезаних правних лица, јер трансакције између њих немају утицај на консолидовани резултат. Међутим, постоје емпиријски докази којима се указује на низ дилема у вези са дефинисаном формулом заједничке консолидоване основице. Једна од њих везује се за све веће управљање пореским оптерећењем, где настаје још један парадокс. Додатно, последњих година земље чланице ЕУ воде интензивну дебату да ли традиционални порески систем треба заменити заједничком консолидованом пореском основицом. Стога је, имајући у виду њене предности и недостатке консолидована пореска основица и формула за њено обрачунавање, још увек отворено питање.

Иако нема индиција да ће се дилеме у вези са јединственом пореском основицом решити, чињеница је да пореско извештавање на међународном нивоу представља велики изазов пореским субјектима. Непостојање заједничке консолидоване основице пореза на добит предузећа на међународном тржишту доводи до недостатка јединствених правила за израчунавање опорезиве добити, те предузећа не могу да се придржавају само једног пореског правила. Трошкови усклађивања чине да предузећа која наступају на одређеним

⁶⁴ Европска комисија је предложила Директиву о примени формуле и заједничке консолидоване основице која је ступила на снагу 1. јануара 2021 године (European Commission 2016, стр. 2).

тржиштима, имају мању сигурност у економску политику владе у земљама у којима обрачунавају пореску основицу с обзиром да порески систем некада није довољно транспарентан. Последишно, долази до демотивисања мањих и средњих правних лица да наступају у међународним оквирима. Такође, долази до злоупотребе и пребацивања добити у земљама у којима су обрачуни пореских основица конкурентнији. На тај начин, долази до смањивања инвестиција за земљу из које се добит пребације и која је мање конкурентнија.

2.(Не)подударње пореског предмета са пореским извором

Услед реализације функције пореског биланса да умањи ерозију пореске основице, веома често долази до неподударња пореског предмета са пореским извором.

Основна функција пореског биланса је да на што реалистичнији начин прикаже опорезиву добит, односно порески предмет. Стога се, након извршених корекција на страни прихода и расхода у пореском билансу, треба да обезбеди њихова контрола. Порески биланс утврђује порески предмет или опорезиву добит која представља основицу за опорезивање. На тај начин долази до одређених корекција пореског извора који је приказан у билансу успеха и измена одређених ставки прихода и расхода. Неподударње пореског предмета са пореским извором настаје на основу разлике која постоји између извештајних биланса и пореског биланса. Другим речима, неподударње настаје услед разлика које постоје између рачуноводствених и пореских прописа. Утврђивањем висине пореза на основу пореског биланса, резултат исказан у извештајном билансу се разликује у односу на резултат исказан у пореском билансу. Пореско законодавство на овај начин, штити пореску основицу. Промене у приходима и расходима које се реализују путем одређених корективних ставки укључених у обрачун пословног резултата разликују се у зависности од циљева економске политике. У зависности од циљева које треба спровести у домену опорезивања, зависи и политика кориговања пореске основице или пореског извора исказаног у билансу успеха.

Да би предузећа у складу са пореском регулативом земље у којој послују на легитиман начин водила пореско извештавање, велики број њих управљање пореским обавезама поверава екстерним лицима, што иницира велике трошкове. Стога би, „реинжењеринг“ и рад на хармонизацији законско-правне регулативе умногоме олакшао финансијско извештавање и умањио трошкове управљања пореским обавезама.

3. Неусклађеност финансијског и пореског извештавања као спорно питање пореза на добит предузећа

Одступање пореских правила од рачуноводствених појављује се приликом израчунавања пореске основице. Прихватање појединих правила доступних у финансијском извештавању није омогућено и приликом пореског извештавања, односно у пореске сврхе.

Неусклађеност финансијског и пореског извештавања посебно је видљива код обрачуна појединих трошкова. У пракси РС је позната дилема обрачуна трошкова амортизације за потребе финансијског и пореског извештавања. Различита предузећа могу да утврде различите износе амортизације, који експлицитно утичу на висину пореске обавезе. Таква могућност постоји само у домену финансијског извештавања. С обзиром да се пореско извештавање базира на принципу правичности, где се посебно наглашава хоризонтална правичност, таква флексибилност у израчунавању пореске основице није дозвољена. Будући да порески обвезници који имају једнаку способност плаћања треба да плаћају и исти порез, примена финансијских правила није прихватљива у домену пореског извештавања. Различити обрачуни амортизације могу да доведу до различитих обавеза код пореских обвезника, те се у пореском извештавању посебно наглашава принцип правичности. У домену пореског извештавања постоје посебне методе обрачуна и правила која се морају поштовати приликом извештавања у пореске сврхе. Правила која се примењују у пореске сврхе и код пореског извештавања, углавном су формирана са циљем да се заштите интереси пореске политике земље у којој се обрачунава пореска обавеза. Порески обвезници, на тај начин, могу бити ограничени у погледу неких погодности које су доступне у домену финансијског извештавања. Посебно се одступања могу уочити у домену пореских подстицаја, где долази до великих разлика и између различитих земаља. С обзиром да је са становишта државе пожељно минимизирати трошкове, док их порески обвезници приликом извештавања покушавају да увећају, долази до сукоба интереса између ове две стране. Држава пореском политиком претендује такву политику која је у функцији наплате што већих прихода од пореза на добит предузећа, чиме умањује могућности пореским обвезницима код утврђивања пореског дуга. Са друге стране, порески обвезници теже ка минимизирању пореског дуга. Тако постављени интереси могу да доведу до високих административних трошкова приликом усклађивања са пореским правилима. Имајући то у виду, држава у домену креирања пореске политике мора водити рачуна о

ефикасном постављању пореских закона који неће довести до стварања великих трошкова за пореске обвезнике. Велики број савремених пореских система у домену пореских прописа има низ недостатака који доводе до великих трошкова приликом наплате пореза за обе стране. Комплексност у пореским правилима последица је бројних дилема и неодређености пореских прописа у домену пореских законодавстава, али и бројних специфичности везаних за порез на добит предузећа као порески облик. Додатно, честе реорганизације пореске управе у циљу наплате што већих пореских прихода доводе и до честих промена пореских прописа, те је потребно континуирано прилагођавати им се. У већини савремених пореских система, неопходно је разматрање неопходности перманентног побољшавања квалитета и финансијског и пореског извештавања. Финансијско извештавање представља процес обезбеђења квантитативних информација о предузећу инвеститорима, добављачима, купцима, држави, односно доносиоцима одлука (Stefanović, 1999). На тај начин се економске информације сматрају од изузетног јавног интереса. Са друге стране, пореско извештавање се базира на стандардима чији је корисник држава или порески систем државе. На тај начин се квантитативне информације у вези са пореским извештавањем пружају држави у циљу остваривања њених фискалних, економских, социјалних али и политичких циљева. Велика разлика између финансијског и пореског извештавања је и у елементима ова два извештаја. Финансијско извештавање се базира на приходима, расходима, обавезама и капиталу. Ови елементи исказују се на основу поштовања рачуноводствених стандарда и принципа. Са друге стране, пореско извештавање се код израчунавања опорезиве добити заснива на пореским правилима и кључним елементима пореза на добит предузећа, међу којима велику улогу има стопа пореза на добит предузећа. Пореско извештавање, стога, представља разлику између прихода и расхода која се добија усклађивањем по одређеним пореским правилима. Зато ће, у зависности од дивергенције пореских и рачуноводствених правила постојати разлика у оствареном резултату.

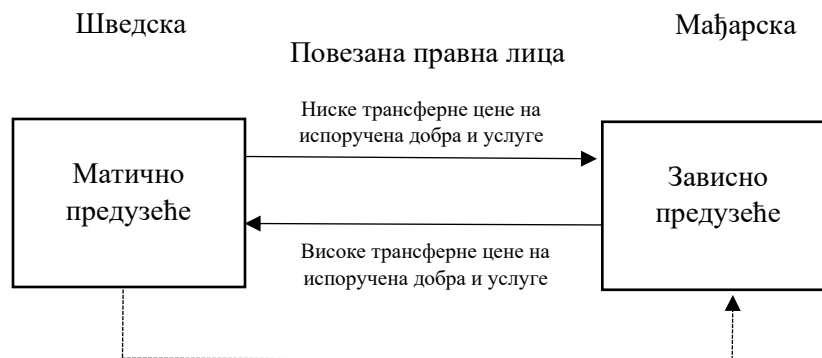
Порески системи, несумњиво, треба да изграде системе једноставнијих пореских прописа. Стога, постоји дилема да ли би смањење јаза између финансијског и пореског извештавања омогућило мање трошкове у домену администрирања овог пореског облика и у домену примене пореских прописа. Уколико би се добит која је утврђена у финансијским извештајима изједначила са опорезивом добити, трошкови би, експлицитно, за пореске обвезнике били умањени. Међутим, смањење овог јаза довело би, не само до неправичног утврђивања пореског дуга, већ и до великих трошкова за порески систем једне земље. Зато би сваки порески систем требао да води рачуна о балансирању интереса и једне и друге стране, трајности пореских прописа и смањивању њихове комплексности.

4. Трансферне цене као специфичност опорезивања добити предузећа

Трансферне цене (енгл. *Transfer pricing*) представљају начин умањења пореске основице и специфичност пореза на добит предузећа. Такве цене омогућавају предузећима да своју добит пребацују из земље са високим пореским стопама у земље са ниским пореским стопама (Grubert & Mutti, 1991). Другим речима, уколико два повезана правна лица послују у две различите државе са различитим пореским системима и пореским оптерећењем, трансферним ценама могуће је платити порез у држави са нижим пореским наметима. Предузећа која послују на међународном тржишту, употребом трансферних цена, сходно томе, могу управљати пореским теретом. Зато се трансферне цене најчешће дефинишу као цене између повезаних правних лица. Трансферне цене су цене по којима тргују различити субјекти исте корпорације, у циљу стицања конкурентске предности путем снижавања трошкова сировина, стицањем или развојем интелектуалног капитала и другим средствима (Barker et al., 2017).

Основна карактеристика трансферних цена је да се оне појављују у трансакцијама које имају интенцију да модификују цене фактора производње између правних лица. Зато се за трансферне цене може рећи да су цене које одступају од тржишних. Трансферне цене могу циљано бити веће или мање од тржишних цена, у зависности од интенција повезаних правних лица у оквиру њихових трансакција. У крајњој истанци, путем трансферних цена порески обвезници успевају да умање пореску основицу и тиме плате мањи порез на добит предузећа. Постоје два основна услова да би трансферне цене биле у примени:

- ❖ повезана правна лица;
- ❖ пореске јурисдикције с различитим пореским оптерећењем (Pezerović, 2013).



Слика 16. Начин функционисања трансферних цена

Основна претпоставка да би дошло до примене трансферних цена је постојање повезаних правних лица која послују у истој или у различитим пореским системима (Šangić & Obradović, 2018). На тај начин долази до остваривања контроле над пословним одлукама повезаних правних лица. На Слици 16 су приказана два повезана правна лица која се налазе у две различите државе са различитим пореским оптерећењем. Законска пореска стопа у 2023. години у Шведској износи 20,60%, док је пореска стопа у Мађарској 9%. Другим речима, у оквиру повезаних правних лица постоји различито пореско оптерећење на чијој основи се ствара интересовање за примену трансферних цена. На овај начин испуњена су два услова за примену трансферних цена у њиховим трансакцијама. Последице трансферних цена или њихови ефекти везани су, дакле, у овом примеру за смањење укупног пореског терета и прерасподелу пореских прихода из земље са високим пореским оптерећењем у земљу са ниским пореским оптерећењем. На пример, уколико имамо предузеће које има интенцију да минимизира своје пореске трошкове, оно ће отворити подружницу у другој земљи. У том случају ће се из земље са високом стопом „пренети цене“ прихода и расхода у земљу са ниском стопом, у циљу смањења пореза, продајом робе или услуга по нижим ценама, што резултира ниским приходима за предузеће које се налази у земљи са високим порезима. Предузеће које се налази у земљи у којој је порез на добит предузећа виши, купује добра или услуге од подружнице која се налази у земљи где је порез на добит предузећа нижи по високим ценама које ће иницирати високе трошкове за предузеће које се налази у земљи са високим пореским оптерећењем. На тај начин долази до смањења пореске основице и легалног избегавања плаћања пореза на добит предузећа. Зато се употреба трансферних цена у пореске сврхе не може поистоветити са утајом пореза. Са макроекономског аспекта, значај трансферних цена јесте у томе што могу да умање пореске приходе државе кроз кориговање пореске основице. У литератури се, из тог разлога, веома често називају „алатима“ за умањење пореске обавезе. Наиме, трансферне цене се могу користити као алати којима се може управљати пореским оптерећењем (Raimondos-Møller & Scharf 2002).

Значај ових цена произилази и из злоупотреба које се спроводе приликом пословања повезаних правних лица. Постоји могућност реализације низа злоупотреба међу којима су испостављање рачуна за непостојеће услуге у циљу неплаћања пореских обавеза, повећање трошкова и друге врсте финансијских трансакција које носе одређене ризике. Зато је коришћење трансферних цена елемент „агресивног пореског планирања“.

4.1. Трансферне цене у улози инструмента за умањење пореске основице и њихови ефекти на профитабилност у пословању

Постоји велико интересовање на међународном нивоу са основним циљем како утврдити цене „ван дохвата руке“. Другим речима, како утврдити тржишну цену која би била у употреби приликом трансакција између неповезаних лица (Pezerović, 2013). Трансферна цена може бити изједначена са ценом „ван дохвата руке“, односно тржишном ценом. Међутим, веома чешће се дешава да је трансферна цена виша или нижа, као одраз одређених прилагођавања и објективних тржишних законитости. Зато је и основни проблем законодавствима да приступе мерењу ових цена и утврђивању разлике која постоји између трансферне цене и тржишне цене.

Разлика између трансферне и тржишне цене одређује ниво кориговања пореске основице. Стога трансферне цене постају пут за промену прихода између предузећа. Са повећањем броја предузећа која послују ван границе једне земље, долази и до повећања трансакција између предузећа којима се пребацују приходи из једне земље у другу. Пореска основица може бити умањена на различите начине. На пример, данас се веома често користи финансирање између предузећа која послују као повезана правна лица или тзв. „централизовање функција“ (енгл. *Centralization of functions*) или, пак, прилагођавање цена између њих. Међутим, ефекти трансферних цена на смањење пореске основице зависе од много фактора. На пример, један од фактора јесу порески подстицаји који могу да утичу на висину ефективних пореских стопа. Колика ће бити потенцијална уштеда предузећа када изврши пренос остварене добити из земље са високим пореским оптерећењем у земљу са ниским пореским оптерећењем зависи од пореских стопа. Ефекти пореских подстицаја утичу да се законска стопа разликује од ефективне пореске стопе (Grubert & Mutti, 1991). Иако су законске стопе пореза на добит предузећа у свету значајно снижене, глобализација и други фактори и даље интензивно утичу да предузећа умањују своје приходе, пребацивањем опорезиве добити широм света (Swenson, 2001). Ефекти пореског планирања путем трансферних цена, стога, тешко могу бити мерљиви. Такође, трансферне цене су веома често коришћени инструмент у политици пословања предузећа, због њиховог директног утицаја на опорезиви приход.

Обрачун трансферних цена директно утиче на опорезиви приход, а тиме, последично, и на порески терет. Постоје одређене смернице које је већина земаља инкорпорирала у своје националне пореске системе. Постоји неколико метода којима је

могуће извршити обрачун трансферних цена, и свака од њих омогућава одређену манипулацију резултатом који је предмет опорезивања.

4.2. Мотиви употребе трансферних цена

Мотиви за употребу трансферних цена могу бити различити. Најчешћи мотив пребацивања пореске основице између земаља јесте порез. Другим речима, пребацивање пореске основице најчешће је покренуто пореским факторима (Zinn & Riedel, 2014). На пример, предузећа најчешће доносе одлуку о употреби трансферних цена услед постојања разлика у пореској стопи или из неких других пореских разлога међу којима се могу наћи и порески губици, субвенције или порески подстицаји. Таква предузећа имају склоност да добит пребацују из земље са вишим пореским стопама у земљу са нижим пореским стопама (Davies et al., 2018; Trslv et al., 2020).

Експлицитно, један од фактора који је утицао на интензивирање употребе трансферних цена јесте глобализација тржишта. Глобализација је допринела да дође до повећане комуникације између предузећа у свету и повећаних трансакција између њих. Креирајући пут предузећима да пребацују опорезиви приход, глобализација је створила разне могућности. Углавном се те могућности односе на смањење опорезивог прихода, док се мотиви за употребом трансферних цена у зависности од предузећа могу да разликују. Данас, већина привредних субјеката приступа употреби трансферних цена услед потенцијалних пореских уштеда и у циљу повећања профитабилности. Стога се опорезивање намеће као један од најзначајнијих фактора који утиче на употребу трансферних цена. Употребом трансферних цена предузећа утичу на смањење ефективне пореске стопе и тиме минимизирају порески терет (Klassen et al., 2017). Међутим, порез није једини мотив за примену трансферних цена. Често се међу мотивима проналазе и циљеви предузећа, али и одржавање или стварање конкурентне тржишне позиције. Такође, путем трансферних цена предузеће може ући и на ново тржиште по конкурентној цени. Као мотив за примену трансферних цена наводи се и управљање инфлацијом и цикличним кретањима привреде. У многим земљама постоје намерна ограничења за пренос готовине, при чему долази до стварања трансферне цене. Ниска трансферна цена може се користити да би се подстакло развој ослабљеног региона, чиме се може закључити да се трансферне цене могу користити за разне стратешке циљеве предузећа (Cravens, 1997). Да ли ће доћи до примене трансферних цена зависи и од економије, рачуноводства, али и законодавства на међународном нивоу. У литератури се наводе четири

питања која су кључна приликом доношења одлуке за употребу трансферних цена као инструмента стратегије предузећа: шта је јединствено у међународном окружењу у домену трансферних цена; да ли су трансферне цене управљачки алат или компонента стратегије предузећа; да ли се трансферне цене користе за постизање различитих циљева или је мотив за њихову употребу искључиво везан за порез и да ли су трансферне цене ефикасне за постизање планираних циљева менаџмента? (Cravens, 1997, стр. 130).

Може се закључити да трансферне цене нису само рачуноводствена техника, како се раније констатовало, већ се могу сматрати и активном стратегијом управљања којом предузећа покушавају да постигну одређени ниво конкурентности. На тај начин трансферне цене доприносе укупним перформансама предузећа, а не само смањењу пореске обавезе.

4.3. Начини за смањење негативних ефеката трансферних цена

Предузећа, несумњиво, проналазе начине за умањење добити. Сходно томе аспект изучавања проблема трансферних цена повезан је са пореским мотивима њихове употребе. Будући да могу значајно умањити порески приход, већина држава тражи начине за смањење њихових негативних ефеката.

Постоје процене да око 40% међународне трговине САД настаје између америчких предузећа и повезаних правних лица у другој земљи (Clausing, 2003). Такође, постоје процене да се око 60% светске трговине одвија између повезаних правних лица (Wittendorf, 2010, стр. 5). Стога се овај проблем са макроекономског аспекта додатно продубљује. Трансферне цене умањују приходе од пореза на добит предузећа, а с обзиром да могу постојати разне могућности за њихову употребу, пореске политике држава се налазе пред великим задатком. Постојање различитих категоризација пореских прописа о трансферним ценама потврђује значај прописа о трансферним ценама (Zinn & Riedel, 2014). Будући да пребацивање добити из једне земље у другу има утицај на приходе од пореза на добит предузећа, нужно је пронаћи начин за смањење негативних ефеката трансферних цена. Једна од првих студија која даје свеобухватну анализу прописа који су примењивани од стране земаља у циљу решавања овог проблема је студија Зина и Ридела (Zinn & Riedel, 2014). У оквиру свог истраживања ови аутори су сложене прописе у домену трансферних цена субсумирали у циљу доприноса литератури из ове области и давању основе за будућа истраживања. Њихово истраживање управо наглашава опасност и ризик од пореског планирања употребом трансферних цена које је окарактерисано као легалан начин за

смањење пореза, чиме је направљена диференцираност од пореске евазије. Први извештај о трансферним ценама објављен је од стране ОЕЦД-а, 1979. године и представљао је основу за регулисање проблема који настаје употребом трансферних цена. Основни циљ овог извештаја био је баланс између владе која води пореску политику и предузећа која послују ван границе једне земље. Будући да се извештај бавио применом трансферних цена, представљао је неку врсту „приручника“ који су предузећа користила приликом трансакција са иностранством (ОЕЦД, 1979). Регулација трансферних цена није, у исто време, отпочела у свим земљама. Иако су земље од појаве овог начина пореског планирања свесне потребе да се регулише ова област, увођење прописа о трансферним ценама било је постепено. На Слици 17 су наведене прве земље које су отпочеле са регулацијом трансферних цена. Данас је број правила и прописа у домену трансферних цена велики и специфичан према својој сложености. Област трансферних цена регулисале су скоро све земље у свету.

Без регулације (7 земаља)	Аустрија, Ирска, Луксембург, Малезија, Филипини, Швајцарска, Тајланд
Пре 1990 (6 земаља)	Аустралија, Немачка, Индонезија, Италија, Јапан, САД
1990-2000 (17 земаља)	Аргентина, Бразил, Канада, Чиле, Чешка, Данска, Француска, Грчка, Мађарска, Мексико, Норвешка, Пољска, Русија, Словачка, Шпанија, Украјна, Велика Британија
2001-2009 (14 земаља)	Белгија, Кина, Колумбија, Еквадор, Финска, Индија, Холандија, Перу, Португалија, Румунија, Словенија, Шведска, Венецуела, Виетнам
после 2010	остале земље

Слика 17. Увођење прописа о трансферним ценама у свету

Извор: Прилагођено према Zinn & Riedel (2014).

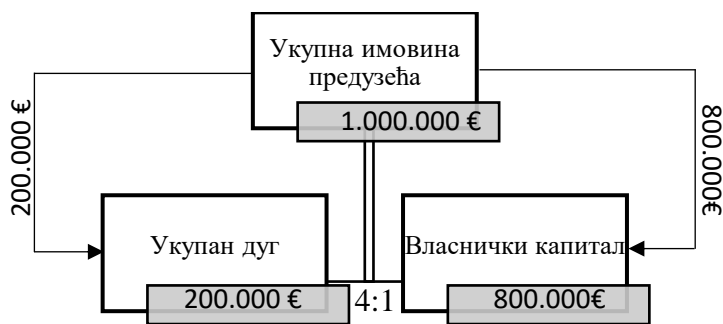
Проблем трансферних цена веома је тешко решити услед комплексности утврђивања тржишне цене. У складу са тим проблемом постоји принцип „ван дохвата руке“ (енгл. *Arm's-Length*) који подразумева да се цена која је уговорена између повезаних лица мења ценом која би била уговорена на отвореном тржишту између неповезаних лица. С обзиром да је ту цену веома тешко и комплексно утврдити, решење за овај проблем још увек није пронађено. Откривање трансферних цена подразумева конструктивне анализе трансакција између привредних субјеката и анализе упоредивости извештаја о трансферним ценама (Karaović & Kaličanin, 2020). Аналогно, проналажење начина за решење проблема трансферних цена повезано је и са нивоом развијености једне земље. Откривање овог инструмента пореске конкуренције, несумњиво је отежано у земљама у развоју. Земље чланице ЕУ, имају боље регулисан порески режим трансферних цена, боље ревизије трансферних цена (Tanasić, 2019). Увођењем „агресивних ревизија трансферних цена, развијене земље су делимично успеле да остваре контролу над овим

инструментом. На тај начин, у већини земаља умањени су проблеми који угрожавају њихову економску, социјалну и пореску стабилност (Tanasić & Petrović, 2020).

5. Утањена капитализација и артифицијелно високи износи трошкова камате у улози формирања жељене структуре капитала

Савремени услови пословања створили су читав дијапазон могућности којима је могуће умањити опорезиву добит. Имајући у виду да данас постоје различити начини финансирања активности привредних субјеката, утањена капитализација (енгл. *Thin Capitalization*) добија све већу пажњу. Посебно из разлога што поједини аутори утањену капитализацију називају евазиони инструмент (Cvjetković, 2010).

Шта је утањена капитализација? Чињеница је да је појам утањене капитализације блиско повезан са пореским теретом. Стога се за утањену капитализацију каже да она представља врсту евазије. Концепт утањене капитализације темељи се на различитом пореском третману сопственог и позајмљеног капитала. Наиме, порески третман камата је, имплицитно, повољнији од пореског третмана дивиденди, имајући у виду чињеницу да камата представља трошак пословања и да се одбија од основице пореза на добит предузећа. Због тога, предузећа имају тенденцију да повећавају износ дуга у укупној имовини, што је илустровано на слици која следи.



Слика 18. Ефекти утањене капитализације на финансирање привредног субјекта

Утањена капитализација представља велики проблем пореским органима, јер даје низ могућности предузећима, посебно мултинационалним компанијама. Одређујући начин финансирања својих привредних активности, предузећа управљају пореским теретом. Сходно томе, порески разлози постају значајан фактор у одређивању структуре капитала. Веома често се дешава да порески обвезници у циљу плаћања што мањег износа пореза, намерно приказују сопствени капитал као позајмљени. Какав ће бити однос између сопственог и позајмљеног

капитала, односно да ли ће се предузеће финансирати сопственим или позајмљеним капиталом, зависи од пореског третмана камате и дивиденде. Овде долази до дилеме унутар сваког предузећа, по питању ризичности или пореске оптерећености. Експлицитно, уколико би се предузеће финансирало сопственим средствима, степен ризика био би знатно нижи, имајући у виду чињеницу да камата представља фиксно утврђен расход који се мора платити, док, дивиденда зависи од остварене добити. Уколико предузеће оствари губитак, камата на позајмљена средства се мора платити, док дивиденда неће бити исплаћена. Са друге стране, пореска оптерећеност знатно је мања код предузећа која у својој структури имају веће учешће позајмљених средстава, због различитог правног и пореског третмана камате и дивиденде. Док камата представља трошак и умањује пореску основицу, дивиденда представља основ за плаћање пореза, који, у појединим случајевима, може бити изложен и двоструком опорезивању (порез на добит предузећа и порез на доходак физичких лица).

Када се, након разматрања одлуке, предузеће одлучи за преузимање ризика, долази до увећања трошкова који, понекад, могу да буду и превисоки, а све у циљу смањења пореског терета. Артифицијелно високи износи трошкова камате јављају се у улози формирања жељене структуре капитала и умногоме умањују пореску основицу. Због таквих околности, пореске власти развијених земаља почеле су да уграђују законске одредбе како би регулисале проблем утањене капитализације.

5.1.Радикално повољнији порески третман корпорације као узрок утањене капитализације

Утањена капитализација, децидно, може омогућити правном лицу порески третман који се сматра повољнијим и, у неким случајевима, радикално повољнијим, у односу на друге моделе финансирања. Међутим, треба имати у виду да се пореска регулатива разликује у појединим земљама и да савремени порески системи имају тенденцију да порески третман повезан са утањеном капитализацијом оптимизују.

Узроци асиметрије код финансирања привредних субјеката се разликују. Међутим, један од најважнијих фактора утањене капитализације јесте, несумњиво, порески систем земље у којој привредни субјект послује. Економетријским анализама доказано је да на структуру извора финансирања повезаних правних лица највише утичу пореске детерминанте (Поповић, 2009). Велики број аутора који се бавио одлукама о структури капитала (Myers, 2001; Graham, 2006), указао је на значај пореског третмана камата. Мултинационалне компаније, које позајмљују новчана средства својим подружницама могу умањити порески намет (Alfons et al., 2008).

Иако постоје разлике у узроцима утањене капитализације између пореских система, може се закључити да радикално повољнији порески третман представља веома важан мотив због којег мултинационалне компаније имају подстицај да искриве финансијску структуру свог пословања. Управљајући пореском структуром, мултинационалне компаније веома често преусмеравају пореску основицу према повезаним правним лицима која послују у земљи у којој су радикално повољнији порески услови. На тај начин, финансирањем повезаног правног лица, могуће је умногоме умањити пореску обавезу (Milić et al., 2020).

5.2. Начини сузбијања нелегитимне законске пореске евазије путем утањене капитализације

Из пореске перспективе, атрактивност финансирања путем дужничког капитала несумњиво је добила на значају. Приходи од пореза на добит предузећа нашли су се, због тога, пред великим изазовима. Компаније попут *Apple*, *Amazon*, *Google*, *Facebook* и *Microsoft*, не плаћају реалне износе пореза на добит предузећа.⁶⁵ Дошло је до екстензивног проширења дуга корпорација (OECD, 1987), чиме су порески приходи по основу пореза на добит предузећа постали озбиљно угрожени. Аларм заштите пореских прихода навео је законодавства савремених пореских система да озбиљно размотре поопштравање прописа и постојећих правила (на пример: у Немачкој, Данској, Великој Британији озбиљно су разматрани проблеми утањене капитализације).

Савремени порески системи, посебно развијених земаља, развили су читав дијапазон мера за спречавање злоупотреба утањене капитализације и решавање проблема управљања пореским теретом. Сврха ових мера је да ограничи могућност одбитка плаћања камата на кредите унутар предузећа од пореске основице предузећа, чиме се у крајњој истанци смањују мотиви мултинационалних компанија и за пребацивање дуга. Међутим, да ли су ефекти мера за спречавање злоупотреба утањене капитализације и решавање проблема управљања пореским теретом дали резултате, остало је отворено питање за већину емпиријских студија (Gusmeroli & Russo, 2004; Marino & Russo, 2008). Масбаум и Сурет (2009) су истраживали значај и утицај законских прописа о утањеној капитализацији на одлуке о структури капитала у Белгији, Немачкој и Италији. Белгија је земља која је, међу првим земљама, увела одређена ограничења.

⁶⁵ Иако су извештаји о избегавању плаћања пореза ових мултинационалних корпорација додатно подстакли креаторе пореске политике да размисле о проблемима и ограничењу јавних буџета, драстичне мере, још увек нису предузете.

Прва правила којима се регулише утањена капитализација, и која се и данас примењују, ступила су на снагу 1997. године. Немачка је имплементирала правила утањене капитализације 2004. године, која су реформом пораза на добит предузећа измењена 2008. године. Када је реч о Италији, правила утањене капитализације су уведена 2004. године. Резултати истраживања показали су да однос између стопе пореза на добит предузећа и стопе пореза на доходак представља значајан фактор утицаја утањене капитализације на порески приход, независно од пореских правила која су анализиране земље уводиле (Maßbaum & Sureth, 2009). С обзиром да је утањена капитализација довела и до проблема избора локације мултинационалних корпорација, многе земље увеле су посебна правила код утањене капитализације (енгл. *thin-capitalization rules: TCRs*). Циљ ових посебних правила је спречавање пребацивања пореске основице из земље са вишим пореским стопама у земље са нижим пореским стопама. Међутим, истраживања су показала да посебна правила нису дала задовољавајуће резултате. Истраживање које су спровели Мерло и сарадници (Merlo et al, 2020) на узорку од 172 земље, показало је да је 61 земља применила правила којима се штити од последица утањене капитализације. Резултати студије показали су да строжија посебна правила у борби против утањене капитализације негативно утичу и на избор локације мултинационалне корпорације. Аутори су указали на то да би у САД смањење пореза имало огроман утицај на вероватноћу избора локације, у поређењу са правилима утањене капитализације. Емпиријска истраживања су, такође, указала на то да правила утањене капитализације негативно утичу на инвестиције мултинационалних компаније (Mooij & Liu, 2021). Постоји неколико приступа актуелних у свету којима се делимично могуће умањити проблеме који настају са утањеном капитализацијом. Први приступ је не предузимати значајне мере против утањене капитализације. Такав приступ актуелан је у Аустрији. Други приступ је да држава одреди однос између сопственог и позајмљеног капитала, као начин за решавање проблема утањене капитализације и примењује се у САД и Немачкој. Трећи приступ, најзаступљенији, подразумева одређивање фиксног односа између позајмљеног и сопственог капитала и примењује се у Швајцарској, Француској, Великој Британији и другим земљама (Стојановић, 2010).

Ерозија пореске основице и проблеми у вези са губицима прихода од пореза на добит предузећа иницирају сарадњу између земаља. Примењује се одсуство хармонизације и координација мера у свету. У циљу смањења пореске конкуренције, потребно је уједначити приступ овом проблему и креирати концепт заједничке стратегије која би умањила проблем утањене капитализације.

6. Пореско-правни третман пословних губитака

Резултат пословања предузећа може бити позитиван или негативан. Уколико је резултат позитиван, предузеће има обавезу плаћања пореза на добит предузећа. Са друге стране, уколико је предузеће остварило губитак као резултат из редовног пословања, не долази до плаћања обавезе по основу пореза.

Губитак, исто као и добит, представља резултат пословања предузећа у одређеном временском периоду и исказује се у његовим финансијским извештајима. Губитак, такође, може настати по решењу пореског органа. Предузеће има могућност и преношења губитка у наредне периоде. Такав третман пословних губитака омогућава да се пореска обавеза умањи у неком будућем пореском периоду. Када предузеће користи губитак да би умањило порески терет у будућем временском периоду користи порески кредит. Порески кредит је могућност да предузеће умањи одређени износ пореског терета и мера пореске политике која се примењује за остваривање економских, социјалних или финансијских циљева. Одредбе пореских правилника којима се обрачунава пореска обавеза углавном дефинишу и одређена ограничења временског коришћења пореског кредита. Ограничење коришћења пореског кредита углавном настаје услед спречавања претераног умањења обрачунатог пореза. Због тога се губитку посвећује посебна пажња, приликом дефинисања његовог пореско-правног третмана. Међутим, иако је рок преношења пословних губитака веома често ограничен од стране пореских органа, представља веома често коришћени алат у умањењу пореза на добит предузећа.

Између земаља чланица ЕУ не постоји, још увек, координација у домену регулисања олакшица за остварене губитке компанија. Као резултат тога, долази до злоупотребе олакшица за остварене губитке између земаља и управљања пореским теретом. *Овај недостатак у законодавству држава чланица ЕУ представља један велики парадокс, имајући у виду да уколико у овим оквирима не постоји координација, веома тешко ће доћи до њеног остварења у другим пореским системима.* Сматра се да овај недостатак хармонизације има и негативан утицај на међународну конкурентност европских предузећа. Стога је, од велике важности, креирање приступа и стандарда којима ће се дефинисати решење за пореско-правни третман губитака.

ЧЕТВРТО ПОГЛАВЉЕ: КОНВЕРГЕНТНА *VERSUS* ДИВЕРГЕНТНА КРЕТАЊА СТОПЕ ПОРЕЗА НА ДОБИТ ПРЕДУЗЕЋА

Иако је пореска стопа у већини земаља света једнообразна⁶⁶, анализа савремених пореских система указује на то да су пореске стопе веома неуједначене. За овај елемент пореза на добит предузећа везује се читав дијапазон парадокса, иако би он требао да представља једноставно мерило оптерећења порезом на добит предузећа, које је јасно и прецизно дефинисано.

Пореска стопа се, у домаћој и страниј литератури, најчешће проналази под термином законска пореска стопа (енгл. *statutory tax rate*). Међутим, дилеме у вези са овим пореском елементом почињу управо код одређивања релевантног термина којим би се вршила анализа мерила оптерећења порезом на добит предузећа. Иако већина аутора употребљава термин законска пореска стопа (Feeny et al., 2002; Ederveen & De Mooij, 2003; Slemrod, 2004; Lee & Gordon, 2005; Hungerford, 2013; Guziejewska et al., 2015; Alvarez-Martinez et al., 2017; Vržina, 2022), неки аутори дефинишу пореску стопу као номинална пореска стопа (енгл. *nominal tax rate*) (Delgado et al., 2014) или пак, као „главна“ пореска стопа (енгл. *headline tax rate*) (Farnsworth & Fooks, 2015).⁶⁷ Но, можда је једна од највећих дилема, која узима подједнаку пажњу теоретичара и данас, дилема о висини законске пореске стопе. Иако је познати економиста Адам Смит сматрао да, високи порези или високе пореске стопе значе и мањи порески приход, и као један од разлога наводио незакониту евазију пореза или кријумчарење (Adam Smith, 1976), висина пореске стопе остала је дилема и данас. Надасве, на ову дилему надовезао се и један парадокс, познатији као Јицаки парадокс (енгл. *Yitzhaki paradox*). Наиме, још увек је нејасно какав ће бити утицај кретања законске пореске стопе на тенденцију пореских обвезника да минимизирају своје оптерећење порезом на добит предузећа (Yitzhaki, 1979; Vržina, 2022). Другим речима, да ли ће високе законске стопе имати негативне или позитивне рефлексије на пореску обавезу.

⁶⁶ У појединим земљама постоје изузеци (на пример: Белорусија, Швајцарска, Уједињени Арапски Емирати итд.), када се због јасно дефинисаног економског циља примењује неколико дефинисаних законских стопа. Тада државе примењују диференциране пореске стопе за различита предузећа, кантоне или регионе.

⁶⁷ Имајући у виду да Европска комисија, али и други релевантни извори података (World Bank, European Commission, OECD Statistics), употребљавају термин *statutory tax rate*, у истраживању ће се применити термин законска пореска стопа.

Промена законске пореске стопе у једној земљи, несумњиво, има утицај на глобалном нивоу (Slemrod, 2001). Ретроспективно, тенденција кретања овог пореског елемента потврђује наведену констатацију. Гордон истражује хипотезу да САД, заправо, покрећу кретање законске пореске стопе на међународном нивоу (Gordon, 1992). Сматрало се да је 1988. године наступила реформа у САД, која је умногоме утицала на кретање стопе пореза на добит предузећа у свету. Још једна чињеница, која иде у корист ове констатације, јесте кретање законских пореских стопа у ЕУ. У оквиру ове Заједнице, не само да земље прате једна другу по основу промена законских пореских стопа, већ је и ниво хармонизације на веома незавидном нивоу (Devereux et al., 2023; Devereux, 2023a; Devereux & Vella, 2023b). Додатно, пореска конкуренција креирала је конвергентне трендове стопа пореза на добит предузећа. Земље вођене пореском политиком других земаља отпочеле су процес међународне конкуренције, који је иницирао низ позитивних, али и негативних последица. Поред ових кретања, земље су отпочеле и „трку ка дну“ (енгл. *race to the bottom*). Стопе пореза на добит предузећа почеле су да бележе опадајуће трендове. Са друге стране, приходи од пореза на добит предузећа нису имали конвергентна кретања са пореским стопама. Напротив, приходи од пореза на добит предузећа остали су стабилни или су показивали тенденцију раста, што је отворило загонетку или парадокс наплате пореских прихода (енгл. *rate-to-revenue paradox*).

Четврти део рада посвећен је анализи оптималног нивоа законске пореске стопе, конвергентним трендовима пореских стопа у свету и дивергентним трендовима пореских стопа у односу на приходе од пореза на добит предузећа. Циљ овог дела дисертације је да детаљно анализира парадоксе у домену законске пореске стопе и одреди правац њеног деловања као детерминанте прихода од пореза на добит предузећа.

1. Дилеме о висини законске пореске стопе

Законска пореска стопа је, као кључни елемент пореза на добит предузећа, одувек заузимала посебно место међу параметрима фискалног значаја (Park et al., 2023; Marino & DeBoskey, 2023; Zuo et al., 2023; Fang et al., 2023). Законском пореском стопом дефинисана је висина пореског оптерећења. Стога је, велики број дилема у домену пореза на добит предузећа, повезан са детерминисањем њене висине.

О важности проблема и постојању дилеме о висини законске пореске стопе сведочи чињеница да и модерне економске теорије нису, још увек, дале одговор на питање која би висина

пореског оптерећења била задовољавајућа? Додатно, принципи правичност и ефикасност, са једне стране, и ефекти које дефинисање пореске стопе може да има на привреду, са друге стране, чине да одговор на ово питање буде још тежи. Одговарајућом законском пореском стопом, држава треба да прикупи што више пореских прихода. Међутим, отварају се следећа питања: шта би представљало ефикасну пореску стопу и да ли би стопа, која задовољава принцип ефикасности, била и правична? Такође, законска стопа пореза на добит предузећа, поред фискалног значаја, утиче и на постизање економских циљева једне државе. „Разлике у висини законске стопе пореза на добит предузећа могу утицати на привлачење страних директних инвестиција“ (енгл. *foreign direct investment*) (Ederveen & Mooij, 2003, стр. 327). “Порез на добит предузећа је есенцијални инструмент државе, који значајно утиче, путем третмана амортизације, или путем других пореских подстицаја, на инвестиције“ (Комазец & Ристић, 1992, стр. 569). Сходно томе, законска стопа пореза на добит предузећа представља варијаблу, не само од фискалног, већ и од економског значаја.

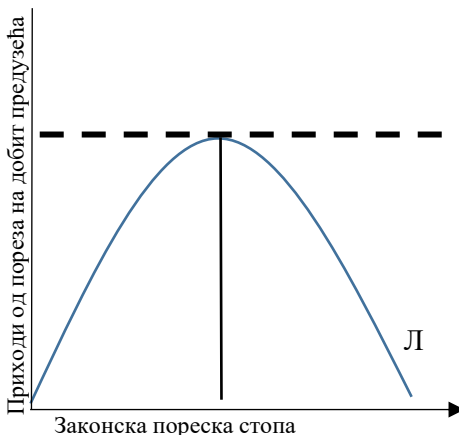
Стопе пореза на добит предузећа предмет су јавне дебате и данас (Devereux et al, 2023; Devereux, 2023a). Мада би основни разлог разматрања висине законских пореских стопа требала да буде висина пореских прихода, детерминанта са све већим ефектима јесу стране директне инвестиције. Земље су подстакнуте на разматрање смањења својих стопа, а посебно су економске кризе те које доприносе да дође до фискалних импликација. Такође, међународно пореско планирање постало је главни узрок сељења капитала из земаља са високим у земље са ниским законским пореским стопама (Auerbach et al., 2017).

Као део стратегије земаља за креирање што атрактивнијих пореских система, законске стопе пореза на добит предузећа постале су средство међународне пореске конкуренције. Продубљујући дилему о њиховој висини и проширујући оквир циљева које је потребно остварити овим инструментом, теорија још увек није дала јасну границу пореског оптерећења порезом на добит предузећа. У складу са тим, носиоци пореске политике немају прецизно дефинисану слику, чак ни о правцу у којем би требало усмерити њихово кретање. Као последица тога, дилеме о висини пореских стопа створиле су низ проблема савременим пореским системима.

2.Анализа оптималног нивоа законске пореске стопе

О границама пореског захватања полемисало се истим интензитетом неслагања, као и при увођењу пореза на добит предузећа. Наиме, питање висине оптерећења овим

пореским обликом у тесној је вези са питањем обезбеђења јавних прихода и растом националног дохотка. Додатно, горња граница пореског оптерећења, одувек је представљала проблем за земље са нижим и нижим средњим националним дохотком. Лаферова крива (енгл. *Laffer curve*)⁶⁸ је, стога, указала на потенцијалну опрезност, која мора постојати приликом детерминисања висине законске пореске стопе. Према томе, анализа оптималног нивоа законске стопе пореза на добит почиње анализом ове кривуље. На Слици 19 је приказана Лаферова крива (крива Л), као функција законске пореске стопе.



Слика 19. Лаферова крива као функција законске стопе пореза на добит предузећа

Извор: Прилагођено према Laffer (2004, стр. 2)

На Слици 19 се експлицитно види да врх криве Л представља највишу законску стопу пореза на добит предузећа изнад које долази до опадања прихода од пореза на добит предузећа. Приликом детерминисања горње границе законске стопе пореза на добит предузећа, носиоци пореске политике, имплицитно морају поштовати начело умерености.⁶⁹ Другим речима, носиоци пореске политике морају водити рачуна, приликом одређивања највише пореске стопе, јер висина пореза негативно делује на обвезника (Ђуровић Тодоровић & Ђорђевић, 2019, стр. 209). Управо ово начело умерености кохерентно је са Лаферовом кривом и указује на то да уколико дође до нивоа пореског оптерећења које представља границу, приходи од пореза на добит предузећа се неће повећавати. Раст прихода очекује се само услед „нормалних“ нивоа стопа. Горња граница оптерећења порезом на добит предузећа, требала би да буде одређена економском снагом пореског

⁶⁸ Лаферова крива указује на чињеницу да када висина законске стопе пореза на добит предузећа пређе одређени ниво/границу, приходи од пореза на добит предузећа се смањују.

⁶⁹ У литератури о јавним финансијама принцип умерености се помиње као пореско-техничко начело, на чији је значај први указао немачки теоретичар Адолф Вагнер (1835-1917).

обвезника.⁷⁰ Стога би, у зависности од висине просечне добити пореских обвезника, требало и дефинисати законску пореску стопу. Имајући у виду да је потребно обезбедити што веће приходе за државу, а да при том дође до најмањих штетних последица за пореског обвезника, створена је дилема међу теоретичарима, која је и издиференцирала њихова мишљења. Дилему продубљује чињеница да је у земљама са ниским и нижим средњим дохотком веома тешко реализовати наплату пореза на добит предузећа постављањем исте горње границе, као што би то било могуће у земљама са високим националним дохотком.

Када је законска пореска стопа постављена на оптималном нивоу? Иако је веома тешко утврдити прецизно висину законске пореске стопе, веома је лако проценити да ли је она постављена на оптималном нивоу. Наиме, емпиријским путем може се уочити да пореска стопа значајно одступа од постављених граница и тиме изазива низ негативних ефеката. Несумњиво, негативни ефекти које висина законске пореске стопе може изазвати повезани су економским ефектима. Један од фактора који указује да законска стопа није постављена на оптималном нивоу повезан је са опадањем животног стандарда или опадањем привредног раста. Додатно, избегавање плаћања пореза, законита и незаконита евазија пореза, још један су од значајних сигнала да је потребно приступити промени висине пореске стопе. Тенденција раста националног дохотка у једној земљи требала би да буде усклађена са тенденцијом раста учешћа пореза у националном дохотку. Другим речима, уколико у једној земљи долази до раста националног дохотка, висина пореске стопе може се приближавати горњој граници и бити на вишем нивоу.

3. Пореске стопе и координација (хармонизација) пореских система у домену пореза на добит предузећа

Данас се, законске пореске стопе пореза на добит предузећа у већини земаља умногоме разликују. Другим речима, законске стопе пореза на добит предузећа су веома неуједначене, сходно томе да свака земља има „пуну контролу“ над детерминисањем својих законских стопа.

⁷⁰ Законска пореска стопа се примењује на основицу пореза и може бити пропорционална, прогресивна и регресивна. Код пореза на добит предузећа, пореска стопа се углавном утврђује пропорционалном методом. Односно, пореска стопа је иста и не зависи од кретања пореске основице.

3.1. Аргументи за и против међународне хармонизације законских стопа пореза на добит предузећа

Поред дилеме о висини законске стопе пореза на добит предузећа, у теорији постоји дилема да ли је координација (хармонизација) пореских система у домену пореза на добит предузећа неопходна. „Међународна хармонизација пореза на добит предузећа значи да се порески обвезник суочава са сличним или идентичним стопама пореза на добит предузећа, независно од делатности и начина инвестирања“ (Mitchell, 2004). Пореска хармонизација се, генерално, схвата као процес прилагођавања пореских система различитих јурисдикција, да би се остварио њихов заједнички циљ и уклониле пореске дисторзије које утичу на кретање роба и фактора (Korits, 1992). У супротном, настаје пореска конкуренција као алтернатива међународној хармонизацији. Хармонизовани порески систем карактерише јединствена законска стопа пореза на добит предузећа, као и јединствена правила којима би све земље морале да се прилагођавају.

Када законска стопа пореза на добит предузећа не би била диференцирана на међународном нивоу, преференције у погледу избора пореског система, у којем би економска активност привредног субјекта била лоцирана, не би постојале. У таквим међународним околностима, услови за евазију пореза били би умањени, имајући у виду да би сарадња пореских администрација била на знатно вишем нивоу. Један од значајних аргумената, према којем би требало приступити хармонизацији пореза на добит предузећа у свету, јесте и смањење трошкова саме примене пореза на добит предузећа од стране правних лица. Наиме, предузећа која послују у више држава имају и веће трошкове услед нехармонизованих пореских система. Додатно, недостатак хармонизације пореских система у домену пореза на добит предузећа дефинише оквир пословања предузећа. Предузећа, углавном, своје пословне одлуке доносе на основу законске стопе пореза на добит предузећа. Стога ће, несумњиво, избегавати земље са високим пореским оптерећењем. На основу наведеног, можемо да закључимо да, када би међународна хармонизација у домену пореза на добит предузећа била постигнута (енгл. *worldwide taxation*), владама би било омогућено да прикупљају велики опсег информација о пореским обвезницима (домаћим и странним). Такође, када би постојала хармонизација, за пореског обвезника било би безначајно калкулисати где да уложи своја средства. Децидно, проблем неефикасне алокације капитала не би постојао.

Повећана сарадња у свету у домену координисања пореских стопа наишла је на прву велику баријеру, коју су поставили економски циљеви различитих земаља. Наиме, основни аргумент који је наведен против међународне хармонизације јесу различити циљеви, сходно томе да се све земље разликују према нивоу економске развијености. Поред различитих циљева земаља, последње четири деценије окарактерисао је феномен пореске конкуренције. Пореска конкуренција јесте један од круцијалних разлога диференцираности пореских система. Сходно томе, овом проблему је у наставку рада посвећена посебна пажња.

3.2. Степен достигнуте хармонизације законских пореских стопа у Европској унији

Проблем координације пореских система у домену законске пореске стопе, посебно је значајан на нивоу ЕУ. Веома мало постигнуто је на нивоу координисања пореских система Заједнице у домену законских стопа пореза на добит предузећа. Иако се, још пре тридесет година наглашавало да ће разлике у опорезивању добити у ЕУ постати одлучујући фактор алокације капитала, напредак у хармонизацији законских пореских стопа још увек није постигнут. Хармонизација законских стопа пореза на добит предузећа у ЕУ је на незавидном нивоу. Наиме, сагледавајући основне пореске облике (директне и индиректне) савремених пореских система, можда се може закључити да се она налази и на најнижем нивоу (Ristić Sakić et al., 2023). Стога се поставља питање, који је основни разлог неусаглашености Заједнице?

У историји ЕУ постојало је низ покушаја да земље усагласе своје законске пореске стопе. Почетком 1962. године, постојале су иницијативе за пореском хармонизацијом, које су резултирале да ЕУ 1975. године дефинише минималну законску стопу пореза на добит предузећа на нивоу од 45%. Ова иницијатива није резултирала успехом. Неколико година касније, (1990. године) покренута је још једна иницијатива, када је минимална законска стопа пореза на добит предузећа постављена на 30% (European Parliament, 2000). Такође, резултат преговора није био прихватљив свим земљама. Скоро сви покушаји, предлози и иницијативе, били су неуспешни и ставили су и теорију и праксу пред великом дилемом. Покушаји у циљу достизања хармонизованог система настављени су и почетком двадесет првог века. Значајан корак ка принципу јединственог пореза био је повезан са транспарентности пореских информација. Свест о повећању транспарентности појавила се након Светске економске кризе из 2008. године (Аvi-Yonah & Kim, 2022). Један од најзначајнијих типова реформи ЕУ био је постављање доње границе законске пореске

стоје. Такво постављање границе на нивоу од 30% (доња граница), међутим, није било прихваћено. Имајући у виду овај, али и низ других предлога ЕУ да усагласи пореске системе, који су били неуспешни, Европска комисија оценила је систем пореза на добит предузећа у Европи као веома неефикасан (Bettendorf et al., 2010a). Стога се, већина дискусија о порезу на добит предузећа у оквиру ове Заједнице заснивала на ефектима некординисаних пореских система. Најчешће реформе пореза на добит предузећа ЕУ биле су у домену законских пореских стопа (Griffith & Klemm, 2004). Неусаглашеност земаља у домену овог основног елемента пореза на добит предузећа, постао је велики проблем за ЕУ, иако је Заједница учинила значајне напоре у циљу подизања хармонизације на нешто виши ниво. Земље порески рајеви, додатно су онемогућиле да се начини искорак по овом питању.

У договору склопљеном у октобру 2021. године (OECD, 2021), више од 130 земаља света прихватило је реформу пореза на добит предузећа којом је постављена доња граница законске стопе пореза на добит предузећа (енгл. *Global minimum tax on corporate profit* или „*Pillar Two*“) (Gros, 2021; Vella et al., 2022). Међу овом групацијом земаља нашле су се и земље чланице ОЕЦД-а, али и поједине земље ЕУ. Договором је детерминисана минимална законска стопа. Наиме, договор је подразумевао два стуба. Први стуб је обухватио расподелу пореских права, док је други стуб подразумевао детерминисање минималне законске стопе. Ниво минималне законске стопе постављен је на 15%. Међутим, овај договор, укључивао је и потенцијалне могућности земаља за пореским подстицајима и другим олакшицама које би ефективну пореску стопу могле да учине на знатно нижем нивоу од 15% (Baraké et al., 2021; OECD, 2023; Devereux et al., 2023). Те се, одмах након примењивања правила, увидело низ недостатака (Avi-Yonah & Kim, 2022). Земље су, у циљу решавања основних изазова дигиталне економије, пропулзивно радиле на глобалном консензусу којим би се постигао виши ниво хармонизације пореза на добит предузећа. Државе чланице ЕУ, по угледу на земље чланице ОЕЦД-а, постигле су договор о имплементирању минималне законске стопе пореза на добит предузећа. Ова имплементација покренута је реформом међународног опорезивања, коју су отпочеле земље ОЕЦД-а. Основни покретач земаља ЕУ била је пореска конкуренција, али и ризик од ерозије пореске основице. У децембру, 2021. године, усвојена је Директива којом се дефинише минимална законска стопа пореза на добит предузећа. У Директиви је јасно назначено да је потребно имплементирати правила ОЕЦД-а (Council of the European Union, 2022). Земље чланице ЕУ почеле су да примењују минимални ниво опорезивања за велике ентитете, домаће и међународне, који послују у земљама чланицама ЕУ. Свака земља, чија

је ефективна пореска стопа нижа од минималне пореске стопе, морала је да поштује правила дефинисаног договора.⁷¹ То значи да уколико земља примењује законску стопу пореза на добит предузећа испод 15%, мора да плати „додатни порез“⁷² (енгл. *Top-up tax; Income inclusion Rule*)⁷³.

Годину дана касније, почетком 2023. године, модел ОЕЦД-а, којим је минимална законска стопа постављена на нивоу од 15%, показао је бројне пропусте (Schjelderup & Stähler, 2023). Иако је овај договор умањио проблем трансферних цена, повећао је проблеме у домену инвестиција и запошљавања. Додатни порески подстицаји у домену обрачуна зарада и трошкова корисника нематеријалне имовине, отворили су дилему успешности договора. Појавили су се додатни проблеми који, у светлу тренутно актуелних иницијатива и предлога, указују на то да реформе нису спроведене адекватно. Но, имајући у виду да се ради о реформама које су у почетном периоду имплементације, њиховој анализи треба приступити са одређеном резервом. Економској политици, тиме и пореској, потребно је низ година, да би оствариле ефекте.

4. Пореска конкуренција као узрок смањења пореских стопа

Пореска конкуренција као узрок смањења пореских стопа постала је актуелна у савременим пореским системима (Devereux & Vella, 2023б), иако се о пореској конкуренцији масовно истраживало још 1970-их година. Први модел о пореској конкуренцији креиран је 1970-их (Bradford & Oates, 1971; Oates, 1972). Експлицитно, модел је био подложен разним корекцијама, те су се разни теоретичари бавили променама пореских стопа услед пореске конкуренције (Mieszowski, 1986; Wilson, 1991). Први креирани модел о пореској конкуренцији, међутим, није био базиран само на утицају пореске конкуренције на порез на добит предузећа, већ је сагледао и друге пореске облике. Каснији модели, услед кориговања, базирали су се само на порез на добит предузећа.

Неки аутори (Rudra, 2008; Overesch & Rincke, 2011) указали су на то да је снижавање законских пореских стопа вођено пореском конкуренцијом и потврђују директан ефекат

⁷¹ Земље чланице ОЕЦД-а потписнице Меморандума о минималној законској пореској стопи, али и земље чланице ЕУ, договориле су да транспарентно врше обрачун ефективних пореских стопа.

⁷² На пример, претпоставимо да се матична компанија налази у Белгији, док се подружнице налазе у Грчкој и Мађарској. Претпоставимо, да је ефективна стопа пореза на добит предузећа у Грчкој 9%, док у Мађарској она износи 10%. Матична компанија ће морати да плати додатни порез ($15\% - 9\% = 6\%$ и $15\% - 10\% = 5\%$). Стога, нема разлика у пореским стопама између земаља чланица ЕУ.

⁷³ Више о томе: European Commission (2021), *Questions and Answers on Minimum corporate taxation*.

пореске конкуренције на кретање законских пореских стопа. Доказујући да постоји пореска конкуренција између земаља, Деверо (Devereux et al., 2008) наглашава да је снижавање пореских стопа било под великим утицајем пореске конкуренције. Анализирајући кретање законских пореских стопа на узорку који је укључио 21 земљу ОЕЦД-а, доказао је да постоји велики степен утицаја пореске конкуренције у домену пореза на добит предузећа. Стога, познати економиста Деверо (Devereux et al., 2002), наставља своје истраживање и на микронивоу, анализирајући утицај пореске конкуренције на пореске стопе на примерима предузећа. Резултати су указали на значај утицаја међународне пореске конкуренције и на пословање предузећа, што је отворило велике дилеме у пореским политикама о оптималној висини законске пореске стопе. Ђуровић Тодоровић истражује присутност пореске конкуренције у земљама чланицама ОЕЦД-а кроз динамику промена у пореским стопама у периоду од 2004 до 2019. године (Ђуровић Тодоровић et al., 2019). Емпиријском анализом доказала је да постоји значајна разлика у пореским стопама, која је резултат пореске конкуренције. Кретање пореских стопа било је у континуираном паду у свим земљама чланицама ОЕЦД, сходно томе да су све земље биле део велике глобалне конкуренције у овој области. Још већи ефекти и озбиљније последице примећују се у земљама чланицама ЕУ. Наиме, у појединим емпиријским студијама доказано је да земље чланице ЕУ приликом приступања овој Заједници морају да приступе и снижењу својих законских стопа у домену пореза на добит предузећа (Davies & Voget, 2009). Стога се, последњих неколико година, све већи број аутора, бави пореском конкуренцијом у земљама чланицама ЕУ (Banosiova & Tahlova, 2019). Пореска конкуренција у оквиру Заједнице може створити негативне ефекте на функционисање Монетарне Уније и може угрозити спровођење буџета (Gabriela & Felicia, 2010). Због тога је већина аутора закључила да, уколико пореска конкуренција утиче на мобилност пореских основица и уколико долази до фаворизовања једне локације, разлике у приходима од пореза на добит предузећа и пореским стопама заслужују већу пажњу.

Вођени проблемом „трка ка дну“ и недовољном координацијом пореских стопа велики број аутора иницирао је претварање политике „*race to the bottom*“ у „*race to the top*“ (Clausing, 2020; Clausing, et al., 2021) и дефинисање споразума на глобалном нивоу. Међутим, резултати, и поред великих напора ЕУ, још увек изостају. *Tax Cuts and Jobs Act*, јавни закон којим су начињене највеће промене у политици најразвијеније земље света од 1989. године, актуелизовао је питање на тему снижења законских пореских стопа (Dharmapala, 2018). Законска пореска стопа у САД значајно је снижена. Последица оваквих одлука многе државе суочила је са великим изазовима (Bazel et al., 2018). Велики број њих пратио је реформе САД

из 2018. године (нпр. Канада). Кин (Keen, 2017) је испитивао однос између пореске конкуренције и пореске политике стављајући акценат на то да фискална политика представља „стуб“ који може имати утицаја на конкурентност. Стога се о корелацији између пореске конкуренције и пореске политике почело полемисати са циљем да промене у домену пореске политике могу допринети променама у пореској конкуренцији (Matthews, 2011). Највећи акценат стављен је на побољшање транспарентности пореске политике и на побољшање ефикасности пореске администрације (Ristić Sakić et al., 2023).

Постоје докази који сугеришу да међународни конкурентски притисци постоје и данас, и да доприносе снижавању стопа пореза на добит предузећа (Heimberger, 2021). Законске стопе пореза на добит предузећа, у последњих 40 година, имају тенденцију пада у многим индустријализованим земљама. Такав тренд кретања пореских стопа праћен је притисцима пореске конкуренције, те се овај феномен може анализирати као круцијални фактор бројних редукција законских стопа пореза на добит предузећа (Griffith & Klemm, 2004).

4.1. Конкурентско понашање држава при опорезивању

Уколико је законска стопа пореза на добит предузећа постављена на релативно ниском нивоу, то имплицитно доводи до смањења трошкова капитала. Последишно, предузећа приступају већим инвестицијама у опрему, које иницијално доприносе већој продуктивности запослених, што у крајњој истанци доводи до веће укупне вредности произведених добара.

Успон глобализације отворио је бројне могућности за предузећа. У тежњи да привуку што већи број инвестиција, земље су почеле да спроведе повољну пореску политику. Као најприкладнији порески облик за привлачење страних директних инвестиција нашао се порез на добит предузећа. Стога је, већина земаља, приступила реформи овог пореског облика и његових кључних елемената. Истраживања указују на то да је порез на добит предузећа најштетнији на економски раст земаља, док је као један од кључних разлога повезан са законском пореском стопом (York, 2018). Наиме, капитал је високо осетљив на опорезивање. Међутим, капитал је, такође, и високо мобилан фактор производње. У таквим условима, настаје конкурентско понашање држава при опорезивању.⁷⁴ Те је „повољна пореска политика“ постала болдирано питање у домену

⁷⁴ Водећи се таквим ставовима, да нижа стопа пореза на добит предузећа доприноси вишој стопи привредног раста, САД су снизиле своју законску стопу пореза на добит предузећа са 35% на 21%. Политика снижене

пореза на добит предузећа. Све земље које су приступиле међународном тржишту, суочиле су се са ризиком да страни капитал може бити преусмерен у неку другу државу. Проблем, додатно, постаје озбиљнији када је реч о земљама у развоју, као и за земље у којима приходи од пореза на добит предузећа чине велики део пореских прихода. „У просеку, порез на добит предузећа чини око 24% пореских прихода земаља у развоју, а око 8% пореских прихода развијених земаља“ (Avi-Yonah & Kim, 2022, стр. 512). Законска стопа пореза на добит предузећа, снижена је у већини земаља. Сходно томе да је овај тренд био актуелан на међународном нивоу, снижене стопе пореза на добит предузећа постале су основни покретач реформи овог пореског облика. Већина земаља дизајнирала је порез на добит предузећа са бројним пореским олакшицама и подстицајима. Пореске олакшице и подстицаји, значајно су умањивали законске стопе пореза на добит предузећа. Страх од преусмеравања страног капитала у неку другу земљу створио је ривалство, или пореску конкуренцију.

Сходно томе да је пореска конкуренција, из годину у годину, узимала маха свака од земаља наишла је на дилему. Земље су морале да бирају да ли ће приступити пореској конкуренцији и привлачењу страних директних инвестиција, или ће, одустајањем од пореске конкуренције, затворити своју економију. Уколико би затворила своју економију, сматра се да би земља сачувала своје пореске приходе. Међутим, са друге стране, умногоме би пропустила бројне предности глобализације. Ова дилема, актуелизована је, не само на нивоу доносиоца пореске политике, већ и у академским круговима.

4.2. Позитивни ефекти конкурентског понашања при опорезивању добити предузећа

О позитивним ефектима конкурентског понашања при опорезивању добити предузећа говорило се много. Иако се потенцира њено негативно дејство, пореска конкуренција може имати и другачије рефлексије. Земље са високим стопама пореза на добит предузећа, не воле пореску конкуренцију, али и саме сведоче о позитивним ефектима пореске конкуренције. Наиме, намерно искоришћавање разлика у пореским системима био је неизбежан производ пореске конкуренције, док је пореска хармонија окарактерисана као недостижан идеал (Rosenbloom, 2007). Таквим условима земље су морале да се прилагођавају, док су постигнути резултати, за велики број економских политика, били позитивни.

законске стопе била је базирана на проценама да ће снижена стопа пореза на добит предузећа на 21% допринети повећању привредног раста од 2,6%.

Велику дилему код савремених пореских система створио је одабир између пореске конкуренције и пореске хармонизације, два феномена која, имплицитно, искључују један другог. Наиме, уколико би порески системи подстицали пореску конкуренцију, резултат би биле, несумњиво, ниске стопе пореза на добит предузећа. Томе сведочи и тренд кретања законских стопа пореза на добит предузећа у последњих четрдесет година, који је вођен, примарно, пореском конкуренцијом. Са друге стране, хармонизација пореских система, обично бива праћена високим пореским стопама, али и повећаном правичношћу. Да би се разматрали позитивни ефекти пореске конкуренције, потребно је сагледати историју пореских система која обухвата промене у пореским стопама. Неки аутори сматрају да је бенефит од пореске конкуренције, управо континуирана промена пореских стопа у свету, и да је треба посматрати као „фактор који подстиче привредни раст и бројне могућности за предузећа“ (Mitchell, 2004, стр. 10). У историји јавних финансија, забележене су бројне радикалне реформе законске стопе пореза на добит предузећа. Међутим, једна реформа, издваја се из много разлога. Пре више од четрдесет година, Маргарет Тачер (Margaret Thatcher), тадашња председница владе Велике Британије, покренула је оштру реформу пореског система ове земље, која је обухватала и редукцију законске стопе пореза на добит предузећа. Полазећи од става да је, пореска реформа промена културе земље, Маргарет Тачер је начинила велики искорак у пореској историји. Законска стопа пореза на добит предузећа снижена је са 52% на 32%, док је за мале ентитете ова стопа снижена са 42% на 25%. Резултати ове политике били су и више него оправдани. Сматра се да су и друге земље имале бенефите од снижених стопа ове пореске реформе. Најзначајнији позитиван ефекат за економску политику одразио се на повећање стопе привредног раста. Стварањем позитивног пословног окружења, умањена је евазија пореза. Сматра се да су високе стопе пореза на добит предузећа стварале интенцију код пореских обвезника да умањују свој порески терет кроз преузимање високоризичних пројеката који би им умањили наметнуту пореску обавезу. Ниске пореске стопе и порески подстицаји, створили су порески систем који је привлачнији компанијама, умањујући степен евазије и повећавајући профитабилност истих. То је, као последица профитабилних активности, повећало запосленост. У прилог томе сведоче и извештаји у којима је доказано да је реформа позитивно утицала на напредак читаве светске привреде (Mitchell, 2004).

С обзиром да је већина земаља законску стопу пореза на добит предузећа користила као алат у остваривању својих економских циљева, може се закључити да је снижавање пореских стопа, у много случајева, било праћено и позитивним карактеристикама

конкуренције. Те долазимо до још једног парадокса у домену пореза на добит предузећа. Сnižене пореске стопе, вођене пореском конкуренцијом, доводе до *економског раста и ефикасне пореске администрације у домену трошења ограничених пореских средстава*. На тај начин, доводе до стварања позитивне пореске климе за стране, али и домаће инвеститоре. У овом, најпростијем моделу пореске конкуренције, где једна земља (пионир) снизи своју законску стопу пореза на добит предузећа, а након тога и друге земље приступе снижавању својих законских стопа, могу се видети позитивни ефекти пореске конкуренције. Међутим, када пореска конкуренција постане континуирани процес, вођен смањењем законских пореских стопа, постаје упитно да ли и тада долази до повећања привредног раста у свим земљама. Неминовно је да ће одређена група земаља изаћи са одређеним бенефитима, али ће, велики број њих угрозити, не само своје пореске приходе, већ и привредни развој.

Стога, постоје и другачији ставови о утицају пореске конкуренције на привредни раст и запосленост (Mazeroу, 2010; York, 2018). Иако промовише привредни раст, пореска конкуренција има и негативне ефекте, те се теорија сусреће са подељеним мишљењима о пореској конкуренцији.

4.3. Штетна пореска конкуренција

Познати економиста Адам Смит, указао је на то да се конкуренција у свету јавних финансија може посматрати само са позитивног аспекта, јер, на неки начин, представља покретачку снагу економије. Те је у теорији јавних финансија, али и у свету креатора економске политике, прихваћен став да су високе пореске стопе неповољне за привредни раст (Gechert & Heimberger, 2022). Пореском конкуренцијом привлачили су се мобилни фактори производње, што је било оправдано, све док она није стварала негативне ефекте. Аналогно, пореска конкуренција је оцењена као модел који доприноси рационалном трошењу пореских прихода.

Међутим, негативни ефекти конкурентског понашања кулмулирали су 1990. године, када су земље чланице ОЕЦД-а идентификовале више од 40 „пореских рајева“. Штетна пореска конкуренција (енгл. *harmful tax competition*), постала је феномен све више вредан пажње академских кругова, уз истицање негативних реперкусија пореске конкуренције. Неправична пореска конкуренција производ је глобализације која је омогућила да предузећа послују у више од једне државе. Међународно пореско планирање омогућило је

предузећима да минимизирају порески терет и максимизирају свој профит (Sobotková, 2012, стр. 343). Имајући тенденцију да привуку што више предузећа, порески системи почињу да се „утркују“ за инвестицијама, угрожавајући пореске приходе суседних држава. У складу са тим, пореска конкуренција је добила другачију слику у свету пореске политике. Другим речима, постаје позната као неправичан и дисторзиван феномен за земље чланице ЕУ, ОЕЦД-а или друге организације. Тренд кретања законских пореских стопа, али и дијапазон пореских подстицаја, или пореских олакшица, које су омогућене у оквиру ЕУ, представља узнемиравајућу асиметрију. Посебно из разлога што би на нивоу једне овакве организације, требала да постоји и пореска сарадња. Постоји низ негативних ефеката пореске конкуренције, али се највећи могу поделити на оне ефекте који настају *на нивоу земље*, и ефекте који настају на међународном нивоу. Под првим ефектима подразумева се низак ниво прихода од пореза на добит предузећа. Последишно, долази до пада квантитета, али и квалитета јавних услуга које пружају органи. *Међународни ефекти*, огледају се у сељењу капитала и других фактора производње. Земље са високим пореским стопама постају угрожене од губитка инвеститора и затварања своје економије. Негативни ефекти пореске конкуренције, највидљивији су у оквиру организација међу којима је и ЕУ. С обзиром на значајну присутност пореске конкуренције у оквирима ове Заједнице, с једне стране и борбу за достизање одређеног нивоа хармонизације, с друге стране, ЕУ намеће одређена правила потенцијалним чланицама у погледу висине пореских стопа. На тај начин, долази до стварања још већег јаза између земаља које, из економских, или других разлога, не могу да ускладе своје пореске системе са конкурентним пореским системима ЕУ. Дискрепанце у пореским стопама, несумњиво стварају и прераспodelу националног дохотка и утичу на феномен сиромаштва.

Услед интенције да задрже фискални суверенитет, већина земаља у свету, поставила је јасну баријеру пореској хармонизацији. Тиме је наглашена и неправичност пореске конкуренције, за предузећа која послују у различитим државама. У пореској политици, данас је постало најзначајније поставити најповољније услове за пословање предузећа, што укључује и најнижу стопу пореза на добит. Таквом „неправичном“ конкуренцијом, земље које

за суседе имају „јакe пореске конкуренте“, не могу да примене никакве мере у борби са овим феноменом. Спречавање штетних последица неправичне конкуренције јасно продубљује разлику између развијених и неразвијених земаља. Наиме, „мање“ земље, неће бити у могућности да одрже ниске стопе пореза на добит предузећа у дугом временском периоду.

5. „Трка ка дну“ као рефлексија пренаглашене конкуренције

Као један од „иницијатора“ пореске конкуренције наводе се пореске основице које су, имплицитно, мобилне ван граница једне земље, што доводи до тенденције земаља да их континуирано привлаче. Наметање повољног пословног окружења и некооперативно понашање земаља у домену креирања пореске политике, иницирало је да земље као основни механизам у својој конкурентској борби користе законску пореску стопу. Пренаглашена конкуренција отворила је, проблем „трка ка дну“.

„Стопа пореза на добит предузећа у некој земљи је функција пореске стопе суседних конкурентских земаља“ (Heimberger, 2021, стр. 3). Другим речима, промене у законским пореским стопама у земљама које су географски повезане међусобно су условљене. Емпиријске анализе су доказале да пад законске стопе пореза на добит предузећа за 1% у конкурентским земљама, је у просеку повезан са падом пореске стопе одређене земље око 0,8% (Heimberger, 2021, стр. 12). Као најчешће коришћени алат пореске политике, законске стопе пореза на добит предузећа, омогућавају пореским обвезницима да бирају земљу у којој ће пословати (Devereux et al., 2008). Постоје два разлога због којих земља доноси одлуку да снизи своју законску пореску стопу:

1. *земља поставља законску пореску стопу на нижем нивоу, да би понудила нижу ефективну пореску стопу потенцијалним инвеститорима;*
2. *земља поставља законску стопу на нижем нивоу, да би компенzirала очекиване губитке пореске конкуренције (Teather, 2006, стр. 165).*

„Трка ка дну“, постала је један озбиљнијих проблема савремених пореских система. Неким ауторима, основни разлози овог феномена јесу привлачење производних ресурса и обесхрабрење њиховог одлива из земље, док се као стратегија, најчешће користи снижена законска стопа пореза на добит предузећа (Sokolovska, 2016). Континуирани пад просечне законске стопе пореза на добит предузећа у свету у последње четири деценије, указује децидно да се приоритети пореских политика значајно мењају. Такође, „циљеви пореских политика, све више постају део политичког одлучивања, који се не налази на националном, већ на наднационалном нивоу“ (Димитријевић, 2015, стр. 278). Стога се може закључити и да ће конкуренција бити условљена у зависности од политичких и институционалних фактора. Деструктивна пореска конкуренција иницирала је забрињавајуће кретање законских стопа пореза на добит предузећа у свету. Укупно 10 земља, снизило је законску стопу пореза на добит предузећа 2022. године и учинило просечну законску стопу пореза на добит предузећа у свету на нивоу од 23,37%.

Табела 7.Промене у законским стопама пореза на добит предузећа у ЕУ (у %)

	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.
1.			-6.2						-0.01					
2.	-4.5	-4.5		-3.5	-5		-5							
3.				-3	-2	-2		-3	-1	-1				
4.	-2				-2		-3							-0.5
5.	-13.3		1.3	-1.3	0.4			-8.9	-0.4	0.1	0.1			0.1
6.				-1	-1	-1	-1	-1						
7.	-4	-4	-3.5											
8.	-2.5	-2.5			-3	-3	-4		10	-11	-4		6	
9.							-2.5	-2.5						
10.	-1.4	-1			-0.4	-0.6			0.03		1.67		1.9	
11.	-15		0.32		-0.09	-0.23								
12.	-1		-2	-1				-5.9				-0.11		
13.	-1		-13		-5								2.5	
14.		-3	-3	-4										
15.		-9				4	-1	-3	5	-5				
16.		-7.1				-0.8			-1.01		0.21		0.42	-0.02
17.				-2	-0.1		3.8		-0.02	-0.68				
18.														
19.		-0.5			-3	-1.9	-4.1				-0.5			
20.					-9									
21.	-2		-1	-8										
22.		-2.2		-5.5			-1			2.5		2.5		
23.					-9									
24.							-2	-1	-1	-1		-2	-1	
25.		-4		-6									4	-1
26.					-3							-1.5		-4.5
27.								-1.7				-4.3		
	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.	2023.	Ниво промена	Број промена			
1.				-4.41		-4.58				-15.2	4			
2.										-22.5	5			
3.										-12	6			
4.	-1	-1.5								-10	6			
5.	0.1		0.1			-0.1			0.1	-21.7	13			
6.	-1									-6	6			
7.										-11.5	3			
8.	3				-1	-4		-2		-18	13			
9.	-2	-3								-10	4			
10.		-3.57	9.97	-9.97		-2.41	-3.61	-2.60		-12	13			
11.			-2							-17	5			
12.			-3.49	0.0064					-0.0064	-13.5	8			
13.										-16.5	4			
14.				5						-5	4			
15.										-9	6			
16.		0.02	-2.14	-1.07	-1.07				-0.04	-12.6	11			
17.			-9.78		-0.02					-8.8	7			
18.										0	0			
19.								0.8		-9.2	6			
20.									-1	-10	2			
21.										-11	3			
22.	-2			2						-3.7	7			
23.										-9	1			
24.			2							-6	7			
25.			-1							-8	5			
26.										-9	3			
27.				-0.6		-0.8				-7.4	4			

Напомена: 1-Белгија; 2- Бугарска; 3-Чешка; 4-Данска; 5-Немачка; 6-Естонија; 7-Ирска; 8-Грчка; 9-Шпанија; 10-Француска; 11-Хрватска; 12-Италија; 13-Кипар; 14-Летонија; 15-Литванија; 16-Луксембург; 17-Мађарска; 18-Малта; 19-Холандија; 20-Аустрија; 21-Пољска; 22-Португалија; 23-Румунија; 24-Словенија; 25-Словачка; 26-Финска; 27-Шведска.

На основу: Eurostat, European Statistics Search.

Просечна законска стопа пореза на добит предузећа 1980. године, процењена је на нивоу од 40,11%. Забрињавајући подаци су да просечна законска стопа пореза на добит предузећа бележи континуирани пад у периоду од 1980. до 2023. године. Додатно, поједине земље најавиле су снижење својих законских стопа пореза на добит предузећа у будућем периоду. Међу земљама света са највишим законским стопама пореза на добит предузећа углавном се налазе земље Африке и Северне Америке, док се у групацији првих 20 земља света са највишим стопама налазе само две земље Европе, Малта и Португалија. Са друге стране, Европа заузима водеће место према броју земаља које се налазе на листи земаља света са најнижим законским стопама пореза на добит предузећа. Просечна законска стопа пореза на добит предузећа најнижа је у Европи. ЕУ представља релевантан узорак за анализу „трке ка дну“, имајући у виду да се ради о Заједници, где изостаје координација у висини законских пореских стопа. У Табели 7 је приказано кретање законских стопа пореза на добит предузећа у земљама ЕУ, у периоду од 2000 до 2023. године. Табела 7 приказује промене законских пореских стопа, позитивне и негативне. Бугарска, децидно, представља земљу са највећим смањењем своје законске пореске стопе у анализираном периоду (-22,5%). Такође, Немачка и Кипар, јесу земље носиоци политика којима се значајно редуковала, већ ниска законска пореска стопа у анализираном периоду. Земља са најмањим смањењем своје законске стопе пореза на добит предузећа је Малта, која није имала ни једну промену законске стопе пореза на добит предузећа у анализираном периоду. Највећи број промена забележен је у Грчкој и Француској, док је, искључујући Малту, најмањи број промена спровела Румунија. Промене у законским пореским стопама биле су највеће у периоду од 2000 до 2008. године.

У циљу доношења бољег закључка о кретању пореских стопа, путем одговарајућих алата спроведена је анализа груписања или кластер анализа⁷⁵ и дефинисане су групе анализираних земаља са сличним карактеристикама. На основу дендрограма дат је графички приказ груписања земаља у одређене групе. Карактеристике и основне дескриптивне статистике сва три кластера приказане су у Табели 8. Кластер анализа обухвата анализу 27 земаља ЕУ. Анализиране варијабле су приходи од пореза на добит предузећа (% БДП) и законске стопе пореза на добит предузећа, у периоду од 2000 до 2022. године. За израчунавање удаљености података коришћена је *Squared Euclidean Distance* мера удаљености. *Ward* хијерархијски метод дефинисао је три кластера.

⁷⁵ Кластер анализа је метода мултиваријационе статистичке анализе која даје могућност груписања сличних објеката. Више о томе: Јеремић, В. (2012). Статистички модел ефикасности заснован на Ивановићевом одстојању. Универзитет у Београду.

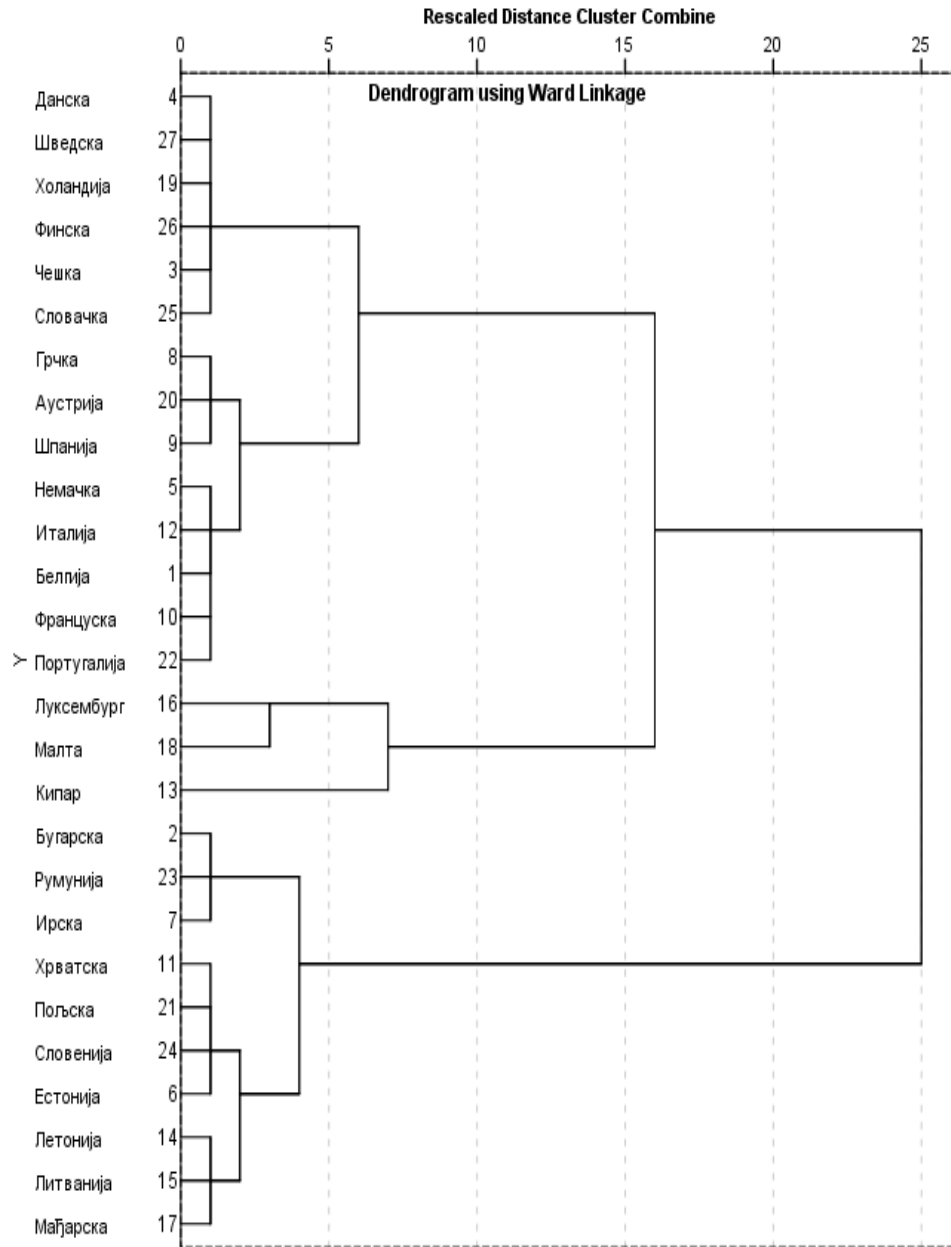
Табела 8. Дескриптивна статистика законске стопе и прихода од пореза на добит предузећа у ЕУ према групама

	<i>Кластер 1 (n=14)</i>	<i>Кластер 2 (n=10)</i>	<i>Кластер 3 (n=3)</i>
<i>Законска стопа 2000</i>	35.65±6.30	26.61±4.56	33.83±4.36
<i>Законска стопа 2001</i>	34.20±4.19	24.06±3.16	33.50±4.92
<i>Законска стопа 2002</i>	33.47±4.51	22.01±4.30	31.13±3.55
<i>Законска стопа 2003</i>	32.98±3.99	21.29±4.86	26.80±10.47
<i>Законска стопа 2004</i>	31.78±5.15	19.44±4.53	26.80±10.47
<i>Законска стопа 2005</i>	30.21±5.49	17.92±4.11	25.13±13.30
<i>Законска стопа 2006</i>	29.67±5.55	18.20±3.83	24.86±13.15
<i>Законска стопа 2007</i>	28.63±5.74	17.68±4.25	24.86±13.15
<i>Законска стопа 2008</i>	27.18±4.43	17.18±4.18	24.86±13.15
<i>Законска стопа 2009</i>	27.68±4.96	17.57±3.98	24.53±12.98
<i>Законска стопа 2010</i>	27.00±4.73	16.91±3.78	24.53±12.98
<i>Законска стопа 2011</i>	26.81±5.26	16.91±3.78	24.60±13.01
<i>Законска стопа 2012</i>	26.87±5.41	16.71±3.65	24.60±13.01
<i>Законска стопа 2013</i>	27.42±5.15	16.61±3.63	25.57±11.68
<i>Законска стопа 2014</i>	26.99±5.56	16.61±3.63	25.56±11.68
<i>Законска стопа 2015</i>	26.86±5.47	16.51±3.50	25.56±11.68
<i>Законска стопа 2016</i>	26.28±5.06	16.51±3.50	25.57±11.68
<i>Законска стопа 2017</i>	26.68±6.68	15.53±3.54	24.86±11.41
<i>Законска стопа 2018</i>	25.80±4.69	16.03±3.80	24.50±11.32
<i>Законска стопа 2019</i>	25.68±4.68	16.03±3.80	24.14±11.27
<i>Законска стопа 2020</i>	24.89±4.13	16.03±3.80	24.14±11.27
<i>Законска стопа 2021</i>	24.57±3.80	16.03±3.80	24.14±11.27
<i>Законска стопа 2022</i>	24.30±3.74	16.03±3.80	24.14±11.27
<i>Законска стопа 2023</i>	24.24±3.74	16.03±3.80	24.13±11.26
<i>Порез на добит предузећа 2000</i>	3.26±0.90	2.10±1.19	5.33±1.65
<i>Порез на добит предузећа 2001</i>	3.01±0.64	2.08±1.28	5.33±1.84
<i>Порез на добит предузећа 2002</i>	2.85±0.71	2.15±1.04	5.56±2.10
<i>Порез на добит предузећа 2003</i>	2.65±0.61	2.13±0.75	5.03±1.87
<i>Порез на добит предузећа 2004</i>	2.83±0.56	2.21±0.65	4.13±1.27
<i>Порез на добит предузећа 2005</i>	3.03±0.58	2.29±0.51	4.56±1.09
<i>Порез на добит предузећа 2006</i>	3.18±0.59	2.63±0.60	4.63±0.46
<i>Порез на добит предузећа 2007</i>	3.31±0.64	2.78±0.51	5.80±0.43
<i>Порез на добит предузећа 2008</i>	2.95±0.49	2.65±0.40	5.73±0.70
<i>Порез на добит предузећа 2009</i>	2.28±0.43	2.04±0.30	5.66±0.32
<i>Порез на добит предузећа 2010</i>	2.42±0.39	1.63±0.49	5.50±0.10
<i>Порез на добит предузећа 2011</i>	2.47±0.41	1.66±0.52	5.43±0.70
<i>Порез на добит предузећа 2012</i>	2.37±0.49	1.66±0.38	5.43±0.46
<i>Порез на добит предузећа 2013</i>	2.52±0.55	1.72±0.38	5.66±1.04
<i>Порез на добит предузећа 2014</i>	2.55±0.47	1.75±0.33	5.46±1.20
<i>Порез на добит предузећа 2015</i>	2.69±0.50	1.9±0.38	5.30±0.95
<i>Порез на добит предузећа 2016</i>	2.80±0.49	2.00±0.38	5.36±0.90
<i>Порез на добит предузећа 2017</i>	2.91±0.59	1.95±0.41	5.63±0.56
<i>Порез на добит предузећа 2018</i>	2.93±0.61	1.96±0.60	5.86±0.40
<i>Порез на добит предузећа 2019</i>	2.84±0.57	1.87±0.78	5.73±0.23
<i>Порез на добит предузећа 2020</i>	2.56±0.55	1.91±0.68	5.03±0.58
<i>Порез на добит предузећа 2021</i>	3.07±0.70	2.16±0.79	5.26±0.86
<i>Порез на добит предузећа 2022</i>	3.40±0.62	2.50±1.02	5.10±0.86

На основу: Eurostat, European Statistics Search.

Кластер 1 се састоји од следећих земаља: Данска, Шведска, Холандија, Финска, Чешку, Словачка, Грчка, Аустрија, Шпанија, Немачка, Италија, Белгија, Француска и Португалија. Кластер 2 се састоји од три земље: Луксембург, Малта и Кипар. Други кластер

подразумева земље са најнижим законским стопама пореза на добит предузећа и најнижим приходима од пореза на добит предузећа. Кластер 3 чине земље ЕУ са највишим приходима од пореза на добит предузећа и релативно високим пореским стопама.



Слика 20. Хијерархијско груписање земаља ЕУ према висини пореских стопа и прихода од пореза на добит предузећа

На основу: Eurostat, European Statistics Search.

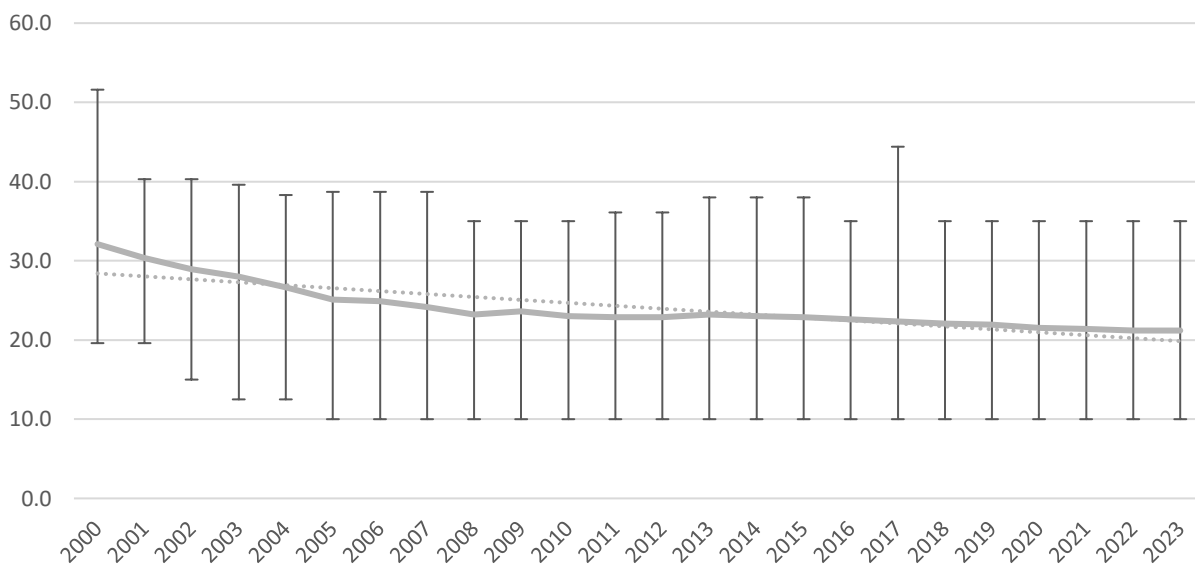
На основу дескриптивне статистике приказане у Табели 8 и Сликe 20, може се закључити да земље које имају релативно високе законске стопе имају високе приходе од пореза на добит предузећа, те да висина законске стопе може да има позитивну фискалну импликацију на приход.

5.1. Конвергентни трендови пореских стопа у земљама Европске уније

Гледајући кроз историју, већина земаља је након увођења пореза на добит предузећа, приступила повећању своје законске пореске стопе.⁷⁶ Тадашњи циљ креатора пореске политике, био је прикупити што веће пореске приходе. У последње три деценије, дошло је до значајних реформи пореза на добит предузећа.

Законске стопе су пале са просечних 35% раних 1990-их на 23,7% до краја 1990-их. Пад законских пореских стопа је континуиран, што додатно забрињава креаторе пореских политика. Већина земаља суочава се са сличним проблемима. Алармантна ситуација је и у земљама ЕУ, где су просечне законске стопе од 27,9% почетком 2003. године, пале на 21,16% у 2019. години. Након кризе, изазване пандемијом корона вируса, овај пад је настављен. Циљ пореза на добит предузећа се, децидно, променио. Другим речима, циљ креатора пореске политике није више прикупити што веће пореске приходе, већ се проширио и на друге нефискалне циљеве, које је могуће реализовати ефектима пореза на добит предузећа. Данас, мали број земаља у свету законску стопу пореза на добит предузећа поставља на нивоу већем од 35% (према последњим подацима (2023.) просек износи 21,2%). Децидно, кретање стопе пореза на добит предузећа имало је тенденцију пада у последњих двадесет година. На Слици 21 је приказано кретање просечне законске стопе пореза на добит предузећа у земљама чланицама ЕУ. Просечна законска стопа пореза на добит предузећа у земљама чланицама ЕУ износила је 31,9% (2000.) што указује на смањење за 10,7% у сукцесији периода од 2000 до 2023. године. Највећа разлика између земаља у кретању законске пореске стопе постојала је 2017. године, када је највишу стопу примењивала Француска (44%), док су знатно нижу стопу (10%) примењивале Чешка и Мађарска.

⁷⁶ САД су, приликом увођења пореза на добит предузећа у свој порески систем, 1909. године, дефинисале законску пореску стопу на 1% за све ентитете чија добит прелази 5000\$. Законска стопа пореза на добит предузећа значајно је повећана 1969. године, на 52,8%. Тада је отворена дебата о оптималном нивоу законске стопе пореза на добит предузећа.



Слика 21.Тренд кретања законске стопе пореза на добит предузећа земљама ЕУ (у %)

Извор: European Commission, Taxation trends in the European Union, 2023.

Забрињавајући континуирани пад законске пореске стопе у овим земљама отворио је бројне проблеме и на терену политике хармонизације пореских прописа ЕУ. Имајући у виду да разлике у законским стопама умногоме нарушавају економску активност у ЕУ и да долази до продубљивања сукоба између националних пореских политика, Европска комисија покренула је неколико иницијатива у циљу координације законских пореских стопа. Међутим, велики број држава чланица ЕУ није прихватио усаглашавање овог, најзначајнијег, пореског инструмента.

Табела 9 показује да су стопе пореза на добит предузећа имале тенденцију пада. Посматрајући период који обухвата више од две деценије, највиша законска стопа пореза на добит предузећа примењивала се у Немачкој (51,60%, 2000. године). Просечна вредност ове стопе у посматраном временском периоду износила је 33,25%. Најнижа законска стопа пореза на добит предузећа у ЕУ примењивала се у Бугарској (10%, 2007-2023. године) и на Кипру (10%, 2005-2012. године). Најнижа средња вредност кретања законских пореских стопа утврђена је у Бугарској (13,43%), док је највиша средња вредност законских пореских стопа утврђена на Малти (35%). Према последњим подацима, најнижу законску стопу пореза на добит предузећа примењује Бугарска (9%), док највишу законску стопу примењује Португалија (31,5%).

Табела 9.Дескриптивна статистика законске стопе у ЕУ у периоду од 2000 до 2023. године

Земља	Белгија	Бугарска	Чешка	Данска	Немачка	Естонија
Минимум	25	10	19	22	29,40	20
Максимум	40,20	32,50	31	32	51,60	26
Средња вредност	32,90	13,64	22,20	25,29	33,25	21,87
Стандардна девијација	4,42	6,68	4,72	3,22	5,67	2,29
Земља	Ирска	Грчка	Шпанија	Француска	Хрватска	Италија
Минимум	12,50	20	25	25,80	18	27,80
Максимум	24,00	40	35	44,40	35	41,30
Средња вредност	13,43	28,35	29,81	34,72	20,07	32,75
Стандардна девијација	2,79	5,60	4,08	3,90	3,31	4,61
Земља	Кипар	Летонија	Литванија	Луксембург	Мађарска	Малта
Минимум	10	15	15	24,90	10,80	35
Максимум	29	25	24	37,50	21,30	35
Средња вредност	13,85	17,54	16,25	28,94	17,28	35
Стандардна девијација	5,79	3,36	2,75	3,29	4,37	0,00
Земља	Холандија	Аустрија	Пољска	Португалија	Румунија	Словенија
Минимум	25	24	19	26,50	16	17
Максимум	35	34	30	35,20	25	25
Средња вредност	27,63	26,83	20,54	30,35	17,87	20,83
Стандардна девијација	4,01	3,76	3,55	2,53	3,73	3,08
Земља	Словачка	Финска	Шведска			
Минимум	19	20	20,60			
Максимум	29	29	28			
Средња вредност	21,45	24	24,74			
Стандардна девијација	2,93	3,69	3,12			

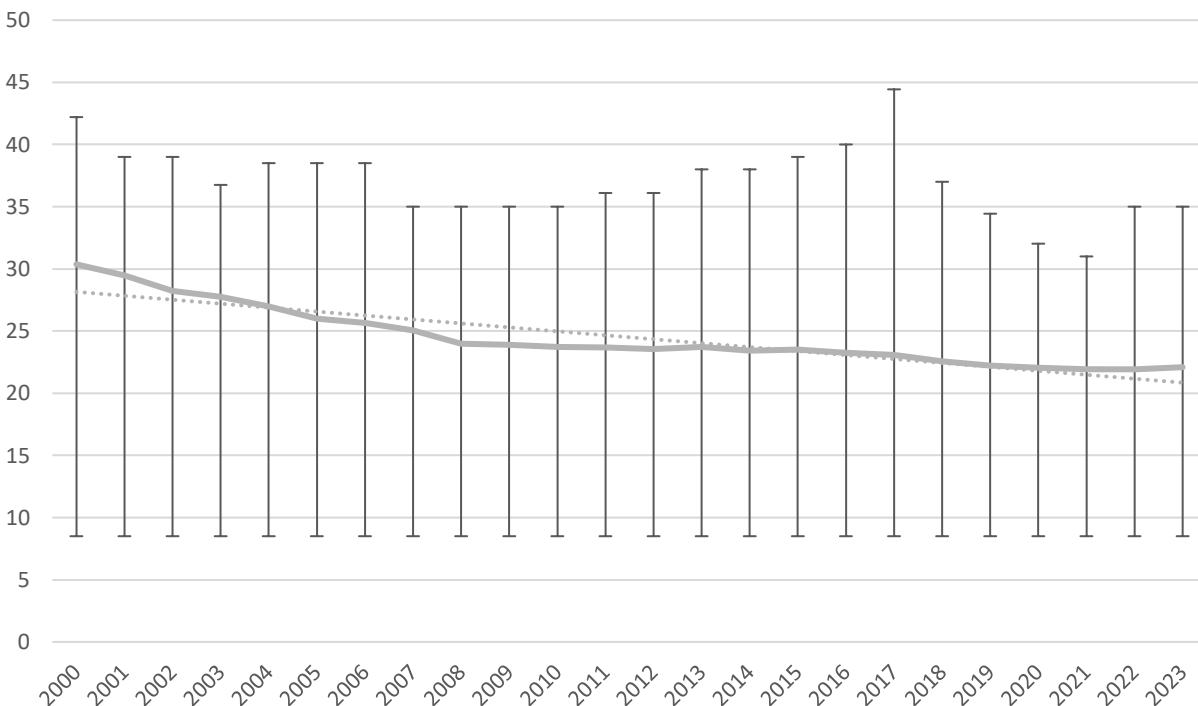
Напомена: Процене су засноване на годишњим подацима.

На основу: *European Commission, Taxation trends in the European Union*

5.2.Емпиријска истраживања о променама пореских стопа у земљама ОЕЦД-а

У земљама чланицама ОЕЦД-а, просечна законска стопа пореза на добит предузећа 1981. године била је на нивоу од 47,4%. Према последњим подацима просечна стопа пореза на добит предузећа износи 20,5% (2023.). Слика 22 указује на тенденцију опадања законске стопе у посматраном временском периоду. Имајући у виду да су земље чланице ОЕЦД-а током последњих тридесет година спровеле значајне структурне реформе у домену својих пореских система, не чуди последњи податак о нивоу просечне законске стопе пореза на добит предузећа. Наиме, највише стопе које су се током 1980-их кретале у већини земаља изнад 40%, након континуираних реформи су снижене. Генерални секретар ОЕЦД-а указао је из тог разлога, на повећање пореске конкуренције и отворио питање основног узрока

снижавања пореских стопа у свим земљама (Houlder, 2017). Иако представља велики изазов за већину земаља, снижавање пореских стопа постало је императив за већину земаља.



Слика 22.Тренд кретања законске стопе пореза на добит предузећа земљама ОЕЦД-а (у %)

Извор: OECD.Stat, Statutory corporate income tax rate

На основу емпиријских истраживања, утврђено је да је еволуција пореских система највише одређена пореском конкуренцијом, у последњих четрдесет година. Већина земаља приступала је снижавању стопа пореза на добит предузећа у складу са наметнутим понашањем, а у циљу опстанка на међународном тржишту.⁷⁷

Глобализација је имала значајан утицај на порез на добит предузећа и кретање законских пореских стопа (Bretschger & Hettich, 2005; Olney, 2013). Значајно, стопа пореза добит предузећа у земљама чланицама ОЕЦД-а почела је да опада после 2000. године. Просечна законска стопа пореза на добит предузећа 2000. године износила је 30,36%, док је, према последњим подацима, ова стопа износи 22,09% (2023.). Највећа разлика између

⁷⁷ Већина земаља у свету, са интенцијом стварања повољног пословног окружења за инвестиције, најавила је смањење законских пореских стопа којима су друге земље, имплицитно, морале да се прилагођавају. Таква политика „подешавања“ пореских стопа, добила је екстензиван карактер са глобализацијом и повећаном мобилношћу капитала.

земаља уочава се 2017. године, када је највишу стопу пореза на добит предузећа примењивала Француска (44%), док је најнижу стопу примењивала Швајцарска (8,5%).

Табела 10. Дескриптивна статистика законске стопе ОЕЦД-а у периоду од 2000 до 2023. године

<i>Земља</i>	<i>Аустралија</i>	<i>Аустрија</i>	<i>Белгија</i>	<i>Канада</i>	<i>Чиле</i>	<i>Колумбија</i>
Минимум	30	24	25	15	15	31
Максимум	34	34	39	29,12	27	40
Средња вредност	30,16	26,83	32,08	18,70	20,68	35,26
Стандардна девијација	0,81	3,76	4,04	4,65	4,55	2,63
<i>Земља</i>	<i>Костарика</i>	<i>Чешка</i>	<i>Данска</i>	<i>Естонија</i>	<i>Финска</i>	Француска
Минимум	30	19	22	20	20	25,83
Максимум	30	31	32	26	29	44,43
Средња вредност	30	22,20	25,29	21,91	24	34,73
Стандардна девијација	0,00	4,72	3,22	2,35	3,69	3,90
<i>Земља</i>	<i>Немачка</i>	<i>Грчка</i>	Мађарска	<i>Исланд</i>	<i>Ирска</i>	<i>Израел</i>
Минимум	15,83	20	9	15	12,50	23
Максимум	42,20	40	20	30	24	37
Средња вредност	20,06	27,68	15,72	19,83	13,43	28,77
Стандардна девијација	5,84	5,59	4,52	3,47	2,79	5,00
<i>Земља</i>	<i>Италија</i>	<i>Јапан</i>	<i>Кореја</i>	<i>Летонија</i>	<i>Литванија</i>	<i>Луксембург</i>
Минимум	24	23,20	22	15	15	18,19
Максимум	37	30	28	25	24	31,20
Средња вредност	28,77	27,07	24,33	17,54	16,25	22,11
Стандардна девијација	4,39	3,24	2,09	3,36	2,75	3,35
<i>Земља</i>	<i>Мексико</i>	<i>Холандија</i>	<i>Нови Зеланд</i>	<i>Норвешка</i>	<i>Пољска</i>	<i>Португалија</i>
Минимум	28	25	28	22	19	25
Максимум	35	35	33	28	30	32
Средња вредност	30,62	27,63	29,91	25,98	20,54	28,33
Стандардна девијација	2,12	4,01	2,32	2,57	3,55	2,44
<i>Земља</i>	<i>Словачка</i>	<i>Словенија</i>	<i>Шпанија</i>	<i>Шведска</i>	<i>Швајцарска</i>	<i>Турска</i>
Минимум	19	17	25	20,60	8,50	20
Максимум	29	25	35	28	8,50	33
Средња вредност	21,45	20,83	29,81	24,74	8,50	23,79
Стандардна девијација	2,93	3,08	4,08	3,12	0,00	5,11
<i>Земља</i>	Велика Британија			Уједињене нације		
Минимум	19			21		
Максимум	30			35		
Средња вредност	24,87			31,50		
Стандардна девијација	4,73			6,19		

Напомена: Процене су засноване на годишњим подацима.

Извор: Калкулација аутора на основу OECD.Stat, Statutory corporate income tax rate

Дебата о пореским реформама које базирају на смањењу законских стопа, наметнула је нови изазов теоретичарима. Иако постоје индиције да ће земље наставити са вођењем ове политике, последице кризе изазивају забринутост, првенствено због све већих буџетских дефицита. Ескалација јавног задуживања поставила је пред теоретичарима капициозно питање, да ли би ова тенденција кретања пореских стопа обезбедила довољан ниво пореских прихода?

Земље чланице ОЕЦД-а, несумњиво представљају групацију земаља са диференцираним законским стопама пореза на добит предузећа. У сукцесији периода од 2000 до 2023. године, најнижа законска стопа пореза на добит предузећа забележена је у Швајцарској (8,5%, у посматраном периоду). У поређењу са другим земљама чланицама ОЕЦД-а, швајцарски порески систем делује правним лицима веома повољно. Међутим, Швајцарска се састоји од 26 кантона, те се на федерални ниво опорезивања, додаје порез који се плаћа на нивоу кантона. Стога, ефективна стопа пореза на добит предузећа може бити знатно виша. Оваква констатација, не чини Швајцарску као земљу са најнижом стопом пореза на добит предузећа у домену ОЕЦД-а. Земља са најнижом законском стопом пореза на добит предузећа је Мађарска (9%, 2017-2023. године). Мађарска је у посматраном временском периоду забележила просечну законску стопу од 15,72%. Законска стопа пореза на добит предузећа на нивоу од 9% постављена је 2017. године.⁷⁸ Овако „рекордно“ ниску законску стопу, Мађарска је одржала до данас. Највиша стопа пореза на добит предузећа забележена је Француској (44,43%, 2017. године). Политика континуираног опадања ове стопе почиње од 2017. године и приписује се председнику Макрону (Emmanuel Macron). Тако се, са тенденцијом смањења законске стопе пореза на добит предузећа, Француска приближила просечној стопи пореза на добит предузећа земаља ОЕЦД-а. Просечна вредност законске пореске стопе у анализираном периоду износила је 31,73%. Данас, законска стопа пореза на добит предузећа у Француској износи 25,83%.

5.3. Нужност реформе пореске стопе у Републици Србији: правци и модалитети

Законска стопа пореза на добит предузећа, дефинисана Законом о порезу на добит правних лица (у даљем тексту: ЗПДПЛ), износила је 14% и примењивала се од 2002. године. Од дефинисања те стопе, до данас, законска стопа пореза на добит предузећа била је предмет реформи три пута (2004; 2005; 2013). Минимална вредност законске стопе пореза на добит предузећа у РС износила је 10%, док је максимална вредност износила 15%. Данас се примењује законска стопа на нивоу од 15%.

Последња измена, или повећање стопе са 10% на 15%⁷⁹, била је резултат бројних злоупотреба али и тенденција обезбеђења већих пореских прихода. У том тренутку, РС се налазила међу земљама са најнижом законском стопом у Европи. Реформа у смеру

⁷⁸ Законска стопа пореза на добит предузећа износила је 50% 1989. године.

⁷⁹ Измењена чланом 39. ЗПДПЛ, „(Службени гласник РС, бр. 25/2001, ..., 47/2013“).

повећања законске пореске стопе, резултат је недовољне развијености земље, и немогућности да поднесе притисак смањења пореских прихода по основу пореза на добит предузећа. Иако су порези на потрошњу, међу којима порез на додату вредност има доминантно учешће, елементарни инструмент финансирања јавних расхода у РС данас, о њиховој издашности се тада није могло говорити. Наиме, претходне, идејне претече пореза на додату вредност, стварале су могућности за бројне преваре и евазију пореза на потрошњу. Такође, процењено је да ће са повећањем, законска стопа пореза на добит предузећа, бити и даље испод просечне законске стопе ЕУ (Randelović, 2013).

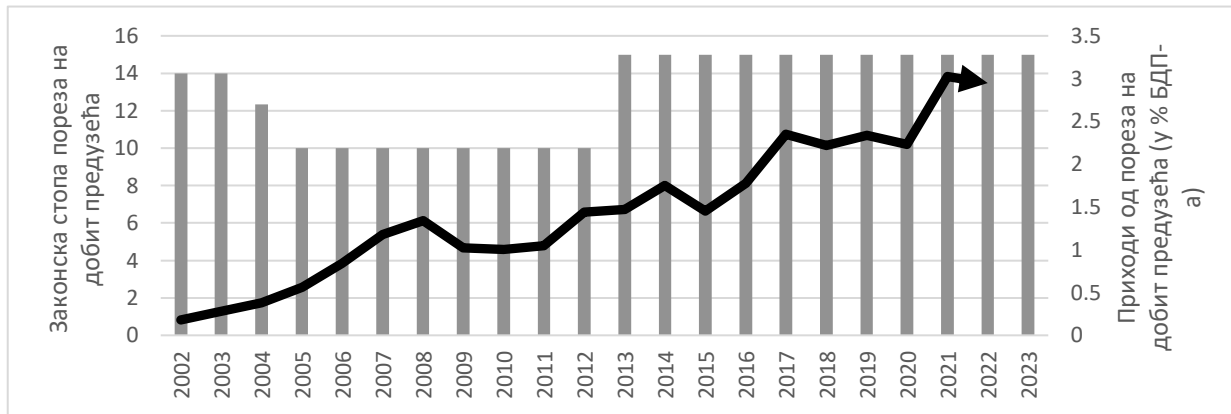
Реформе пореског система које су спроведене почком двадесет првог века, имале су јасно уочљива успоравања привредног раста и отвориле су велики број дилема. Додатно, означиле су РС као неефикасан тржишни систем (Стојановић, 2000). Зашто се РС нашла међу земљама које нису приступиле снижавању пореске стопе? Одговор на ово питање проналази се управо у недовољној ефикасности тржишног система у том периоду. Међутим, ни спроведене реформе нису дале жељене резултате. Стране директне инвестиције, као значајна детерминанта привредног развоја, нису деловале позитивно на привредни раст. Другим речима, било је потребно дејство фактора који би омогућили да стране директне инвестиције испоље своје позитивне ефекте. У случају РС, изостала је развијеност финансијских тржишта. Но, иако резултати показују да спроведене реформе нису дале задовољавајуће резултате, не може се са сигурношћу закључити да би смањење законске стопе пореза на добит предузећа била ефикаснија алтернатива. Иако је повећала своју законску пореску стопу, РС је у свом пореском систему активно примењивала механизам пореских олакшица. Анализе показују да су подстицаји и олакшице дефинисали ефективну стопу пореза на добит предузећа на нивоу око 5% (Širovac et al., 2013, стр. 78). Повећање законске стопе пореза на добит предузећа десило се након финансијске кризе из 2008. године. Након кризе, привреди РС била су потребна значајна финансијска средства у циљу превазилажења њених последица. Имајући у виду да се ради о земљи у развоју, није се могло очекивати да ће РС покренути своју „борбу“ раме уз раме са земљама чланицама ЕУ. Политика снижења законске пореске стопе, не само да је била тешко остварива, већ се о њој веома мало и дискутовало. Реформе су имале за циљ повећање ефикасности пореза. „Основа Програма опоравка Владе РС било је повећање приходне и смањење расходне стране буџета“ (Роровић, 2004). Други циљ, повећање ефикасности, подразумевао је изградњу пореског система у коме ће доћи до смањења евазије пореза и који ће се, у будућем временском периоду, координисати са међународним пореским законодавством. У циљу

смањења законите и незаконите евазије пореза, 2013. године, усвојен је „Правилник о трансферним ценама и методама које се по принципу „ван дохвата руке“ примењују код утврђивања цене трансакција међу повезаним лицима“⁸⁰. Такође, усвојен је и „Правилник о листи јурисдикција са преференцијалним пореским системом“, којим је отпочела примена виших стопа за „црну листу“ земаља. Одређене земље, порески рајеви, које су се нашле на овој листи, биле су основ плаћања више стопе пореза на добит предузећа.

Већина теоретичара је сагласна да је пореска клима део такозваних „12 заповести“ за привлачење страних директних инвестиција (Стојановић, 2000). Инструменти пореске политике и јесу најчешће коришћени за привлачење капитала у земљама у развоју, у поређењу са развијеним земљама, које се више ослањају на субвенције. Међутим, снижење законске пореске стопе, и данас представља отворено питање за РС. Данас је РС, „тешко погођена кризом еврозоне“ и фискална консолидација је неопходан услов за опоравак (Bartlett, 2019, стр. 161). Но, да ли би снижена законска стопа пореза на добит предузећа била релевантан инструмент у решавању њених проблема? Теоријске, али и емпиријске анализе, указале су на то да снижење законске пореске стопе испод „одређеног“ нивоа, неће имати очекивани ефекат на привлачење капитала. Другим речима, неће деловати позитивно. Процењено је да значајније смањење законске стопе испод 15%, неће имати позитиван утицај на прилив страних директних инвестиција (Randelović, 2013, стр. 65). Експлицитно, ове ставове не би требало прихватити без резерве, имајући у виду да и други фактори могу умногоме да утичу на овакав закључак.

Према последњим подацима, у РС приходи од пореза на добит предузећа чине 2,9 % БДП-а, док је овај проценат у ЕУ на нивоу од 3,2%. Просечна стопа у ЕУ износи 21,2%, док је законска стопа у РС 15%. Иако је у последњих неколико година забележен раст прихода од пореза на добит предузећа у РС, о реформама је нужно говорити. Интересантно је да је 2013. године, Словачка, такође, приступила повећању своје законске стопе са 19% на 23%. Међутим, у периоду који је уследио, Словачка је снижавала своју законску стопу која данас износи 21%. Такође, о ефектима снижене законске стопе, не може се говорити без целокупне слике овог пореског облика. Порески подстицаји, као значајан елемент пореза на добит предузећа, могу учинити да наплата прихода од пореза на добит предузећа буде неефикасна, а ефективна пореска стопа на изузетно ниском нивоу.

⁸⁰ Више о томе у Правилнику, („Службени гласник РС, бр. 61/2013, 8/2014, 94/2019 и 95/2021“).



Слика 23. Кретање прихода од пореза на добит предузећа у БДП-у и законске пореске стопе (у%)

Извор: *Taxation Trends Report (European Commission, 2023)*

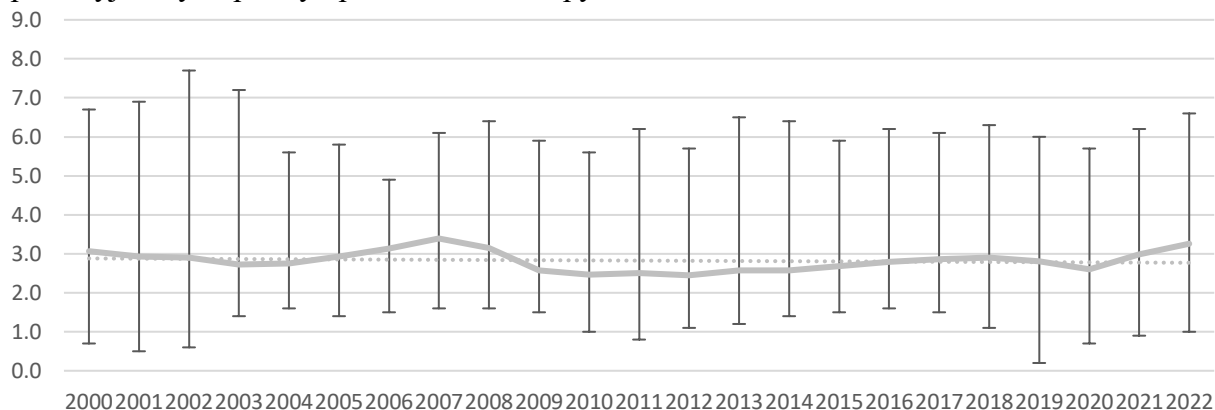
6. Парадокс „трке ка дну“

Поставља се питање колико анализирани тренд кретања законске стопе пореза на добит предузећа доприноси смањењу пореских прихода и колики су губици по основу снижавања. Занимљиво је да сам процес утврђивања висине пореског оптерећења подразумева емпиријско сагледавање кретања пореских прихода. Уколико би приходи од пореза на добит предузећа опадали, то би, експлицитно значило да је законска стопа пореза на добит предузећа постављена на веома ниском нивоу. Међутим, у домену пореза на добит предузећа појављује се парадокс. Континуирано долази до опадања стопа пореза на добит предузећа, док приходи од пореза на добит предузећа остају стабилни или показују тенденцију раста. Збуњујући трендови у кретању законске стопе пореза на добит предузећа која је све нижа, и растућих прихода, постали су све актуелнија тема у јавним финансијама (Nicodeme et al., 2018).

6.1. Трендови у приходима као резултат промена стопа пореза на добит

Законске стопе пореза на добит предузећа имају тенденцију пада од раних 1980-их, док приходи од пореза на добит предузећа показују стабилан тренд кретања (Nicodeme et al., 2018). Упркос опадајућим трендовима кретања законских пореских стопа, просечни приходи од пореза на добит предузећа показивали су стабилан тренд у сукцесији периода.

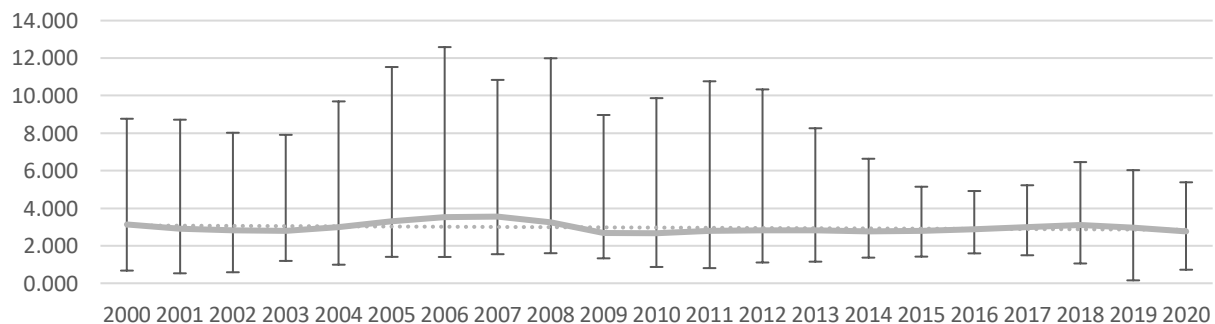
На Сликама 24 и 25 је дато кретање просечних прихода од пореза на добит предузећа у земљама чланицама ЕУ и земљама ОЕЦД-а (енгл. *CIT-to-GDP ratio*), респективно. Тренд опадања просечних прихода од пореза на добит предузећа у земљама чланицама ЕУ, уочава се у периоду и након Велике економске кризе (2007-2009. године). Имајући у виду да је тада забележен значајан пад економских активности, податак о оваквом кретању просечних прихода од пореза на добит предузећа је био очекиван. Благи тренд опадања прихода примећује се у периоду кризе изазване вирусом Ковид-19, 2019. године.



Слика 24.Кретање просечних прихода од пореза на добит предузећа у ЕУ(% БДП)

На основу: Eurostat, European Statistics Search.

Такође, уочава се минимална и максимална вредност прихода од пореза на добит предузећа у анализираном периоду. Може се закључити да су највеће разлике у приходима између земаља постојале 2002. године, када је највише прихода остварио Кипар (5,5%) , док је најмање прихода остварила Литванија (0,6%). Релативно слична ситуација уочава се и у земљама чланицама ОЕЦД-а. Опадајући тренд прихода од пореза на добит предузећа уочава се само у периоду за време Велике економске кризе.



Слика 25.Кретање просечних прихода од пореза на добит предузећа у земљама ОЕЦД (% БДП)

На основу: OECD.Stat, Revenue Statistics – OECD Countries.

Упркос пореској конкуренцији, на сликама се децидно уочава стабилан или растући тренд кретања прихода од пореза на добит предузећа. Интересантан је период кризе изазване корона вирусом. У периоду трајања и након трајања кризе, у земљама чланицама ЕУ просечни приходи од пореза на добит предузећа имали су тенденцију раста. У земљама чланицама ОЕЦД-а, просечни приходи су у истом периоду забележили тенденцију благог пада. Највећа разлика између земаља може се уочити 2006. године, када је Норвешка остварила највише прихода (12,6%), док је Естонија остварила најмање (1,4%). Може се закључити да се разлике у кретању прихода између земаља чланица ОЕЦД-а, смањују. Разлике између земаља чланица ЕУ биле су најмање у периоду од 2004. до 2006. године. Међутим, дискрепанца између земаља се након тог периода није значајно умањила у домену прикупљених пореских прихода.

6.2. Асиметрија у кретању пореских стопа и прихода од пореза на добит предузећа

Приходи од пореза на добит предузећа су, за разлику од кретања законских пореских стопа, у последње четири деценије показивали, углавном, тенденцију раста. Стога се, велики број аутора у јавним финансијама бавио збуњујућом комбинацијом опадања законских пореских стопа и све већим приходима од пореза на добит предузећа (Gropp & Kostial, 2000; Clausing, 2007; Alinaghi & Reed, 2016; Nicodeme et al., 2018; Alinaghi & Reed, 2021).

Термин парадокс прикупљања (енгл. *“the paradox of collection”* или *„tax rate – revenue puzzle“*), први пут је употребљен у радовима Албија (Albi, 2010). Наведени аутор је парадокс објаснио кроз чињеницу да су тадашње фискалне реформе имале за последицу две, у потпуности супротне мере: ширење основе пореза на добит предузећа и снижење законске пореске стопе. Спровођењем таквих мера већина земаља имала је исти резултат – раст прихода од пореза на добит предузећа. Лансирањем овог феномена у академске кругове, дошло је до стварања једне велике загонетке, па је преглед прихода од пореза на добит предузећа био анализиран од стране многих аутора. Неки аутори долазили су до закључка да је профитабилност финансијског сектора допринела развоју овог феномена (Devereux et al., 2004). Међутим, не може се очекивати да је оваквом тренду пореских прихода у свету допринео мали

број фактора, те се у шестом делу докторске дисертације, детаљно разматрају потенцијалне детерминанте прихода од пореза на добит предузећа.



Напомена: П-приходи од пореза на добит предузећа; С-законска стопа пореза на добит предузећа

Слика 26. Дијаграми распршености за земље ЕУ

На основу: *European Commission (2023)*

У овом делу сагледава се само однос између законске стопе и прихода. Кретање прихода од пореза на добит предузећа је и поред оштрих редукција законских пореских стопа остало стабилно или је у појединим анализираним земљама показало тенденцију раста. Асиметрија у кретању пореских стопа и прихода од пореза на добит предузећа у ЕУ приказана је на Слици 26. У земљама чланицама ЕУ уочавају се дивергентни трендови у кретању законских пореских стопа и прихода од пореза на добит предузећа у периоду од 2000 до 2022. године. У земљама чланицама ЕУ, такође се уочавају и дискрепанце у кретању законских пореских стопа и прихода од пореза на добит предузећа. Раст прихода од пореза на добит предузећа, који је праћен снижењем законске пореске стопе децидно се може уочити у: Белгији, Чешкој, Естонији, Ирској, Француској, Италији, Литванији, Мађарској, Холандији, Словенији, Словачкој и Шпанији. У осталим земљама, постоји циклично кретање прихода или стабилан тренд кретања истих приликом снижења законске пореске стопе.

Када је реч о земљама чланицама ОЕЦД-а примећује се снижење законске пореске стопе које је праћено растом пореских прихода у Колумбији, Чешкој, Данској, Естонији, Француској, Мађарској, Исланду, Ирској, Италији, Јапану, Литванији, Мексику, Холандији, Пољској, Словенији, Словачкој, Шпанији. Парадокс кретања законских стопа и прихода од пореза на добит предузећа у овим земљама приказан је на Слици 27.

Надасве, иако је присуство парадокса у домену овог пореског елемента отворило бројна истраживачка питања, интересантно је да нема разлике у исходу, било да се ради о земљи са нижим средњим или ниским националним дохотком, или се ради о земљама са средњим или високим националним дохотком. Да ли су економске последице оштрих редукција законских пореских стопа одлучујућа детерминанта представљених дивергентних трендова посматраних варијабли? Да ли, у складу са тим, пореска конкуренција може објаснити и континуиране реформе пореза на добит предузећа, имајући у виду да је одлучујући фактор у кретању законских пореских стопа? Европске препоруке и постављање минималне законске стопе, као границе испод које стопа не би требало да опада, представља један од сигнала да је потребно испитати утицај законске пореске стопе на приход, те да стопа може бити значајна детерминанта прихода. Додатно, и напори земаља чланица ОЕЦД-а, које од 2012. године интензивно покушавају да реализују пројекат

спречавања ерозије пореске основице, базирају на детаљном разматрању пореске стопе (Coller & Maffini, 2017).



Напомена: П-приходи од пореза на добит предузећа; С-законска стопа пореза на добит предузећа

Слика 27. Дијаграми распршености за земље ОЕЦД-а

На основу: *OECD.Stat (2023)*

ПЕТО ПОГЛАВЉЕ: ПОРЕСКИ ПОДСТИЦАЈИ У ФУНКЦИЈИ СМАЊЕЊА ЕФЕКТИВНОГ ТЕРАТА ПОРЕЗА НА ДОБИТ ПРЕДУЗЕЋА

Један од најчешће анализираних парадокса пореза на добит предузећа, у последњих неколико година, повезан је са утицајем пореских подстицаја (енгл. *tax incentives*) на приходе од пореза на добит предузећа. Постоји став теоретичара, да је основни недостатак пореских подстицаја губитак пореских прихода државе, који је инициран њиховим постојањем у пореском систему једне земље (Momirović, 2008, стр. 40). Из тог разлога, приступ креатора пореске политике би требао да се заснива на ширењу пореске основице или што мањем броју пореских подстицаја.

Експанзија пореских подстицаја у већини пореских система је, међутим, овај став теорије и логично разматрање корелације између пореских подстицаја и прихода од пореза на добит предузећа, значајно изменила (Fang et al, 2022). Наиме, овај став теорије се није емпиријски верификовао у свим пореским системима, што је, експлицитно, изазвало велику пажњу теоретичара у анализи овог парадокса. Иако је логично да се држава, преузимањем улоге да реши кључне економске проблеме у привреди одобравањем пореских подстицаја, одриче дела својих пореских прихода, емпиријски докази указују на то да порески подстицаји могу утицати на повећану наплату и раст прихода од пореза на добит предузећа (Ђurović Todorović et al., 2022). Овај парадокс постаје још већи изазов теорији због комплексности обрачуна ефективне пореске стопе, чије се детерминанте услед потребних квантитативних података веома тешко утврђују (Maffini et al., 2019; Vržina, 2022).

Порески подстицаји, као елемент пореза на добит предузећа, утичу на смањење ефективног пореског оптерећења. Међутим, то смањење је веома сложено проценити, па се из тог разлога велики значај указује функцији овог елемента. Додатну еманацију њиховог значаја отворило је и питање доприноса пореских подстицаја економском расту, односно њихова ефикасност. Стога је и утицај пореских подстицаја на привредни раст све чешће анализирани парадокс у литератури јавних финансија (Munongo, 2017; Nwidobie, 2020 Ђurović Todorović et al., 2022; Ђurović Todorović et al., 2022a). Неки аутори, указали су на позитиван утицај пореских подстицаја на привредни раст у земљама у развоју, чиме је њихово разматрање након кризе Ковид-19, поново постало болдирано питање у пореској политици (Ђurović Todorović et al., 2022a; Ђorđević et al., 2019; Ђorđević et al., 2021).

У циљу решавања дилема и детаљне анализе пореских подстицаја, у овом делу ће бити разматран теоријски концепт пореских подстицаја и ефективне пореске стопе. Биће анализирана ефективна пореска стопа као релевантан критеријум за одлучивање о тржишној локацији, природа и утицај пореских подстицаја на ефективно пореско оптерећење и одступање ефективне пореске стопе од законске пореске стопе. У последњем делу овог поглавља биће спроведена емпиријска истраживања. Ефективно пореско оптерећење ће бити анализирано у земљама ЕУ и земљама чланицама ОЕЦД-а, а затим ће на основу података о идентификованим пореским подстицајима у РС бити испитани парадокси изазвани пореским подстицајима. С обзиром да једним делом порески подстицаји доприносе смањењу ефективног пореског оптерећења, биће извршена анализа њиховог утицаја на приходе од пореза на добит предузећа. Микроекономским приступом извршиће се прецизна процена ефективне стопе пореза на добит предузећа у РС. Макроекономским приступом у анализи ефективног пореског оптерећења утврдиће се веза између пореских подстицаја и прихода од пореза на добит предузећа. На тај начин, у овом делу биће испитана *Хипотеза 4 (H4)*. Тестирање ће се извршити на основу анализе утицаја пореских подстицаја на приходе од пореза на добит предузећа на примеру РС. Резултати анализе даће процену ефикасности пореских подстицаја и предлоге за параметризацију истих.

1. Порески подстицаји као мера развојне пореске политике

Фигурирање пореза на добит предузећа у оквирима пореских система оправдано је, према литератури, његовом економском и развојном функцијом (Arsić et al., 2010, стр. 77). Економски циљеви владе реализују се уз помоћ пореских подстицаја, где држава са интенцијом постизања привредног раста, примењује пореске подстицаје, као један од ефикасних инструмената (Momić, 2008, стр. 34). На тај начин, порески подстицаји примењују се као „мера развојне политике“ (Ђуровић Todorović & Ђорђевић, 2018, стр. 254; Ehsan, 2021), али и као „инструмент за изградњу конкурентности“ (Momić, 2008, стр. 34).

Порески подстицаји могу да се дефинишу као *користи* чији је циљ модификовање пословног окружења пореског обвезника са крајњом сврхом повећања његових улагања (Inter American centre of Tax Administrations, 2006). Такође, порески подстицаји могу се дефинисати и као *смањење пореског оптерећења* код предузећа, чиме се доприноси промени њиховог понашања и подстиче њихова тенденција ка улагању у одређени сектор

или регион (Kigen, 2011). Порески подстицаји могу се сматрати *изузетцима од општег пореског режима*. Као такви, они се могу дефинисати као „уступци јавне власти“ (Raičević, 2005), да би се у крајњем циљу постигли економски и социјални мотиви (Park et al., 2023). Поповић дефинише пореске подстицаје као „уступак који држава може да пружи у погледу пореског обвезника, пореске стопе, пореске основице или износа пореског прихода“ (Popović, 1997, стр. 192). Дакле, порески подстицаји представљају уступак државе који је усмерен према пореским обвезницима у циљу развоја земље, стимулисања економског развоја али и смањења диспаритета у развоју појединих региона или сектора. Порески подстицаји, као најважнији правци пореске политике, укључују *скуп мера* за смањење пореског оптерећења пореских обвезника (Ivanov et al., 2018, стр. 127; Đurović Todorović et al., 2022).

Но, иако се њихово дефинисање чини једноставним, овај порески елемент праћен је бројним дилемама и недоумицама (Đurović Todorović & Ristić Sakić, 2020; Đurović Todorović et al., 2021; Đurović Todorović et al., 2022). Раичевић и Ненадић (Raičević & Nenadić, 2005, стр. 83) указују управо на њихову комплексност која може да доведе до дилеме да ли се ради о општем или посебном пореском режиму. Они наглашавају случај снижене пореске стопе пореза на добит која је остварена у производњи, која се може категоризовати и као део општег система који важи за све пореске обвезнике, али и као део привилегованог пореског система који је ограничен за обвезнике који остваре добит у процесу производње. Те се анализи њихове природе, не може једноставно приступити. Иако постоји читав дијапазон различитих подстицаја које држава може омогућити пореским обвезницима, њихове *заједничке карактеристике* чине их лакшим за анализу:

- ❖ *порески подстицаји представљају посебне одредбе које омогућавају изузетке, преференцијални третман, кредите или одлагање пореских обавеза;*
- ❖ *порески подстицаји утичу на смањење ефективног пореског оптерећења;*
- ❖ *порески подстицаји подстичу инвеститоре за улагање у одређене пројекте или секторе;*
- ❖ *порески подстицаји одступају од законског оквира којим се дефинише порески третман обвезника пореза на добит предузећа (Cotrut & Munyandi, 2018).*

Према подели која се углавном примењује у земљама чланицама ЕУ, пореске подстицаје у домену пореза на добит делимо на „пореске празнике, олакшице по основу улагања и умањење стопе“ (Momić, 2008, стр. 34). Према Ђуровић Тодоровић и Ђорђевић (Đurović Todorović & Đorđević, 2010, стр. 282), порески подстицаји могу се

поделити на „пореске подстицаје којима се умањује порез и пореске подстицаје којима се утиче на пореску основицу“. Основни циљ који се жели постићи првом групом пореских подстицаја је умањење пореске обавезе. Другом групом пореских подстицаја претендује се смањење пореске основице у циљу оснивања и развоја нових предузећа. Друга група пореских подстицаја, такође, може имати одређене социјалне ефекте, када се тежи ка подстицању запослености политиком пореских подстицаја. Неки аутори (Ристић & Комазец, 1996) деле пореске подстицаје према томе да ли се ради о земљи која увози капитал или земљи која извози капитал. Земље које увозе капитал одобравају пореске подстицаје попут инвестиционих премија, повраћаја пореза или преношења губитака.

У домену пореза на добит предузећа, порески подстицаји субсумирају се у три групе: снижене пореске стопе (енгл. *reduced CIT rates*), пореска ослобођења у одређеном периоду (енгл. *tax holidays*) и остали подстицаји за инвестирање (енгл. *other investment incentives*). Ову поделу, у својим истраживањима, применио је велики број аутора (Zee et al., 2002; Easson, 2004; Devereux et al., 2015; Đurović Todorović et al., 2019; Đurović Todorović & Ristić Sakić, 2020; Đurović Todorović et al., 2021; Đurović Todorović et al., 2022). Према емпиријским студијама о пореским подстицајима, овај инструмент је посебно популаризован у земљама у развоју (UNCTAD, 2000).⁸¹ Порески подстицаји који су везани за снижену пореску стопу, односно који је умањују, сматрају се најједноставнијим инструментом, али и инструментом са најмањим учинком са аспекта пореске политике. Парадоксално, овај инструмент је поред честе примене, био подложен и великим критикама. Наиме, сам процес имплементације овог пореског инструмента у оквиру закона повезан је са бројним елементима економског система, те његово моделирање захтева посебну пажњу. Дужина временског периода за који се порески подстицај одобрава, почетак важења пореског подстицаја и његов однос са другим ослобођењима и олакшицама, само су неки фактори које је неопходно узети у обзир приликом њиховог увођења (Raičević & Nenadić, 2001; Easson, 2004). *Значај управљања* пореским подстицајима наглашен је 2011. године, када су Међународни монетарни фонд – IMF (енгл. *the International Monetary Fund*), Уједињене нације – UN (енгл. *the United Nations*), ОЕЦД и Светска банка - WB (енгл. *the World Bank*) констатовале заједничким извештајем да је за земље у развоју веома важна

⁸¹ У циљу анализе распрострањености пореских подстицаја у свету 2017. године спроведено је истраживање о најчешће коришћеним пореским подстицајима. Према истраживању спроведеном на 207 земаља света, где су у узорку биле укључене и земље чланице ЕУ и ОЕЦД-а, најчешће коришћени порески подстицаји 2017. године, били су пореска ослобођења у одређеном периоду (52%), снижене пореске стопе (52%), порески подстицаји за инвестирање (51%), порески подстицаји за истраживање и развој (22%). Забележена је примена пореских подстицаја у посебним економским зонама у 93 земље (45%).

политика ефикасних пореских подстицаја у домену пореза на добит предузећа (IMF, 2011). Тим путем посебно је наглашено да ефикасност пореских подстицаја може бити угрожена у случају њиховог широког одобравања, чиме се повећава њихова злоупотреба и потенцијални губитак пореских прихода. Тада су дате смернице креаторима пореске политике да ли треба усвојити пореске подстицаје и како их најбоље осмислити. Број пореских подстицаја који ће омогућити један порески систем зависи од тога да ли држава жели да стимулише економски раст, развој одређених подручја или да пружи помоћ одређеном пореском обвезнику (Šimović & Bratić, 2009, стр. 2; Đurović Todorović et al, 2022). Свака влада приликом одобравања ових пореских третмана, који су повлашћени, фокусирана је на одређени економски циљ, а кориговање тржишне неефикасности, наводи се као најчешће оправдање њихове имплементације (United Nations & CIAT, 2018).

Традиционална премиса да у државама постоји велики број подстицаја којима се утиче на порески терет, док се у исто време реализују и други економски циљеви задржана је и данас (Ристић & Комазец, 1996, стр. 728; Đurović Todorović et al., 2022). Данас, све већа пажња посвећује се одбијању посебних трошкова од износа пореза у циљу подстицања истраживања, развоја и технолошких иновација (Choi, 2022; Paredes et al., 2022). Тако да је све чешћа примена пореских подстицаја усмерена на промоцију истраживачке и развојне активности, као и извозне активности која је неопходна предузећима у условима глобалне економије (Ehsan, 2021; Paredes et al., 2022). Бележи се све већи број земаља у развоју које показују интересовање за увођењем пореских подстицаја који ће бити усмерени на улагање, развој и иновације (Crespi et al., 2016). Употреба овог инструмента за подстицање инвестиција је у већини земаља, такође, често коришћен алат, иако су емпиријски докази о исплативости ове политике врло неуверљиви (Zee et al., 2002). Емпиријски докази о исплативости пореских подстицаја за државу и њиховој улози код подстицања инвестиција још увек нису задовољавајући, с обзиром да је веома тешко утврдити да ли су порески подстицаји узроковали додатна улагања (United Nations & CIAT, 2018). Стога, често долази и до критика пореских подстицаја, имајући у виду да некада немају ефекте на улагања.

Поједини савремени аутори сматрају да порески подстицаји не резултирају нужно већим директним страним улагањима и да стране директне инвестиције не генеришу увек економски раст и развој (Brauner, 2013). У литератури се из тог разлога наводе непорески фактори који умногоме детерминишу ефикасност инвестиције као што су: стабилна макроекономска и фискална политика, политичка стабилност, адекватна физичка, финансијска, правна и институционална инфраструктура, ефикасна, транспарентна и

одговорна јавна управа, квалификована радна снага и флексибилан закон који регулише односе између послодавца и запосленог, доступност адекватних механизма за решавање спорова, девизна правила, језик и културни услови, тржиште фактора и производа (величина и ефикасност) (Zolt, 2014, стр. 7). Због ових фактора, савремена теорија сматра да успешност подстицања инвестиција и реализација инвестиције не морају да зависе од пореских подстицаја. Њихово фигурирање у пореском систему, из тог разлога, неки теоретичари објашњавају политичком одлуком. Другим речима, теоретичари сматрају да када држава одобри порески подстицај неком предузећу, то неће бити подложно оцени јавности као приликом одобрења неке субвенције. Иако постоји став да су порески подстицаји у улози повећања правичности (Callihan, 1994; Đurović Todorović & Đorđević, 2018, стр. 259), поједини аутори наводе их и као неправично и неефикасно решење у подизању економске активности, са аргументима да уносе дисторзије, креирају „вишак терета субвенција“ и доводе до различитих ефективних пореских оптерећења код предузећа исте или сличне економске снаге. Такође, недостаци који се приписују пореским подстицајима несумњиво су везани за њихов селективни карактер којим се нарушава неутралност читавог система опорезивања. Неки аутори сматрају да су порески подстицаји прилично контрадикторни инструмент државе, имајући у виду да њихове последице карактерише висок степен неизвесности (Ivanov et al., 2018, стр. 127). Иванов, као најважније недостатке наводи да они утичу на ограничења у снижавању законске стопе, као и то да генеришу могућности за избегавање плаћања пореза. Специфичност пореских подстицаја као пореске норме је да доводе до смањења прихода од пореза на добит предузећа. С обзиром на њихов ефекат смањења пореских прихода, који намеће пореским органима да врше њихову учесталу контролу, у литератури се проналазе и под називом „*порески расходи*“ или „*порески издаци*“ (Brauner, 2013).

Са друге стране, поред наведених недостатака, приоритет пореским подстицајима даје се и из разлога што могу да утичу на подстицање конкурентности. Данас се, у том контексту, посебно истиче економија Кине. У Кини, порески подстицаји су допринели да стопа улагања буде изузетно висока и једна од главних покретачких снага за економски развој појединих делова Кине (Bingyang et al., 2020). Теоријска објашњења за то дали су светски признати теоретичари. Познати економиста Кин (Keen, 2002) указује да код пореских подстицаја постоји један парадокс који каже да „порески подстицаји могу парадоксално учинити пореску конкуренцију мање штетном“. Као аргумент, он наводи мањи притисак на стопе пореза на добит предузећа. Међутим, иако порески систем једне

земље могу учинити конкурентнијим, порески подстицаји не могу анулирати недостатке у погледу дизајна пореског система или неке од инфраструктура као што су правна, финансијска или институционална. „Ефикасност пореских подстицаја је директно повезана са инвестиционом климом“ (United Nations & CIAT, 2018, стр. 7). Уколико земља има неадекватну пореску структуру, лоше функционисање правног система или пак висок ниво корупције, требало би приступити исправљању тих недостатака уместо пружања додатних олакшица инвеститорима. Имајући у виду да је глобализација учинила овај инструмент још значајнијим, јер су земље постале према условима које могу понудити са аспекта пореских обавеза сличне, порески подстицаји постали су императив са аспекта конкурентности. Процењује се да широко постављене пореске олакшице доводе до губитака пореских прихода изазваних злоупотребом закона, а да пажљиво конципиран систем пореских подстицаја доприноси конкурентности и развоју државе. С обзиром да на ефикасност пореских подстицаја може утицати много фактора, почев од неефикасне пореске администрације, комплексних закона и мишљења која могу додатно да учине сложеним њихову примену и утичу на привлачење страних директних инвестиција, перформансе пореских подстицаја ће бити детаљно анализирани. Иако се у литератури могу наћи ставови појединих аутора да су рестриктивнијим пореским подстицајима смањене могућности за утајом пореза и други дисторзивни ефекти које оне иницирају, њихову ефикасност треба детаљно размотрити.

2. Утицај пореских подстицаја на остваривање фискалних, економских и социјалних циљева: Преглед литературе

Криза изазвана корона вирусом, у многоме је допринела актуелизацији теме утицаја овог инструмента, не само на економске, већ и на фискалне и социјалне циљеве (Ђуровић Todorović et al., 2021; Ђуровић Todorović et al., 2022).⁸² Иако је тенденција неких земаља била поједностављење овог пореског облика уз смањење јаза између ефективне пореске стопе и законске пореске стопе у циљу одржавања прихода, порески подстицаји нису изгубили на свом значају (Delgado et al., 2018).⁸³ Док се код неких савремених пореских система претендује

⁸² Познати су и позитивни ефекти пореских подстицаја у посткризним периодима, када је у САД одобрено коришћење пореских подстицаја после финансијске кризе, у периодима 2002-2004. године и 2008-2017. године.

⁸³ Без обзира на тенденције појединих земаља да умање број пореских подстицаја и учине их рестриктивнијим мером, у многим земљама систем пореских подстицаја је остао развијен.

неутралност у опорезивању, поједине земље одлучиле су да механизам пореских подстицаја користе као снажно оруђе развојне фискалне политике, али и као оруђе за остваривање економских и социјалних циљева у посткризном периоду. С обзиром да у литератури постоји дискрепанца у мишљењима теоретичара, у наставку је дат преглед литературе аутора који су емпиријским доказима поткрепили своје ставове. Пре разматрања литературе, важно је напоменути да, и поред разлика у ставовима, постоји сагласност истраживача на овом пољу. Њихов заједнички став је да неефикасни порески подстицаји могу оштетити приходе држава, поготову оних које имају средње или ниске националне дохотке. Ова неефикасност може имати још веће негативне реперкусије уколико носиоци пореске политике примете да инвеститори одлазе у суседне земље региона вођени пореским подстицајима. Тада носиоци пореске политике вођени конкурентском политиком, уводе додатне пореске подстицаје повећавајући неефикасност истих. Зато је важно дефинисати их на прави начин.

Познати економиста Деверо истражује порез на добит предузећа од 1998. године и бави се факторима који утичу на одлуку предузећа да инвестира на конкурентном тржишту, наглашавајући значај ефективне пореске стопе (Devereux & Griffith, 1998). У касније објављеним радовима, Деверо указује на парадокс који се појављује услед снижавања пореских стопа изазваних пореским олакшицама и повећања пореских прихода и тиме додатно наглашава значај пореских подстицаја (Devereux et al., 2018; Maffini et al., 2019). Његове теоријске ставове пратила је већина теоретичара која се бавила истраживањем овог феномена, као и методама обрачуна ефективне пореске стопе које је Деверо са сарадницима дефинисао (Ђуровић Todorović et al., 2022). Те су, на другој страни, све гласнији били ставови критичара такве политике. Имајући у виду емпиријске доказе присутне у појединим земљама, ЕУ је препоручила приближававање стопа пореза на добит предузећа између чланица увођењем доње границе за смањење пореских подстицаја (Elschner & Overesch, 2007, стр. 133; Devereux et al., 2023; Devereux, 2023a). На овај начин, изражена је тенденција ЕУ да иде у правцу хармонизације пореских система, и тежи ка пореском систему у оквиру Заједнице који је неутралнији. Међутим, још увек се није отворила дискусија о потпуном укидању пореских подстицаја, а чланице настављају да примењују овај инструмент различитим интензитетом. Опоненти става да порески подстицаји могу бити ефикасни у реализацији фискалних, економских и социјалних циљева наводили су диференциране закључке. Истражујући пореске подстицаје у домену пореза на добит предузећа, Зее и сарадници (Zee et al., 2002) дошли су до закључка да би оправданост пореских подстицаја требала да буде ограничена на отклањање тржишних неуспеха, а они порески облици који доводе до бржег опоравка од инвестиционих

трошкова требају бити приоритет у конципирању пореске политике. Многе земље у свету нуде разне подстицаје у нади да ће привући инвеститоре и подстаћи економски раст. Ипак, постоје докази који доводе у питање ефикасност појединих пореских подстицаја пореза на добит предузећа, те треба с пуном пажњом приступити приликом њиховог одобравања. Постоје тврдње да порески подстицаји искривљују инвестиционе одлуке и да могу да буду неефикасни, као и да доприносе повећању нивоа корупције у једној земљи. Такође, вођене пореском конкуренцијом, плашећи се да би инвеститори могли да бирају суседне земље са повољнијим условима, владе примењују или повећање пореских подстицаја или снижавање пореских стопа (Arsić & Randelović, 2017; Ivanov et al., 2018; Đurović Todorović et al., 2019). Са друге стране, многе земље чланице ОЕЦД-а, често користе пореске олакшице у домену пореза на добит предузећа за подстицање инвестиција (Jorgenson, 1963). Многе олакшице за капиталне издатке повећавају садашњу вредност амортизације и смањују трошкове капитала (Hall and Jorgenson, 1967), што у крајњој истанци даје већи подстицај за улагање. Владе земаља у развоју обично усвајају пореске олакшице како би подстакле инвестирање и истражују пореске подстицаје које пружа порез на добит предузећа (Azhar & Sharif, 1975; Mintz, 1990; Shah, 1995; Fujii & Huffman, 2008). Стога је промоција инвестиција важан циљ пореске политике и у земљама у развоју и у индустријским земљама. Наиме, земљама у развоју доступно је мало информација о томе колико су ове мере ефикасне у постизању својих циљева. Такође су, и са микроекономског аспекта спроведене одређене студије. Ове студије новијег су датума и оне наглашавају значајност пореских подстицаја. Фуци и Хафман (2008) усредсредили су своја истраживања на утицај фискалних подстицаја на мексичке компаније. Анализирали су како порески подстицаји могу утицати на националне компаније и закључили да порески подстицаји у Мексику нису добро дефинисани. Мафини је са сарадницима истражила ефекте пореских подстицаја користећи поверљиве податке о порезу на добит предузећа из пореских пријава у Великој Британији. У свом раду, на основу спроведених емпиријских анализа, аутори су предложили да владе требају да стимулишу улагања кроз пореске подстицаје. Они сматрају да је потребно пружати пореским обвезницима издашније пореске подстицаје који би умањили њихове капиталне издатке. Ови аутори, против су снижавања пореске стопе за коју сматрају да није ефикаснији инструмент од пореских подстицаја у постизању жељеног нивоа економског развоја (Maffini et al., 2019). Постоји много теоретичара који је испитивао ефекте пореских подстицаја на остваривање економских циљева државе (Klemm & Parys, 2009⁸⁴; Šimović &

⁸⁴ На узорку од 47 земаља у развоју закључили су да ниже стопе пореза на добит предузећа и пореска ослобођења утичу на развој земље, док порески кредити не дају резултате. Према ауторима, пореско ослобођење пореских обвезника у дужини трајања од десет година повећава стране директне инвестиције за 0,7% БДП-а.

Bratić, 2009; Kolko & Neumark, 2009⁸⁵; Caiumi, 2011⁸⁶; Givord et al, 2011; Gordon & Li, 2011; Suárez Serrato & Zidar, 2018; Mauda & Saidu, 2019; Bingyang et al., 2020; Đurović Todorović et al., 2022a;⁸⁷ Zhu et al., 2023; Mukherjee & Bhattacharya, 2023). Иновације су постале „покретач“ одрживог развоја, а порески подстицаји због својих ефеката круцијални фактор одрживих иновација. Неки аутори доказали су да одржива иновација има велики значај у развоју предузећа, а да порески подстицаји покрећу одрживе иновације (Li et al., 2023).

Употреба пореских подстицаја у домену пореза на добит предузећа је широко распрострањена, иако су доступни емпиријски докази о ефикасности таквих подстицаја још увек неуверљиви (Zee et al. 2002). Сходно томе, не треба нагло доносити закључке о њиховој ефикасности. Као један од показатеља који се може употребити у анализи ефикасности пореских подстицаја је порески приход од обвезника који имају користи од пореских подстицаја. Уколико порески приходи покажу тенденцију раста, и држава оствари већу наплату пореза са пореским подстицајима, онда се може говорити о њиховој ефикасности (Holland & Vann, 1998; Đurović Todorović et al., 2022). На основу резултата које су добијали, већина аутора сагласна је да за процену ефеката пореских подстицаја треба сагледати ефективну пореску стопу, чији обрачун није ни мало једноставан. Основни проблем процене ефикасности пореских подстицаја је спровођење анализе ефикасности предузећа без пореских подстицаја, где би се изоловали ефекти пореских подстицаја од утицаја свих фактора. Сходно томе, у наставку овог дела, посебна пажња је посвећена ефективној пореској стопи.

3. Ефективна пореска стопа као последица пореских подстицаја

Конципирање пореске политике, као одреднице економског одлучивања, не оспорава да је порез на добит предузећа један од њених значајних инструмената. Међутим, процену макроекономских импликација овог инструмента озбиљно спутава мерење релевантних стопа, међу којима је ефективна пореска стопа, на коју утичу порески подстицаји (Mendoza et al., 1994).

Оптерећење порезом на добит предузећа може се изражавати индикаторима на микро и макро економском нивоу. Првој групи индикатора, несумњиво припада законска пореска стопа. Такође, у ову групу индикатора спадају и ефективна и имплицитна пореска

⁸⁵ На примеру САД (11 држава) су доказали да порески подстицаји имају позитиван ефекат на повећање запослености.

⁸⁶ На примеру Италије су доказали да порески подстицаји имају позитиван ефекат на инвестиције и позитиван ефекат на продуктивност предузећа.

⁸⁷ На примеру РС су доказали да порески подстицаји имају позитиван ефекат на привредни развој.

стопа, које су у литератури представљене као реалистичнији показатељи оптерећења. Разлика између ових индикатора јесте у томе што се законска стопа означава као индикатор којим је пореска обавеза директно изражена. Међутим, овим индикатором није могуће сагледати реално пореску обавезу, јер се она може умањити инструментима пореске политике и разним билансним корекцијама, међу којима најважнију улогу имају порески подстицаји. Имајући то у виду, у свету се ефективна пореска стопа оцењује као реалнији индикатор пореске обавезе (Woodgate, 2018; Đurović Todorović et al., 2022). Аналогно, нису само бенефити реалне процене пореског терета видљиви на међународном нивоу. Од великог значаја је и за пословне перформансе да предузеће на нивоу менаџмента познаје реално изражену пореску обавезу. Стога, можемо да закључимо да законска стопа нема значајну улогу у мерењу пореске обавезе. Ефективна пореска стопа представља стварну пореску обавезу обвезника пореза на добит предузећа. Стога је и најадекватније мерило пореског оптерећења порезом на добит које изражава стварни, економски порески терет правног лица (Ристић & Јовановић, 1992). Према познатој ревизорској кући „PricewaterhouseCoopers“ (у даљем тексту: PwC), у поређењу са законском стопом пореза на добит предузећа ова стопа може бити виша или нижа и представља варијаблу којом се изражава успешност управљања трошковима који настају по основу опорезивања. Корекцијама које су омогућене пореским обвезницима од стране законодавца, на овај начин, порески терет може бити умањен или, ређе, увећан. Стога је циљ пореских обвезника постављање адекватне стратегије у циљу постизања оптималне ефективне пореске стопе са аспекта предузећа.

Утицај пореских подстицаја на ефективну пореску стопу иницирао је да креатори политике почну да је користе у дебатама о пореским реформама, сходно томе да се у једној варијабли могу видети ефекти свих пореских подстицаја (Gupta & Newberry, 1997; Richardson, & Lanis 2007). Овим је потврђен њен значај и улога у пореској политици. Међутим, проблеми са којима су креатори економске политике почели да се суочавају, несумњиво су били везани за процену ове стопе, на коју, поред пореских подстицаја, као што је већ наглашено, могу да утичу и друге варијабле.⁸⁸

⁸⁸ Ефективна пореска стопа значајно зависи од законске пореске стопе и, умногоме од амортизације. Иако постоји низ пореских подстицаја које је могуће дефинисати у једној земљи, важно место у пореској политици заузима уступак везан за амортизацију. Стога и констатација да умногоме утиче на формирање ефективне пореске стопе. Наиме, проблем амортизације, одувек је заузимао централно место у креирању пореске политике, сходно томе да је одбитак капиталних расхода и умањење пореске основице од круцијалне важности за инвеститоре.

4. Мерење ефективног пореског оптерећења

Мерење ефективног оптерећења, нажалост, још увек није базирано на хармонизованој методологији (OECD, 2000). Постоји низ дилема и недоумица које су повезане са обрачуном овог индикатора. Дилеме, углавном, настају због немогућности обрачуна појединих ставки које директно утичу на висину ефективне стопе. Најједноставније речено, ефективна пореска стопа може се израчунати као однос између пореског оптерећења и рачуноводственог резултата. Међутим, да би смо прецизније детерминисали њен начин обрачуна, потребно је сагледати шири аспект њене анализе.

Основе за мерење ефективног пореског оптерећења, увођењем концепта просечних ефективних пореских стопа поставили су Деверо и Грифит (Devereux & Griffith, 1999; Devereux & Griffith, 2003), док су се рани теоријски доприноси на овом пољу истраживања појавили још 1963. године (Jorgenson, 1963), а затим је 1983. године (King and Fullerton, 1983) уведена методологија за израчунавање маргиналне ефективне пореске стопе. Кинг-Флуертонов модел израчунавања ефективне пореске стопе базирао се на идеји о пореском клину (енгл. *tax wedge*), или разлици између стопе приноса пре опорезивања и стопе приноса после опорезивања. Стога је значај овог пореског клина приписан његовом мерењу дестимулисања нових инвестиција (King & Fullerton, 2010). Земље чланице ОЕЦД-а, 1991. године, уводе методологију за израчунавање ефективних маргиналних пореских стопа у домену прерађивачке индустрије (OECD, 1991). Ове базне анализе послужиле су за развој методолошког приступа у мерењу ефективног пореског оптерећења (Napari, 2018). Вилки и Лимберг (Wilkie and Limberg, 1993) указали су на то да се пореска (не)предност предузећа мери на основу разлика у просечним ефективним пореским стопама, као и на то да постоји питање приликом изражавања ове мере не(предности). Поузданост тадашњих студија које су се бавиле истраживањем ефективне пореске стопе и емпиријским методама за њено израчунавање овим радом доведене су у питање (Dworin 1985; Clowery et al. 1986; Spooner 1986; Kern and Morris 1992), а аутори су покушали да идентификују алтернативни начин обрачунавања ефективне пореске стопе, проширивањем претходних студија емпиријским тестовима.

Литература, ретроспективно, познаје неколико типова ефективне пореске стопе. Већина студија ефективни порески терет означила је истим називом, као „ефективна пореска стопа“. Основна разлика у њиховом сагледавању може се повезати са приступима у њиховом обрачунавању, и по значају који им поједини теоретичари придају. Стога, да би смо детаљније објаснили овај индикатор, почећемо од његове сличности са маргиналном ефективном стопом.

У литератури се разликују просечна и маргинална ефективна стопа пореза на добит предузећа, при чему просечна ефективна представља однос између укупног пореског оптерећења и укупног рачуноводственог резултата, док маргинална представља однос додатног пореског оптерећења и додатног рачуноводственог резултата (Fullerton, 1984). Иако се, веома често, у литератури не прави јасна разлика између ефективне пореске и маргиналне пореске стопе, „ефективне стопе, како су генерално дефинисане, сматрају се просечним, а не маргиналним пореским оптерећењем“ (Plesko, 2003, стр. 204). С обзиром да смо разјаснили дискрепанцу између ефективне и маргиналне пореске стопе, можемо сагледати и њихове сличности. Да би се обрачунале и једна и друга стопа, потребно је приступити подацима који, најчешће, нису лако доступни. У складу са тим, велики број емпиријских студија је приликом обрачуна ових стопа применио алтернативну могућност. Са друге стране, уколико би подаци потребни за обрачун ефективне и маргиналне стопе били доступни, њихова процена би и тада била комплексна. Приступање методологије за обрачун ефективне стопе углавном се разликује у имениоцу, док бројилац, у већини методологија, подразумева плаћени порез. Сходно томе, један од највећих проблема који се наметао пред обрачуном ефективне пореске стопе био је везан за заједнички именилац. Углавном су употребе различитих методологија резултирале отежаним упоређивањем земаља и немогућношћу за поређењем (Nicodème, 2001). Према Баху (Bach, 2013), избор дефиниције ефективне пореске стопе зависи од циља истраживања. Такође, ова стопа се утврђује на основу разлике између прихода и одбитака које је имало предузеће. Тако да одбици могу умногоме учинити обрачун још сложенијим. Један од примера јесу додатни одбици које законодавац може омогућити пореским обвезницима. Тако, предузећа са позитивном основицом за опорезивање могу да имају два додатна одбитка, након утврђене нето добити. У појединим земљама, на пример, предузећа прво рачунају нето приход, који се може разликовати од основице за опорезивање из два разлога: основне олакшице (енгл. *net operating losses deductions*) које дозвољавају предузећу преношење губитака из претходних година који се могу одбити од прихода текуће године и посебне олакшице (енгл. *special deductions*) настају услед дивидендне политике, након којих ће основица за опорезивање бити максимум нето прихода или нула. Даља комплексност овог обрачуна и обавезе одређена је минималним порезом (енгл. *alternative minimum tax*) који може да доведе до различитих пореских обавеза код предузећа са истом пореском основицом или нето приходом. Фулертон (Fullerton, 1983, стр. 4) прави разлику између шест врста ефективних пореских стопа. Просечне ефективне стопе, најчешће коришћене у анализама, зависе од приступа у обрачуна стопе. Ова методологија, утемељена је на неокласичном моделу према којем је однос капитала и

производње условљен трошковима капитала у које спада амортизација, на коју утичу порески подстицаји и порез.⁸⁹ Сходно овој методологији, трошкови капитала (ТК) могу се изразити на следећи начин (Stiglitz, 1973):

$$TK = \frac{(СП+СА)(1-A-K)}{(1-СД)(1-Д)} \quad (11)$$

где је, СП - стопа приноса по одбитку пореза, СА- стопа амортизације, стопа пореза на добит предузећа исказана је као СД, док је стопа порез на доходак од дивиденде исказана ознаком Д. Вредност амортизације изражена је као А, при чему се умањење трошкова употребе убрзане амортизације може изразити фактором (1-А). Порески кредит умањује трошкове употребе капитала за фактор (1- К).

Генерално, било која ефективна пореска стопа, може се дефинисати као однос пореских прихода и пореске основице (Kostarakos & Varthalitis, 2020), према формули:

$$ЕС = \frac{ПП}{ПО} \quad (12)$$

где је, ЕС – ефективна пореска стопа, ПП – порески приходи и ПО – пореска основица.

То значи да ће бројилац код обрачуна ефективне стопе пореза на добит предузећа углавном бити приход од пореза на добит предузећа, док ће, у зависности од примењене методологије, именилац бити различит. Пореска основица може бити изражена на више начина и у зависности од одузимања или додавања различитих варијабли може бити проблематична за поређење, приликом спровођења одређене компаративне анализе. Мендоза је са сарадницима (Mendoza et al., 1994) представио ефективну пореску стопу као однос између пореских прихода и укупног пословног вишка економије (енгл. *total operating surplus of the economy*). У пореске приходе укључио је порез на добит предузећа и порез на приходе од капитала, при чему је ова

89

<i>Врста ефективне пореске стопе</i>	<i>Дефиниција</i>	<i>Пример судије која је процењивала у анализи стопу</i>
<i>Просечна ефективна стопа</i>	Количник пореза на добит и „исправно“ мерене добити предузећа.	Shoven and Bulow (1976) Sunley (1976) Fiekowsky (1977) Pechman (1977) Fullerton (1982)
<i>Укупна ефективна стопа пореза</i>	Количник збира пореза на добит предузећа, пореза на имовину, пореза на камате и дивиденде и укупног прихода од капитала.	Harberger (1966) Shoven (1976) Fullerton, Shoven, Whalley (1978, 1983) Feldstein and Summers (1979) Feldstein, Poterba, Dicks—Mireaux (1983)

метода била дуго широко коришћена у литератури. С обзиром да је овај обрачун био ограничен транспарентношћу одређених података, бројни аутори покушавали су да усаврше његов метод (Ederveen & De Mooij, 2003). Још један од примера често коришћене методологије је узимање пословне добити (енгл. *operating income*), или добити пре камате и пореза, као релевантне варијабле у имениоцу за обрачун ефективне пореске стопе. Стављањем у однос приход од пореза на добит предузећа и пословне добити предузећа, ефективну пореску стопу можемо израчунати на следећи начин (Nicodème, 2001, стр. 20):

$$ЕС = \frac{\text{ПНДП}}{Д} \quad (13)$$

где је, ПНДП - приход од пореза на добит предузећа; Д – пословна добит.

Овакав начин обрачуна имао је за резултат отежано поређење и онемогућавао је да аутор дође до жељених закључака. Стога су се, услед нових начина обрачуна и други показатељи појављивали у улози имениоца. Према једном од савременијих макроекономских приступа, ефективна пореска стопа може добити се на следећи начин (Woodgate, 2018, стр. 6):

$$ЕС = \frac{\text{ПНДП}}{\text{НПВ}} * 100 \quad (14)$$

где је, НПВ – нето пословни вишак.

Ефективна пореска стопа може се израчунати стављањем у однос приход од пореза на добит предузећа и нето пословни вишак (разлика између пословних прихода и пословних расхода, енгл. *net operating surplus*). У бројиоцу ове једначине за обрачун ефективне пореске стопе налази се прилагођена вредност нето пословног вишка за вредност амортизације и друга прилагођавања. Ова једначина ефективне стопе може у бројиоцу имати уместо нето пословног вишка и бруто пословни вишак (енгл. *gross operating surplus*) (Nicodème, 2001; Martinez-Mongay, 2000). Односно, поједини аутори су узимајући бруто методу приступали њеном обрачуну. Ефективна стопа пореза на добит предузећа је на тај начин дефинисана као однос плаћеног пореза и бруто пословног вишка (Janský, 2019, стр. 21). Овде се као недостатак наводи то што у овај однос нису укључени приходи остварени финансијским активностима предузећа, односно финансијски приходи, већ само оперативни део пословања. Данас, поједина истраживања новијег датума, код обрачуна ефективне пореске стопе у бројиоцу користе бруто добит (енгл. *gross income*) (Janský, 2019, стр. 11). Коришћење ове методологије, међутим, узима у обрачуну добит пре амортизације и омогућава смањење проблема који настају различитим правилима код обрачуна овог пореског подстицаја.

У истраживањима која приступају ефективној пореској стопи са *микроекономског аспекта*, ефективна пореска стопа дефинише се као однос између текућих плаћања пореза и добити пре опорезивања (Delgado et al., 2012; Delgado et al., 2018, стр. 2006). Према ставовима аутора који сматрају да је најприкладнија ефективна стопа добијена из микро података годишњих рачуна предузећа, ефективна пореска стопа добија се из пореских биланса и пореских пријава анализираних предузећа (Delgado et al., 2018, стр. 2007). Овај начин обрачуна базиран је на рачуноводственом стандарду *International Accounting Standard 12 – Income Taxes*. Недостаци обрачуна ефективне пореске стопе према овом стандарду утврђени су још 80-тих година, где је наглашено да овакав начин изражавања ефективне пореске стопе не укључује одложене пореске обавезе из ранијих година. С обзиром да је одложене пореске обавезе тешко учинити транспарентним и укључити их у обрачун ефективне просечне стопе према овом стандарду, поједини аутори приписали су овој стопи особину замагљивања одложених пореских обавеза (Stiglitz, 1985). Међутим, она се и даље сматра најпрецизнијом мером пореског оптерећења.

Ефективна пореска стопа утврђена на основу финансијских извештаја, пореских биланса и пореских пријава предузећа је веома значајан индикатор ефикасности пореског система. Таква ефективна пореска стопа указује на то колико свако предузеће понаособ плаћа порез на добит предузећа као и однос тог пореза са оствареном добити у предузећу (Janský, 2019). Међутим, с обзиром да не постоји база ових података која се ажурира, утврђивање ефективне пореске стопе на овакав начин праћено је бројним ограничењима имајући у виду и да се количина информација које су доступне за појединачна предузећа разликује, мање је коришћена од макроекономског приступа.

У зависности од микро или макро примењене методологије, не само да постоје различити приступи у обрачуну ефективног пореског оптерећења, већ постоје и разлике у резултатима.⁹⁰ Другим речима, у зависности од методологије која је примењена, јавиће се значајне разлике између вредности ефективних пореских стопа и разлике у закључцима. Аналогно, ове разлике биће још веће између земаља (Ederveen & De Mooij, 2003), јер се приписују, такође, различитом третману пореских подстицаја (Mendoza et al., 1994).

90

<i>Студија</i>	<i>Методологија</i>	<i>Просечна ефективна стопа пореза на добит предузећа</i>	<i>Узорак земаља</i>
<i>Buijink et al. (1999)</i>	Микро приступ	26,9%	15 (ЕУ-15)
<i>Martinez-Mongay (2000)</i>	Макро приступ	22,0%	15 (ЕУ-15)

4.1. Микро приступ анализи ефективне стопе у Републици Србији

Узимајући у обзир комплексност анализе ефективног пореског оптерећења његова процена извршена је употребом микро приступа. Циљ ове економетријске анализе је да обрачуна висину ефективног пореског оптерећења у РС. Ова анализа треба да послужи као основа за анализу ефективног пореског оптерећења са макро аспекта, као и приликом конципирања предлога за реформу пореских подстицаја. Овакав приступ анализи је од значаја за крајњи закључак из два разлога. Прво, обрачун ефективне пореске стопе са микроекономског аспекта пружа прецизније информације о ефективном пореском оптерећењу у РС. Друго, анализом ефективног пореског оптерећења микро приступом створена је основа за макро приступ.

Поједина истраживања доказала су да нето додата вредност не обухвата све пореске импликације активности предузећа (Kostarakos & Varthalitis, 2020, стр. 3) те када се ефективно пореско оптерећење обрачунава макроекономским приступом или коришћењем националних годишњих рачуна, може доћи до одређених одступања. Додатно, у литератури која се емпиријски бави испитивањем детерминанти ефективног пореског оптерећења са аспекта предузећа, утврђено је да бројни фактори утичу на ефективну пореску стопу (Gupta & Newberry 1997; Delgado et al., 2012; Delgado et al., 2014; Richardson & Lanis, 2007). Резултати тих истраживања указали су на то да велика предузећа имају више могућности да управљају ефективном пореском стопом и подносе нижи порески терет. Да би се утврдила истинитост ове констатације, приступање анализи према микро приступу је од већег значаја. Међутим, с обзиром да се ово истраживање бави анализом пореских подстицаја у циљу креирања ефикасне макроекономске политике, рад не приступа детаљно истраживању детерминанти из финансијских извештаја предузећа, које би могле да утичу на смањење ефективне пореске стопе. Ове анализе односе се на ефикасно управљање пореским теретом са аспекта предузећа и имају за резултат потпуно супротне циљеве међу којима је и ефикасно управљање пореским теретом са аспекта предузећа. Док је, са друге стране, циљ овог истраживања ефикасна пореска политика државе.

Будући да је утврђивање ефективне пореске стопе на овакав начин праћено бројним ограничењима, а једно од њих је ограничени приступ информацијама, ова метода је мање коришћена од макроекономског приступа. Стога је, већи допринос литератури и са тог аспекта. На тај начин, створена је основа за анализе које ће се спровести на макроекономском нивоу и испитивање постављене *Хипотезе 4* (Х4). С обзиром на комплексност обрачуна и нетранспарентност квантитативних података ефективног пореског оптерећења, узорак који је

узет за разматрање и испитивање ефективног пореског оптерећења базиран је на публикацији Агенције за привредне регистре РС (**Прилог: Табела П-2**). Ради обрачуна ефективног пореског оптерећења у РС у анализу је укључено првих 100 предузећа са листе најуспешнијих према нето добити. Имајући у виду да би рангирање предузећа у периоду глобалне Ковид-19 кризе могло да замагли перформансе предузећа, коришћена је листа најуспешнијих према нето добити у 2018. години, док су њихови резултати пословања и порески биланси анализирани у периоду од 2016 до 2022. године. Опредељеност за узорак ових предузећа која послују у РС објашњава се на следећи начин: прво, учешће 100 привредних друштава у РС, која су рангирана према висини нето добити, у укупним перформансама привреде обухвата скоро трећину нето добити привреде РС⁹¹; друго, узорак обухвата привредна друштва која успешно послују и представљају значајне носиоце запослености у привреди РС⁹²; треће, узорком су обухваћена мала, средња и велика предузећа, те се може утврдити разлика у њиховом ефективном пореском оптерећењу⁹³.

На основу података о узоркованим предузећима, анализирани су порески биланси (Образац ПБ 1) и пореске пријаве за аконтационо – коначно утврђивање пореза на добит правних лица (Образац ПДП). У Прилогу су дати резултати обрачунаог ефективног пореског оптерећења⁹⁴ (**Прилог: Табела П-3 и Табела П-4**)

1.2.Процена висине ефективне стопе у Републици Србији

Са освртом на различите приступе мерења ефективне стопе, за примену релевантног обрачуна у РС може се сматрати однос плаћеног пореза на добит предузећа (укупан износ аконтације) и пореске основице - опорезиве добити. Као што је већ наглашено, ова стопа утврђује се на основу података из пореских биланса и пореских пријава за аконтационо – коначно утврђивање пореза на добит правних лица, и представља веома значајан индикатор ефикасности пореског система указујући на то колико је свако од предузећа из узорка платило порез на добит предузећа (**Прилог: Табела П-2**).

⁹¹ С обзиром да генеришу скоро половину нето добити привреде (47,3%), ова привредна друштва остварују 19,8% пословних прихода привреде РС. Губитак ових привредних друштава бележи се на нивоу од 15,1%, док њихов капитал (29,7%) и пословна имовина (24,5%) говоре да се ради значајним привредним друштвима за привреду РС.

⁹² Анализирана привредна друштва имају значајно место у политици запошљавања, где је 11,7% радника запослено у овим привредним друштвима.

⁹³ Ефекти пореских подстицаја се разликују у зависности од величине предузећа (Le et al., 2023).

⁹⁴ С обзиром да се ради о подацима који су нетранспарентни, упућен је захтев Пореској управи РС са молбом за приступ подацима анализираних пореских обвезника. На основу добијених података извршен је обрачун висине ефективног пореског оптерећења у РС.

$$EC = \frac{A}{ПО} \quad (15)$$

где ЕС – представља ефективну стопу, ПО- пореску основицу, А - представља укупан износ аконтације пореза на добит предузећа.

Поступак обрачуна полази од добити пословне године која се из Биланса успеха узоркованих предузећа преноси у њихове пореске билансе (Образац ПБ 1). С обзиром да, у складу са омогућеним корекцијама актуелним Законом у РС долази до одређених прилагођавања овог резултата, реална слика о плаћеном порезу на добит предузећа не може се добити само простом применом законске стопе која је прописана у нашој земљи. Из тог разлога, потребан је увид у пореске билансе и пореске пријаве узоркованих предузећа у циљу утврђивања износа реално плаћеног пореза који је ту видљив. Износ пореза који би порески обвезник требао да поднесе добија се применом законске стопе пореза на добит предузећа (15%) на пореску основицу која је исказана под редним бројем 69. на позицији *Пореска основица – опорезива добит* у Пореском билансу. Другим речима, уколико порески обвезник није остварио добит или послује са губитком, не мора да значи да неће имати добит за опорезивање. У том случају, пореску основицу за плаћање пореза на добит предузећа може да представља капитална добит. Такође, умањење обрачунатог пореза врши се и у оквиру пореске пријаве, у којој се ова пореска основица додатно коригује. Да би смо утврдили ефективну стопу следећи корак у обрачуну је утврђивање плаћеног пореза из пореске пријаве и стављањем у однос истог са опорезивом добити. Стављањем у однос ове позиције са добијеним износом текућег пореза добија се ефективна пореска стопа пореза на добит предузећа (**Прилог: Табела П-3; Табела П-4**). Резултати су показали да су узоркована предузећа (**Прилог: Табела П-2**) платила мањи порез, у односу на порез који би био плаћен да није било корекција и прилагођавања у пореским билансима и пореским пријавама.



Слика 28. Одступање просечне ефективне стопе од законске стопе у РС (%)

На основу: Порески биланси анализираних правних лица

На основу резултата добијених обрачунатом ефективном пореском стопом, можемо да закључимо да су анализирана предузећа одступила од законске пореске стопе у плаћању

својих пореских обавеза. У складу са тим, долази до разлике и у приходима од пореза на добит који су наплаћени и које би држава наплатила да није било прилагођавања у ефективном пореском оптерећењу.

5. Одступање ефективног пореског оптерећења од законске пореске стопе

Сходно томе да су резултати истраживања за РС указали на одступање ефективног оптерећења од законске стопе, у наставку му је посвећена посебна пажња на међународном нивоу. Све већа актуелност ефективних пореских стопа у глобализујућој економији иницирала је и све веће интересовање аутора за разликама ефективних пореских стопа код предузећа различитих величина (Kern and Morris, 1992; Kim and Limpaphayom, 1998; McIntyre and Nguyen, 2000; Porcano, 1986; Salamon and Siegfried, 1977; Wilkie and Limberg, 1990). Кохерентно са тим, развила су се два мишљења. Према једном мишљењу велика предузећа имају вишу ефективну пореску стопу, док према другом, због пореског планирања, велика предузећа плаћају мање пореза и имају нижу ефективну пореску стопу (Derashid & Zhang, 2003).

С обзиром да смо указали на то да, подаци о законским пореским стопама, иако транспарентни, не указују на реално пореско оптерећење, велики број инвеститора опредељује се за анализу пореског система земље у коју има тенденцију да унесе свој капитал. Разлике у пореским основицама и број пореских подстицаја чине да пореска политика буде знатно комплекснија. Компаративна анализа пореских система, стога, не сме да се заснива само на законским стопама пореза на добит предузећа. Постају од круцијалног значаја начин обрачуна амортизације или порески подстицај за истраживање и развој, али и многи други порески подстицаји са великим утицајем на одлуку. У овом делу анализирано је ефективно пореско оптерећење и одступање ефективне пореске стопе од законске пореске стопе у земљама чланицама ЕУ и ОЕЦД-а. Такође, извршена је емпиријска анализа везе између ових стопа, у циљу давања комплетне слике о пореској политици на овом терену и утврђивања њене ефикасности.

5.1. Уважавајући аспекти политике Европске уније за дефинисање пореских подстицаја

Према истраживањима спроведеним у ЕУ, ефективне пореске стопе бележе знатно нижи ниво у односу на законске пореске стопе. Иако овај проблем није непознат чланицама Заједнице,

данас се његово решење чини додатно сложенијим и нужним⁹⁵. Несумњиво да, иако на инвестиционе одлуке утичу и други фактори поред ефективног пореског оптерећења, оно их умногоме детерминише. У прилог томе говоре и емпиријски докази, који указују на велики значај ове стопе (Šimović, 2006, стр. 229). На јединственом тржишту не би требало да постоје разлике у пореској основици и пореским подстицајима на основу којих би предузећа бирала тржиште. Стога ове разлике представљају велики задатак и значајан посао у погледу дефинисања хармонизованих правила и функционисања ЕУ заједнице.

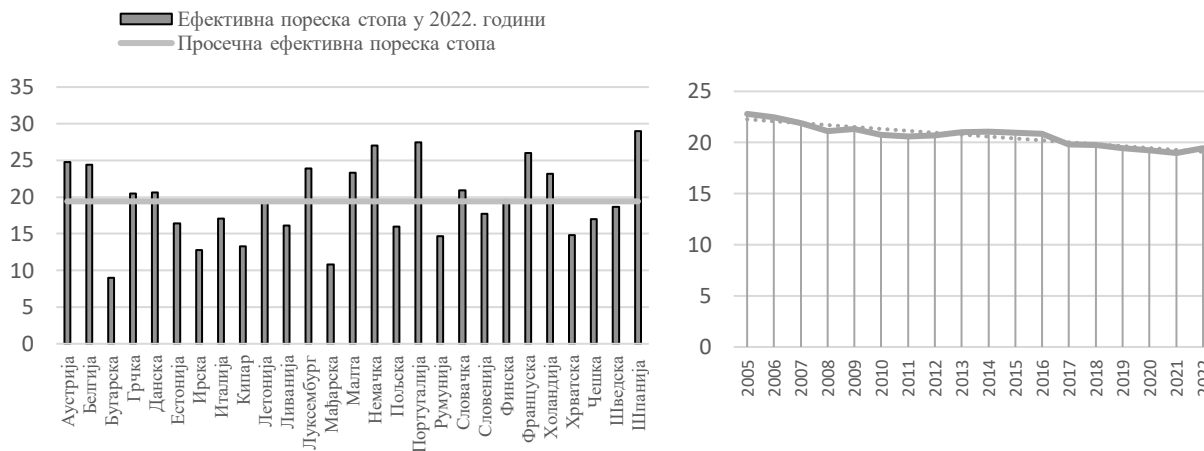
Поред покушаја да се дефинише модел заједничке пореске основице (енгл. *Common (consolidated) tax base*), у циљу спречавања штетне пореске конкуренције, јединствени начин опорезивања добити још увек није постигнут. Понашање земаља у оквиру Заједнице регулисано је Кодексом понашања (енгл. *Code of Conduct for Business Taxation*)⁹⁶, што додатно отежава борбу са овим озбиљним проблемом. Постоје докази јаке корелације између опорезивања и локације капитала (European Commission, 2001). Стога се земље, поред слободе да дефинишу законске пореске стопе, опредељују за увођење читаве лепезе пореских подстицаја у циљу привлачења инвеститора. На тај начин, долази до стварања великих разлика у пореским системима између земаља и висина законске пореске стопе бива у сенци проблема. Другим речима, уколико постоје разлике у пореским подстицајима и пореским основицама постојаће различити ефекти и приликом примене исте пореске стопе. Дебата о стварању једнаких услова за конкуренцију је, стога, дефинисана као основни циљ заједничког европског тржишта, пре свега, у домену усаглашавања, или бар приближавања пореских правила (Sørensen, 2004).

Употребом *Devereux/Griffith* модела спроведена је анализа ефективних пореских стопа у ЕУ, са проценом да је овај модел најчешће коришћен у економској литератури и, од стране великог броја еминентних институција (Европска комисија), оцењен као релевантан за компаративне анализе на међународном нивоу. Анализирана је ефективна стопа у периоду од 2005. до 2022. године. Слика 29 (лево) даје приказ ефективних пореских стопа у земљама ЕУ. Такође, на Слици 29 (десно) приказан је тренд просечне ефективне пореске стопе. Тренд кретања показује да просечна ефективна стопа у ЕУ има тенденцију пада. Просечна ефективна стопа у оквиру Заједнице, према последњим подацима, износи 19,42%. Најнижа стопа уочава се у Бугарској (9%). Са друге стране, највиша ефективна стопа уочава се у Шпанији (29%). Можемо закључити да је пореска конкуренција значајно присутна и у домену ефективног пореског оптерећења. Реформе и

⁹⁵ Креатори Европске политике воде расправе на ову тему од 1957. године. Пореска конкуренција у ЕУ појавила се 1957. године, када је и ЕУ основана.

⁹⁶ Кодекс понашања при опорезивању предузећа ступио је на снагу 1.1.1998. године.

снижавање ефективних пореских стопа су, међутим, у последњих 15 година, видљивије. Кључни недостатак који ЕУ покушава да превазиђе, није кристално очљив на Слици 29.



Слика 29. Ниво ефективних стопа и тренд кретања просечне ефективне стопе у ЕУ (y %)

Извор: Centre for European Economic Research, Effective Tax Levels Using the Devereux/Griffith Methodology (03. јануар 2024).

Пореска конкуренција у ЕУ видљива је у Табели 11, на којој је приказан интензитет пореске конкуренције путем броја спроведених реформи ефективне пореске стопе.

Табела 11. Интензитет пореске конкуренције у ЕУ (број промена ефективне пореске стопе)

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2006-2020.
Укупно промена	12	14	12	15	11	12	11	13	10	12	10	14	10	9	5	170

На основу: Centre for European Economic Research, Effective Tax Levels Using the Devereux/Griffith Methodology (03. јануар 2024).

Према анализираним подацима, највећи број промена у ефективном пореском оптерећењу забележила је Белгија, док је најмањи број промена имала Хрватска. У посматраном периоду на територији ЕУ највећи број реформи извешен је 2009. године, након Светске економске кризе и 2022. године, након глобалне кризе изазване пандемијом Ковид-19. У периоду од 2009. до 2019. ефективне пореске стопе су постепено смањиване у циљу минимизирања последица Светске економске кризе. Највеће флукуације и снижавања ефективне стопе спроведена су у Грчкој. Ефективна стопа је снижена скоро 10% у периоду од 2006. до 2019. године. Периоди после економских криза карактеристични су за стварање повољнијег пословног окружења и подстицање

привредних активности, док су се као најчешће коришћени инструменти, у већини земаља ЕУ, употребљавали порески подстицаји. Поред подстицања привреде, порески подстицаји показали су се као повољан инструмент за подршку правним лицима у кризним периодима. Након кризе изазване пандемијом Ковид-19, фискалне импликације биле су видљиве и у висини ефективних пореских стопа. Иако је у периоду кризе дошло до свега 5 промена у ЕУ (2020), према последњим подацима (2022), укупан број промена ефективних пореских стопа био је 19. Објашњење за ове промене налази се у националним интересима.

Табела 12. Смер кретања ефективног оптерећења у ЕУ (у %)

<i>Земље ЕУ</i>	<i>2021.</i>	<i>2022.</i>
1.		1,2
2.		
3.	0,3	
4.	0,8	
5.		-1,9
6.	-1,9	6,2
7.	-4,7	3,4
8.	-1,8	-0,6
9.		
10.	-3,4	-2,1
11.		
12.	0,1	-6,8
13.	3,4	-3,4
14.		2,6
15.		3,4
16.		2,1
17.		-0,3
18.	0,1	-1,9
19.		0,7
20.		1,7
21.	0,8	-0,8
22.		6,1
23.		
24.		2,4
25.		2,2
26.		
27.	-0,7	
<i>Укупно промена</i>	11	19

Напомена: 1-Белгија; 2- Бугарска; 3-Чешка; 4-Данска; 5-Немачка; 6-Естонија; 7-Ирска; 8-Грчка; 9-Шпанија; 10-Француска; 11-Хрватска; 12-Италија; 13-Кипар; 14-Летонија; 15-Литванија; 16-Луксембург; 17-Мађарска; 18-Малта; 19-Холандија; 20-Аустрија; 21-Пољска; 22-Португалија; 23-Румунија; 24-Словенија; 25-Словачка; 26-Финска; 27-Шведска.

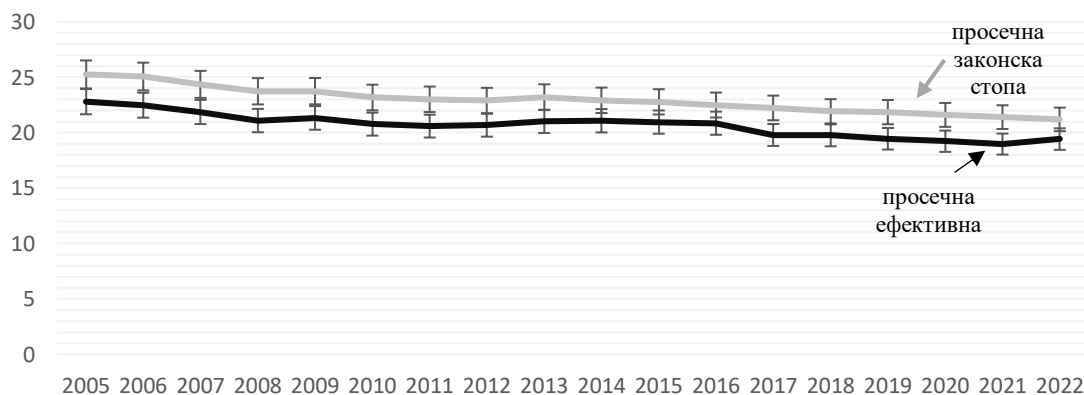
На основу: Centre for European Economic Research, Effective Tax Levels Using the Devereux/Griffith Methodology (03. јануар 2024)

У оквиру граница ЕУ егзистирају национални интереси, а сходно томе и национална правила која онемогућавају хармонизацију националних пореских система.⁹⁷ Последице таквих околности несумњиво су везане за дисторзију економских активности ван граница чланице, штетну пореску конкуренцију, агресивно пореско планирање, реалокацију капитала и утају пореза на добит предузећа, док се решење за ове проблеме ЕУ, у блиској будућности, не назире. Додатно, недостатак хармонизације у овом домену доприноси великим трошковима пореске арбитраже и трошковима подношења жалби⁹⁸. Пореска арбитража, на тај начин, омогућава сваком предузећу да одабиром земље у оквиру Заједнице и мобилношћу свог пословања, бира где ће остварити најповољнију ефективну стопу.

5.1.1. Дискрепанца између ефективне и законске пореске стопе као полазна основа развојне пореске политике у Европској унији

Питање постојања дискрепанци између ефективне и законске стопе отворено је још пре више од 30 година (Ruding, 1992; Đurović Todorović et al., 2023). С обзиром да постојање јаза може да утиче на привредне активности, али и на приходе од пореза на добит предузећа и ниво пореске хармонизације, креирање пореске политике требало би да буде базирано на овом податку.

Слика 30 анализира јаз између ових стопа у периоду од 2005. до 2022. године.



Слика 30. Одступање ефективне од законске пореске стопе у ЕУ (у %)

На основу: *Centre for European Economic Research, Effective Tax Levels Using the Devereux/Griffith Methodology (03. јануар 2024).*

⁹⁷ Сматра се да значајну улогу код усаглашавања пореских система у оквиру Заједнице има Европски суд правде који пресудама, на основу којих се врши прерасподела прихода од пореза на добит предузећа између земаља чланица, утиче на одлуке земаља о пореској политици.

⁹⁸ Трошкови жалби које подносе предузећа када дође до више плаћеног пореза на добит предузећа показују тенденију раста. Као један од узрока ових жалби наводи се недостатак хармонизације у оквиру Заједнице.

Последњих неколико година, повећање јаза присутно је у 2016. години и 2020. години, што се може објаснити диференцираним факторима. Најчешћи узрок повећања разлике у висини ових стопа јесу порески подстицаји. Већина земаља је, као основни инструмент привлачења страних директних инвестиција, користила пореске подстицаје и пореска ослобођења. Карактеристично је увођење пореских подстицаја за истраживање и развој, у последњих неколико година.

Табела 13. Дескриптивна статистика ефективне и законске стопе (ЕУ)

Варијабла	Минимум	Максимум	Просечна вредност \bar{x}	Стандардна девијација s
Законска стопа/05	10.00	38.40	25.0778	8.26216
Законска стопа/06	10.00	38.40	24.8815	7.94186
Законска стопа/07	10.00	38.40	24.1481	7.92141
Законска стопа/08	10.00	35.00	23.5778	7.52602
Законска стопа/09	10.00	35.00	23.5889	7.33539
Законска стопа/10	10.00	35.00	22.9926	7.23315
Законска стопа/11	10.00	36.10	22.9000	7.36677
Законска стопа/12	10.00	36.10	22.8593	7.47963
Законска стопа/13	10.00	38.00	23.2111	7.43807
Законска стопа/14	10.00	38.00	22.9926	7.46010
Законска стопа/15	10.00	38.00	22.8852	7.40056
Законска стопа/16	10.00	35.00	22.5852	7.08301
Законска стопа/17	10.00	44.40	22.3519	8.09004
Законска стопа/18	10.00	35.00	22.0370	6.93298
Законска стопа/19	10.00	35.00	21.9370	6.87645
Законска стопа/20	10.00	35.00	21.5304	6.47319
Законска стопа/21	10.00	35.00	21.3333	6.77688
Законска стопа/22	10.00	35.00	21.2239	6.18611
Ефективна стопа/05	10.60	36.50	22.7963	7.63577
Ефективна стопа/06	10.60	36.50	22.4815	7.27356
Ефективна стопа/07	8.80	35.50	21.8704	7.26010
Ефективна стопа/08	8.90	34.60	21.0926	6.68718
Ефективна стопа/09	8.80	34.70	21.3333	6.74628
Ефективна стопа/10	8.80	32.80	20.7704	6.64621
Ефективна стопа/11	9.00	32.80	20.5926	6.53570
Ефективна стопа/12	9.00	34.20	20.6741	6.75964
Ефективна стопа/13	9.00	34.70	21.0222	6.64254
Ефективна стопа/14	9.00	38.30	21.0778	6.85988
Ефективна стопа/15	9.00	38.30	20.9556	6.96361
Ефективна стопа/16	9.00	38.40	20.8556	6.85023
Ефективна стопа/17	9.00	33.40	19.7926	6.22618
Ефективна стопа/18	9.00	33.40	19.7593	5.93427
Ефективна стопа/19	9.00	33.50	19.4481	5.89252
Ефективна стопа/20	9.00	31.50	19.2296	5.73336
Ефективна стопа/21	9.00	29.00	18.8185	5.76622
Ефективна стопа/22	9.00	29.00	18.8259	5.37491

На основу: Centre for European Economic Research, *Effective Tax Levels Using the Devereux/Griffith Methodology* (03. јануар 2024).

У складу са наведеним циљем, да се што боље анализира поменути јаз, као прикладне статистичке технике за истраживање ове структуре података примењени су и дескриптивна статистика (енгл. *Descriptive statistics*), Т-тест (енгл. *T test*) и корелациона анализа (енгл. *Correlation analysis*). Примена Т-теста указује на разлике између ефективне и законске стопе пореза на добит предузећа, док ће се корелационом анализом утврдити њихова веза и јачина те везе. Табела 13 показује вредности дескриптивне статистике ефективне и законске пореске стопе у земљама чланицама ЕУ и представља полазну основу у анализи њихових корелационих односа. Просечна вредност ефективне стопе пореза на добит предузећа у ЕУ била је 22,79% у 2005. години, док је исте године просечна вредност законске стопе пореза на добит предузећа била 25,07%. Просечна вредност ефективне стопе пореза на добит предузећа у ЕУ била је 18,82% у 2022. години, док је исте године просечна вредност законске стопе пореза на добит предузећа била 21,22%. Ефективна стопа пореза на добит предузећа у земљама ЕУ има минималну вредност 10,60%, док је максимална вредност ове стопе 36,50% у 2005. години. Минимална вредност ефективне стопе пореза на добит предузећа забележена је на Кипру, док је максимална вредност забележена у Шпанији. Законска стопа пореза на добит предузећа у земљама ЕУ има минималну вредност 10%, док је максимална вредност ове стопе 38,40% у 2005. години. Минимална вредност забележена је на Кипру, док је максимална вредности забележена у Немачкој. У последње анализираној години, закључак је другачији. Ефективна стопа пореза на добит предузећа у земљама ЕУ има минималну вредност 9%, док је максимална вредност ове стопе 29% у 2022. години. Законска стопа пореза на добит предузећа у земљама ЕУ има минималну вредност 10%, док је максимална вредност ове стопе 35% у 2022. години. Вредности стандардне девијације, као компоненте која представља збирни показатељ, указују на распон у којем можемо очекивати да ће се кретати вредности ефективне и законске пореске стопе у ЕУ.

На основу добијених података, већа блискост међу подацима постоји у последњих неколико година. С обзиром да приликом примене Т-тестова мора бити испоштована одређена претпоставка о нормалности података, нормалност расподеле може бити испитана статистичким техникама (Lilliefors, 1967). Сходно томе, да би се утврдило да ли је оправдана примена Т-теста и корелационе анализе, провера нормалне расподеле или провера услова нормалности утврдиће се на основу Колмогоров Смирнов теста (енгл. *One-Sample Kolmogorov-Smirnov*; у даљем тексту: К/С). Овај тест представља непараметарски тест који служи за испитивање нормалности. Овим тестом извршиће се тестирање нулте хипотезе о нормалности дистрибуције која подразумева да постоји нормалност расподеле. Реализовани

ниво значајности K/S теста који је већи од 0,05 упућује на закључак да постоји нормалност расподеле. У супротном, прихвата се алтернативна хипотеза да не постоји нормалност у подацима. K/S тестом се елиминише потреба за коришћењем нестандардних статистичких података и на тај начин олакшава се добијање р-вредности (Hanusz & Tarasińska, 2015). Тест представља „општи тест исправности“.

Табела 14. Резултати K/S теста нормалности (ЕУ)

Година	Тест/Варијабле			
	Законска стопа		Ефективна стопа	
	K/S	Sig.(2-tailed)	K/S	Sig.(2-tailed)
2005.	0,532	0,940	0,741	0,643
2006.	0,540	0,933	0,731	0,659
2007.	0,452	0,987	0,542	0,931
2008.	0,486	0,972	0,415	0,995
2009.	0,540	0,932	0,636	0,813
2010.	0,472	0,979	0,499	0,964
2011.	0,625	0,830	0,657	0,781
2012.	0,606	0,856	0,843	0,477
2013.	0,447	0,988	0,586	0,882
2014.	0,564	0,908	0,791	0,559
2015.	0,536	0,936	0,690	0,728
2016.	0,652	0,789	0,739	0,645
2017.	0,571	0,900	0,571	0,900
2018.	0,504	0,961	0,482	0,974
2019.	0,480	0,975	0,452	0,987
2020.	0,576	0,895	0,405	0,997
2021.	0,470	0,980	0,318	1,000
2022.	0,521	0,949	0,432	0,992

На основу: *Centre for European Economic Research, Effective Tax Levels Using the Devereux/Griffith Methodology (03. јануар 2024).*

Резултати теста нормалности показују да постоји нормална расподела података. Другим речима, да нема значајног одступања од нормалне расподеле података. Стога ће се статистичком техником Т-тест извршити даља анализа између посматраних варијабли, при чему ће бити извршено њихово даље поређење. Премда међу статистичким алатима постоје две главне врсте Т-тестова, разликујемо Т-тестове упарених и Т-тестове независних узорака. Т-тест упарених узорака или Т-тест за зависне узорке (енгл. *Repeated measures*) употребљавамо када имамо једну групу земаља, а подаци су прикупљени у два наврата или под два различита услова (Pallant, 2009). Упарени Т-тест се користи када су две групе чије се поређење врши, зависне једна од друге. Ова врста статистичког теста користи се најчешће за упоређивање и представља врсту параметарске методе. Другим речима, може се применити так након што узорак задовољава услове нормалности (Kim, 2015). У циљу испитивања разлике између

ефективне и законске стопе примениће се Т-тест упарених узорака (Табела 15). Сврха овог показатеља је да утврди разлику и величину те разлике. Статистичким алатом Т-тест упарених узорака, утврђено је да ли постоје значајне разлике између ефективне и законске стопе пореза на добит предузећа у земљама чланицама ЕУ у периоду од 2005-2022.

Табела 15. Резултати Т-теста (ЕУ)

Година	Просечна вредност разлике \bar{x}	Стандардна девијација	Sig. (2-tailed)
2005.	2.28148	1.81977	.000
2006.	2.40000	2.09505	.000
2007.	2.27778	2.15037	.000
2008.	2.48519	3.05321	.000
2009.	2.25556	2.25019	.000
2010.	2.22222	2.13728	.000
2011.	2.30741	2.15334	.000
2012.	2.18519	2.14560	.000
2013.	2.18889	2.24676	.000
2014.	1.91481	2.29962	.000
2015.	1.92963	2.14634	.000
2016.	1.72963	2.44112	.001
2017.	2.55926	3.34690	.001
2018.	2.27778	2.95535	.000
2019.	2.48889	2.97778	.000
2020.	2.30074	3.04181	.001
2021.	2.51481	2.39626	.000
2022.	2.39801	3.39358	.001

На основу: Centre for European Economic Research, Effective Tax Levels Using the Devereux/Griffith Methodology (03. јануар 2024).

Резултати Т-теста показали су да постоји разлика између посматраних пореских стопа. Вредности Sig. (2-tailed) су мање од 0,05, те можемо закључити да постоји значајна разлика између два резултата. Т-тестом упарених узорака је доказано и који скуп резултата садржи веће просечне вредности. Код поређења просечних вредности, веома је важно нагласити да се просечне вредности, израчунате за стопе пореза на добит предузећа, значајно разликују. У последњем случају, 2022. године, просечна вредност обрачуната за ефективну пореску стопу износила је 19,69%, док је просечна вредност обрачуната за законску пореску стопу износила 21,83%, што потврђује да се под рефлексијама пореских подстицаја ефективна пореска стопа умањује у односу на законску пореску стопу. У 2022. години утврђено је статистички значајно смањење вредности ефективне пореске стопе, $t(26) = 3,672$, $p < 0,05$. Т-тест, међутим, не даје слику о величини разлике између ове две стопе на постојећу разлику. Величина разлике у Т-тесту упарених узорака, односно обрачун

колико заиста та разлика износи између ових стопа може се видети кроз тумачење показатеља ета квадрат (енгл. *Eta-squared*). Овај показатељ сматра се једним од најчешће употребљаваних показатеља величине утицаја (енгл. *effect size*) и може се израчунати на основу формуле (Pallant, 2009)⁹⁹:

$$e_2 = \frac{(t^2)}{(t^2) + n - 1} \quad (16)$$

„Разлика у Т-тесту упарених узорака може се тумачити на следећи начин: 0,001 = мали утицај, 0,06 = умерен утицај, 0,14 = велики утицај“ (Cohen, 1988, стр. 284). Вредност $t(26) = 3,672$. Вредност Ета квадрата у 2022. години износи 0,341 што показује да постоји велика разлика између ефективне и законске стопе у земљама ЕУ у тој години.

5.1.2. Емпиријски аспекти везе између ефективне и законске стопе пореза на добит предузећа у Европској унији

С обзиром да је потврђено да постоје значајне разлике у кретању стопа, неопходно је даљом анализом утврдити везу између ових променљивих. На основу резултата Т-теста корелациона анализа је спроведена применом параметарског Пирсоновог коефицијента корелације (енгл. *Pearson correlation coefficient*), на основу којег је квантификована веза између две променљиве. Дакле, на основу коефицијента корелације r могу се квантификовати смер и јачина корелације. Прикладност овог коефицијента корелације детерминисана је тиме што се овај коефицијент најбоље употребљава за непрекидне променљиве (Pallant, 2007).

Корелација је мера линеарне повезаности између две променљиве. Уколико су променљиве у потпуности некорелиране вредност корелације је 0. Предзнак указује на то да ли веза између променљивих позитивна или негативна. Уколико је коефицијент позитиван, две променљиве имају тенденцију да се повећавају или смањују заједно, док, при негативној вредности овог коефицијента важи другачије тумачење и, када једна променљива има тенденцију смањења, друга има тенденцију повећања (Motulsky, 2018). Вредности Пирсоновог коефицијента корелације крећу се од -1, када постоји негативна линеарна корелација између променљивих до +1, када постоји савршено позитивна

⁹⁹ $e_{2022} = \frac{(3,672)^2}{(3,672^2 + 27 - 1)}$; $e_{2022} = \frac{13,483584}{39,483584}$; $e_{2022} = 0,341$

линеарна корелација (Ginevan & Splitstone, 2004). На основу ове апсолутне вредности утврђујемо да ли је корелација савршена, односно јачину везе. Јачина везе може бити мала ($r = 0,10 - 0,29$), средња ($r = 0,30 - 0,49$) и велика ($r = 0,50 - 1,0$) (Cohen, 1988, стр. 79-81).¹⁰⁰ Теоријски опсег p вредности може бити од 0,00 до 1,00 и показује ниво поверења. Резултати корелационе анализе приказани су у Табели 16.

Табела 16. Резултати корелационе анализе ефективне и законске пореске стопе (ЕУ)

<i>година</i>	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.
<i>Пирсонов коэффициент корелације</i>	0,977	0,966	0,964	0,914	0,952	0,956	0,959	0,960	0,955
<i>Sig.</i>	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
<i>година</i>	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.
<i>Пирсонов коэффициент корелације</i>	0,952	0,957	0,939	0,923	0,906	0,903	0,883	0,940	0,837
<i>Sig.</i>	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000

На основу: Centre for European Economic Research, Effective Tax Levels Using the Devereux/Griffith Methodology (03. јануар 2024).

Пирсонов коэффициент корелације указује да између законске и ефективне пореске стопе постоји јака позитивна корелација. Пирсонов коэффициент корелације у последње анализираној години износи 0,837. Оваква веза указује да је ефективна пореска стопа детерминисана на основу законске пореске стопе и релевантних пореских прилагођавања, међу којима су и порески подстицаји. У свим годинама утврђено је постојање јаке позитивне статистички значајне корелације између ових стопа. Тиме се може наслутити да законска пореска стопа може да утиче на ефективну пореску стопу. Утврђена је јака позитивна статистички значајна корелација 2005. године, између законске и ефективне пореске стопе ($p < 0,001$). Када је у питању последња година, овај коэффициент корелације је нешто нижи (0,837), али се и даље ради о јакој позитивној статистички значајној корелацији.

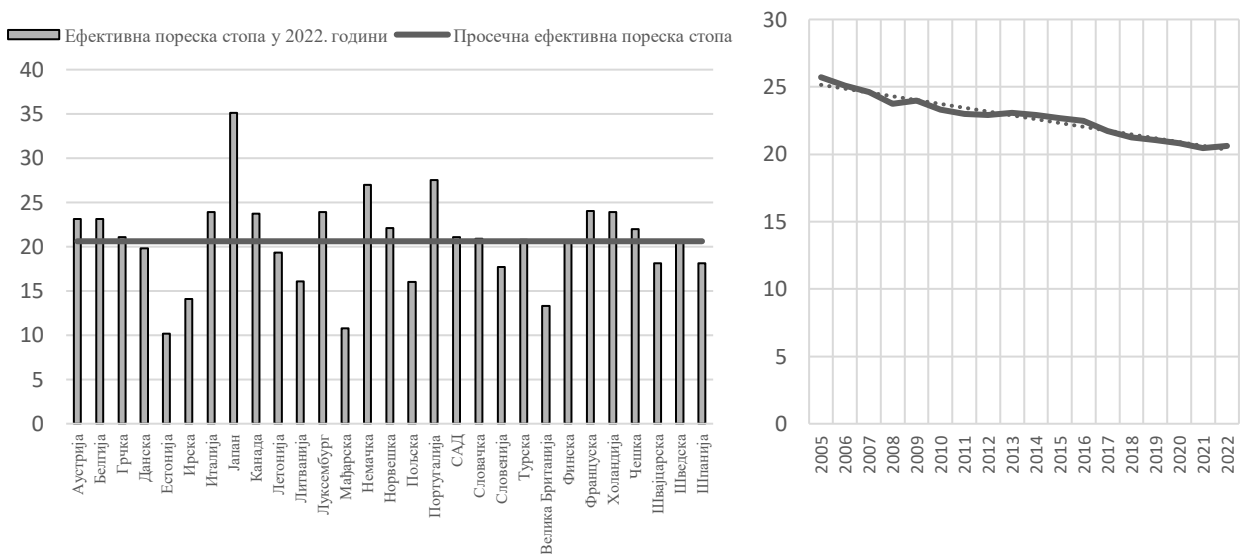
5.2. Значај пореских подстицаја у земљама ОЕЦД-а

Модел за спречавање штетне пореске конкуренције са освртом на ефективну стопу пореза на добит предузећа прихваћен је 1998. године, чиме је интересовање за сузбијање

¹⁰⁰ Тумачење резултата корелационе анализе на основу Кохеновог правила сматра се једним од строжијих тумачења корелационе анализе.

овог проблема од стране ОЕЦД-а наглашено. Међутим, интензивно, у последњих двадесет година, ОЕЦД је у фокусу своје пореске политике ставила ерозију пореске основице која је иницирала настанак јаза између наплаћених пореских прихода и прихода који би могли бити наплаћени.

Колики је значај пореских подстицаја у оквиру ове Организације потврђују параметарске реформе земаља попут САД, Јапана и Швајцарске, које уводе атрактивне преференцијалне пореске шеме у циљу привлачења инвеститора. Тиме се разлике између земаља значајно продубљују у домену опорезивања добити, а правни значај пореских подстицаја постаје интернационално питање. Да би се указало на кретање ефективне пореске стопе и разлике између ефективне и законске стопе, али и анализирао веза између њих потребно је извршити примену прикладне статистичке технике, већ описане у претходном делу. Примењене су дескриптивна статистика, Т-тест и корелациона анализа. Имајући у виду комплексност обрачуна ефективних пореских стопа и њихову нетранспарентност, из групе земаља ОЕЦД-а искључене су Аустралија, Чиле, Исланд, Израел, Јужна Кореја, Мексико и Нови Зеланд. Мерење ефективног пореског оптерећења спроведено је моделом *Devereux/Griffith*. Подаци који су упоредиви на нивоу анализираних држава добијени су, према томе, из релевантних извештаја.



Слика 31. Ниво ефективних стопа и тренд кретања просечне ефективне стопе у ОЕЦД-у (у %)

Извор: Centre for European Economic Research, *Effective Tax Levels Using the Devereux/Griffith Methodology* (04. јануар 2024).

Слика 31 (лево) показује ефективне пореске стопе које су забележене у земљама чланицама ОЕЦД-а у 2022. години, на основу којих можемо закључити да се пореска политика и између земаља чланица ОЕЦД-а разликује. Може се закључити да је у већини земаља чланица ОЕЦД-а пореско оптерећење 2022. године било изнад просека ефективне просечне пореске стопе (20,8%), као и то да је овај просек изнад просека ефективне просечне пореске стопе у ЕУ (19,7%) у истој години. Најнижу ефективну пореску стопу има Естонија, док највишу ефективну пореску стопу има Јапан. Интересантно је да у периоду од 2005. до 2018. године, САД имала највишу ефективну пореску стопу, која је након спроведених реформи у циљу репатријације дохотка из иностранства и подстицања економије значајно снижена. Кретање просечне ефективне пореске стопе у земљама чланицама ОЕЦД-а у периоду од 2005. до 2022. године показује тенденцију пада. Међутим, овај пад је знатно нижи у односу на пад који је приказан у анализи просечне пореске стопе у земљама ЕУ. На Слици 31 (десно) се може уочити благо опадање ефективног пореског оптерећења. Слика 31 (десно) показује да земље имају просечну ефективну пореску стопу која је виша од 20% према последњим подацима, што указује на то да је на терену ЕУ пореска конкуренција већа. За разлику од тржишта ЕУ, на тржишту земаља чланица ОЕЦД-а, знатно више је заступљено ослањање земаља на финансијске подстицаје. Као разлог такве политике, наводи се њихова флексибилност, према којој се ови подстицаји разликују од пореских подстицаја. Значајни порески подстицаји, уведени су крајем 2008. године, у циљу санирања последица Светске економске кризе. Тада су САД креирале своју политику за опоравак од кризе увођењем нових пореских подстицаја међу којима су били и подстицаји у виду убрзане амортизације. Таквом политиком, пореска реформа дала је добре резултате, имајући у виду да је редизајнирање пореских подстицаја послужило у условима кризе. Поред посебних пореских режима који и у земљама ОЕЦД-а служе у конкурентској борби земаља за капиталом, хармонизација пореских правила је и овде, може се рећи, пожељна тенденција.

Табела 17. Интензитет пореске конкуренције у ОЕЦД-у (број промена ефективне пореске стопе)

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2006-2020.
Укупно промена	15	16	15	17	13	13	13	14	15	15	12	16	13	11	6	204

На основу: *Centre for European Economic Research, Effective Tax Levels Using the Devereux/Griffith Methodology (03. јануар 2024).*

У земљама ОЕЦД-а у посматраном периоду највећи број реформи извршен је 2009. године, након Светске економске кризе. У периоду од 2009. до 2020. године ефективне пореске стопе су постепено опадале у циљу анулирања последица кризе и подстицања економских активности. Највеће смањење ефективног пореског оптерећења у периоду од 2005. до 2020. године имала су Грчка (-9,5, 2010. године), Турска (-9,1%, 2006. године) и САД (-9%, 2019. године). Максимални пораст ефективне пореске стопе забележен је у Грчкој (+8,7%, 2009. године). Године након кризе изазване пандемијом Ковид-19 одступају, значајно, од осталих година.

Табела 18. Смер кретања ефективног оптерећења у ОЕЦД-у (%)

<i>Земље ОЕЦД-а</i>	<i>2021.</i>	<i>2022.</i>
1.		1,7
2.		1,2
3.	-1,8	-0,6
4.	0,8	
5.	-1,9	6,2
6.	-4,7	3,4
7.	0,1	-6,8
8.	-6,6	7,6
9.	-0,1	-0,1
10.		2,6
11.		3,4
12.		2,1
13.		-0,3
14.		-1,9
15.		1,3
16.	0,8	-0,8
17.		6,1
18.		-6,4
19.		2,2
20.		0,4
21.	-0,9	5,4
22.		-6,8
23.		
24.	-3,4	-2,1
25.		0,7
26.	0,3	
27.	-1,2	0,7
28.	-0,7	
29.		
Укупно промена	13	24

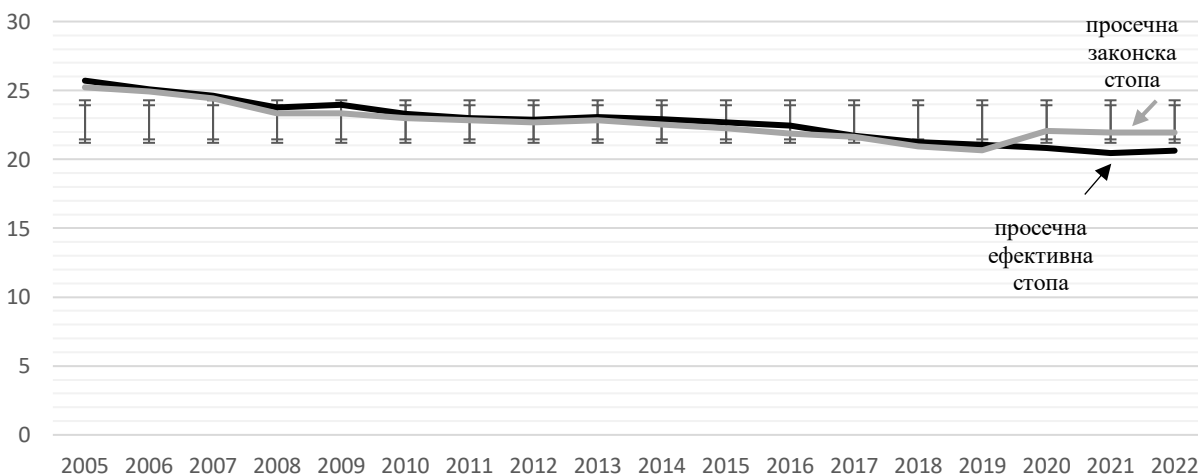
Напомена: 1-Аустрија; 2-Белгија; 3-Грчка; 4-Данска; 5-Естонија; 6-Ирска; 7-Италија; 8-Јапан; 9-Канада; 10-Летонија; 11-Литванија; 12-Луксембург; 13-Мађарска; 14-Немачка; 15-Норвешка; 16-Пољска; 17-Португалија; 18-САД; 19-Словачка; 20- Словенија; 21-Турска; 22-В.Британија; 23-Финска; 24-Француска; 25-Холандија; 26-Чешка; 27-Швајцарска; 28-Шведска; 29-Шпанија.

На основу: Centre for European Economic Research, Effective Tax Levels Using the Devereux/Griffith Methodology (03. јануар 2024)

Последње анализирана година указује на највећи број промена ефективних пореских стопа у земљама чланицама ОЕЦД-а. Таква динамика подешавања пореске политике у циљу смањења пореског оптерећења и стварања повољнијих услова утицала је на привредни развој и на пореске приходе земаља ОЕЦД-а. Према последње анализираним подацима (Табела 18), укупан број промена ефективних пореских стопа био је 24. Повећање се, експлицитно, може повезати са кризом Ковид-19. Посебно се издвајају Италија и Велика Британија, које су значајно снизиле своје стопе (-6,8), али и САД (-6,4).

5.2.1. Дискрепанца између ефективне и законске пореске стопе као показна основа развојне фискалне политике у земљама ОЕЦД-а

Када говоримо у јазу између ефективне и законске пореске стопе у земљама чланицама ОЕЦД-а, он је значајно мањи у поређењу са тржиштем ЕУ. Имајући у виду да велики број земља које су различитих нивоа развијености представља део ове Организације, на основу претходних резултата требали би да закључимо да ће овде јаз бити већи. Међутим, закључак је другачији. **Искључујући последње две године, где је кретање јазу многамо условљено последицама кризе Ковид-19, и не даје реалну слику дискрепанце ефективне и законске стопе, јаз у земљама ОЕЦД-а мањи је у односу на земље ЕУ.** Слика 32 илуструје јаз између стопа у земљама чланицама ОЕЦД-а у периоду од 2005 до 2022. године. Кретање стопа је у континуираном благом паду, што је резултат пореске конкуренције и у оквиру ове Организације.



Слика 32. Одступање ефективне од законске пореске стопе у ОЕЦД-у (у %)

На основу: *Centre for European Economic Research, Effective Tax Levels Using the Devereux/Griffith Methodology (05. јануар 2024).*

Дакле, и на овом тржишту постоји борба за инвеститорима посредством пореских подстицаја и других уступака од стране држава. Креирањем ефективне пореске стопе на одговарајућем нивоу и земље чланице ОЕЦД-а детерминишу ниво пореског оптерећења и постају део велике светске конкуренције у овом домену. Кретање јаза између ефективне и законске пореске стопе мењало се током анализираних периода. Такође, може се уочити да је дискрепанца између ефективне просечне и законске просечне пореске стопе у земљама чланицама ОЕЦД-а знатно мања у односу на земље ЕУ, што значи да земље ОЕЦД-а воде политику ширења пореске основице и снижавања пореских стопа у циљу повећања привредних активности. Политика према којој се пореским подстицајима и другим прилагођавањима утиче на привредну активност у земљи у мањој мери је заступљена на овом терену где се прате сугестије теорије за смањење разлике између ефективних и законских пореских стопа. Интересантно је што се са Сlike 32 могу уочити веће вредности просечних ефективних пореских стопа у односу на просечне законске пореске стопе. Иако је јаз између анализираних стопа на овом тржишту мањи, ипак, још увек не можемо да закључимо да нема утицаја законске стопе на ефективну пореску стопу, без дубље анализе. Табела 19 показује дескриптивну статистику ефективне и законске стопе пореза на добит предузећа у земљама чланицама ОЕЦД-а и представља полазну основу у анализи разлика између ефективне и законске стопе пореза на добит предузећа.

Подаци у Табели 19 показују следеће чињенице: просечна вредност ефективне стопе пореза на добит предузећа у земљама ОЕЦД-а била је 25,71% у 2005. години, док је исте године просечна вредност законске стопе пореза на добит предузећа била 25,22%. Просечна вредност ефективне стопе пореза на добит предузећа у земљама ОЕЦД-а била је 20,39% у 2022. години, док је исте године просечна вредност законске стопе пореза на добит предузећа била 20,18%. Ефективна стопа пореза на добит предузећа у земљама ОЕЦД-а има минималну вредност 12,70%, док је максимална вредност ове стопе 41,70% у 2005. години. Минимална вредност ефективне стопе пореза на добит предузећа забележена је у Литванији, док је максимална вредност забележена у Јапану. Законска стопа пореза на добит предузећа у земљама ОЕЦД-а има минималну вредност 8,5%, док је максимална вредност ове стопе 35% у 2005. години. Минимална вредност забележена је у Швајцарској, док је максимална вредности забележена у САД. У последње анализираној години, закључак је другачији. Ефективна стопа пореза на добит предузећа у земљама ОЕЦД-а има минималну вредност 10,80%, док је максимална вредност ове стопе 27,50% у 2022. години. Минимална вредност ефективне стопе пореза на добит предузећа забележена је у Естонији, док је максимална вредност забележена у Јапану. Законска стопа пореза

на добит предузећа у земљама ОЕЦД-а има минималну вредност 8,5%, док је максимална вредност ове стопе 30% у 2022. години.

Табела 19. Дескриптивна статистика ефективне и законске стопе (ОЕЦД)

Варијабла	Минимум	Максимум	Просечна вредност \bar{x}	Стандардна девијација s
Законска стопа/05	8.50	35.00	25.2260	7.09657
Законска стопа/06	8.50	35.00	24.9219	6.73985
Законска стопа/07	8.50	35.00	24.4071	6.43764
Законска стопа/08	8.50	35.00	23.3322	6.45642
Законска стопа/09	8.50	35.00	23.3240	6.29999
Законска стопа/10	8.50	35.00	22.9791	6.53110
Законска стопа/11	8.50	36.10	22.8369	6.68956
Законска стопа/12	8.50	36.10	22.6990	6.83257
Законска стопа/13	8.50	38.00	22.8393	6.87229
Законска стопа/14	8.50	38.00	22.5290	6.86011
Законска стопа/15	8.50	38.00	22.2480	6.73490
Законска стопа/16	8.50	35.00	21.8836	6.33351
Законска стопа/17	8.50	44.43	21.6546	7.53558
Законска стопа/18	8.50	34.43	20.9212	5.82891
Законска стопа/19	8.50	34.43	20.6567	5.65093
Законска стопа/20	8.50	32.00	19.9522	5.57527
Законска стопа/21	11.10	31.70	22.2241	5.45158
Законска стопа/22	8.50	30.00	20.1876	4.91120
Ефективна стопа/05	12.70	41.70	25.7103	7.74506
Ефективна стопа/06	14.30	41.70	25.0897	7.60777
Ефективна стопа/07	14.30	41.30	24.6000	7.39841
Ефективна стопа/08	12.70	41.30	23.7517	7.05239
Ефективна стопа/09	13.80	41.70	23.9759	7.02143
Ефективна стопа/10	11.80	41.70	23.3103	7.06568
Ефективна стопа/11	12.20	41.70	22.9931	6.95197
Ефективна стопа/12	12.40	40.10	22.8931	6.94946
Ефективна стопа/13	12.10	40.10	23.0655	6.89463
Ефективна стопа/14	13.60	38.30	22.9172	6.85467
Ефективна стопа/15	13.60	38.30	22.6690	6.93872
Ефективна стопа/16	13.60	38.40	22.4621	6.72742
Ефективна стопа/17	11.10	36.50	21.7310	6.66125
Ефективна стопа/18	11.00	34.10	21.2552	5.99533
Ефективна стопа/19	11.10	34.10	21.0517	5.79264
Ефективна стопа/20	11.10	34.10	20.8138	5.64109
Ефективна стопа/21	9.40	34.10	20.3483	5.82480
Ефективна стопа/22	10.80	27.50	20.3931	4.30390

На основу: Centre for European Economic Research, Effective Tax Levels Using the Devereux/Griffith Methodology (05. јануар 2024).

Вредности стандардне девијације, као компоненте која представља збирни показатељ, указују на распон у којем можемо очекивати да ће се кретати вредности ефективне и законске пореске стопе у земљама ОЕЦД-а.

Табела 20. Резултати К/S теста нормалности (ОЕЦД)

Година	Тест/Варијабле			
	Законска стопа		Ефективна стопа	
	К/S	Sig.(2-tailed)	К/S	Sig.(2-tailed)
2005.	0,582	0,888	0,483	0,974
2006.	0,489	0,970	0,756	0,618
2007.	0,476	0,977	0,689	0,729
2008.	0,642	0,805	0,494	0,968
2009.	0,658	0,780	0,632	0,819
2010.	0,561	0,911	0,558	0,914
2011.	0,606	0,856	0,626	0,829
2012.	0,549	0,924	0,599	0,866
2013.	0,357	1,000	0,551	0,922
2014.	0,483	0,974	0,777	0,581
2015.	0,611	0,849	0,642	0,805
2016.	0,562	0,910	0,676	0,750
2017.	0,841	0,479	0,673	0,755
2018.	0,883	0,417	0,424	0,994
2019.	0,772	0,591	0,530	0,941
2020.	0,842	0,478	0,645	0,800
2021.	0,750	0,628	0,531	0,941
2022.	0,878	0,423	0,703	0,706

На основу: Centre for European Economic Research, Effective Tax Levels Using the Devereux/Griffith Methodology (05. јануар 2024).

На основу добијених података, већа блискост међу подацима постоји у годинама пре кризе Ковид-19, када је наступио велики јаз између ових стопа (Табела 20). Резултати К/S теста указују да постоји нормалност података и оправданост за примену даљих анализа. К/S тест је статистички значајан ($p > 0,05$).

Резултати Т-теста показали су да нема статистички значајних разлика између посматраних пореских стопа (Табела 21). Код поређења просечних вредности веома је важно нагласити да се просечне вредности, израчунате за ефективну и законску стопу пореза на добит предузећа значајно не разликују. Такође, можемо да закључимо да су ове разлике значајно мање у односу на разлике које постоје у земљама чланицама ЕУ. Т-тестом упарених узорака је доказано који скуп резултата садржи веће просечне вредности. У 2022. години није утврђена значајна разлика између стопа, $t(29) = 0,254$, $p > 0,05$. Међутим, 2021. године, постоји значајна разлика између стопа, $t(29) = 3,162$, $p < 0,05$. Ова разлика, експлицитно, резултат је пореских мера које су примењене у циљу минимизирања последица кризе Ковид-19. Значајна одступања ефективне стопе од законске стопе, указују на присуство великог броја пореских олакшица које су земље ОЕЦД-а примениле са интенцијом опоравка својих привреда. Ови порески подстицаји, значајно су умањили ефективну стопу пореза на добит предузећа од законске стопе, што се може најбоље видети на Слици 33.

Табела 21. Резултати Т-теста (ОЕЦД)

	Просечна вредност разлике \bar{x}	Стандардна девијација	Sig. (2-tailed)
2005.	-.48431	4.86989	.596
2006.	-.16776	4.92988	.856
2007.	-.19293	4.77235	.829
2008.	-.41948	5.04949	.658
2009.	-.65190	5.13974	.500
2010.	-.33121	4.95797	.722
2011.	-.15617	4.86070	.864
2012.	-.19410	4.68255	.825
2014.	-.22617	4.87099	.804
2015.	-.38824	4.54468	.649
2016.	-.42100	4.84217	.643
2017.	-.57845	4.78539	.520
2018.	-.07641	5.44101	.940
2019.	-.33397	5.49878	.746
2020.	-.39500	5.27351	.690
2021.	-.86155	5.75286	.427
2022.	1.87586	3.19516	.004
2023.	-.20552	4.35447	.801

На основу: *Centre for European Economic Research, Effective Tax Levels Using the Devereux/Griffith Methodology (05. јануар 2024).*



Слика 33. Кретање просечних вредности разлике ефективне и законске стопе (ОЕЦД)

Обрачун или утврђивање разлике између ових стопа, може се видети кроз тумачење показатеља ета квадрат¹⁰¹. Вредност коефицијента у 2022. години износи 0,002¹⁰², што показује да постоји мала разлика између стопа у земљама чланицама ОЕЦД-а у тој години. Другим речима, постоји мала разлика између ефективне и законске стопе пореза на добит предузећа у земљама чланицама ОЕЦД-а. У посматраном периоду од 2005 до 2022, такође, није уочена значајна разлика између анализираних стопа, осим 2021. године, када је ефективна стопа умногоме одступала од законске пореске стопе.

¹⁰¹ $e_{2021} = \frac{(3,162)^2}{(3,162^2+29-1)}$; $e_{2021} = \frac{9,998244}{37,998244}$; $e_{2021} = 0,26$

¹⁰² $e_{2022} = \frac{(0,254)^2}{(0,254^2+29-1)}$; $e_{2022} = \frac{0,064516}{28,064516}$; $e_{2022} = 0,002$

5.2.2. Емпиријски аспекти везе између ефективне и законске стопе пореза на добит предузећа у земљама ОЕЦД-а

Резултати корелационе анализе приказани су у Табели 22. Спроведена анализа на узорку чланица ОЕЦД-а указује на јачину и смер везе применом параметарског Пирсоновог коефицијента корелације. Пирсонов коефицијент корелације указује да између ефективне и законске пореске стопе постоји јака позитивна корелација. Пирсонов коефицијент корелације износи 0,563 ($p < 0,05$) у последње анализираној години. Ниво значајности указује на ниво поверења којим требамо посматрати добијене резултате. Оваква веза указује да је ефективна пореска стопа детерминисана на основу законске пореске стопе и релевантних пореских прилагођавања и пореских подстицаја.

Табела 22. Резултати корелационе анализе ефективне и законске стопе (ОЕЦД)

<i>година</i>	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.
<i>Пирсонов коефицијент корелације</i>	0,788	0,770	0,771	0,724	0,707	0,737	0,747	0,769	0,750
<i>Sig.</i>	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
<i>година</i>	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.
<i>Пирсонов коефицијент корелације</i>	0,780	0,750	0,733	0,713	0,568	0,576	0,474	0,841	0,560
<i>Sig.</i>	0,000	0,000	0,000	0,000	0,001	0,001	0,009	0,000	0,002

У свим годинама утврђено је постојање јаке позитивне статистички значајне корелације између ових стопа. Тиме је доказано да законска пореска стопа утиче на ефективну пореску стопу. Године 2005. указана је јака позитивна статистички значајна корелација између ефективне и законске пореске стопе која износи 0,788 ($p < 0,001$). Када је у питању последње анализирана година, овај коефицијент корелације је нешто нижи али се и даље ради о јакој позитивној статистички значајној корелацији. На основу ове анализе, може се закључити да у земљама чланицама ОЕЦД-а, постоји мала разлика у понашању између ефективне и законске пореске стопе. Међутим, између ових стопа постоји позитивна статистички значајна линеарна веза којом се може наслутити да законска стопа има утицаја на ефективну стопу пореза на добит предузећа.

6. Структура пореских подстицаја у Републици Србији према садашњем систему опорезивања добити предузећа

Како се порез на добит предузећа у РС показао као један од најзначајнијих пореских облика због своје стабилизационе и развојне компоненте, његови ефекти посебно су долазили до изражаја употребом пореских подстицаја. Иако, поједини аутори последњих неколико година наглашавају потребу за неутралности у опорезивању, РС је механизам пореских подстицаја користила као снажно оруђе развојне пореске политике од тренутка увођења пореза на добит предузећа. Ова констатација може се закључити на основу честих параметризација пореских подстицаја у пореској политици РС. Како се ове теоријске и емпиријске дилеме нису искристалисале, РС наставља са употребом пореских подстицаја чинећи их веома важним инструментом за друштво и економију.

Као основни циљ њиховог фигурирања у домену пореза на добит предузећа углавном се наметало стимулисање привредног развоја, решавање диспаритета у привреди, подстицање запослености, али и привлачење страних инвестиција. Аналогно, у овим разлозима могу се пронаћи и оправдања за њихову честу параметризацију. Другим речима, као оправдање за пореске подстицаје често се наводи тврдња да они повећавају инвестиције и могу да допринесу подстицању привредног раста. С обзиром да се политика пореских подстицаја данас значајно разликује, у односу на претходни период, сагласно томе да је свет усвојио пореско правило неутралности и рестриктивности у увођењу пореских подстицаја, РС је морала да се прилагоди том правилу. Критеријуми који се сматрају оправданим за увођење пореских подстицаја данас су, првенствено, економске природе (Дејановић, 1995, стр. 144). Сходно томе, извршене су значајне реформе које су смањиле број пореских подстицаја. Пореске уступке у РС било је могуће извршити у домену пореског обвезника, када се одобрава пореско ослобођење, у домену пореске основице када се одобравају одређени уступци, у погледу пореских стопа и у погледу обрачунате пореске обавезе. Данас је, избор ових уступака значајно је сужен. У погледу обрачунате пореске обавезе могуће је учинити неколико уступака. У циљу остваривања циљева економске политике у погледу привредног раста, Закон о порезу на добит правних лица (у даљем тексту: ЗПДПЛ¹⁰³) предвиђа следеће пореске подстицаје у домену пореза на добит предузећа: пореска ослобођења, подстицаје код улагања и пореске уступке по основу отклањања

¹⁰³ „Службени гласник РС“, бр. 25/2001...118/2021.

двоструког опорезивања добити.¹⁰⁴ Порески подстицаји који су најчешће коришћени у РС јесу подстицаји код улагања. Значајно мањи број пореских обвезника користи пореска ослобођења. Један од разлога је, што су пореска ослобођења омогућена недобитним организацијама. Наиме, прописано је да недобитна организација буде ослобођена плаћања пореза на добит предузећа уколико испуни законом прописане услове.¹⁰⁵ Пореска ослобођења, која се чешће користе од стране пореских обвезника, јесу ослобођења код предузећа која се ангажују за радно оспособљавање, професионалну рехабилитацију и запошљавање инвалидних лица, чиме се реализују циљеви социјалне политике. Политика којом се решава проблем двоструког опорезивања заузима значајно место у домену пореза на добит предузећа, премда се уступци које држава омогућава пореским обвезницима у овом домену веома често користе. Другим речима, често коришћени порески кредити и пореска умањења везани су за политику двоструког опорезивања у циљу ослобађања двоструког опорезивања резидената који остваре добит ван граница земље. У поређењу са пореским уступцима који су били активни раније, може се закључити да су порески кредити као врста пореских подстицаја, изузев пореског кредита у домену двоструког опорезивања, искључени из политике пореских подстицаја. Такође, сужен је и број пореских ослобођења. Често коришћена умањења, по одредбама Закона о порезу на добит предузећа¹⁰⁶ била су: порески подстицај за новоосновано правно лице са седиштем на недовољно развијеним подручјима и у слободним зонама и порески подстицај за новозапослене раднике на неодређено време. Поред ових пореских подстицаја у потпуности је укинута коришћење убрзане амортизације.

Број омогућених пореских подстицаја у РС је значајно смањен. Међутим, пре доношења коначног закључка о ефикасности пореских подстицаја, али и ефикасности пореске политике РС, неопходно је спровести одговарајућа емпиријска истраживања. Добијени резултати представљаће основу даље реформе овог кључног елемента пореза на добит предузећа у РС.

7. Емпиријско тестирање парадокса изазваних пореским подстицајима

Имајући у виду све парадоксе који су иницирани пореским подстицајима, у циљу давања релевантних закључака, применом одговарајућих метода и алата за емпиријску

¹⁰⁴ Најчешће примењени порески подстицаји су дефинисани члановима: 46; 50а; 51; 52 и 53а ЗПДПЛ.

¹⁰⁵ Члан 44. ЗПДПЛ („Службени гласник РС“, бр. 25/01...118/21).

¹⁰⁶ Закон о порезу на добит предузећа („Службени гласник РС“, бр. 43/94, ..., 54/99“ и „Службени гласник РС“, бр. 25/01, ..., 43/03).

анализу, у овом делу анализираће се утицај пореских подстицаја на ефективно пореско оптерећење у РС, као и веза између пореских подстицаја и прихода од пореза на добит предузећа. На основу добијених резултата, у последњем делу овог поглавља наведене су смернице и предлози за реформу пореских подстицаја.

7.1. Узорковање и методолошки оквир анализе

Са сврхом да се дефинише улога пореских подстицаја као инструмената пореске политике у РС и реши дилема да ли порески подстицаји могу позитивно да утичу на приходе од пореза на добит предузећа, анализи се приступа са аспекта државе.

Економетријском анализом извршиће се испитивање парадокса који су последица пореских подстицаја и утврдити њихови ефекти на приходе од пореза на добит предузећа. Стога ће, у овом делу, бити извршено тестирање помоћне *Хипотезе 4 (Х4)* којим ће се испитати *да ли се ефективним пореским оптерећењем корпоративног сектора порезом на добит предузећа може деловати на повећање прихода од пореза на добит предузећа*. Анализа је извршена коришћењем података о укупним износима пореских подстицаја, добијених од стране Пореске управе Министарства финансија РС. У емпиријском истраживању, такође су коришћени релевантни секундарни подаци прикупљени приступом извештајима на веб сајтовима Завода за статистику РС (<https://www.stat.gov.rs>) и Министарства финансија РС (<https://www.mfin.gov.rs>). Стога, представљају секундарне податке који су валидни и непристрасни. Подаци о приходима прикупљеним порезом на добит предузећа преузети су из Билтена јавних финансија РС. Истраживањем су обухваћени порески подстицаји (**Прилог: Табела II-5**), за које је Пореска управа РС доставила квантитативне податке о укупним износима пореских подстицаја који су били коришћени у РС у анализираном периоду од 2007. до 2018. године. Ови индикатори представљаће независне променљиве у истраживању, које ће бити изражене у милионима динара. Важно је напоменути да истраживање укључује и пореске подстицаје који су брисани из ЗПДПЛ¹⁰⁷, али су били активни од стране пореских обвезника у складу са дозвољеним периодом употребе ових пореских подстицаја. Имајући у виду да су неки од пореских подстицаја имали законом утврђену „преносивост“, односно законом одложеноу примену, у анализу су укључени и порески подстицаји који више нису Законом омогућени.¹⁰⁸ Зависну

¹⁰⁷ ЗПДПЛ („Службени гласник РС“, бр. 25/01...153/20).

¹⁰⁸ На пример, члану 48. и члану 48а ЗПДПЛ утврђена је преносивост од 10 година, док је члану 50б истим законом утврђена могућност преношења од 5 година.

променљиву, представљаће приход од пореза на добит предузећа изражен у милионима динара. Имајући у виду да наведени узорак чини 10 пореских подстицаја, и да се анализа врши у периоду од 12 година¹⁰⁹, анализа утицаја пореских подстицаја на приходе од пореза на добит предузећа засноваће се на анализи неколико променљивих економетријских тестова и метода.

Пре дефинисања модела на основу корелационе анализе утврдиће се јачина везе између посматраних променљивих применом Пирсоновог коефицијента корелације. Емпиријска анализа садржи два нивоа испитивања везе. У првом нивоу биће примењена регресиона анализа, где ће се на основу методе избор уназад (енгл. *Backward deletion*), добити оптимални модел са предикторима који су статистички значајни. Међутим, с обзиром да регресиона анализа искључује предикторе који не показују статистичку значајност, а међусобно су корелирани, у другом нивоу биће спроведена факторска анализа. Факторском анализом биће обухваћени сви порески подстицаји и биће дата основа за закључна разматрања. Стога ће, факторска анализа бити основни статистички алат за добијање резултата, док ће се као метода екстракције фактора користити Анализа главних компоненти¹¹⁰ (енгл. *Principal Component Analysis*). Подаци ће бити анализирани коришћењем статистичког пакета SPSS 23.0.

Анализа главних компоненти сматра се релевантном с обзиром на њене разлике у поређењу са другим методама, имајући у виду да техника анализира низ података издвајајући важне податке у циљу представљања скупа нових променљивих које се и називају главне компоненте. Наиме, с обзиром да постоји мултикорелисаност међу предикторима, у истраживању се неће користити појединачни предиктори, за доношење закључака, који су добијени регресионом анализом, већ ће бити спроведено смањење димензионалности кроз факторску анализу. Њен задатак је да опише варијансу променљивих које се посматрају помоћу неколико фактора, односно случајних величина, а које су груписане према њиховим корелацијама. На тај начин, добиће се групе и променљиве у групама које ће бити међусобно јако корелисане, али слабо корелисане са променљивама из других група. Сваки од добијених фактора представљаће јединствени

¹⁰⁹ Искључени су период кризе Ковид-19, као и период после кризе који би могли да замагле слику ефикасности пореских подстицаја. **У РС су пореске мере биле кључни инструмент опоравка привредног сектора, који је у извесном периоду био ослобођен плаћања пореза на добит предузећа.**

¹¹⁰ Основе за примену методе Анализа главних компоненти постављене су још 1829. године (Cauchy, 1829), с тим да је ова анализа дефинисана 1901. године (Pearson, 1901), док је метода, каква се користи данас, први пут примењена 1933. године (Hotelling, 1933). Од тада је и термин „Анализа главних компоненти“ отпочео да се примењује. Идејни творац ове технике је Карл Пирсон (Karl Pearson), научник који је покушавао да мери интелигенцију, 1901. године.

фактор који утиче на одређену групу. Анализа главних компоненти је једна од најпопуларнијих, али и најстаријих мултиваријантних статистичких техника, коју користе готово све научне дисциплине (Abdi & Williams, 2010). Из тог разлога постоји став да ју је могуће применити или у стандардном или у адаптираном облику у бројним дисциплинама (Jolliffe & Cadima, 2016). Као најстарија мултиваријантна техника, представљала је основу за развој многих вишеструких анализа. Основни циљ ове методе је поједностављивање података. Да би овај циљ био реализован, овом анализом обрачунавају се нове променљиве које се зову главне компоненте и добијају се као линеарне комбинације оригиналних променљивих (Abdi & Williams, 2010). Сагледавајући карактеристике и предности ове статистичке методе, у случају анализе пореских подстицаја, може се закључити да управо ова анализа представља адекватну статистичку технику. Њоме се *поједностављује читав дијапазон пореских подстицаја које законодавац омогућава пореским обвезницима и на тај начин утврђује њихова ефикасност*. Такође, на овај начин се добија *прави поглед на структуру података, што помаже приликом идентификовања одступања* (Wold et al., 1987). Додатно, *смањење или уклањање статистичке сувишности између компонената не доводи до губитка информација* (Kambhatla & Leen, 1997), а пружа прецизну слику за доношење адекватних одлука. Анализа главних компоненти је, према бројним ауторима, корисна за проналажење кластера повезаних променљивих и смањење великог броја променљивих, на начин на који би се створио један лакши и разумљивији оквир (Field, 2005). Она представља технику која се користи за трансформисање већег броја корелираних променљивих у мањи број променљивих које се називају главне компоненте, и на тај начин је омогућено да се уоче трендови и одступања у подацима (Richardson, 2009). Анализа главних компоненти користи се као алат у испитивању података и при прављењу модела. Циљ ове анализе је да узме у обзир све посматране варијабле (X_1, X_2, \dots, X_n) и да на основу њих пронађе такву комбинацију варијабли која ће бити оптимални репрезент посматраних података у смислу међусобне некорелисаности и у смислу што мањег губитка информација. Нове варијабле нису у корелацији и децидно описују варијације посматраних података. На примеру пореских подстицаја, ова метода примењена је у циљу трансформације почетног скупа предиктора, свих пореских подстицаја, у нови скуп. На тај начин омогућено је смањење димензионалности, која је смањена свођењем на неколико предиктора. Омогућена је и интерпретабилност, ограничењем које ствара примена овог статистичког алата. Ова метода омогућила је да се почетни пореских подстицаја, трансформише у скуп некорелираних компоненти. На основу резултата, када је димензионалност смањена,

спроведена је линеарна регресија и детерминисани су предиктори од значаја. У складу са тим, идентификовани су предиктори, уз помоћ којих се најбоље објашњава варијабилност прихода од пореза на добит предузећа.

Резултатима морамо приступити са одређеном резервом, премда у анализи нису узети у обзир други фактори чије би рефлексије могле да дођу до изражаја. Тестирање хипотезе треба да допринесе бољем разумевању структуре пореских подстицаја и да основу за реформу пореске политике у домену пореза на добит предузећа. Премда се порески системи широм света перманентно реформишу, треба имати на уму да се промене система опорезивања и основних елемената опорезивања одвијају у амбијенту протканом бројним противуречностима. У глобализујућој економији, у којој је актуелно разматрање бројних парадокса, правац и приоритети реформисања пореза на добит предузећа требају бити базирани на анализама његових кључних елемената.

7.2. Емпиријски аспекти везе пореских подстицаја и прихода од пореза на добит предузећа

Тестирању *Хипотезе 4 (X4)*, приступа се применом следећег методолошког приступа:



Слика 34. Методолошки приступ испитивању Хипотезе 4 (X4)

Методологија емпиријске провере подразумева спровођење следећих анализа: *корелационе анализе*, којом ће се утврдити веза и јачина везе између пореских подстицаја и прихода од пореза на добит предузећа; *регресионе анализе*, којом ће се дати модел са највише корелираним индикаторима, али која неће укључити све пореске подстицаје као индикаторе прихода од пореза на добит предузећа; *факторске анализе*, у којој ће бити укључени сви порески подстицаји и извршиће се њихово груписање у факторе. Груписање ће бити базирано на корелационој анализи, при чему ће сваки добијени фактор, бити конципиран од индикатора који имају најјачу везу са тим фактором. На крају, додељивањем пондера, матрицом факторских оптерећења, биће објашњена укупна варијанса модела. Модел добијен на овакав начин чиниће утврђене компоненте пореских подстицаја као независне променљиве.

7.2.1. Корелациона анализа

Корелациона анализа спроведена је применом Пирсоновог коефицијента корелације. Пирсонов тест се примењује за параметарске величине. Резултати корелационе анализе којом се описује веза између пореских подстицаја и прихода од пореза на добит предузећа (ПНДП), приказани су у Табели 23.

Табела 23. Резултати Пирсоновог коефицијента корелације пореских подстицаја и пореза на добит предузећа

	Конц	ОРЗ	НРП1	Оср1	Оср2	З	МП	Д1	НРП2	Д2	ПНДП
Конц	1	0,016 (0,960)	-0,194 (0,545)	-0,573 (0,052)	-0,251 (0,431)	-0,008 (0,981)	-0,013 (0,967)	0,242 (0,448)	-0,182 (0,572)	0,292 (0,358)	0,252 (0,429)
ОРЗ		1	-0,232 (0,468)	-0,366 (0,243)	0,461 (0,131)	0,920 (0,000)	0,563 (0,057)	0,354 (0,259)	-0,140 (0,665)	0,769 (0,003)	0,821 (0,001)
НРП1			1	0,124 (0,702)	-0,127 (0,695)	-0,177 (0,581)	-0,147 (0,648)	-0,414 (0,181)	-0,131 (0,685)	-0,412 (0,183)	-0,403 (0,194)
Оср1				1	0,371 (0,235)	-0,359 (0,252)	-0,236 (0,460)	0,034 (0,915)	0,256 (0,423)	-0,380 (0,223)	-0,650 (0,022)
Оср2					1	0,482 (0,113)	0,560 (0,059)	0,658 (0,020)	0,299 (0,345)	0,483 (0,112)	0,209 (0,515)
З						1	0,708 (0,010)	0,528 (0,078)	0,024 (0,940)	0,876 (0,000)	0,847 (0,001)
МП							1	0,536 (0,072)	0,595 (0,041)	0,646 (0,023)	0,647 (0,023)
Д1								1	0,215 (0,501)	0,713 (0,009)	0,369 (0,238)
НРП2									1	0,139 (0,666)	0,002 (0,996)
Д2										1	0,829 (0,001)
ПНДП											1

Напомена: р вредности у заградама
 Конц - Члан 45; ОРЗ-Члан 46; НРП1-Члан 47; Оср1-Члан 48; Оср2-Члан 48а; З-Члан 50а; МП-Члан 51; Д1-Члан 52; НРП2-Члан 50б; Д2-Члан 53а; ПНДП-приход од пореза на добит предузећа.

Пирсонов коефицијент корелације указује да између пореских подстицаја дефинисаних чланом 46 (ОРЗ), чланом 50а (З), чланом 51 (МП) и чланом 53а (Д2) и прихода од пореза на добит предузећа, постоји јака позитивна статистички значајна корелациона веза ($p < 0,05$). Резултати Пирсоновог коефицијента показују да постоји јака негативна статистички значајна корелациона веза између пореског подстицаја дефинисаног чланом 48 (Оср1) и прихода од пореза на добит предузећа ($p < 0,05$). Остали порески подстицаји нису показали статистички значајан степен слагања са зависном променљивом. Резултати Пирсоновог коефицијента корелације показали су да и између пореских подстицаја могу да се издвоје значајни нивои слагања. Стога, резултати анализе коефицијента указују на то да постоји интеркорелација између предиктора, те да није пожељно користити појединачне предикторе за испитивање везе између њих. Другим речима, постоји мултикорелисаност између предиктора.

7.2.2. Регресиона анализа

Истраживање везе између пореских подстицаја и прихода од пореза на добит предузећа најпре ће бити спроведено на основу вишеструке регресије која представља технику истраживања везе између независних променљивих и зависне променљиве. С обзиром да базу основу регресионе анализе представља корелација, на основу утврђеног степена слагања између анализираних променљивих, креиран је модел регресионе анализе.

На основу корелационе анализе и листе независних променљивих примењена је метода избор уназад (енгл. *backward deletion*). Циљ ове врсте вишеструке регресије је да на основу скупа статистичких критеријума експлицитно издвоји само оне променљиве које ће бити интерпретиране у регресионој једначини по утврђеном редоследу. Након што су све независне променљиве унете и употребљена одговарајућа врста вишеструке регресионе анализе којом су детектоване статистички значајне променљиве, добијен је регресиони модел. Резултати оцењеног регресионог модела показују да је добијеним моделом објашњено 94,9% варијансе зависне променљиве. Добијени регресиони модел као целина има статистички значајну предикциону моћ ($\text{Sig.} = 0,001$). На основу утврђене статистичке значајности модела, резултати регресионе анализе приказани су у Табели 24.

Табела 24. Коэффициенти регресионе анализе

Модел	Нестандардизовани коэффициенти		Стандардизовани коэффициенти	t	Sig.	
	B	Std. Error	Beta			
1	Константа	44101,827	5976,758		7,379	0,000
	НРП1	-0,00030534526595	0,00	-0,287	-2,646	0,038
	МП	0,00037298688617	0,00	0,696	4,067	0,007
	Д1	-0,00003160422690	0,00	-0,527	-3,871	0,008
	НРП2	-0,00023503935836	0,00	-0,434	-3,343	0,016
	Д2	0,00025534343653	0,00	0,697	4,139	0,006
	Зависна променљива: приходи од пореза на добит предузећа (ПНДП)					

Резултати оцењеног регресионог модела показују да су одређени порески подстицаји статистички значајни да објасне промене у приходима од пореза на добит предузећа. Резултати регресионог модела показују негативну статистички значајну везу између НРП1 и прихода од пореза на добит предузећа. Наиме, уколико се износ коришћеног подстицаја НРП1 повећа за милион динара, приходи ће се смањити за 305,34 милиона динара, *ceteris paribus* ($p < 0,05$). Резултати регресионог модела показују позитивну статистички значајну везу између МП и прихода од пореза на добит предузећа. Наиме, уколико се износ коришћеног подстицаја МП повећа за милион динара, приходи ће се повећати за 372,98 милиона динара, *ceteris paribus* ($p < 0,05$). Резултати регресионог модела показују негативну статистички значајну везу између Д1 и прихода од пореза на добит предузећа. Наиме, уколико се износ коришћеног подстицаја Д1 повећа за милион динара, приходи ће се смањити за 31,60 милиона динара, *ceteris paribus* ($p < 0,05$). Резултати регресионог модела показују негативну статистички значајну везу између НРП2 и прихода од пореза на добит предузећа. Наиме, уколико се износ коришћеног подстицаја НРП2 повећа за милион динара, приходи ће се смањити за 235,03 милиона динара, *ceteris paribus* ($p < 0,05$). Резултати регресионог модела показују позитивну статистички значајну везу између Д2 и прихода од пореза на добит предузећа. Наиме, уколико се износ коришћеног подстицаја Д2 повећа за милион динара, приходи ће се повећати за 255,34 милиона динара, *ceteris paribus* ($p < 0,05$).

Спроведена анализа упућује на даља емпиријска испитивања, пре доношења коначних закључака о анализираним предикторима. Стога је неопходно спровести и одговарајућу анализу у коју ће бити укључени сви независни предиктори. Даље импликације независних предиктора представљене су факторском анализом.

7.2.3. Факторска анализа

Анализом је стандардизован опсег континуираних почетних променљивих, односно свих пореских подстицаја у периоду од 2007. до 2018. године, да би се спровела даља статистика. Затим је спроведена описана статистичка техника – Анализа главних компоненти. Стандардни приступ за анализу подразумева анализу података на основу скупа података. Анализом се утврђује линеарна комбинација компоненти са максималном варијансом. Вредности променљивих које су добијене анализе главних компоненти називају се фактор резултати.

Табела 25. Матрица оптерећења

Компоненте након ротације

	Фактор1	Фактор2	Фактор3	Фактор4
<i>З</i>	0,973	-0,041	0,115	0,086
<i>ОРЗ</i>	0,949	-0,042	0,087	-0,108
<i>Д2</i>	0,798	-0,184	0,472	0,163
<i>Оср1</i>	-0,367	0,885	0,080	0,058
<i>Конц</i>	-0,050	-0,775	0,422	-0,071
<i>Оср2</i>	0,521	0,617	0,365	0,246
<i>НРП1</i>	-0,062	0,128	-0,782	-0,019
<i>Д1</i>	0,433	0,137	0,758	0,220
<i>НРП2</i>	-0,077	0,167	0,097	0,957
<i>МП</i>	0,665	-0,029	0,105	0,705

Резултати приказани у Табели 25 дају факторска оптерећења (Фактор1, Фактор2, Фактор3, Фактор4) након ортогоналне ротације. Мотив ротације често је упоређиван у литератури са мотивом научника који у микроскопу изоштрава фокус да би прецизније и боље сагледао предмет посматрања. Први фактор објашњен је пореским подстицајима: З, ОРЗ и Д2. Други фактор објашњен је пореским подстицајима: Оср1, Конц и Оср1. Трећи фактор објашњен је пореским подстицајима: НРП1 и Д1. Четврти фактор објашњен је пореским подстицајима: НРП2 и МП. У наставку је дата табела која указује на проценат објашњења. Резултати приказани у Табели 26 показују објашњену варијансу која је добијена Анализом главних компоненти.

Табела 26.Објашњена варијанса прихода од пореза на добит предузећа

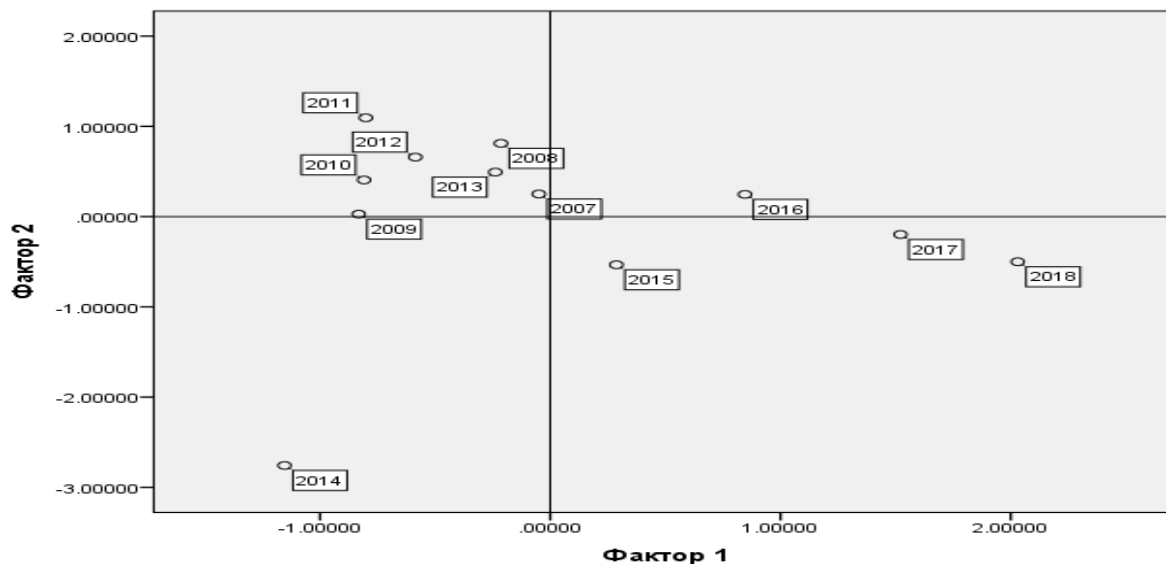
Компонента	Без ротације			Са ротацијом		
	Сопствена вредност	% варијансе	Збирни % варијансе	Сопствена вредност	% варијансе	Збирни % варијансе
1	4,366	43,662	43,662	3,533	35,330	35,330
2	2,108	21,076	64,737	1,866	18,659	53,988
3	1,267	12,667	77,404	1,769	17,685	71,674
4	1,004	10,036	87,440	1,577	15,766	87,440
5	0,712	7,124	94,564			
6	0,231	2,309	96,873			
7	0,201	2,014	98,887			
8	0,091	0,912	99,799			
9	0,017	0,174	99,973			
10	0,003	0,027	100,000			

Први фактор објашњава 35,330% варијансе зависне променљиве. Други фактор објашњава 18,659% варијансе зависне променљиве. Трећи фактор објашњава 17,685% варијансе зависне променљиве. Четврти фактор објашњава 15,766% варијансе зависне променљиве. Укупно, моделом је објашњено 87,440% варијансе зависне променљиве. Стога се, матрица факторских коефицијената може представити на следећи начин:

Табела 27.Матрица факторских коефицијената

	Компоненте			
	Фактор1	Фактор2	Фактор3	Фактор4
Конц	-.136	-.417	.292	.030
ОРЗ	.351	.045	-.120	-.201
НРП1	.149	.031	-.562	.088
Оср1	-.120	.492	.178	-.088
Оср2	.120	.360	.161	-.039
З	.331	.012	-.134	-.057
МП	.145	-.111	-.170	.462
Д1	-.015	.103	.450	-.020
НРП2	-.154	-.079	-.047	.711
Д2	.174	-.073	.150	-.004

На основу матрице коефицијената видимо да највећи допринос у првом фактору имају подстицаји ОРЗ и З, док је допринос Д2 мањи. За други фактор постоји уједначени утицај свих подстицаја. Када је у питању трећи фактор, такође, постоји уједначени утицај свих подстицаја у објашњењу трећег фактора. Код четвртог фактора постоји већи допринос НРП2, у односу на МП. С обзиром да решење које укључује четири фактора није могуће приказати сликовито, ради појашњења претпоставља се да је усвојено двофакторско решење.



Слика 35.Распоред јединица посматрања на основу вредности две главне компоненте

На Слици 35 је дат приказ распореда елемената главних компоненти. Слика 35 показује распоред пореских подстицаја у односу на две главне компоненте и на децидан начин објашњава њихов положај. Уколико посматрамо утицај пореских подстицаја доступним у РС у анализираном периоду према годинама, уочава се издвајање појединих периода. На основу Слике 35 период од 2015. до 2018. године, обележило је знатно веће коришћење пореских подстицаја од стране пореских обвезника. Сходно томе, примећује се да је у том периоду већи број пореских обвезника донео одлуку да искористи порески кредит, или употреби неки други порески подстицај. Интересантно је да су највећи износи већине коришћених пореских подстицаја у анализираном периоду забележили своје највеће износе у периоду од 2015. до 2018. године, када је приход од пореза на добит предузећа имао тенденцију раста. Период који се издваја од других година је 2014. година, када је забележена знатно мања употреба пореских подстицаја од стране пореских обвезника. То се може објаснити реформама које су тада биле актуелне. Промена законске стопе пореза

на добит предузећа, која је спроведена у оквиру програма смањења фискалног дефицита 2013. године, обележила је 2014. годину, када је дошло до промене стопе пореза на добит предузећа. У примени је била виша стопа за 5 процентних поена (са 10% на 15%). Када су утврђени предиктори, приступа се анализи њиховог утицаја на зависну променљиву. Веза између пореза на добит предузећа и посматраних предиктора, чији се утицај посматра кроз четири главне компоненте, односно факторе, је анализирана вишеструком линеарном регресионом анализом. На основу регресионе анализе, добијен је регресиони модел који анализира утицај свих пореских подстицаја, односно фактора који су објашњени пореским подстицајима. Анализом појединачних односа сваког фактора са зависном променљивом, утврђен је предикциони модел линеарне регресије. За истраживање утицаја пореских подстицаја на зависну променљиву процењује се следећи базни модел линеарне регресије:

$$\text{ПНДП} = \alpha + \beta_1 \text{Фактор1} + \beta_2 \text{Фактор2} + \beta_3 \text{Фактор3} + \beta_4 \text{Фактор4} + \varepsilon \quad (17)$$

при чему су ПНДП – приходи од пореза на добит предузећа, Фактор1 - фактор који представља прву компоненту, Фактор2 – фактор који представља другу компоненту, Фактор3 - фактор који представља трећу компоненту, Фактор4 – фактор који представља четврту компоненту и ε - стандардна статистичка грешка.

Овим моделом је објашњено 86,7% варијансе зависне променљиве, што указује на адекватност модела. Добијени регресиони модел као целина има статистички значајну предикциону моћ. На основу утврђене значајности, резултати регресионе анализе приказани су у Табели 28. Резултати анализе показују да компоненте Фактор1 и Фактор2 имају статистички значајан допринос предикционој моћи регресионог модела.

Табела 28. Коefицијенти регресионе анализе

Модел	Нестандардизовани коefицијенти		Стандардизовани коefицијенти	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
Константа	60486,883	3874,811		15,610	0,000
Фактор1	23765,089	4047,108	0,810	5,872	0,001
Фактор2	-12004,103	4047,108	-0,409	-2,966	0,021
Фактор3	5467,595	4047,108	0,186	1,351	0,219
Фактор4	2882,255	4047,108	0,098	0,712	0,499

Резултати оцењеног модела показују да две независне променљиве у моделу статистички значајно утичу на зависну променљиву. На основу процењених резултата регресионог модела можемо закључити да постоји позитиван ефекат једног анализираних

фактора на приходе од пореза на добит предузећа (Фактор1) и негативан ефекат једног анализираног фактора (Фактор2). Остали фактори нису предиктори са значајним утицајем.

Резултати истраживања на анализираном узорку од десет пореских подстицаја у РС у периоду од 2007. до 2018. године указују да је дефинисана *Хипотеза 4* (H4) потврђена. Односно, доказано је да се ефективним пореским оптерећењем може утицати на повећање прихода од пореза на добит предузећа. Другим речима, порески подстицаји могу имати позитиван ефекат на наплату прихода од пореза на добит предузећа и могу бити ефикасни у остваривању циљева пореске политике. Модел је доказао да порески подстицаји који објашњавају компоненту Фактор1 имају позитиван ефекат на приходе ($p < 0,001$), док неки порески подстицаји који објашњавају компоненту Фактор2 имају негативан статистички значајан утицај на приходе ($p < 0,05$). С обзиром на то да је први фактор, или компонента Фактор1 објашњена пореским подстицајем З, ОРЗ и Д2, можемо закључити да ови подстицаји имају позитивне ефекте на приходе. Наиме, *ослобођења код улагања*, подстицаји којима се обвезник ослобађа плаћања пореза на добит правних лица за радно оспособљавање, професионалну рехабилитацију и запошљавање инвалидних лица, као и *умањење по основу отклањања двоструког опорезивања*, имају позитивне ефекте на приходе од пореза на добит предузећа. Други фактор, односно компонента Фактор2 објашњена је пореским подстицајима Осп1, Конц, Осп2. С обзиром да се ради о пореским подстицајима који су укинута, ограничен је губитак прихода по овом основу. Наиме, порески подстицаји Конц тичу се *пореских ослобођења код концесионих улагања*, док се порески подстицаји Осп1 и Осп2 везују за *пореске кредите* којим држава умањује порез пореским обвезницима који изврше улагања у основна средства. Пореске кредите било је могуће преносити најдуже до десет година, те се њихови ефекти примећују и након њиховог брисања из актуелног закона. Када је реч о пореским подстицајима којима су објашњене компоненте Фактор3 (Sig = 0,219) и Фактор4, оне позитивно утичу на приходе, али њихов утицај није статистички значајан (Sig = 0,499).

Позитивно дејство пореских подстицаја, или *парадокс изазван пореским подстицајима* може се објаснити чињеницом да је политика ефикасних пореских подстицаја веома важна. Велики број пореских подстицаја иницира велики број контрола на основу њиховог коришћења и велику администрацију. Тиме настаје проблем утаје пореза, са једне стране, али и мања наплата прихода од пореза на добит предузећа са друге стране. Када је реч о пореским подстицајима у РС, поред тога што је могућност њиховог избора значајно сужена, активни су порески подстицаји који позитивно утичу на наплату прихода од пореза на добит предузећа, при чему су ови проблеми умањени.

8. Предлог реформе: параметризација и увођење нових пореских подстицаја у порески систем Републике Србије

Као једна од круцијалних промена економски неефикасног пореза наводи се промена у домену система пореских подстицаја и ослобођења (Ранђеловић, 2010, стр. 83). Иако је порески систем наше земље био подложен бројним реформама са тенденцијом да се привуче што већи број страних инвестиција и створи повољно пословно окружење за домаће инвеститоре, укидање и увођење нових пореских подстицаја утицало је на приходе од пореза на добит предузећа, као и на стварање слике о једној нестабилној пореског политици.

У вези са пореским подстицајима, за успешну реформу важно је да земља не користи пореске подстицаје да би умањила видљивост недостатака свог пореског система, као и то да их не користи као заштиту од пореских подстицаја активних у суседним земљама (Cotrut & Munyandi, 2018). Дакле, порески подстицаји морају бити са сврхом темељно дефинисани и постављени у правцу остварљивих економских и социјалних циљева одређене земље. Уколико се у земљи води политика смањења незапослености, развој одређеног сектора привреде, развој привреде, развој информисања, производње, подстицање истраживања и развоја, треба извршити селекцију и анализу ефикасности којим пореским подстицајима би ови циљеви могли да буду остварени.

Која политика се водила у РС у последњих десет година? Несумњиво, одговор на ово питање може довести до дилеме с обзиром да је, и поред тога што РС спада у ред земаља у којима долази до изражаја регионална неједнакост, укинула пореске подстицаје међу којима су порески кредити за недовољно развијена подручја¹¹¹ (2012.), „мала“ пореска ослобођења намењена малим правним лицима¹¹² (2013.), као и ослобођења за одређене делатности¹¹³ (2012.). Укинути су и порески кредити за запошљавање¹¹⁴ (2010.), иако се њима у центар пажње стављала мала и средња предузећа. РС је, дакле, политиком пореских подстицаја, последњих неколико година, подстицала инвестициону активност и страна улагања. Међутим, парадокс ниских инвестиција које представљају директну детерминанту привредног развоја свих земаља, указује на то да ова политика није била конципирана на ефикасан начин. Наиме, укупне инвестиције у РС показале су тенденцију пада. Умногоне

¹¹¹ Члан 47. ЗПДПЈ, брисан („Службени гласник РС“, бр. 119/12).

¹¹² Члан 48. ЗПДПЈ, брисан („Службени гласник РС“, бр. 108/13).

¹¹³ Члан 48а ЗПДПЈ, брисан („Службени гласник РС“, бр. 119/12).

¹¹⁴ Члан 49. ЗПДПЈ, брисан („Службени гласник РС“, бр. 18/10).

је и већи обим страних инвестиција у односу на домаће, што указује да се предност даје страним инвеститорима, што отвара знатно дубљи проблем. Међутим, веома је тешко емпиријски проценити који порески подстицаји би у РС били успешни у остваривању циљева економске или социјалне политике, с обзиром да су посредна детерминанта привредног развоја. Са друге стране, сагледавајући питање дизајнирања пореског система са аспекта принципа слободног тржишта, према којем теорија сугерише што мање пореских подстицаја, поставља се питање: да ли то важи и за земље које су на истом нивоу развијености као што је РС? Другим речима, да ли укидање пореских подстицаја и ослобођења важи и за земље у развоју? Дилема која се поставља пред креаторима пореске политике РС, под околностима које стварају све теоријске и емпиријске дилеме, је начин на који се може повећати ефикасност политике пореских подстицаја без великог одступања од актуелне међународне праксе. Узимајући у обзир све наведене недостатке постојећег система пореских подстицаја, предлог реформе мора бити базиран на доброј усклађености свих пореских подстицаја са читавим пореским системом, док порески подстицаји требају бити дизајнирани на такав начин да се њима могу остварити циљеви економске и социјалне политике РС.

Пре него што се дефинише оквир пореских подстицаја релевантних за пореску политику, нужно је нагласити да се морају узети у обзир сви изгубљени приходи као опортунитетни трошак које порески подстицаји стварају, трошкови алокације ресурса, имајући у виду све дисторзије које порески подстицаји могу да створе уколико се држава определи на избор инвеститора, сектора или активности, трошкови имплементације и трошкови због недовољне транспарентности. Од посебног значаја за нашу земљу су последња два наведена трошка. Имајући у виду административни капацитет и чињеницу да земље у развоју имају тенденцију привлачења страних инвеститора, ови трошкови могу да доведу до феномена расипања (енгл. *rent seeking behaviour*), у случају када су овако постављени порески подстицаји део дискреционих мера. Такође, морају се узети у обзир и сви фактори који утичу на постојање јаза између законске пореске стопе и ефективне пореске стопе. Сходно томе, треба наћи баланс између фискалне пресије којој ће бити изложено предузеће, користи са аспекта државе у наплати пореских прихода и подстицању привредних активности.

Наплата пореских прихода треба да буде олакшана у смислу да се порески систем у домену пореза на добит предузећа састоји од броја пореских подстицаја који неће довести до великих трошкова обуке пореских органа која би им била неопходна за администрирање.

Степен фискалне пресије подразумева трошкове пореза на добит предузећа, али обухвата и трошкове које би порески обвезници имали у вези са тумачењем одредби из закона. Иако се порески подстицаји сагледавају као пореска политика која води до токова капитала на једноставан начин, не треба таквом схватању приступити без резерве. У прилог томе говори и чињеница да поједини порески подстицаји доводе до евазије пореза. Наиме, уколико у једној држави постоји честа злоупотреба пореских подстицаја, уколико је велика заступљеност дискреционих овлашћења пореске администрације, постоји одређени ниво корупције и честе измене прописа, доћи ће до угрожавања система наплате. Такође, уколико постоји несинхронизованост пореских подстицаја, нестабилан и неправичан порески систем који изазива несигурност, таква политика неће водити до токова капитала. Из тих разлога, нужно је испитати ефекте свих пореских подстицаја на варијабле које су кључне у креирању ефикасне пореске политике која доводи до конкурентног положаја наше државе на глобалном тржишту. Креатори пореске политике требају се наћи између међународних правила и контролних капацитета њихових пореских органа. На тај начин, узимањем у обзир свих наведених оквира, порески систем биће усмерен на остваривање коначног економског циља, постизање привредног раста и развоја. Цена примене пореских подстицаја у РС је, може се закључити на основу истраживања, релативно висока. По основу одобрених пореских подстицаја у току 2018. године, РС је изгубила 17,7% прихода од пореза на добит предузећа. У циљу уклањања пореских подстицаја који су неефикасни и утичу само на умањење прихода од пореза на добит предузећа, дат је предлог реформе.

Редизајнирање пореских подстицаја значи задржавање само најефикаснијих пореских подстицаја. На основу резултата добијених у емпиријском делу, **позитивне ефекте** на *наплату пореза на добит предузећа* могу да имају порески подстицаји МП и Д2. Ови резултати о позитивним ефектима добијени су регресионом анализом, док су позитивни ефекти пореских подстицаја Д2, ОРЗ и З на приходе од пореза на добит предузећа, доказани факторском анализом и методом главних компоненти.

Порески подстицај ОРЗ, према којем се порески *обвезници ослобађају плаћања пореза на добит уколико омогуће радно оспособљавање, професионалну рехабилитацију и запошљавање инвалидних лица*, део је социјалне политике наше земље. Ово пореско ослобођење, показало је позитивне ефекте на наплату прихода, при чему се може закључити да представља одговарајући инструмент фискалних подстицаја. Позитивна страна овог пореског подстицаја је решавање проблема посебних категорија становништва са проблемом запослености. Недостатак овог пореског подстицаја је, експлицитно, његова

злоупотреба. Стога држава, код ових пореских ослобођења, треба вршити детаљну контролу и администрацију.

У домену пореских подстицаја код улагања, емпиријски резултати показали су позитиван ефекат пореског ослобођења З на приходе од пореза на добит предузећа. Наиме, *порески обвезник који уложи у своја основна средства више од милијарде динара и иста користи за обављање своје претежне делатности, али и запосли на неодређено време најмање 100 лица*, стиче право на ослобођење од плаћања пореза на добит у периоду од десет година (сразмерно улагању). Иако се овом пореском ослобођењу приписују негативни ефекти у домену новооснованих предузећа, којима се ни на који начин не помаже у пословању, али и у домену урушавања пореске основице по основу губитака прихода државе и краткорочних улагања, резултати су указали на његове предности. Поред тога што генерише нова радна места, и олакшан му је приступ у последњих неколико година, овим подстицајем може се деловати позитивно на привредни развој. Са аспекта трошкова администрирања, категоризује се у једноставнија административна решења, осим уколико порески обвезник не користи истовремено и неко друго решење везано за пореске подстицаје (нпр. везано за амортизацију). Ово пореско ослобођење у одређеном временском периоду од десет година, привлачно је страним инвеститорима, али и великим инвестицијама и у складу са тим забележени су позитивни ефекти на посматране зависне променљиве.¹¹⁵ Тенденција за подстицањем страних инвестиција, несумњиво је један од услова за подстицање раста и развоја било које привреде. Међутим, уколико би се значајно интензивирало коришћење овог подстицаја, без стварања неких повољнијих услова за инвеститоре који су домаћи, дошло би до стварања проблема који се назива дискриминација домаћих инвеститора (енгл. *round tripping*), те о томе треба водити рачуна. Такође, овај подстицај може да иницира проблем који доводи до трансферних цена.

Иако је у складу са решавањем једног од горућих проблема – незапослености и има ниске административне трошкове приликом примене, током последњих година у оквиру овог подстицаја долазило је до значајних измена. Тзв. „мало пореско ослобођење“, које је било дефинисано на пет година ослобођења од пореза на добит предузећа је укинато. Такође, бројни ставови, попут државног подручја где је било могуће искористити

¹¹⁵ Имајући у виду бројне недостатке пореских ослобођења у одређеном временском периоду, који су праћени моделирањем ових пореског подстицаја, са једне стране, као и административни капацитет РС, са друге стране, пожељније је ослањање на порески подстицај као што је инвестиционо одобрење. Трошак овог ослобођења лако се може одредити јер је везан за инвестицију и лако администрирање са аспекта државе. Као недостатак, у литератури се наводи усмеравање пореских обвезника на улагање у основна средства која су краћег века трајања.

ослобођење, нису били дефинисани, што је отежавало примену овог пореског подстицаја. Сходно томе, можда корекција овог подстицаја треба да буде усмерена на побољшање услова и за домаће инвеститоре. Тако дизајниран порески подстицај, који сагледава и домаће и стране инвеститоре, омогућио би смањење штетног пореског планирања код страних инвеститора. Иако је став ЕУ да би било пожељно укинути ова ослобођења и у складу са тим ставом овај подстицај постоји у све мањем броју земаља чланица ЕУ, његови позитивни ефекти и значај за земље као што је РС упућују на његово поновно разматрање и на међународном нивоу. Стога се може закључити да је ова олакшица у складу са намером законодавца да подстакне улагање капитала умногоме оправдана.

Позитивни ефекти на наплату пореза забележени су код посебних подстицаја које даје српско законодавство резидентима у циљу отклањања *двоструког опорезивања* добити коју они остварују ван граница наше земље. Ти порески подстицаји су МП и Д2. На овај начин, резиденти су подстакнути да извозе и послују ван граница земље, док, са друге стране, утичу позитивно на наплату прихода од пореза на добит предузећа.

Негативни ефекти на приходе од пореза на добит предузећа утврђени су код пореског подстицаја Д1, који се, такође, везује за *политику отклањања двоструког опорезивања добити остварене у другој држави*, с тим да се умањење или порески кредит везује за међукомпанијске дивиденде, а не за добит сталне пословне јединице резидентног обвезника.

У складу са међународном праксом (Devereux et al., 2015; Paredes et al., 2022), предлаже се увођење пореских подстицаја за истраживање и развој (енгл. *Research and Development Tax Incentive: R&D Tax Incentive*) у циљу додатних инвестиција, имајући у виду да су ови порески подстицаји привлачни страним инвеститорима и да се њима подстичу додатна страна и домаћа улагања. Израда конкурентног пореског система РС, требала би да базира на круцијалним покретачима конкурентности: иновацијама, инвестицијама и извозу. Имајући у виду да се РС налази међу земљама које имају најнижу стопу пореза на добит предузећа у Европи, потребно је сагледати и висину законске пореске стопе у предлогу реформе. Негативни ефекти пореске политике која је базирана на ниској законској пореској стопи и лепези пореских подстицаја јесу смањење билансне издашности пореза на добит предузећа. Те се конципирању мора приступити детаљистички. Предлог увођења нових пореских подстицаја требао би да буде заснован на новој технологији и подршци истраживању и развоју. Сходно томе да су у оквиру српског пореског система укинути порески подстицаји који се односе на пореске кредите, а који су били усмерени на

стимулисање нових технологијама али и на недовољно развијена подручја, требало би детаљније анализирати актуелне подстицаје за истраживање и развој који, могу бити и више него повољни за инвестициону климу у нашој земљи.

Узимајући у обзир резултате и факторе који могу да утичу на општу привредну климу у нашој земљи, анализа пореских подстицаја од велике је важности за постизање жељеног нивоа пореске конкурентности (Ђurović Todorović et al., 2022). Такође, не треба изоставити ни политичку стабилност и ефикасност правног поретка. На овај начин постиже се да инструменти пореза на добит предузећа утичу на његову билансну издашност, правичност и привредни развој. Са теоријске стране, рад на инвестиционој клими посредством пореске политике и инструмената пореских подстицаја даје основу за даља истраживања која су нужна, али не смеју бити једино место деловања државе у циљу привлачења неопходног капитала.

ШЕСТО ПОГЛАВЉЕ: ПРЕДЛОЗИ ЗА РЕФОРМУ ПОРЕЗА НА ДОБИТ ПРЕДУЗЕЋА У ЦИЉУ ПРЕВАЗИЛАЖЕЊА ДИЛЕМА И УБЛАЖАВАЊА ПОСТОЈЕЋИХ ПАРАДОКСА

Анализе кључних пореских елемената пореза на добит предузећа, експлицитно су указале на значај његове реформе. Теоријски приступ у дисертацији, створио је основу за изградњу методолошког приступа, који ће омогућити да се спроведе релевантна економетријска анализа. У том смислу, у овом поглављу дисертације презентује се методолошки оквир и емпиријска анализа кључних детерминанти прихода од пореза на добит предузећа. Тако добијени коефицијенти представљаће основу за предлог реформе пореза на добит предузећа.

У циљу испитивања садашњег концепта пореза на добит предузећа, у овом делу ће бити анализирана и међузависност пореза на добит предузећа и привредног раста. Кроз критички приступ постојећем систему пореза на добит предузећа, биће анализирана његова криза функционисања у савременим условима пословања. С обзиром на значај детерминанти овог пореског облика, биће извршена анализа њиховог утицаја на приходе од пореза на добит предузећа, најпре кроз теоријску анализу, а затим и кроз емпиријско истраживање детерминанти у функцији њихове реформе и редизајнирања пореза на добит предузећа.

У последњем делу овог поглавља спроведена су емпиријска истраживања. Анализирани су ефекти детерминанти, који су базирани на коришћењу економетријских модела панела. На тај начин, у овом делу биће испитана главна хипотеза, *Хипотеза 1 (Х1)*. Тестирање *Хипотезе 1 (Х1)* извршиће се на основу анализе утицаја одређених детерминанти на приходе од пореза на добит предузећа на примеру земаља ЕУ. Резултати анализе даће процену неопходности редизајнирања садашњег концепта пореза на добит предузећа. Основ за конципирање адекватног методолошког оквира, који ће одговорити на главно истраживачко питање у дисертацији, али и омогућити да се изврши одабир одговарајућих независних и зависних варијабли, представљаће преглед досадашњег академског разматрања детерминанти пореза на добит предузећа у литератури, али и претходна поглавља дисертације где су детаљно анализирани елементи овог пореског облика. С обзиром да је истражен велики број детерминанти, сачињен је узорак одређене групе фактора чији ће се утицај истражити у емпиријској анализи.

1.Анализа међузависности пореза на добит предузећа и привредног раста

Постоји неколико разлога на основу којих можемо да закључимо да постоји утицај пореза на добит предузећа на привредни раст. Поред његових кључних пореских елемената који умногоме могу да утичу на привредни раст појединачно, опорезивање добити предузећа има утицај на предузетничку активност која је главни покретач раста и технолошких промена у свету (Dackehag & Hansson, 2012; Đurović Todorović et al., 2022a).

Полазећи од различитих истраживачких ставова анализираних у првом делу дисертације, коришћењем SPSS 23 статистичког алата, извршиће се емпиријска анализа значаја пореског терета на добит предузећа за привредни раст. На терену ЕУ у временском периоду од 2000 до 2020. године сагледано је кретање пореза на добит предузећа и БДП-а који су изражени у милионима евра.

Табела 29.Дескриптивна статистика БДП-а и пореза на добит предузећа

<i>Варијабла</i>	<i>N</i>	<i>Просечна вредност</i>	<i>Стандардна девијација</i>	<i>Минимум</i>	<i>Максимум</i>
БДП	587	464.252,4	718.997,8	4.412,4	3.449.050
Порез на добит предузећа	567	12.096,45	18575,42	47,7	96.596

Забележен је благи раст у наплати прихода од пореза на добит предузећа у односу на кретање БДП-а. Такав тренд повезан је са проширењем пореске основице и смањењем стопе пореза на добит предузећа (Tahlova & Vanosiova, 2019). Просечна вредност БДП-а у анализираном периоду који обухвата 20 година износи 464.252,4 милиона евра, док просечна вредност прихода од пореза на добит предузећа износи 12.096,45 милиона евра за исти тај период. Минимум који је забележен у кретању БДП-а код анализираних група земаља износи 4.412,4 милиона евра и овај минимум забележен је на Малти (2000. године). Минимум који је забележен у кретању прихода од пореза на добит предузећа у оквиру анализираних узорака износи 47,7 милиона евра и остварен је у Летонији (2019. године). Максимална вредност БДП-а забележена је у Немачкој (2019. године), док је максимална вредност наплаћеног пореза на добит предузећа забележена, такође, у Немачкој (2018. године). У наставку, посматрана је међузависност пореза на добит предузећа и БДП-а. БДП изражен је кроз стопу раста БДП-а (%), док су приходи од пореза на добит предузећа изражени као % БДП-а. На основу спроведене нормализације података, утврђена је међузависност посматраних променљивих. Међузависност између пореза на добит

предузећа и БДП-а сагледана је на основу корелационе анализе. Извршена је оцена посматраних променљивих на основу Пирсоновог коефицијента корелације која има дијапазон вредности од -1 до +1. На тај начин, параметарским тестом одређена је јачина везе између анализираног пореског облика и привредног раста на примеру земаља чланица ЕУ. Резултати корелационе анализе приказани су у Табели 30. На основу спроведене анализе може се закључити да између пореза на добит предузећа и привредног раста постоји средњи степен слагања (Gupta, 1999).

Табела 30. Међузависност пореза на добит предузећа и привредног раста

	<i>БДП</i>	<i>Порез на добит предузећа</i>
<i>БДП</i>	1,000	0,219
<i>Sig. (2-tailed)</i>		0,000
<i>Порез на добит предузећа</i>	0,219	1,000
<i>Sig. (2-tailed)</i>	0,000	

У циљу доношења одговарајућих закључака за анализу ових варијабли користи се регресиона анализа. Зависна варијабла у регресионим моделима је била БДП, а независна порез на добит предузећа. У Табели 31 су приказани коефицијенти регресионих једначина за сваку чланицу ЕУ. У већини регресионих једначина предикциона моћ независне променљиве (R^2 squared коефицијент: R^2) је висока, што показује да порез на добит предузећа објашњава велики део варијација у БДП-у. Табела 31 показује, такође, смер и јачину корелације између пореза на добит предузећа и БДП-а на нивоу земаља ЕУ у периоду од 2000 до 2020. године.

Табела 31. Резултати регресионих коефицијената за земље ЕУ

<i>Земља</i>	<i>Аустрија</i>	<i>Белгија</i>	<i>Хрватска</i>	<i>Бугарска</i>	<i>Чешка</i>	<i>Данска</i>	<i>Естонија</i>
<i>R²</i>	0,380	0,391	0,132	0,340	0,470	0,061	0,111
<i>V₁</i>	222,316	145,872	203,275	215,700	246,542	-115,192	-325,997
<i>Sig.</i>	(0,002)	(0,002)	(0,106)	(0,006)	(0,001)	(0,281)	(0,141)
<i>Земља</i>	<i>Француска</i>	<i>Финска</i>	<i>Немачка</i>	<i>Мађарска</i>	<i>Грчка</i>	<i>Италија</i>	<i>Ирска</i>
<i>R²</i>	0,611	0,348	0,234	0,048	0,288	0,244	0,050
<i>V₁</i>	195,069	187,748	162,469	79,627	301,223	283,459	141,342
<i>Sig.</i>	(0,000)	(0,005)	(0,026)	(0,339)	(0,012)	(0,023)	(0,329)
<i>Земља</i>	<i>Летонија</i>	<i>Литванија</i>	<i>Луксембург</i>	<i>Малта</i>	<i>Холандија</i>	<i>Пољска</i>	<i>Португалија</i>
<i>R²</i>	0,025	0,040	0,197	0,574	0,358	0,351	0,064
<i>V₁</i>	120,984	73,540	-176,368	173,846	140,203	176,766	185,391
<i>Sig.</i>	(0,491)	(0,387)	(0,044)	(0,000)	(0,004)	(0,005)	(0,270)
<i>Земља</i>	<i>Шведска</i>	<i>Словачка</i>	<i>Словенија</i>	<i>Румунија</i>	<i>Шпанија</i>	<i>В.Британија</i>	<i>Кипар</i>
<i>R²</i>	0,026	0,035	0,315	0,425	0,502	0,145	0,019
<i>V₁</i>	81,762	106,390	251,357	368,372	246,454	85,190	33,241
<i>Sig.</i>	(0,485)	(0,420)	(0,008)	(0,001)	(0,000)	(0,098)	(0,564)

Напомена: p вредности у ()

Могу се увидети позитивне рефлексije пореза на добит предузећа на БДП у већини анализираних земаља. Негативан утицај присутан је у Данској, Естонији и Луксембургу, али није статистички значајан. Резултати регресионе анализе показују да постоји значајна разлика у утицају пореза на добит предузећа на БДП између земаља. Највећи утицај може се уочити у Француској, Малти и Шпанији ($p < 0,001$). На основу процењених вредности бета коефицијената (B_1) за независну променљиву, статистички значајна позитивна корелација између варијабли постоји у Чешкој, Француској, Малти, Румунији и Шпанији на нивоу значајности од 1% ($p < 0,01$). Постоји позитивна корелација између пореза на добит предузећа и БДП-а на нивоу статистичке значајности од 5% ($p < 0,05$) у Аустрији, Белгији, Бугарској, Финској, Холандији, Пољској и Словенији. На основу података из Табеле 31, статистичка значајност је забележена у 16 земаља чланица ЕУ. Може се закључити и да порез на добит предузећа није предиктор са значајним утицајем у свим земљама, али да је у већини земаља чланица ЕУ утврђен његов позитиван утицај.

2. Критички приступ постојећем систему пореза на добит предузећа

Међузависност између пореза на добит предузећа и привредног раста, која је евидентирана у анализираним земљама, не осигурава ефикасност постојећег система пореза на добит предузећа. Напротив, несавршеност и нејасноће које постоје у вези са овим пореским обликом, доводе до бројних проблема код његовог функционисања.

Један од највећих „удараца“ у функционисању пореза на добит предузећа била је интернационализација производње (Carpentieri, et al., 2019). У таквом окружењу, велики број предузећа који је приступао међународном тржишту, пропульзивно је трагао за асиметријама и недостацима овог пореског облика. Сагледавајући погодности које им различити национални порески системи могу да понуде, предузећа су трагала за што нижим пореским оптерећењем и што већим могућностима да га избегну. Додајући на то и ефекте дигитализације и глобализације, традиционални системи за решавање проблема у вези са порезом на добит предузећа постали су неефикасни. Предузећа избегавају да улажу у машине, фабрике или канцеларије. Све више долази до улагања у знање и интелектуални капитал, с обзиром да се добит може остварити и у одсуству традиционалних капиталних добара. Доказ за ову констатацију може се пронаћи и у пракси, с обзиром да смо сведоци чињенице да данас, највећи трговац на свету, Алибаба (Alibaba), послује без залиха. Овакве парадоксе могуће је пронаћи и у пословању других предузећа. У литератури се наводи као

пример пословање највеће такси компаније на свету Убер (Uber), која не поседује аутомобиле, али и многи други примери (Goodwin, 2015).

Један од проблема који се појављује у пракси јесте несавршеност пореског законодавства и велики број нејасноћа у одредбама којима је дефинисан овај порески облик. Несумњиво, то доводи до низа грешака пореских органа, али и правних лица која морају да приступе примени тих одредби. С обзиром на нејасноће у пореским законодавствима, у пракси се не ретко дешава да порески органи прекораче своја овлашћења приликом пореских контрола. Тиме долази до пада поверења у регулаторне органе. Постојећем систему пореза на добит предузећа приписују се и следећи недостаци: механизам плаћања пореза на добит предузећа доводи до одлива средстава из предузећа и недостатка расположивости истих; системи пореских подстицаја су неефикасни и отежавају законодавним телима спровођење пореске политике; начин опорезивања код постојећег система пореза на добит предузећа, који је заснован на усклађивању финансијских резултата пре опорезивања, компликује процес опорезивања и чини нетранспарентним за ревизоре приход пре опорезивања, чиме се додатно подстичу могућности за утају пореза (Paientko & Proskura, 2016). Постоје схватања појединих теоретичара да је постојећи систем пореза на добит предузећа озбиљно угрожен, посебно у земљама са нижим националним дохотком. У прилог томе говори тенденција пада пореских стопа која апроксимира да ће стопе пасти на нулу (Weichenrieder, 2005). Наиме, сам модел пореза на добит предузећа указује на то да у „малим“ земљама постоји већа еластичност пореске основице, јер по смањењу пореских стопа долази до привлачења огромне количине капитала. Са друге стране „велике“ земље са смањењем пореских стопа имају велике губитке и морају привући много више новог капитала да би те губитке надокнадиле, чиме се и објашњава чињеница да су порески рајеви формирану у малим земљама.

Због тих проблема, скоро сви порески системи у последњих неколико година разматрају питања ерозије пореске основице и изношења капитала из земље које је повезано са реалокацијом добити. Глобална дистрибуција прихода довела је до озбиљних проблема у пореским системима. Процене губитака по основу прихода од пореза на добит предузећа су велике, и сматра се да око једна трећина губитака односи на земље у развоју (Crivelli et al., 2016). Као последица растуће мобилности капитала, у литератури је постављено питање: како треба опорезивати приходе од пореза на добит предузећа у глобализујућој економији, уколико се постојећи систем опорезивања добити оцењује неефикасним? (Sørensen, 2007). Одговор још увек није јединствен међу теоретичарима, и још увек се интензивно расправља

на ову тему. Не само међу економистима, већ и међу креаторима економске политике. Последњих година креатори политике све већу пажњу посвећују из тог разлога реформама, чији је циљ повећање ефикасности система пореза на добит предузећа у условима велике мобилности капитала. У борби за капиталом и стварањем бољег пословног окружења, у условима непостојања националних граница, порески системи постају све више свеснији да је измењени систем опорезивања добити нужност.

2.1. Криза функционисања пореза на добит предузећа у савременим условима пословања

Криза функционисања пореза на добит предузећа коначно се могла видети у спроведеним реформама, свуда у свету. Чак и оне најмање реформе, указивале су на нужност параметризације основних елемената овог пореског облика.

Последњих година, земље чланице ОЕЦД-а спровеле су реформе у домену пореза на добит предузећа, са интенцијом да се сви добро познати недостаци ублаже (Sørensen, 2007; Gros, 2021). Такав тренд није само задесио чланице ОЕЦД-а. Криза функционисања пореза на добит предузећа постала је видљива и на терену земаља чланица ЕУ. Под утицајем ове „кризе“, државе чланице ЕУ су континуираним реформама инструментализовале своје системе пореза на добит предузећа у правцу смањења ризика од одливања капитала и повећања прилива капитала у ЕУ. „Између 1985. и 2020. године, глобална просечна законска стопа пореза на добит предузећа је пала са 49% на 23%“ (Clausing et al., 2021, стр. 1). Интересантно је да су САД спровеле другу највећу реформу у својој историји (енгл. *Tax Cuts and Jobs Act: TCJA*). Средином децембра, 2017. године, тадашњи председник САД, Доналд Трамп (Donald Trump), иницирао је ревизију пореског законодавства која је, у поређењу са реформом из 1986. године, друга највећа пореска реформа у историји ове државе (Auerbach, 2018). Почетком 2018. године, стопа пореза на добит предузећа снижена је са 35% на 21%. Ова промена у законодавству је, поред бројних промена које су спроведене, била највећа и најважнија промена. Основни циљ реформи које су спроведене тада, био је подстицање страних инвеститора и подршка домаћим инвеститорима. Међутим, експлицитно, реформе су довеле и до низа критика, због бројних ризика које носе, а међу којима је највећи повољан порески третман који подстиче задуживање. Ефекти снижених пореских стопа и спроведених реформи још увек нису прецизно утврђени. Пореске мере видљиве су и у Швајцарској која је због атрактивности стопа пореза на добит предузећа,

2013. године проглашена за прву државу света према индексу светске конкурентности (Putica, 2017).

Реформе које су спровођене у овој држави имале су идеју повећања њене атрактивности за привлачење страних директних инвестиција чинећи је повољном пословном локацијом за предузећа. Тиме су укинута поједини порески подстицаји и уведене нове пореске олакшице у складу са савременом пореском политиком. У амбијенту у којем долази до кумулирања незадовољства, не само бројним макроекономским показатељима, већ и пореском конкуренцијом, земље немају другог избора већ да приступају реформама пореског система, у циљу привлачења инвестиција и подстицања раста националне економије градећи свој конкурентски положај. Криза функционисања система пореза на добит предузећа иницирала је деструктивну „трку ка дну“, у којој су, готово све земље света, принуђене да учествују. Велике рефлексije пореске конкуренције у привлачењу мобилног фактора производње, капитала, посебно су биле видљиве на терену земаља чланица ЕУ које су, поред снижавања својих пореских стопа, почеле да уводе читаву лепезу додатних привилегија. Такво спровођење пореских реформи реперкутовало се и на друге државе које су, сагледавањем такве политике, у борби за капиталом кренуле истом путањом. Додатну сложеност у савременим условима пословања додаје глобализација која би могла да створи комплексан порески систем и идеалне услове за евазију пореза, уколико систем пореза на добит предузећа не буде адекватно конципиран.

Иако постоје амбивалентни ставови теоретичара о утицају пореза на добит предузећа на национални развој једне економије, овај порески облик се може дефинисати као значајан део пореског система који, као такав, представља значајну детерминанту перформанси предузећа. Стога, из перспективе савремене државе, треба бити подвргнут значајним прилагођавањима. Додатно, економска политика владе предуго стоји пред проблемима који су везани за: неусклађену пореску политику у домену пореза на добит предузећа, посебно присутну у земљама чланицама ЕУ, где се консензус између чланица чини недостижним и у догледној будућности; традиционалне моделе опорезивања које прате бројне специфичности које нису повољан терен за стварање повољног пословног окружења и одсуство системских решења за бројне проблеме које је створило дигитално пословање предузећа. Овим, већ познатим проблемима, додају се и крупне, већ разматране, дилеме чије решавање мора бити у светлу креирања адекватног система опорезивања добити.

2.2.Глобализација као релевантна одредница кризе пореза на добит предузећа?

Један од најзначајнијих фактора којем се приписује пад стопа у домену пореза на добит предузећа јесте глобализација (Weichenrieder, 2005). Сматра се да се разлике у елементима опорезивања приписују глобализацији, дигитализацији и пореској конкуренцији, услед чега настају дилеме и парадокси. Зато се за глобализацију каже да представља озбиљан ударац у функционисању пореза на добит предузећа (Carpentieri, et al., 2019).

Како се сматра кључним покретачем иновација и економског раста, међународне пореске системе ставила је пред великим изазовима. Због тога је процес глобализације покренуо политичку и академску расправу о томе како се међународно опорезивање може реформисати да би се обезбедио стабилан систем опорезивања добити (Olbert, 2016). Поред бројних изазова за пореске системе, глобализација је створила и бројне могућности за правна лица. Пружила је предузећима нове могућности за смањење и избегавање пореза кроз премештање мобилног капитала (Gropp & Kostial, 2000). Међутим, агресивно пореско планирање, пребацивање добити из једне у другу државу, пореска конкуренција, трансферне цене, двоструко опорезивање и друге специфичности пореза на добит предузећа учиниле су његову наплату веома отежаном. Такође, сложени ланци снабдевања почели су да представљају озбиљне проблеме за национално опорезивање. Предузећа која послују ван граница једне земље почела су да преносе добит између својих подружница, што је довело до ерозије пореске основице. Глобализација је довела до интеграције тржишта националних економија, те је питање како и у којој мери утиче на политику пореза на добит предузећа постало значајно. У појединим истраживањима, њен допринос у стварању разних могућности за пословање ван граница једне земље на интегрисаном тржишту, описује се као позитивна детерминанта за приходе од пореза на добит предузећа, што је опречно макромоделима према којима затворена економија омогућава веће приходе од пореза на добит (Kumar & Quinn, 2012). Постоје докази да је глобализација повећала опорезивање у земљама богатим капиталом (Jha & Gozgor, 2019). Исто тако, постоје и ставови да ће ефекти глобализације утицати негативно на опорезивање, с обзиром да ограничавају способност владе да опорезује мобилни капитал (Overesch & Rincke, 2011). Иако постоје индикације да може довести до снижених стопа пореза на добит предузећа, постоје студије које указују на то да глобализација не утиче на промену нивоа пореских стопа (Overesch & Rincke, 2011). Глобализација носи са собом разне економске ризике. Процес глобализације има велики

утицај на изношење капитала из земље, али исто тако процес глобализације утиче на привлачење страних инвеститора. Како је глобализација део процеса пореске конкуренције, без међународног сагледавања пореског терета, данас је немогуће изградити конкурентан порески систем. Глобализација битно утиче на пореско оптерећење и дизајнирање пореза на добит предузећа, али и начин његове примене. Она утиче и на улогу државе у креирању пореских система.

Пословање предузећа на интегрисаном тржишту представља једно од обележја глобализације (Dimitrijević, 2015). Глобализација може позитивно утицати на пословање предузећа дајући им бројне могућности. Зато постоје докази да она чак и повећава имплицитну стопу пореза на добит предузећа и не утиче на смањење независности државе у креирању пореске политике (Dreher, 2005). Глобализација је створила снижене подстицаје на економску политику владе да повећа напор у циљу компензације повећане несигурности и неједнакости која је створена интегрисаним тржиштем (Garrett & Mitchell, 2001).

3. Емпиријско истраживање детерминанти прихода пореза на добит предузећа у функцији његовог редизајнирања

Истраживање детерминанти прихода од пореза на добит предузећа базира се на коришћењу економетријских модела панела. Подаци о потенцијалним детерминантама прихода од пореза на добит предузећа, изабрани су у складу са литературом и изворима одређеног нивоа поузданости. Према томе, основ за конципирање адекватног методолошког оквира који ће одговорити на главно истраживачко питање у дисертацији, али и омогућити да се изврши одабир одговарајућих независних и зависних варијабли, представља преглед досадашњег академског разматрања детерминанти пореза на добит предузећа у литератури. С обзиром да је истражен велики број детерминанти, сачињен је узорак одређене групе фактора чији ће се утицај истражити у емпиријској анализи.

На питање „зашто приходи од пореза на добит предузећа опадају?“, поједини аутори покушавали су да дају одговор још пре четрдесет година (Auerbach & Poterba, 1987; Poterba, 1992). Анализирајући ефекте пореских стопа и других детерминанти од најранијег периода функционисања пореза на добит предузећа у оквиру пореских система, у академској литератури су отпочете расправе о пореској реформи пореза на добит предузећа и детерминантама које могу утицати на његов приход. Познато је да, *све док је листа фактора којима се потенцијално објашњавају парадокси пореза на добит предузећа дуга,*

важност тих фактора није позната довољно и потребно их је даље истраживати (Piotrowska & Vanborren, 2008). Економетријска анализа представља важан сегмент истраживања ове докторске дисертације, посебно јер се базира на идеји редизајнирања садашњег концепта пореза на добит предузећа. Стога, методологија истраживања настоји да дефинише адекватан узорак, модел и варијабле које ће бити коришћене у моделу. Предмет анализе јесу квантитативни подаци земаља чланица ЕУ, док је детерминисање истраживачког оквира у домену ових земаља вођено индицијом да су базне реформе инициране нехармонизованом пореском политиком ових земаља. Имајући у виду претходно спроведене анализе кључних пореских елемената пореза на добит предузећа, може се извести закључак о присутности пореске конкуренције на овом тржишту и великом броју дилема и парадокса који, експлицитно, чине да хармонизација пореске политике у оквиру Уније буде отежана, а питање оправданости садашњег концепта пореза на добит предузећа тематизовано. Додатно, поједини квантитативни подаци од значаја за анализу процењују се на узорку ове групе земаља, те би проширивање овог узорка могло да буде базирано на недостатку појединих података, чиме је одређено ограничење овог истраживања.

Анализа резултата емпиријског истраживања базира на методолошком аспекту анализе и садржи детерминанте прихода од пореза на добит предузећа и њихов утицај на зависну променљиву. Тиме је извршено и тестирање главне истраживачке *Хипотезе 1 (H1): Неопходност редизајнирања садашњег концепта пореза на добит предузећа због егзистенције великог броја дилема и парадокса*. Поред анализе присутних дилема и парадокса, да би се указало на неопходност редизајнирања садашњег концепта пореза на добит предузећа, неопходна је и оцена регресионих параметара детерминанти прихода од пореза на добит предузећа. Спровођење такве естимације ефеката детерминанти пореза на добит предузећа треба да створи слику креаторима пореске политике о правцу редизајнирања садашњег концепта пореза на добит предузећа.

Узорак одређен за анализу кохерентан је са прегледом литературе, досадашњим истраживањима на тему и доступним подацима, али исто тако и предметом истраживања. Број јединица посматрања већи је у поређењу са бројем независних променљивих, чиме је задовољен критеријум одабира узрока. Зависне и независне варијабле одабране су у складу са постављеном главном хипотезом у истраживању. С обзиром да је образложено да дилеме и парадокси у домену пореза на добит предузећа чине садашњи концепт пореза на добит

предузећа тешко одрживим, у оквиру оцењених независних променљивих укључени су и елементи пореза на добит предузећа код којих су оне присутне.

3.1. Методолошки аспект анализе: економетријска анализа детерминанти коришћењем панел података

Да би се утврдила процена утицаја потенцијалних детерминанти прихода од пореза на добит предузећа, примењена је економетријска анализа панел података. Дајући синтезу временске и просторне димензије, подаци панела омогућили су да се на основу временске серије и анализираних података генеришу прецизне прогнозе за доношење закључака. Стога панел анализа представља синтезу временских серија и података пресека.

Постоје предности које овај начин економетријске анализе детерминанти издвајају од других економетријских анализа, те оправдавају мотив опредељења за њену примену. Међу најистицанијим предностима издваја се повећање ефикасности и смањење мултиколинearности. Поред тога што утичу на смањење мултиколинearности, панели омогућавају да дође до извесне контроле хетерогености индивидуалних детерминанти. Контрола индивидуалне хетерогености омогућава да се избегне добијање пристрасних резултата, као што је то случај код временских серија (Hsiao, 2003; Klevmarken, 1989). Поред предности које панел података у анализи може да има, овој методи приписују се и одређени недостаци који се морају поменути. Ови недостаци везани су за временске серије и упоредне податке, те се између осталих, могу јавити проблеми недостатка података за јединице посматрања, зависност упоредних података, различите мерне јединице и други.

Истраживачки узорак у дисертацији чини база која се састоји од података за 28 земаља чланица ЕУ¹¹⁶, док се потенцијалне детерминанте прихода од пореза на добит предузећа анализирају у временском периоду од 2000. до 2020. године¹¹⁷. Да би се утврдила функција независних варијабли, односно да би се утврдило како се вредност зависне

¹¹⁶ Имајући у виду да анализирани период инволвира и период фигурирања Велике Британије у оквиру Заједнице, у циљу достизања веће прецизности резултата, емпиријска анализа је сагледава као део ЕУ. Велика Британија од 2020. године није део ЕУ. Стога су њени квантитативни подаци, у претходном делу дисертације, анализирани у оквиру земаља ОЕЦД-а.

¹¹⁷ Анализирани узорак се ограничава на период од двадесет година, сходно томе да је период након Ковид-19 кризе праћен бројним пореским импликацијама. Основне мере примењене у редуцирању последица кризе биле су фискалне природе. Велики број правних лица у свету није могао регуларно да обавља своју пословну активност, те су све државе ЕУ посебним уредбама увеле бројне пореске погодности. Пореске погодности су обухватале одлагање плаћања пореза на добит предузећа и умањење обавеза по основу овог пореског облика, те анализа прихода у овом периоду не би била релевантна за доношење било каквих закључака.

променљиве мења са променом независних променљивих, примењен је један од основних поступака статистичког моделирања–регресиона анализа, чији се општи облик може изразити на следећи начин (Baltagi, 2008):

$$ЗП_{зв} = \alpha + \beta НП'_{зв} + \varepsilon_{зв}, \quad з = 1, \dots, N ; \quad в = 1, \dots, T; \quad (18)$$

У општем облику регресионог модела з представља земљу, док в репрезентује време. Зависна променљива у моделу обележена је са $ЗП_{зв}$, α је регресиона константа или слободни члан, док је $НП'_{зв}$ независна варијабла која варира по јединицама посматрања (з) и према времену (в). Регресиони параметри обележени су са β . Случајна грешка у моделу обележена је са $\varepsilon_{зв}$.

Модели панела разликују модел са константним регресионим параметрима (енгл. *Pooled Regression Model*), модел фиксних индивидуалних ефеката (енгл. *Fixed Effect Model*, *FE model*) и модел случајних ефеката (енгл. *Random Effect Model*, *RE model*). Који модели ће бити полазна спецификација код оцењивања потенцијалних детерминанти, одредиће се на основу одговарајућих тестова. Литература о моделима указује на то да се сваки модел заснива на неким претпоставкама. Када је реч о *моделу са константним регресионим параметрима*, он подразумева константност слободног члана и регресионих параметара. Овај модел могао би се представити на следећи начин:

$$ЗП_{зв} = \alpha + \beta НП'_{зв} + \varepsilon_{зв}, \quad з = 1, \dots, N ; \quad в = 1, \dots, T; \quad (19)$$

Константност свих параметара подразумева непромењеност утицаја одговарајућих независних варијабли на зависну променљиву. Стога се често дешава да је претпоставка о константности неиспуњена. Додатно, овим моделом се не могу објаснити разлике које постоје између јединица посматрања. *Модел фиксних индивидуалних ефеката* (FE модел) се може представити на следећи начин:

$$ЗП_{зв} = \alpha_з + \beta НП'_{зв} + \mu_з + \varepsilon_{зв}, \quad з = 1, \dots, N ; \quad в = 1, \dots, T; \quad (20)$$

При чему $\mu_з$ представља константне ефекте разлике између јединица посматрања. Одступање $\alpha_з$ од просека α , указује на ефекте сваке индивидуалне променљиве која утиче на варијације зависне променљиве, али није укључена у модел. Код модела фиксних индивидуалних ефеката долази до повећања броја параметара који ће се оцењивати услед повећања броја јединица посматрања (Lancaster, 2000).

Модел случајних ефеката (RE модел) познат је још и под називима модел стохастичких индивидуалних ефеката или модел са компонентама случајне грешке (енгл. *Error components model, ECM*). Овај модел смањује број параметара за процену. Међутим, и поред тога даје доследне процене (Greene, 2008). Код овог модела постоји претпоставка да су регресиони параметри за одговарајуће променљиве које објашњавају константни. Међутим, према овом моделу μ_z представља случајне ефекте разлике између јединица посматрања. Постоји слободан члан који се мења по јединицама посматрања:

$$ЗП_{zv} = \alpha_z + \beta НП'_{zv} + \mu_z + \varepsilon_{zv}, \quad z=1,\dots,N; v=1,\dots,T; \quad (21)$$

Специфичност овог модела полази од претпоставке да су индивидуални ефекти, такође случајни као и грешка у моделу. Такође, према овом моделу слободни члан ће бити константан, као и коефицијенти нагиба.

Приликом дизајна панела потребно је водити рачуна да буде репрезентативан и да на крају да јасне закључке (Baltagi, 2008). Избору модела панела, стога, претходи тестирање хипотеза о постојању индивидуалних и временских ефеката. На овај начин врши се избор између: *модела са константним регресионим параметрима, модела са индивидуалним ефектима или модела који укључује варијације по обе димензије, z и v*. Да би се извршило тестирање хипотеза потребно је применити одређене тестове спецификације. Први корак у тестирању подразумева примену *F-теста* којим се утврђује присуство индивидуалних ефеката или варијабилност регресионих параметара, како по јединицама посматрања тако и према временским периодима. Примена овог теста спроводи се на основу следеће хипотезе:

$$H_0: \mu_z = \dots = \mu_{N-1} = 0; H_1: \mu_z \neq 0, \quad (z=1,\dots,N-1) \quad (22)$$

Нулта хипотеза одбацује се када је вредност F статистике већа од њене табличне вредности. У том случају реч је о постојању индивидуалних ефеката (Jovičić & Mitrović, 2011). Када се нулта хипотеза не може одбацити, примењује се модел панела са константним регресионим параметрима. Други корак у тестирању подразумева тестирање варијабилности слободних чланова и регресионих параметра, када се примењује *Breusch-Pagan LM тест* или тест Лагранжовог мултипликатора (енгл. *Lagrange multiplier, LM*) (Breusch & Pagan, 1980). Када ова два теста не дају прецизан закључак о томе који модел панела је релевантан, примењује се *Хаусманов тест* (*Hausman test*).

Табела 32.Разлика између FE и RE модела

	<i>Модел фиксних индивидуалних ефеката, FE модел</i>	<i>Модел случајних ефеката, RE модел</i>
<i>Претпоставка</i>	-	Појединачни ефекти нису повезани са регресорима Константно
<i>Кретање</i>	Варијације у зависности од јединица посматрања и/или времена	
<i>Грешке одступања</i>	Константне	Насумично распоређене према јединицама посматрања и/или времену
<i>Тест хипотезе</i>	F тест	Breusch-Pagan LM тест

Разлика између FE и RE модела се може сагледати у Табели 32. Модел фиксних индивидуалних ефеката се тестира помоћу *F-теста*, док се случајни ефекти испитују *Breusch-Pagan LM* тестом. Уколико се нулта хипотеза не одбаци ни у једном тесту, даје се предност моделу са константним регресионим параметрима. *Хаусманов тест* упоређује модел случајних ефеката са моделом фиксних ефеката (Hausman, 1978). Уколико се не одбаци нулта хипотеза да појединачни тестови нису у корелацији са осталим регресорима, предност се даје моделу случајних ефеката. Сви модели у истраживању оцењени су применом програма StataSE-64. Пре избора модела спроведени су одговарајући економетријски тестови. Извршена је анализа дескриптивне статистике и корелациона анализа, у циљу анализе међузависности између анализираних варијабли и јачине везе. Резултати тих тестова дали су основу за коришћење панел анализе у истраживању.

3.2.Идентификовање кључних детерминанти прихода пореза на добит предузећа: Преглед литературе

Бројне домаће и међународне студије бавиле су потенцијалним детерминантама прихода од пореза на добит предузећа. Један од приступа који је дао основу у анализи великом броју студија формулисан је од стране Девера и његових сарадника (Devereux et al., 2002), који су анализирали варијабле које утичу на приходе од пореза на добит предузећа. Додатно, њихове анализе послужиле су и за бројне параметарске промене у законодавствима држава. Закључци у њиховом истраживању били су следећи: законске стопе пореза на добит предузећа су опале у периоду од 1980 до 1990. године; пореске основице су проширене, ефективна законска стопа је остала стабилна; порески приходи од предузећа остали су, углавном, стабилни. Тиме је отворена дилема о детерминантама које утичу на стабилност ових прихода, иако су стопе пореза на добит предузећа континуирано

опадале. Деверо и сарадници (Devereux et al., 2004), указивали су на то да је пад у кретању стопа био праћен променама у оквиру пореских система које су биле везане за пореске подстицаје и експанзију корпоративног сектора. У својим даљим анализама Деверо и други аутори (Deverux, 2006; Devereux et al., 2008) указују на ефекте и макроекономских и пореских детерминанти, примењујући економетријску анализу панел података. Деверо (Deverux, 2006) је на узорку земаља чланица ОЕЦД-а у временском дијапазону од 40 година идентификовао да само ниске стопе пореза на добит предузећа имају позитиван утицај на пореске приходе. Другим речима, стопе би требало да буду прилично ниске. Свако повећање стопе може имати негативан утицај на приходе од пореза на добит, смањујући их.

У својим каснијим истраживањима Деверо са сарадницима (Devereux et al., 2008) анализира конкуренцију у домену пореза на добит предузећа фокусирајући се на индустријски развијене земље (21 земља), у временском периоду од 1983 до 1999. године. Резултати ове студије показали су да стопе пореза на добит предузећа, законска и ефективна пореска стопа, утичу на одлуку о локацији предузећа. Тестирањем модела, аутори су доказали и да између земаља постоји пореска конкуренција. Другим речима, земље реагују на промене пореских стопа других земаља. Ове тврдње теоретичара биле су поткрепљене, још увек актуелним, парадоксом пореза на добит предузећа. Стопе између земаља у свету под утицајем пореске конкуренције имале су тенденцију континуираног пада, док су, са друге стране, приходи од пореза на добит предузећа имали тенденцију раста.

Но, како још увек нису јасно одређене детерминанте које утичу на приход од пореза на добит предузећа, интересовање за њихово истраживање постајало је све веће, а студије све обимније. Велики број теоретичара заступао је теорију постављену од стране Девера и других аутора о односу пореских стопа и прихода. Међутим, било је и аутора који су долазили до другачијих резултата и, последично, до другачијих закључака. Тако су и друге детерминанте прихода од пореза на добит предузећа долазиле до изражаја, док су дилеме у вези са овим пореским обликом постајале све бројније.

Ли и Гордон (Lee & Gordon, 2005) су посебан акценат у анализи детерминанти пореза на добит предузећа дали законској стопи за коју указују да доводи до нижих прихода од пореза на добит предузећа. Другим речима, ниже стопе пореза на добит предузећа доводе до нижих пореских прихода. Према њима пореска политика заслужује озбиљне реформе, чиме аутори закључују своје истраживање. Де Муји и Никодем (De Mooij & Nicodeme, 2006) су анализирали раст у односу пореза на добит предузећа и бруто домаћег производа (енгл. *tax-to-GDP ratio*) у односу на пад пореских стопа у Европи. Аутори су сматрали да су ефекти

нижих пореских стопа иницирани пореском конкуренцијом на овом тржишту, те приписују велики ефекат ових стопа на приходе. Аутори закључују опасност претње пореске конкуренције за јавне финансије кроз овај парадокс. Водећи се истим проблемом Соренсен (Sørensen, 2007), је покренуо питање одрживости пореза на добит предузећа. У свом истраживању, даје предлог реформи пореза на добит предузећа у циљу смањења изобличења која су узрокована постојећим системима пореза на добит предузећа. Клаусинг (Clausing, 2007) је испитивао детерминанте прихода од пореза на добит предузећа на примеру 29 земаља чланица ОЕЦД-а у периоду од 1979 до 2002. године. Своју одлуку о анализи ове групе земаља аутор је донео на основу доступности података и узорка који су чиниле земље различитог нивоа развијености. Поред анализа како одлуке владе о опорезивању утичу на мобилност капитала, аутор је сагледао основне детерминанте прихода од пореза на добит предузећа у које је укључио: стопу пореза на добит предузећа, профитабилност корпоративног сектора и величину корпоративног сектора. Поред ових детерминанти, Клаусинг је укључио и контролну варијаблу за законску стопу пореза на добит предузећа. Један од основних закључака у истраживању које је спровео овај аутор је позитивна корелација између стопа пореза на добит предузећа и прихода од пореза на добит предузећа. Поједине студије наглашавале су да пореска конкуренција озбиљно угрожава функционисање пореских система где „трка ка дну“ омогућава земљама са нижим пореским оптерећењем да остваре веће пореске приходе у корист буџета (Kubátová, 2013).

Када је реч о другим детерминантама које имају велики утицај на приходе, у литератури се појављују и непореске детерминанте.

Гроп и Костал (Gropp & Kostial, 2000) су анализирали везу између прихода од пореза на добит предузећа и његових детерминанти. Аутори су у свом истраживању закључили да би хармонизација у домену пореза на добит предузећа побољшала стране директне инвестиције у неким земљама. Према њима, токови страних директних инвестиција утичу на приходе од пореза на добит предузећа и могу значајно допринети ерозији ових прихода.

Коземеј (Cozmei, 2015), у контексту велике мобилности капитала и услова које различите земље могу да понуде инвеститорима, сагледава парадокс у кретању стопа пореза на добит предузећа и његове наплате. Аутор се фокусира на ефекте пореских мера на приходе од пореза на добит предузећа са посебном пажњом на дилеме које постоје између стопа и прихода од пореза на добит предузећа. Истраживање испитује ефекте пореских мера у домену пореза на добит предузећа. Полазна основа овом у истраживању била је недовољно емпиријски разјашњена политика снижавања стопа пореза на добит предузећа,

премда су исте снижаване у циљу подстицања економског раста. Стога, циљ рада истраживања био је да истражи трендове у кретању стопа пореза на добит предузећа, прихода од пореза на добит предузећа и другим пореским индикаторима који утичу на варијабилност прихода, анализирајући тржиште ЕУ. Узорак је обухватио 28 земаља, у периоду од 2002. до 2012. године. У складу са јединицама посматрања примењена је економетријска анализа панел података. Порез на добит предузећа изражен је као проценат бруто домаћег производа, док су независне фискалне варијабле у моделу биле стопе пореза на добит предузећа (просечна ефективна, маргинална стопа и законска стопа пореза). С обзиром да приходи од пореза на добит предузећа зависе и од фискалних и од нефискалних варијабли укључене су следеће контролне варијабле: стране директне инвестиције, потрошња владе, бруто домаћи производ по глави становника, разлика између стопе пореза на доходак и законске стопе пореза на добит предузећа, промене у трговини, отвореност привреде, величина сектора сиве економије, стопа пореза на доходак, социјални доприноси, порез на додату вредност, акцизе и други порези на потрошњу. Резултати истраживања су показали да стране директне инвестиције, потрошња владе, бруто домаћи производ по глави становника, разлика између стопе пореза на доходак и стопе пореза на добит предузећа и промене у трговини, позитивно утичу на приходе од пореза на добит предузећа. Отвореност привреде је варијабла која је показала негативан ефекат на приходе. Величина земље која је представљена бруто домаћим производом по глави становника представља најважнију променљиву којом се апроксимира приход од пореза на добит предузећа. Препорука аутора је да даља истраживања треба да буду заснована на индикаторима владе.

Охно и други аутори (Ohno et al., 2015), имали су у виду раст у рациу пореза на добит предузећа и бруто домаћег производа упркос паду у стопама у појединим земљама. Иако Јапан није забележио овакво кретање стопа и прихода, у којем се од 1990. године приходи крећу опадајућом линијом као и стопе овог пореског облика, јапански аутори отпочели су истраживање овог парадокса (енгл. *“corporate income tax rate-revenue paradox“*) у земљама ОЕЦД-а, наглашавајући његову присутност. Аутори су приход од пореза на добит предузећа изразили као рацио пореза на добит предузећа и бруто домаћег производа у циљу селектовања фактора који имају допринос у смањењу или повећању прихода. Декомпозиција овог рациа спроведена је на примеру 16 земаља чланица ЕУ укључујући и Швајцарску, у временском периоду од 1995 до 2004. године. Основни допринос аутора литератури везује се за значај ефективне пореске стопе и утицаја корпоративног сектора на анализирани парадокс. Аутори сматрају да када промена законске пореске стопе буде испод

0, а промена у рациу буде изнад 0 долази до поменутог парадокса. Слично истраживање спроведено је од стране Ковано и Слемрода (Kawano and Slemrod, 2016), који су испитивали тржиште земаља ОЕЦД-а у периоду између 1980 и 2004. године. Аутори су анализирали пореске политике земаља које се заснивају на снижавању законске пореске стопе и проширењу пореске основице. Аутори су међу првима анализирали везу између основице пореза на добит предузећа и промене стопе. Резултати истраживања показали су позитиван утицај стопе пореза на добит предузећа и бруто домаћег производа као једне од значајнијих варијабли у моделу. Такође, утврђен је негативан утицај незапослености.

Последњих година, истраживачи, још увек, интензивно трагају за детерминантама пореза на добит предузећа покушавајући да дају одговор на бројне дилеме и парадоксе. Тако су Никодеме и остали аутори (Nicodeme et al., 2018) испитивали оштар пад у стопама који није изазвао пад у приходима пореза на добит предузећа, покушавајући да реше ову дилему. У свом раду користили су националне рачуне и дефинисали потенцијалне детерминанте. Порез на добит предузећа изразили су кроз рацио пореза на добит предузећа и бруто домаћег производа (енгл. *CIT-to-GDP ratio*) и анализирали земље чланице ЕУ у периоду од 1995. до 2015. године. Поред пореске стопе, аутори су у анализу као независне променљиве укључили пореску основицу, величину корпоративног сектора и профитабилност. Резултати њиховог истраживања показали су да смањење пореских стопа негативно утиче на приходе од пореза на добит предузећа, за разлику од пореске основице и величине корпоративног сектора. Полазећи од тога да пореска конкуренција доводи до ерозије пореза Карпович (Karpowicz, 2018) указује на значај глобализације као једног од фактора који утиче на приход од пореза на добит предузећа негативно и значај интернационализације која може имати позитиван утицај на приходе од овог пореза. Карпович и Мајевска (Karpowicz & Majewska, 2018) у заједничком истраживању испитују и значај стопе пореза на добит предузећа као детерминанте прихода изражавајући приход од пореза на добит предузећа као % бруто домаћег производа. Фокус анализе ових аутора био је на утицају стопе у временском периоду од 1995 до 2014. године на тржишту ЕУ. Применили су економетријску анализу панел података и у укључили следеће варијабли у свом моделу: законску пореску стопу, стопу раста бруто домаћег производа, сиву економију, глобализацију и стопу пореза на доходак физичких лица. Налази истраживања потврђују да анализирани варијабли имају позитиван знак, односно да утичу позитивно на приходе од пореза на добит предузећа.

Андрејовска и Пуликова (Andrejovska & Pulikova, 2018) испитују утицај законске стопе пореза на добит предузећа, ефективне стопе пореза на добит предузећа, бруто домаћег производа, стопе запослености, инфлацију, јавни дуг и стране директне инвестиције као детерминанте прихода од пореза на добит предузећа на примеру земаља ЕУ. У процени је примењена регресиона анализа која је заснована економетријској анализи панел података. Анализиран је утицај укупних пореских прихода, бруто домаћег производа, нивоа запослености, јавног дуга, страних директних инвестиција, ефективне и законске пореске стопе. Као најважније детерминанте показале су се стопа запослености, бруто домаћи производ и страна директна улагања. Утицај стопе пореза на добит предузећа није био статистички значајан.

Тахлова и Банокиова (Tahlova & Banociova, 2019) су испитивале пореске и макроекономске детерминанте прихода од пореза на добит предузећа. Анализирајући тржиште ЕУ у периоду од 2007. до 2016. године. Све детерминанте аутори су поделили у четири групе: пореске детерминанте, детерминанте везане за корпорацију, цикличне и интернационалне. Резултати њиховог истраживања су показали да су варијабле укључене у моделу статистички значајне и да погађају велики део прихода од пореза на добит предузећа. Развијено је пет регресионих модела чиме је полазна истраживачка хипотеза која гласи да приходи од пореза на добит предузећа зависе од елемената пореског законодавства и других специфичних непореских фактора, потврђена. Инфлација и стопа незапослености издвојиле су се као статистички значајне варијабле. Инфлација је показала позитиван, док је стопа незапослености показала негативан утицај. Од пореских детерминанти законска стопа пореза на добит предузећа показала је позитиван утицај на приход од пореза на добит предузећа.

Хелкановска и Андрејовска (Helcmanovská & Andrejovská, 2021) су ауторке студије која испитује детерминанте прихода од пореза на добит предузећа на примеру земаља чланица ЕУ. На узорку од 28 земаља чланица ЕУ, које су подељене у истраживању према приступању Унији у две групе, анализирани су детерминанте прихода пореза на добит предузећа. Детерминанте су анализирани у периоду од 2004 до 2019. године и примењена је економетријска анализа панел података у циљу испитивања утицаја селектованих детерминанти на приход од пореза на добит предузећа. Приход од пореза на добит предузећа изражен је у милионима евра, док су независне варијабле представљале макроекономске и пореске детерминанте. Као макроекономске детерминанте укључена је стопа раста бруто домаћег производа, стране директне инвестиције, инфлација и

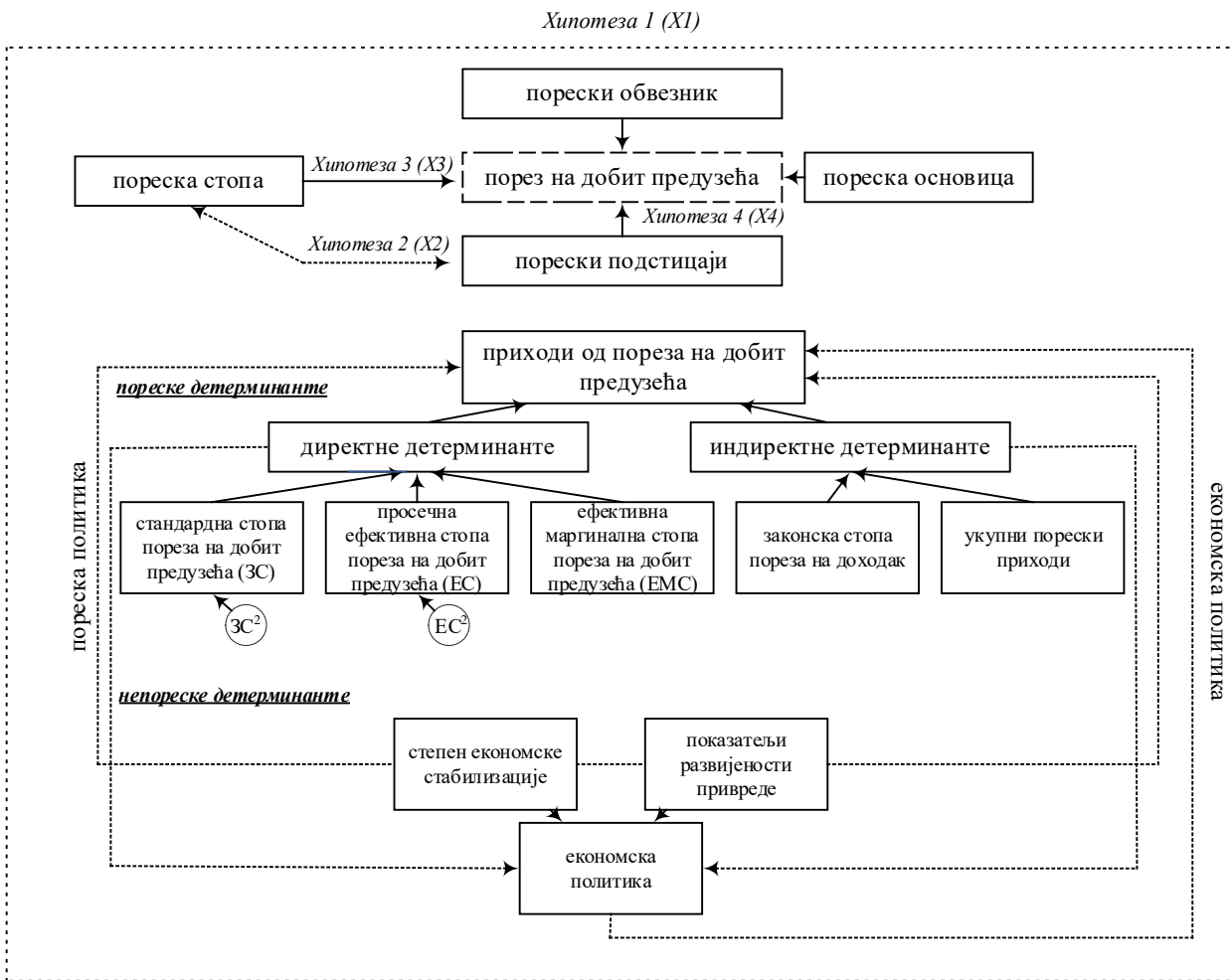
незапосленост. Као пореске детерминанте прихода од пореза на добит предузећа укључена је законска стопа пореза на добит предузећа и просечна ефективна стопа пореза на добит предузећа. Анализа се базирала на резултатима модела фиксних ефеката. Резултати истраживања показали су да незапосленост у моделу представља статистички најзначајнију варијаблу која негативно утиче на обе групе анализираних узорака. Стране директне инвестиције, бруто домаћи производ и инфлација показали су позитиван ефекат на приходе од пореза на добит предузећа. Када је реч о пореским детерминантама, законска стопа пореза на добит предузећа показала је позитиван ефекат у анализи једне групе земаља (Модел ЕУ15), док је негативан утицај забележен у анализи друге групе земаља (Модел ЕУ13). Законска и просечна ефективна стопа пореза на добит предузећа показале су статистички значајан утицај само у моделу који је укључио нове чланице ЕУ (Модел ЕУ13). Другим речима, пореске стопе нису статистички значајне варијабле које утичу на приход од пореза на добит предузећа, чиме постављена хипотеза у истраживању није потврђена. Ауторке су закључиле да између макроекономских и пореских варијабли постоји разлика у утицају између група, односно старих и нових земаља чланица ЕУ, имајући у виду да оне зависе од одлука и услова које постављају владе у тим земљама.

3.3. Концептуални оквир истраживања

Након што је извршена анализа свих пореских елемената, приступа се анализи детерминанти пореза на добит предузећа. У циљу свеобухватне анализе, истраживање је подељено на два дела и инволвира анализу **пореске политике и економске политике**. Истраживање обухвата анализу пореских и непореских детерминанти. У домену пореских детерминанти анализирани су директне и индиректне пореске детерминанте прихода од пореза на добит предузећа. Код непореских детерминанти анализирани су цикличне детерминанте, макроекономске детерминанте и детерминанте које се односе на економску политику.

Истраживање пореских детерминанти обухвата истраживање пореских варијабли које директно утичу на приходе од пореза на добит предузећа међу којима су: законска стопа пореза на добит предузећа, просечна ефективна стопа пореза на добит предузећа и ефективна маргинална стопа пореза на добит предузећа. Поред ових директних пореских варијабли, на приходе пореза на добит предузећа утичу и индиректне пореске варијабле међу којима ће бити анализирана: стопа пореза на доходак и укупни порески приходи.

Непореским детерминантима пореза на добит предузећа обухваћен је степен економске стабилизације у анализираној земљи и развијеност привреде. Будући да степен економске стабилизације рефлектују цикличне детерминанте анализирани су следеће: јавни дуг, инфлација и незапосленост. Као показатељи развијености привреде сагледане су макроекономске детерминанте: глобализација, увоз и извоз.



Слика 36. Концептуални оквир анализе утицаја детерминанти на приходе од пореза на добит предузећа

Како би истраживање било употпуњено детерминантима које, такође, могу имати значајан утицај на приходе од пореза на добит предузећа, други део у истраживању посвећен је анализи *економске политике*. У домену економске политике анализирани су одлуке креатора економске политике које могу да утичу на приходе од пореза на добит предузећа. Међу овим непореским детерминантима сагледан је утицај мера власти у корист конкретних показатеља у циљу сагледавања како економске одлуке владе утичу на зависну

променљиву. Детерминанте економске политике изражене су кроз анализу прихода државе, трошкова државе за финалну потрошњу, контролу корупције, квалитет регулаторне функције извршне власти и хумани капитал.

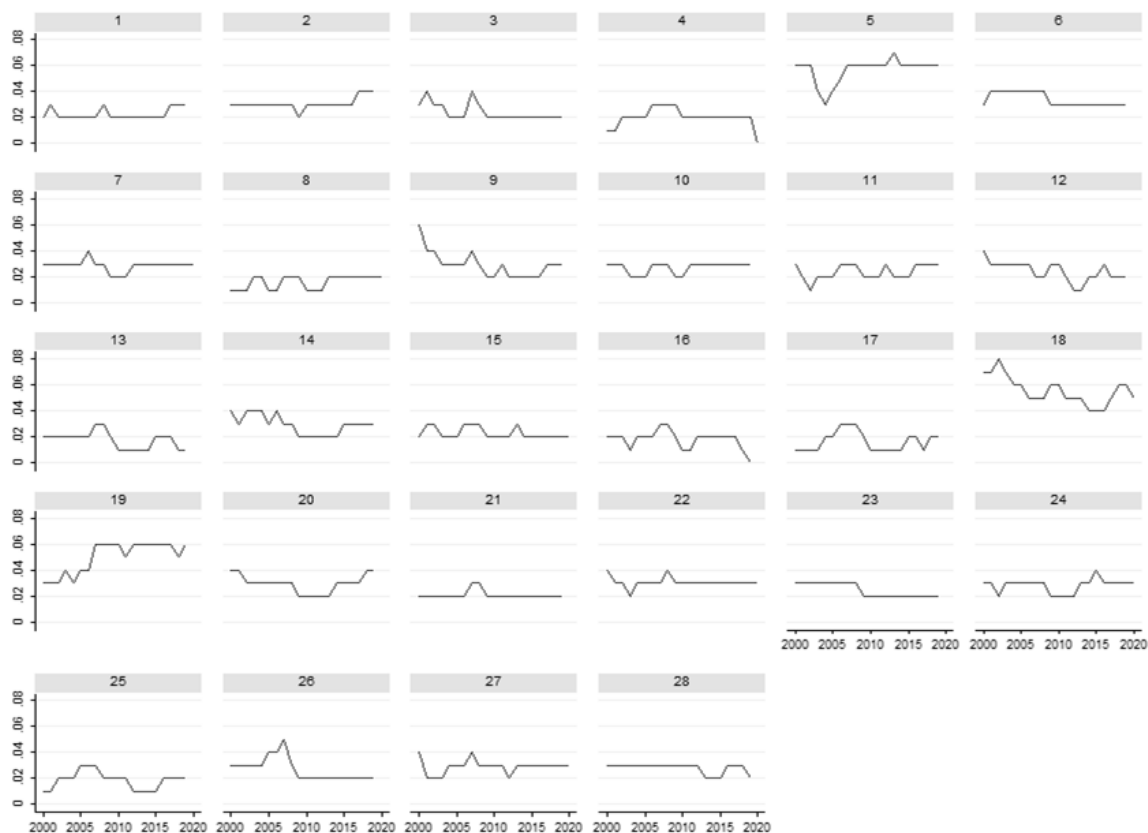
3.4. Дефинисање и анализа зависне и независних променљивих

Како би се проценио утицај потенцијалних детерминанти прихода од пореза на добит предузећа, дефинисана је и квантитативно изражена зависна променљива. Зависна променљива изражена је рациом, на следећи начин (Clausing, 2007; Ohno et al., 2015; Karpowicz & Majewska, 2018; Nicodeme et al., 2018; Tahlova & Vanociova, 2019):

$$\text{ПНДП}_{\text{БДП}} = \frac{\text{ПНДП}}{\text{БДП}} \quad (23)$$

$\text{ПНДП}_{\text{БДП}}$ представља рацио прихода од пореза на добит предузећа и БДП-а (енгл. *CIT to GDP ratio*); ПНДП изражава приходе од пореза на добит предузећа за јединицу посматрања (z) у временском периоду (v), док БДП изражава бруто домаћи производ (z) у временском периоду (v).

Како би се искључила пристрасност у процењеним вредностима добијених параметара зависна варијабла изражена је у односу на вредност номиналног бруто домаћег производа. За обрачун зависне променљиве у економетријској анализи коришћена је база података Еуростат (*Eurostat database*), на основу које су прикупљени подаци о приходима о порезу на добит предузећа и бруто домаћем производу у временском периоду од 2000. до 2020. године за одређени узорак. Ова база података сматра се релевантном, с обзиром да садржи податке за цео узорак. На основу квантитативних података обрачунат је рацио у анализираном периоду за земље чланице ЕУ. Стога је кретање зависне променљиве представљено на Слици 37. На основу Слике 37 уочава се да су вредности зависне варијабле у анализираном периоду у већини земаља стабилне. Опадајући тренд прихода од пореза на добит предузећа уочава се само у Хрватској, Летонији, Луксембургу и Великој Британији. То указује на присуство парадокса кретања стопе пореза на добит предузећа и прихода од пореза на добит предузећа. Највиши рацио у последње анализираној години забележен је у Луксембургу, док је најнижи рацио забележен у Летонији и Хрватској.



Напомена: 1-Аустрија, 2-Белгија, 3-Бугарска, 4-Хрватска, 5-Кипар, 6- Чешка, 7-Данска, 8-Естонија, 9-Финска, 10-Француска, 11-Немачка, 12-Грчка, 13-Мађарска, 14-Ирска, 15-Италија, 16-Летонија, 17-Литванија, 18-Луксембург, 19-Малта, 20-Холандија, 21-Пољска, 22-Португалија, 23-Румунија, 24-Словачка, 25-Словенија, 26-Шпанија, 27-Шведска, 28-Велика Британија.

Слика 37. Кретање зависне променљиве у анализираном узорку

На основу: Eurostat, European Statistics Search.

Када је дефинисана зависна варијабла, потребно је дефинисати независне варијабле у истраживању. Емпиријски мотив за идентификовање релевантних варијабли прихода од пореза на добит предузећа везује се за, још увек, недовољно размотрене ефекте фактора који би могли да имају утицај на приходе овог пореског облика. С обзиром на бригу креатора политике да ће „трка до дна“ довести до опадања прихода од пореза на добит предузећа на дужи рок (Devereux et al., 2002), темељно познавање детерминанти, са друге стране, требало би да допринесе бољем разумевању пореске политике и економске политике владе. Приходи од пореза на добит предузећа нису само одређени пореским

детерминантама и законима о порезу на добит предузећа, како је раније наведено. Поред ових фактора и друге непореске варијабле утичу на овај приход.

Економска теорија још увек пропулзивно истражује варијабле у циљу редизајнирања пореза на добит предузећа. Како се у литератури о финансијама наглашава значај пореза на добит предузећа због тога што искривљује одлуке, не само предузећа, већ и појединаца, његове детерминанте још увек нису јасно одређене. Док пореске власти земаља континуирано реформишу своје пореске системе у циљу дизајнирања конкурентног пореског система информације о овим детерминантама постају све значајније. Стога је, у пореској литератури, још увек отворено питање, шта обликује те приходе. Дефинисање независних варијабли у моделу базирано је на датом прегледу литературе (3.2.) и препорукама истраживача. Независне варијабле у моделу подељене су у две групе: пореске и непореске детерминанте. У оквиру пореских детерминанти посматране су директне и индиректне детерминанте. У оквиру непореских детерминанти посматране су цикличне детерминанте, макроекономске детерминанте и економска политика владе.

Табела 33. Независне варијабле и потенцијалне импликације на зависну варијаблу

<i>Група варијабли</i>	<i>Варијабла</i>	<i>Очекивани утицај</i>
<i>Пореске детерминанте</i>	Законска стопа пореза на добит предузећа	+
	Просечна ефективна пореска стопа	+
	Ефективна маргинална пореска стопа	+
	Законска стопа пореза на добит предузећа (контролна варијабла)	-
	Просечна ефективна пореска стопа (контролна варијабла)	-
	Законска стопа пореза на доходак	+
<i>Непореске детерминанте</i>	Укупни порески приходи	+
	Јавни дуг	-
	Инфлација	+
	Незапосленост	-
	Глобализација	+
	Увоз	+
	Извоз	-
	Приходи државе	-
	Трошкови државе за финалну потрошњу	+
	Контрола корупције (<i>Control of Corruption</i>)	+
	Квалитет регулаторне функције извршне власти (<i>Regulatory Quality</i>)	+
	Хумани капитал	+

Приходи од пореза на добит предузећа зависе првенствено од пореских варијабли, од којих су најзначајније стопе пореза на добит предузећа. Висина прихода од пореза на добит предузећа директно зависи од **законске стопе пореза на добит предузећа**. Међутим, у литератури постоје опречна мишљења по питању рефлексија које законска стопа пореза на добит предузећа може имати на приходе од пореза на добит предузећа (Bartelsman &

Beetsma, 2003; Lee & Gordon, 2005; Clausing 2007; Kubatova & Rihova, 2009; Kawano & Slemrod, 2016; Tahlova & Vanociova, 2019; Helcmanovská & Andrejovská, 2021). Груберт (Grubert, 1998), је један од првих теоретичара који, на основу микроекономског приступа, указује на постојање негативне корелације између пријављеног прихода од стране предузећа и законске стопе пореза на добит предузећа. Касније анализе су и у макроекономским приступима потврдиле овакву везу и негативан утицај законске стопе пореза на добит предузећа на приход од пореза на добит предузећа. Према анализама спроведеним у периоду од 1979 до 1997. године, повећање законске стопе пореза на добит предузећа за један процентни поен доводи до пада прихода од пореза на добит предузећа за три процентна поена (Bartelsman & Beetsma, 2003). Приближне тврдње имали су и Никодеме и сарадници (Nicodeme et al., 2018). Са друге стране, постоје и истраживања која указују на позитиван утицај законских стопа пореза на добит предузећа и прихода од пореза на добит предузећа (Clausing, 2007; Tahlova & Vanociova, 2019; Helcmanovská & Andrejovská, 2021).

С обзиром да је ефекат законске стопе пореза на добит предузећа ограничен за пореске подстицаје у оквиру анализе укључује се *ефективна стопа*, која такође има директан утицај на приход. Обимна литература о пореским подстицајима открила је да су подстицаји и политика пореских подстицаја, не само код појединаца, већ и код предузећа, веома важни за повећање пореза (Dackehag & Hansson, 2012; Ђurović Todorović et al., 2022). С обзиром да је законска стопа иста за сва предузећа, потребно је пратити пореско оптерећење детаљније, јер је управо употреба ефективне стопе пореза на добит предузећа објективнији показатељ у поређењу са законском стопом. Ефективна пореска стопа има бољу способност откривања података (Bayer, 2012; Gupta, 2007; Bird et al., 2008; Barrios et al., 2014). Те су се овом стопом као детерминантом прихода пореза на добит предузећа бавили многи аутори (Clausing, 2007; Cozmei, 2015; Andrejovska & Pulikova, 2018; Tahlova & Vanociova, 2019; Helcmanovská & Andrejovská, 2021).

Поред ових основних стопа, као пореска детерминанта која има директан утицај на приходе у анализу ће бити укључена и *ефективна маргинална пореска стопа*. „Ефективна маргинална пореска стопа је стопа која се обрачунава на додату јединицу улагања и која процењује ситуацију колико порески систем узрокује повећање трошкова капитала „(Ohno et al., 2015, стр. 339). Постоје тврдње да маргинална пореска стопа има позитиван утицај на приходе од пореза на добит предузећа (Cozmei, 2015), те се истраживање ове стопе сматра, такође, веома значајним.

Главни извор за обрачун стопа које директно утичу на приходе од пореза на добит предузећа био је Центар за европска истраживања спроведен према пројекту Европске комисије (ZEW-Centre for European Research), где су доступни подаци за све наведене варијабле за земље чланице ЕУ. С обзиром да је приликом анализе законске и ефективне пореске стопе неопходно узети у обзир нелинеарни однос између ових стопа и прихода од пореза на добит предузећа, укључене су и одређене контролне варијабле. **Контролне варијабле** за законску стопу пореза на добит предузећа и ефективну стопу пореза на добит предузећа коришћене су и у ранијим истраживањима (Clausing, 2007; Kawano & Slemrod, 2016; Tahlova & Vanociova, 2019). Ове контролне варијабле представљају законску и ефективну пореску стопу на квадрат. На тај начин постигнута је контрола нелинеарне везе између стопа и прихода од пореза на добит предузећа.

Поред пореских детерминанти које директно утичу на приходе од пореза на добит предузећа, постоје и непореске детерминанте које индиректно на њих утичу. У складу са тим, сагледане су две детерминанте: стопа пореза на доходак физичких лица и укупни порески приходи.

Како је порез на доходак био основа за увођење пореза на добит предузећа, и постоји интеракција између ова два пореска облика која је разматрана у првом делу дисертације, анализа **стопа пореза на доходак** је у потпуности оправдана. Порез на доходак има велике рефлексије на порез на добит предузећа. Наиме, елементи овог пореског облика могу, такође, да утичу на одлуку предузећа о плаћању дивиденди акционарима или о реинвестирању. Навођење пореских обвезника да плате порез на добит предузећа подразумева да власници или акционари сnose терет пореза. Међутим, порез би се, како је већ објашњено, могао пребацити или на запослене у предузећу или на добављаче. У крајњој истанци могао би се пребацити и на купце. Сходно томе, интеракција између пореза на добит предузећа и пореза на доходак је веома велика. Додатно, сходно томе да једна од варијабли и највиша стопа пореза на добит предузећа, примена највиших стопа пореза на доходак осигурава доследан приступ у разматраним прорачунима (Karpowicz & Majewska, 2018, стр. 365).

Порески приходи, такође, утичу на приход од пореза на добит предузећа. Наиме, колико ће бити прикупљено по основу пореза на добит предузећа зависи од пореске политике, не само у одређеној земљи, већ и од пореске политике у другим земљама (Helcmanovská & Andrejovská, 2021). Стога је, у складу са литературом и досадашњим истраживањима и ова варијабла укључена у анализу.

Са циљем сагледавања економске стабилизације анализирани су следеће варијабле: јавни дуг, инфлација и незапосленост.

Јавни дуг, несумњиво представља једну од значајних детерминанти која може да утиче на приходе од пореза на добит предузећа (Krogstrup, 2002; Andrejovska & Pulikova, 2018). У појединим истраживањима указано је јавни дуг може имати позитиван ефекат на приходе од пореза на добит предузећа (Krogstrup, 2002), што је додатно заинтриговало бројне истраживаче. У истраживању Андрејовске и Пуликове (Andrejovska & Pulikova, 2018), утврђен је негативан ефекат ове детерминанте. С обзиром да земље које се анализирају имају велике државне дугове, то значајно погоршава њихову економску стабилност и чини утврђивање његовог ефекта веома значајним.

Позитивне ефекте **инфлације** на приходе од пореза на добит предузећа доказали су многи аутори (Kubátová & Říhová, 2009; Andrejovska & Pulikova, 2018; Tahlova & Banociova, 2019; Helcmanovská & Andrejovská, 2021). С обзиром да је инфлација показатељ економске стабилизације, њено укључивање чини се нужним.

Незапосленост, према мишљењу великог броја аутора, утиче негативно на приходе од пореза на добит предузећа (Clausing, 2007; Kubátová & Říhová, 2009; Tahlova & Banociova, 2019; Helcmanovská & Andrejovská, 2021). Стога је и ова варијабла размотрена као потенцијална детерминанта прихода од пореза на добит предузећа.

Макроекономске детерминанте које ће бити анализирани су глобализација, увоз и извоз.

Глобализација представља једну од варијабли која је представљена индексом глобализације. Према неким ауторима индекс глобализације је рефлексија економских, социјалних и политичких дешавања у одређеној земљи и, такође, представља међузависност између држава (Tahlova & Banociova, 2019). Феномен глобализације истраживали су и Герет (Garrett, 1995) и Свенк (Swank, 2001) указујући на њен негативан утицај на пореске стопе. Присутност глобализације повећава пореске стопе између држава и доводи до нижих пореских прихода од пореза на добит предузећа. Са друге стране, постоје у литератури и потпуно супротни закључци. Индекс глобализације као једну од варијабли у периоду од 1994 до 2014. године испитивали су Карпович и Мајевска (Karpowicz & Majewska, 2018), указујући на то да се ова детерминанта не може директно мерити. Аутори су указали на позитиван ефекат глобализације на приходе од пореза на добит предузећа.

Аналогно, показатељи промена и макроекономских кретања јесу увоз и извоз. Количина **увоза и извоза** робе и услуга у једној земљи, несумњиво представља

макроекономску детерминанту која има утицај на приходе од пореза на добит предузећа. С обзиром да је у већини студија разматран збир увоза и извоза као показатељ глобализације (Cozmei, 2015), у моделу ће бити посматрани њихови ефекти појединачно.

Последња, али не по значају група варијабли се састоји од непореских детерминанти које се односе на економску политику владе. С обзиром да је економска политика владе од круцијалног значаја у креирању пореске политике, она може да утиче и на приходе од пореза на добит предузећа. Владе могу краткорочно утицати на промену структурних пореских детерминанти, али могу да утичу и на друге факторе који имају рефлексије на пореске приходе, као што је економска политика, ниво корупције, квалитет рада пореске управе. Разлике између законских и ефективних пореских стопа у многим земљама указују на то да постоји простор за повећање пореских прихода без повећања пореских стопа. Бројне студије истраживале су детерминанте прихода од пореза на добит предузећа, али се мали број њих фокусирао на економску политику владе. Влада може утицати на наплаћени приход кроз доношење својих одлука и законодавних промена (Helcmanovská & Andrejovská, 2021, стр. 1). Фискална политика у једној држави је формулисана од стране владе. Према истраживањима које су спроводили поједини аутори, она би требала да утиче позитивно на економску активност. Сходно томе, већа економска активност требала би да допринесе већој наплати прихода од пореза на добит предузећа (Dalton, 2003; Rosen & Gayer, 2010; Remeur, 2015). Приходи од пореза на добит предузећа могу се повећати и јачањем пореске управе и борбом против корупције (Nashashibi & Bazzoni, 1994). Као варијабле које се односе на економску политику владе анализирани су следеће: приходи државе, трошкови државе за финалну потрошњу, контрола корупције, контрола регулаторне функције извршне власти и хумани капитал.

Приходи и трошкови државе указују на активност владе и ефикасност у руковођењу јавним средствима. Потрошња владе рефлектује потребне приходе и утиче на приходе од пореза на добит предузећа. У појединим истраживањима откривен је позитиван утицај потрошње владе на приходе од пореза на добит предузећа (Cozmei, 2015). Поред потрошње, у анализу су укључени и укупни приходи владе, које је анализирао мали број аутора (Dráb & Mihóková, 2013).

Кључни фактор који стоји иза ниских пореских прихода у бројним земљама јесте фискална корупција (Chand & Moene, 1997). У литератури о пореској администрацији постоји парадокс да већи степен фискалне корупције може допринети утаји пореза и повећању пореских прихода. Међутим, повећање корупције може краткорочно повећати

пореске приходе, док их може значајно смањити у дугом року (Fjeldstad & Tungodden, 2013). Претпоставља се да корупција има негативан утицај на рацио између пореских прихода и бруто домаћег производа (Ghura, 1998). Стога ће у анализу бити укључене детерминанте којима се сагледава утицај *контроле корупције и квалитет регулаторне функције извршне власти*. Ове детерминанте представљају индикаторе управљања владом (енгл. *Governance Indicators*) и могу имати значајне импликације на ниво пореских прихода, а тиме и на ниво прихода од пореза на добит предузећа. Светска банка, али и економска литература, разматра од 1990-их значај и улогу доброг управљања у економском развоју (Thomas, 2010). Стога су, да би тестирали важност доброг управљања (енгл. *Good Governance*) истраживачи Светске банке морали да квантификују квалитет управљања. Другим речима, да на основу доступних и упоредивих података учине добро управљање мерљивом категоријом. Димензија доброг управљања је, стога, дефинисана путем шест индикатора: слобода изражавања и одговорност (енгл. *Voice and Accountability*), политичка стабилност и одсуство насиља (енгл. *Political Stability and Absence of Violence*), ефикасност владе (енгл. *Government Effectiveness*), регулаторни квалитет (енгл. *Regulatory Quality*), владавина права (енгл. *Rule of Law*), контрола корупције (енгл. *Control of Corruption*). Регулаторни квалитет који одражава способност формулисања политика и прописа који подстичу развој приватног сектора, представља веома важан индикатор пружања владиних услуга. Њиме се одражава капацитет владе да ефикасно формулише и спроводи политике (Arndt & Oman, 2006). Такође, услед разматрања проблема са корупцијом са којим се данас скоро свака земља суочава, контрола корупције представља показатељ којим је могуће измерити колико се јавна овлашћења користе за приватну добит и колико је заправо влада у једној земљи корумпирана. Овим показатељем се и утврђује у којој мери грађани и држава имају поштовање према институцијама. Добро управљање представља једну од основа за успешно пословање предузећа, с обзиром да државе које имају јаке институције имају и поверење инвеститора. Последишно, такве државе требале би да бележе и привредни раст и раст пореских прихода. Добро управљање владом и спровођење транспарентне политике доприноси добром пословању предузећа и њиховом плаћању пореза. Такође, добро управљање омогућава да предузећа буду конкурентна на интегрисаном тржишту и ствара им основу за пословно умрежавање (Kraipornsak, 2014). Са друге стране, то омогућава да се изгради подстицајно пословно окружење које је основ стабилне националне економије. Отуда међузависност између доброг управљања, квалитета пословног окружења и економског раста. Из те међузависности произилази и претпоставка да постоји велики утицај ових индикатора на приходе од пореза на добит предузећа. Ристић и Хлусова (Ристич & Хлусова,

2018) су истраживале утицај политике коју води влада на наплату пореских прихода у Руској Федерацији. Ауторке су анализирале ефекте основних индикатора јавног управљања на пореске приходе Руске Федерације у периоду од 2000 до 2016. године. Резултати истраживања показали су да јавно управљање има утицај на ниво пореских прихода и да је веома важно да Руска Федерација усмери одговарајуће инструменте на подизање јавног управљања на вишем нивоу. Резултати истраживања показали су да квалитет регулаторне функције извршне власти позитивно утиче на пореске приходе Руске Федерације. Будући да квалитет регулаторне функције извршне власти, као показатељ квалитета регулаторног окружења у Руској Федерацији инволвира и квалитет и транспарентност законодавног процеса, као и ажурност државе у пружању информација, напредак у квалитету владе, би несумњиво могао да утиче на смањење пореске евазије и на повећање пореских прихода. Додатно, доступност информација значајно повећава свест правних лица о нужности плаћања пореза. Пореска политика коју доноси влада је најважнији део реформе пореског система. После кризног периода који је настао након Велике светске финансијске кризе (2008), дошло је до имплементације великог броја реформи и успостављања макроекономске стабилности у Руској Федерацији. Аналогно, тада је уследило и реструктурирање владе и јавног управљања. Иако у пореској литератури постоје истраживања о утицају индикатора владе на фискалну неравнотежу (Mihóková, 2019), још увек није испитано како индикатори владе могу да утичу на приходе од пореза на добит предузећа. Друга емпиријска истраживања која су послужила као мотив за укључивање ових детерминанти се углавном фокусирају на везу између управљања владом и економског раста (Savić et al., 2015). Земље у којима постоји добар систем јавног управљања, стимулисаће веће стране директне инвестиције и смањити неизвесност инвеститора. Аналогно, створиће се повољно инвестиционо окружење. Повољно инвестиционо окружење подразумева повољан терен за пословање домаћих, али и страних предузећа која доприносе економском расту и развоју.

Хумани капитал може имати утицај на приходе од пореза на добит предузећа. Гура (Ghura, 1998) истражује утицај економске политике и корупције на пореске приходе на узорку од 39 земаља Африке у периоду од 1985. до 1996. године. У својој студији аутор закључује да варијације у пореским приходима настају под утицајем економских политика и нивоа корупције. Такође, указује на значај хуманог капитала за развој приватног сектора и одрживи економски раст, наглашавајући да владе морају да имају помоћну улогу и улагањем и у хумани капитал. Такође, у свом истраживању аутор указује да хумани капитал представља економску варијаблу која има позитиван утицај на пореске приходе. Порески обвезници виде користи од

својих доприноса, а спремност да се добровољно придржавају својих пореских обавеза се повећава. Хумани капитал, заправо, чине запослени у предузећу, заједно са својим компетенцијама, стручности и свим другим личним перформансама. Они као такви представљају део интелектуалног капитала (Sullivan, 1998). Према Саливану, хумани капитал представља кључан ресурс у процесу стварања вредности (Sullivan, 1998). У глобализујућим условима, у којима послују предузећа, поседовање хуманог капитала ствара основ било ком предузећу за разне врсте иновација. Када настану, иновације представљају интелектуалну имовину, односно, својину предузећа. Са друге стране, велика је вредност хуманог капитала и са аспекта једне националне економије. Национални хумани капитал инволвира знање, образовање и компетенције које доприносе развоју националне економије (Bontis, 2004). Стога, он представља једану од најзначајнијих детерминанти привредног раста и развоја. Будући да је детерминанта раста и развоја, хумани капитал утиче и на изградњу конкурентског положаја земаља. Стога ће, и ова варијабла бити сагледана у економетријској анализи. Узорковање независних варијабли обухвата више извора који су приказани у Табели 34.

Табела 34. Узорковање независних варијабли

Пореске детерминанте	Директне	Променљива	Симбол	Опис	Мера	Извор
		Законска стопа пореза на добит предузећа	ЗС	Највиша законска стопа прописана од стране државе (Top statutory corporate income tax rate)	%	Eurostat database: Taxation Trends Report (European Commission)
		Просечна ефективна пореска стопа	ЕС	Ефективно пореско оптерећење	%	ZEW (Devereux/Griffith Model)
		Ефективна маргинална пореска стопа	ЕМС	Ефективно пореско оптерећење на маргиналну инвестицију	%	ZEW (Devereux/Griffith Model)
		Законска стопа пореза на добит предузећа	ЗС ²	Контролна варијабла којом се узима у обзир нелинеарни однос између законске стопе пореза на добит предузећа и прихода од пореза на добит предузећа	%	Обрачун аутора на основу ZEW (Devereux/Griffith Model)
		Просечна ефективна пореска стопа	ЕС ²	Контролна варијабла којом се узима у обзир нелинеарни однос између ефективне стопе пореза на добит предузећа и прихода од пореза на добит предузећа	%	

Непореске детерминанте	Индиректне	Законска стопа пореза на доходак	СПД	Највиша законска стопа прописана од стране државе (Top statutory personal income tax rate)	%	Eurostat database
		Укупни порески приходи	ПП	Збир свих пореских прихода државе (Total tax)	% БДП	Eurostat database
	Цикличне детерминанте	Јавни дуг	Д	Показатељ међународног финансијског положаја земље	% БДП	Eurostat database
		Инфлација	ИНФ	Показатељ годишњег кретања потрошачких цена	%	World Bank national accounts data, and OECD National Accounts data files.
		Незапосленост	Нез	Показатељ нивоа незапослености у земљи и искоришћења људског потенцијала	стопа незапослености (% укупне радне снаге)	World Bank national accounts data, and OECD National Accounts data files.
	Макроекономске детерминанте	Глобализација	Г	Показатељ друштвених, економских и политичких промена	Индекс глобализације	KOF Swiss Economic Institute
		Увоз	У	Показатељ увоза добара и услуга у земљи	% БДП	Eurostat database
		Извоз	И	Показатељ извоза добара и услуга у земљи	% БДП	Eurostat database
	Политика владе	Приходи државе	ПД	Укупни приходи државе (<i>Total general government revenue</i>)	% БДП	World Bank national accounts data, and OECD National Accounts data files.
		Трошкови државе за финалну потрошњу	ТД	Трошкови државе за финалну потрошњу (<i>General government consumption expenditure</i>)	% БДП	World Bank national accounts data, and OECD National Accounts data files.
		Контрола корупције (<i>Control of Corruption</i>)	КК	Индикатори рада институција у анализираним земљама	%	World Bank national accounts data, and OECD National Accounts data files.
		Квалитет регулаторне функције извршне власти (<i>Regulatory Quality</i>)	КРФ	Индикатори рада институција у анализираним земљама	%	World Bank national accounts data, and OECD National Accounts data files.
		Хумани капитал	ХК	Индекс хуманог капитала као индикатор конкурентности земље	InHDI	World Bank national accounts data, and OECD National Accounts data files.

Релевантни извори података омогућили су поуздане информације неопходне за анализу узорка у временском периоду од 20 година који ће, као такав, бити репрезентативан за закључке. С обзиром да су приликом истраживања кључних пореских елемената, који су детерминанте прихода од пореза на добит предузећа, утврђена велика одступања у последњих неколико година, која су последица кризе изазване пандемијом Ковид-19, као и то да су приходи од пореза на добит предузећа били предмет фискалних мера које су имале за циљ ублажавање ових последица, чије су фискалне импликације биле видљиве у претходним деловима истраживања, из анализе су изузете 2021. и 2022. година.

3.5. Економетријска анализа детерминанти пореза на добит предузећа

Након осврта на преглед основних спецификација панела у циљу оптималног избора модела панела, а пре приказа резултата регресионих модела, представљени су најважнији показатељи у дескриптивној анализи. Резултати регресионих модела панел података базирају на анализи кључних показатеља дескриптивне анализе селектованих варијабли.

Табела 35. Дескриптивна статистичка анализа варијабли спроведене економетријске анализе

<i>Вар.</i>	<i>N</i>	<i>Просечна вредност</i>	<i>Стандардна девијација</i>	<i>Минимум</i>	<i>Максимум</i>	<i>Асиметрија</i>	<i>Сплештеност</i>
ПндпБдп	568	0,0280282	0,0121999	0	0,08	1,290577	5,1119677
ЗС	588	24,56713	7,720947	10	51,61	0,491678	2,362357
ЗС ²	588	663,0557	388,5532	100	2663,75	0,7092951	3,48026
ЕС	588	22,17806	6,940716	8,8	40,4	0,2306326	2,279569
ЕС ²	588	539,958	323,3873	77,44	1632,16	0,775301	2,880612
ЕМС	588	16,01939	8,709506	-19,5	35,4	-0,1776037	4,1442736
СПД	588	40,02112	13,29463	10	62,28	-0,6598058	2,428397
ПП	567	25,21199	6,450165	15,4	49,7	1,667499	6,064621
Д	567	58,7866	34,97103	3,8	205,6	1,027127	4,394042
ИНФ	566	2,500424	3,312961	-4,48	45,67	6,413736	70,78557
Нез	588	8,545612	4,335739	1,81	27,47	1,485979	5,490633
Г	504	81,66361	6,141472	61,65	91,31	-0,8387144	3,408523
У	588	57,80612	29,97757	22,84665	187,1654	1,796546	6,781343
И	588	59,63939	35,62444	18,54458	221,1966	2,012238	7,886052
ПД	567	42,4789	6,342859	23,4	56,4	0,0895217	2,374913
ТД	588	19,80087	2,83108	11,88	27,93	0,3662303	3,024563
КК	531	1,057759	0,7807812	-0,44	2,47	0,065794	1,830039
КРФ	531	1,194463	0,4420418	-0,04	2,1	-0,1233798	2,199795
ХК	560	0,8649643	0,0480608	0,72	0,96	-0,4945137	2,797851

Табела 35 указује на кључне дескриптивне вредности изабраних независних детерминанти прихода од пореза на добит предузећа, као и кључне дескриптивне вредности зависне варијабле. Дескриптивна статистика укључује просечну или средњу вредност, минималне и максималне вредности посматраних варијабли, стандардно одступање,

асиметрију (енгл. *Skewness*) и спљоштеност (енгл. *Kurtosis*). Укупан број анализираних варијабли у балансираном панелу, у коме нема недостајућих вредности, износи 19. Анализа дескриптивних статистичких показатеља указује на следеће специфичности:

- ❖ *Значајне осцилације у висини законске стопе уочавају се у анализираном узорку. Највиша вредност ове стопе која је забележена у узорку износи 51,61%, док је минимална вредност 10%. Највиша вредност забележена је у Немачкој у 2000. години, док је минимална вредност забележена у Бугарској и Кипру.*
- ❖ *Значајне осцилације могу се уочити и у анализи просечне ефективне стопе која даје бољу слику реалног пореског оптерећења. Максимална вредност забележена је у Немачкој (2000. године), док је минимална вредност забележена у Бугарској (2007-2010. године).*
- ❖ *Анализа ефективне маргиналне стопе указује на значајне осцилације у анализираном узорку, чиме се може заокружити нехармонизована политика пореских стопа. Минимум ове стопе има негативну вредност која је забележена у Хрватској 2000. године), док је максимум забележен у Француској (2004. године).*
- ❖ *Законска стопа пореза на доходак је највиша у Данској, док се минимална бележи у Бугарској, али и Румунији.*
- ❖ *Укупни порески приходи свој максимум бележе у Данској (2014. години), док се најнижи бележе у Румунији (2018. години).*
- ❖ *Максимална вредност јавног дуга је у Грчкој (2020. године), док је минимална забележена у Естонији (2007. године).*
- ❖ *Максимална вредност инфлације забележена је у Румунији (2000. године), док је минимална вредност, која је негативна, забележена у Ирској (2009. године).*
- ❖ *Максимална вредност незапослености забележена је у Грчкој (2013. године), док је минимална вредност забележена у Луксембургу (2001. године).*
- ❖ *Глобализација своју максималну вредност бележи у Холандији (2015. године), док минималну бележи у Летонији (2000. године).*
- ❖ *Максимална вредност увоза забележена је у Луксембургу (2015. године), док је минимална вредност забележена у Италији (2003. године). Максимална вредност извоза забележена је, такође у Луксембургу (2015. године), док је минимална вредност извоза забележена у Грчкој (2003. године).*
- ❖ *Максимална вредност трошкова државе забележена је у Данској (2009. године), док је минимална вредност забележена у Ирској (2019. године). Максимални приходи државе*

забележени су у Данској (2014. године), док је минимална вредност забележена у Ирској (2020. године).

- ❖ Максимална вредност индикатора контроле корупције забележена је у Данској (2006. године), док је минимална вредност забележена у Румунији (2002. године).
- ❖ Максимална вредност индикатора квалитета регулаторне функције извршне власти забележена је у Холандији (2002. године), док је минимална вредност забележена у Румунији (2003. године).
- ❖ Индекс хуманог капитала максималну вредност бележи у Ирској (2019. године), док минималну вредност бележи у Бугарској (2002. године).

С обзиром да је за даље истраживање неопходно испитати нормалност резидуала у временској серији, у оквиру резултата дескриптивних вредности потребно је осврнути се и на коефицијенте који упућују на то. Последње две колоне у Табели 35 дају резултате коефицијената асиметрије и спљоштености, на основу којих се може утврдити нормалност података. Да би се идентификовало да ли скуп података одступа од Гаусове расподеле или кривуље (енгл. *Gaussian distribution*) примењују се тестови нормалности (Motulsky, 2018, стр. 227). Вредности које су приказане у последње две колоне указују на испитивање нормалности података. Приликом анализе нормалности података утврђује се да ли скуп података одступа од „нормалног модела“ и та процена се врши квантитативно на основу асиметрије и спљоштености. Коефицијент асиметрије указује на (не)симетричност расподеле око средње вредности. Сходно томе позитивне и негативне вредности указују да ли се варијабла налази међу мањим или већим вредностима. Позитивне вредности доказ су позиције варијабле међу мањим вредностима, док негативне вредности доказују супротно. Коефицијент спљоштености је доказ нормалне расподеле са аспекта удаљености варијабле од центра расподеле. Коефицијент спљоштености идентификује да ли се дистрибуција подудар са Гаусовом расподелом, при чему Гаусова расподела има спљоштеност нула. Она показује меру у којој су варијабле нагомилане око центра (Brooks, 2003). Симетрична расподела података има искривљеност нула, док асиметрична расподела има негативну вредност. Стога, вредности асиметрије и спљоштености указују да претпоставка о нормалности расподеле није потврђена. Поједине вредности коефицијента асиметрије показују позитивне вредности, док поједине вредности показују негативне. Додатно, коефицијент спљоштености указује на вредности које су диференциране. То указује на непостојање нормалне расподеле.

Провера нормалности панел података у овој дисертацији тестираће се, стога, употребом додатних тестова. Тестови који ће бити примењени су Shapiro-Wilk и Shapiro-Francia тест. Shapiro-Wilk тестом тестира се нормалност путем W теста у два корака: провера нормалности путем W теста; уколико нормалност није одбачена, сагледава се T тест, а затим тест знака (Hanusz et al., 2016, стр. 91). Такође, доказано је да је Shapiro-Francia тест нормалности доследан, те се сматра оправданим и за примену у дисертацији (Sarkadi, 1975). Овим тестовима врши се провера хипотезе о нормалности дистрибуције панел података који се анализирају у дисертацији. Тестирање нормалности података почиње постављањем нулте хипотезе, при чему се општа нулта хипотеза за сваку временску серију може изразити на следећи начин:

H_0 : Панел подаци показују нормалну расподелу дистрибуције података;

H_1 : Панел подаци не показују нормалну расподелу дистрибуције података.

Вредности приказане у Табели 34 на основу спроведених Shapiro-Wilk и Shapiro-Francia тестова, указују на то да анализирани варијабле нису потврдиле постојање нормалне расподеле, те се хипотеза да постоји нормалност у подацима одбацује.

Табела 36. Резултати тестова нормалности

Var.	Shapiro-Wilk		Shapiro-Francia	
	W	p-value	W'	p-value
ПНДП _{БДП}	0,92381	0,00000	0,92367	0,00001
ЗС	0,98390	0,00000	0,98853	0,00026
ЗС ²	0,95179	0,00000	0,95769	0,00001
ЕС	0,98060	0,00000	0,98306	0,00001
ЕС ²	0,93621	0,00000	0,93872	0,00001
ЕМС	0,97159	0,00000	0,97360	0,00001
СПД	0,93676	0,00000	0,93759	0,00001
ПП	0,84247	0,00000	0,84284	0,00001
Д	0,93806	0,00000	0,93837	0,00001
ИНФ	0,58947	0,00000	0,58267	0,00001
Нез	0,87708	0,00000	0,87707	0,00001
Г	0,94215	0,00000	0,94333	0,00001
У	0,82793	0,00000	0,82812	0,00001
И	0,80520	0,00000	0,80516	0,00001
ПД	0,98135	0,00000	0,98226	0,00001
ТД	0,97522	0,00000	0,97570	0,00001
КК	0,95792	0,00000	0,96015	0,00001
КРФ	0,97325	0,00000	0,97449	0,00001
ХК	0,97892	0,00000	0,98026	0,00001

Будући да су оба теста у анализи нормалности дистрибуције података показала да не постоји нормалност у подацима, корелациона анализа ће се спровести применом непараметарског теста или теста Спримановог коефицијента корелације (у даљем тексту: r_s). Даље истраживање подразумева матрицу корелационих коефицијената. Будући да је истраживање подељено на два дела која

обухватају анализу пореске политике и политике владе, корелациони коефицијенти за анализиране независне варијабле у оба дела биће представљени појединачно.

3.5.1. Корелациона анализа између прихода од пореза на добит предузећа и детерминанти пореске политике

Матрица корелационих коефицијената за детерминанте пореске политике представљена је у Табели 37.

Табела 37. Матрица корелације између прихода од пореза на добит предузећа и независних варијабли пореске политике

	ПНДП _{БДП}	ЗС	ЗС ²	ЕС	ЕС ²	ЕМС	СПД	ПП	Д	ИНФ	Нез	Г
ПНДП _{БДП}	1,0000											
ЗС	0,2861 (0,0000)	1,0000										
ЗС ²	0,2861 (0,0000)	1,0000 (0,0000)	1,0000									
ЕС	0,2915 (0,0000)	0,9621 (0,0000)	0,9621 (0,0000)	1,0000								
ЕС ²	0,2915 (0,0000)	0,9621 (0,0000)	0,9621 (0,0000)	1,0000 (0,0000)	1,0000							
ЕМС	0,2750 (0,0000)	0,6971 (0,0000)	0,6971 (0,0000)	0,8282 (0,0000)	0,8282 (0,0000)	1,0000						
СПД	0,1228 (0,0078)	0,5150 (0,0000)	0,5150 (0,0000)	0,5310 (0,0000)	0,5310 (0,0000)	0,4360 (0,0000)	1,0000					
ПП	0,2622 (0,0000)	0,4143 (0,0000)	0,4143 (0,0000)	0,3990 (0,0000)	0,3990 (0,0000)	0,3004 (0,0000)	0,6999 (0,0000)	1,0000				
Д	-0,0008 (0,9871)	0,3768 (0,0000)	0,3768 (0,0000)	0,4149 (0,0000)	0,4149 (0,0000)	0,3679 (0,0000)	0,4510 (0,0000)	0,3877 (0,0000)	1,0000			
ИНФ	0,0574 (0,2149)	-0,0357 (0,4404)	-0,0357 (0,4404)	-0,0619 (0,1810)	-0,0619 (0,1810)	-0,0640 (0,1666)	-0,2037 (0,0000)	-0,2097 (0,0000)	-0,3019 (0,0000)	1,0000		
Нез	-0,3885 (0,0000)	0,0982 (0,0337)	-0,0982 (0,0337)	-0,0844 (0,0680)	-0,0844 (0,0680)	-0,1486 (0,0013)	-0,1103 (0,0170)	-0,3179 (0,0000)	0,2134 (0,0000)	-0,1134 (0,0141)	1,0000	
Г	0,1322 (0,0042)	0,2633 (0,0000)	0,2633 (0,0000)	0,2991 (0,0000)	0,2991 (0,0000)	0,2626 (0,0000)	0,5780 (0,0000)	0,5703 (0,0000)	0,3146 (0,0000)	-0,3736 (0,0000)	-0,3251 (0,0000)	1,0000

Напомена: *p* вредности у ()

У Табели 37 су приказани корелациони коефицијенти који указују на међусобну корелацију између прихода од пореза на добит предузећа и независних варијабли у домену пореске политике. За објашњење резултата корелационих коефицијената примениће се следеће тумачење. „Апсолутна вредност коефицијента корелације креће се од 0 до 1. Када је апсолутна вредност већа од 0,5 реч је о високом нивоу корелације између варијабли. Када се апсолутна вредност креће у распону од 0,2 до 0,5 реч је о средњем нивоу корелације. Када је апсолутна вредност мања од 0,2, реч је о ниском нивоу корелације“ (Gupta, 1999; Abd Al-Nameeda, 2022). Добијени резултати корелационих коефицијената приказани у Табели 37 показују међузависност зависне, прихода од пореза на добит предузећа и независних променљивих које су коришћене у дисертацији. Резултати

су показали да је највиши коефицијент корелације између прихода од пореза на добит предузећа и незапослености ($r_s = -0,3885$). Између независних варијабли највиши коефицијент корелације износи 0,9621, и забележен је између законске стопе пореза на добит предузећа и ефективне стопе пореза на добит предузећа. Стога се код ових варијабли, као и код варијабли код којих је, такође, утврђен висок износ коефицијента корелације треба водити рачуна о мултиколинеарности.

Јака позитивна корелација постоји између законске стопе пореза на добит предузећа и маргиналне стопе пореза на добит предузећа ($r_s = 0,6971$), као и између законске стопе пореза на добит предузећа и стопе пореза на доходак ($r_s = 0,5150$). Јака позитивна корелација постоји између стопе пореза на доходак и укупних пореских прихода ($r_s = 0,6999$), као и између стопе пореза на доходак и глобализације ($r_s = 0,5780$). Јака позитивна корелација забележена је и између глобализације и пореских прихода ($r_s = 0,5703$). Такође, јака позитивна корелација постоји између ефективне стопе пореза на добит предузећа и законске стопе пореза на добит предузећа ($r_s = 0,5310$).

Позитивна корелација средње јачине постоји између зависне променљиве и законске стопе пореза на добит предузећа ($r_s = 0,2861$), зависне променљиве и ефективне стопе пореза на добит предузећа ($r_s = 0,2915$), зависне променљиве и маргиналне стопе ($r_s = 0,2750$) и зависне променљиве и укупних пореских прихода ($r_s = 0,2622$). Позитивна корелација средње јачине постоји између законске стопе пореза на добит предузећа и укупних пореских прихода ($r_s = 0,4143$), законске стопе пореза на добит предузећа и јавног дуга ($r_s = 0,3768$) и законске стопе пореза на добит предузећа и глобализације ($r_s = 0,2633$). Позитивна корелација средње јачине постоји између ефективне стопе пореза на добит предузећа и укупних пореских прихода ($r_s = 0,3990$), ефективне стопе пореза на добит предузећа и јавног дуга ($r_s = 0,3768$) и ефективне стопе пореза на добит предузећа и глобализације ($r_s = 0,2991$). Позитивна корелација средње јачине постоји између маргиналне стопе и укупних пореских прихода ($r_s = 0,3004$), маргиналне стопе и јавног дуга ($r_s = 0,3671$) и маргиналне стопе и глобализације ($r_s = 0,2626$). Позитивна корелација средње јачине постоји између јавног дуга и стопе пореза на доходак ($r_s = 0,4510$), јавног дуга и укупних пореских прихода ($r_s = 0,3877$), јавног дуга и незапослености ($r_s = 0,2134$), и јавног дуга и глобализације ($r_s = 0,3146$).

Спирманов коефицијент корелације указује на негативну корелацију средње јачине између прихода од пореза на добит предузећа и незапослености ($r_s = -0,3885$). Постоји негативна корелација и између прихода од пореза на добит предузећа и јавног дуга, али она није статистички значајна. Статистички значајна негативна корелација средње јачине постоји између укупних пореских прихода и инфлације ($r_s = -0,2097$), али и између укупних пореских прихода и

незапослености ($r_s = -0,3179$). Такође, негативна корелација средње јачине постоји између инфлације и јавног дуга ($r_s = -0,3019$), али и између инфлације и глобализације ($r_s = -0,3736$) и између инфлације и стопе пореза на доходак ($r_s = -0,2037$). Негативна корелације средње јачине забележена је и између незапослености и глобализације ($r_s = -0,3251$). Остале негативни коефицијенти, иако ниски, нису статистички значајни.

3.5.2. Корелациона анализа између прихода од пореза на добит предузећа и детерминанти економске политике

Матрица корелационих коефицијената за детерминанте економске политике владе представљена је у Табели 38.

Табела 38. Матрица корелације између прихода од пореза на добит предузећа и независних варијабли економске политике

ПНДП _{БДП}	ЗС	СПД	ПП	Д	ИНФ	Г	У	И	ПД	ТД	КК	КРФ	ХК	
ПНДП _{БДП}	1,0000													
ЗС	0,2724 (0,0000)	1,0000												
СПД	0,1263 (0,0080)	0,5180 (0,0000)	1,0000											
ПП	0,2728 (0,0000)	0,4321 (0,0000)	0,7022 (0,0000)	1,0000										
Д	-0,0252 (0,5986)	0,3812 (0,0000)	0,4548 (0,0000)	0,3833 (0,0000)	1,0000									
ИНФ	0,0614 (0,1985)	-0,0564 (0,2375)	-0,2166 (0,0000)	-0,1983 (0,0000)	-0,3027 (0,0000)	1,0000								
Г	0,1271 (0,0076)	0,2886 (0,0000)	0,5866 (0,0000)	0,5627 (0,0000)	0,3075 (0,0000)	-0,3517 (0,0000)	1,0000							
У	0,1835 (0,0001)	-0,3289 (0,0000)	-0,3494 (0,0000)	-0,1038 (0,0294)	-0,3041 (0,0000)	0,0309 (0,5182)	0,0277 (0,5694)	1,0000						
И	0,1923 (0,0000)	-0,2423 (0,0000)	-0,2120 (0,0000)	0,0116 (0,8085)	-0,2209 (0,0000)	-0,0963 (0,0435)	0,2087 (0,0000)	0,9603 (0,0000)	1,0000					
ПД	0,0449 (0,3470)	0,5035 (0,0000)	0,7283 (0,0000)	0,7954 (0,0000)	0,4081 (0,0000)	-0,2657 (0,0000)	0,6521 (0,0000)	-0,2602 (0,0000)	-0,1255 (0,0084)	1,0000				
ТД	-0,0996 (0,0368)	0,3566 (0,0000)	0,5523 (0,0000)	0,4295 (0,0000)	0,3274 (0,0000)	-0,1718 (0,0003)	0,4884 (0,0000)	-0,2543 (0,0000)	-0,1628 (0,0006)	0,6496 (0,0000)	1,0000			
КК	0,3297 (0,0000)	0,3759 (0,0000)	0,5950 (0,0000)	0,5184 (0,0000)	0,0423 (0,3763)	-0,1980 (0,0000)	0,7381 (0,0000)	0,0899 (0,0595)	0,2542 (0,0000)	0,4781 (0,0000)	0,3486 (0,0000)	1,0000		
КРФ	0,2802 (0,0000)	0,2423 (0,0000)	0,3795 (0,0000)	0,4090 (0,0000)	-0,0763 (0,1099)	-0,1087 (0,0225)	0,6403 (0,0000)	0,2471 (0,0000)	0,3803 (0,0000)	0,2540 (0,0000)	0,2310 (0,0000)	0,8825 (0,0000)	1,0000	
ХК	0,1511 (0,0015)	0,2638 (0,0000)	0,6082 (0,0000)	0,5300 (0,0000)	0,3017 (0,0000)	-0,4234 (0,0000)	0,8239 (0,0000)	0,0521 (0,2758)	0,2434 (0,0000)	0,5464 (0,0000)	0,3575 (0,0000)	0,7460 (0,0000)	0,6501 (0,0000)	1,0000

Напомена: p вредности у ()

У Табели 38 су приказани корелациони коефицијенти који указују на међусобну корелацију између прихода од пореза на добит предузећа и независних варијабли. Резултати су показали да највиши коефицијент корелације између прихода од пореза на добит предузећа и контроле корупције ($r_s = 0,3297$). Позитивна корелација средње јачине постоји између прихода од пореза на добит предузећа и неколико независних варијабли. Позитивна корелација средње јачине постоји између прихода од пореза на добит предузећа и законске стопе пореза на добит предузећа и пореских прихода, како је раније већ наведено у опису детерминанти пореске политике. Такође, позитивна корелација средње јачине постоји између прихода од пореза на добит предузећа и квалитета регулаторне функције извршне власти ($r_s = 0,2802$).

Јака позитивна корелација постоји између законске стопе пореза на добит предузећа и стопе пореза на доходак, како је већ описано. Такође, јака позитивна корелација постоји између законске стопе пореза на добит предузећа јавних прихода ($r_s = 0,5035$). Јака позитивна корелација постоји између стопе пореза на доходак и укупних пореских прихода ($r_s = 0,7022$), стопе пореза на доходак и глобализације ($r_s = 0,5866$), стопе пореза на доходак и прихода државе ($r_s = 0,7283$), стопе пореза на доходак и трошкова државе за финалну потрошњу ($r_s = 0,5950$) и стопе пореза на доходак и хуманог капитала ($r_s = 0,6082$). Јака позитивна корелација постоји између укупних пореских прихода и глобализације, како је већ наведено. Такође, јака позитивна корелација постоји између укупних пореских прихода и прихода државе ($r_s = 0,7954$) између укупних пореских прихода и контроле корупције ($r_s = 0,5184$) и између укупних пореских прихода и хуманог капитала ($r_s = 0,5300$). Јака позитивна корелација забележена је и између глобализације и прихода државе ($r_s = 0,6521$), као и глобализације и контроле корупције ($r_s = 0,7381$), глобализације и квалитета регулаторне функције извршне власти ($r_s = 0,6403$) и глобализације и хуманог капитала ($r_s = 0,8239$). Јака позитивна корелација постоји између прихода државе и трошкова државе за финалну потрошњу ($r_s = 0,6496$), као и прихода државе и хуманог капитала ($r_s = 0,5464$). Јака позитивна корелација постоји и између контроле корупције и квалитета регулаторне функције извршне власти ($r_s = 0,8825$) и контроле корупције и хуманог капитала ($r_s = 0,7460$). Такође, јака позитивна корелација постоји између квалитета регулаторне функције извршне власти и хуманог капитала ($r_s = 0,6501$).

Позитивна корелација средње јачине код независних варијабли постоји код законске стопе пореза на добит предузећа и следећих варијабли: укупних пореских прихода, јавног дуга, инфлације и глобализације, као што је већ раније и описано. У Табели 38 се запажа да позитивна корелација средње јачине постоји и између законске стопе пореза на добит предузећа и трошкова државе за финалну потрошњу ($r_s = 0,3566$), између законске стопе пореза на добит предузећа и

контроле корупције ($r_s = 0,3759$), између законске стопе пореза на добит предузећа и квалитета регулаторне функције извршне власти ($r_s = 0,2423$) и између законске стопе пореза на добит предузећа и хуманог капитала ($r_s = 0,2638$). Позитивна корелација средње јачине постоји између стопе пореза на доходак и јавног дуга, као што је већ утврђено. Такође, позитивна корелација средње јачине постоји између стопе пореза на доходак и квалитета регулаторне функције извршне власти ($r_s = 0,3795$). Позитивна корелација средње јачине постоји између укупних пореских приходи трошкова државе за финалну потрошњу ($r_s = 0,4295$) и између укупних пореских прихода и квалитета регулаторне функције извршне власти ($r_s = 0,4090$). Позитивна корелација средње јачине постоји и између јавног дуга и прихода државе ($r_s = 0,3274$), као и између јавног дуга и хуманог капитала ($r_s = 0,3017$). Позитивна корелација средње јачине постоји између глобализације и извоза ($r_s = 0,2087$), као и између глобализације и трошкова државе за финалну потрошњу ($r_s = 0,4884$). Такође, позитивна корелација средње јачине постоји између увоза и квалитета регулаторне функције извршне власти ($r_s = 0,2471$). Позитивна корелација средње јачине постоји између извоза и контроле корупције ($r_s = 0,2542$) и између извоза и квалитета регулаторне функције извршне власти ($r_s = 0,3803$), као и између извоза и хуманог капитала ($r_s = 0,2434$). Између јавних прихода и контроле корупције ($r_s = 0,4781$) и између јавних прихода и квалитета регулаторне функције извршне власти ($r_s = 0,2540$), такође је утврђена позитивна корелација средње јачине. Позитивна корелација средње јачине постоји између потрошње владе и контроле корупције ($r_s = 0,3486$), између потрошње владе и квалитета регулаторне функције извршне власти ($r_s = 0,2310$), као и између трошкова државе за финалну потрошњу и хуманог капитала ($r_s = 0,3575$).

Спирманов коефицијент корелације указује на негативну корелацију средње јачине између законске стопе пореза на добит предузећа и увоза ($r_s = -0,3289$), као и између законске стопе пореза на добит предузећа и извоза ($r_s = -0,2423$). Такође негативна корелација средње јачине постоји и између стопе пореза на доходак и увоза ($r_s = -0,3289$), као и између стопе пореза на доходак и извоза ($r_s = -0,2120$). Између јавног дуга и увоза ($r_s = -0,3041$) и јавног дуга и извоза ($r_s = -0,22091$) забележена је, такође, негативна корелација средње јачине.

Негативна корелација средње јачине постоји између инфлације и јавних прихода ($r_s = -0,2657$) и између инфлације хуманог капитала ($r_s = -0,4234$). Негативна корелација средње јачине постоји између увоза и прихода државе ($r_s = -0,2602$) и између увоза и трошкова државе за финалну потрошњу ($r_s = -0,2543$).

3.6.Регресиона анализа

Тестирање кључне хипотезе подразумева утврђивање утицаја потенцијалних детерминанти прихода од пореза на добит предузећа. Будући да се први део истраживања односи на пореску политику, а други део истраживања на економску политику владе, субсумирајући ове детерминанте исто би требало да створи целину за доношење кључних одлука у редизанирању садашњег концепта пореза на добит предузећа.

3.6.1.Ефекти детерминанти пореске политике на приходе од пореза на добит предузећа

Пореска политика између земаља чланица ЕУ се међусобно веома разликује. Издашност пореза на добит предузећа зависи од бројних фактора, међу којима се као најзначајнији фактори наводе порески фактори. Главно питање на које треба одговорити при испитивању пореских детерминанти јесте, колико се оне могу прилагодити приступу модерне пореске анализе, имајући у виду то да су многи циљеви у вођењу економске политике конфликтни. Стога ова анализа треба да пружи адекватне смернице за одговоре на ова питања. У Табели 39 су наведени резултати тестова који су примењени у циљу избора адекватног регресионог модела.

Као зависна променљива у свим моделима посматрају се приходи од пореза на добит предузећа (ПНДП_{БДП}), док се независне променљиве у овом првом делу истраживања односе на пореске детерминанте, међу којима су: законска стопа пореза на добит предузећа (ЗС), просечна ефективна пореска стопа (ЕС), ефективна маргинална пореска стопа (ЕМС), контролна варијабла за законску стопу пореза на добит предузећа (ЗС²), контролна варијабла за просечну ефективну пореска стопа (ЕС²), законска стопа пореза на доходак (СПД), укупни порески приходи (ПП), јавни дуг (Д), инфлација (ИНФ), незапосленост (Нез) и глобализација (Г).

Табела 39.Резултати тестова испитаних модела за пореске детерминанте

Зависна варијабла	F-тест H ₀ : Pooled, H ₁ : FE	Hausman H ₀ : RE, H ₁ : FE	Breusch-Pagan LM H ₀ : Pooled, H ₁ : RE
Модел 1	67,38 (0,0000)	514,22 (0,0000)	1698,04 (0,0000)
Модел 2	68,08 (0,0000)	12,37 (0,1353)	1729,64 (0,0000)
Модел 3	59,95 (0,0000)	53,00 (0,0000)	1687,36 (0,0000)

Резултати тестова за избор адекватног модела показују да је модел фиксних индивидуалних ефеката (FE) адекватан у два регресиона модела, односно у првом и трећем моделу. У првом моделу, зависне променљиве су законска стопа пореза на добит предузећа, контролна варијабла за законску стопу пореза на добит предузећа, стопа пореза на доходак, укупни порески приходи, јавни дуг, инфлација, незапосленост и глобализација. У трећем моделу зависне променљиве су ефективна маргинална пореска стопа, стопа пореза на доходак, укупни порески приходи, јавни дуг, инфлација, незапосленост и глобализација. Након оцене естиматора, резултати F-тестова у оба модела показали су да је адекватније применити модел фиксних индивидуалних ефеката. То је додатно потврђено и израчунавањем вредности Хаусмановог теста. У складу са резултатима модели имају следеће облике.

Модел 1 има следећи облик:

$$\text{ПНДП}_{\text{БДП}_{\text{зв}}} = \alpha_3 + \beta_{\text{зв}}\text{ЗС} + \beta_{\text{зв}}\text{ЗС}^2 + \beta_{\text{зв}}\text{СПД} + \beta_{\text{зв}}\text{ПП} + \beta_{\text{зв}}\text{Д} + \beta_{\text{зв}}\text{ИНФ} + \beta_{\text{зв}}\text{Нез} + \beta_{\text{зв}}\text{Г} + \varepsilon_{\text{зв}} \quad (23)$$

при чему је: $\text{ПНДП}_{\text{БДП}_{\text{зв}}}$ -приходи од пореза на добит предузећа за јединицу посматрања (з) у временском периоду (в); α_3 -константа; $\beta_{\text{зв}}$ -непознати регресиони параметар; ЗС-законска стопа пореза на добит предузећа за јединицу посматрања (з) у временском периоду (в); ЗС^2 - контролна варијабла за законску стопу пореза на добит предузећа за јединицу посматрања (з) у временском периоду (в); СПД-стопа пореза на доходак за јединицу посматрања (з) у временском периоду (в); ПП-укупни порески приходи за јединицу посматрања (з) у временском периоду (в); Д-јавни дуг за јединицу посматрања (з) у временском периоду (в); ИНФ-инфлација за јединицу посматрања (з) у временском периоду (в); Нез-стопа незапослености за јединицу посматрања (з) у временском периоду (в); Г-глобализација за јединицу посматрања (з) у временском периоду (в); $\varepsilon_{\text{зв}}$ -комполитна случајна грешка.

Модел 3 има следећи облик:

$$\text{ПНДП}_{\text{БДП}_{\text{зв}}} = \alpha_3 + \beta_{\text{зв}}\text{ЕМС} + \beta_{\text{зв}}\text{СПД} + \beta_{\text{зв}}\text{ПП} + \beta_{\text{зв}}\text{Д} + \beta_{\text{зв}}\text{ИНФ} + \beta_{\text{зв}}\text{Нез} + \beta_{\text{зв}}\text{Г} + \varepsilon_{\text{зв}} \quad (24)$$

при чему је: ЕМС -ефективна маргинална пореска стопа за јединицу посматрања (з) у временском периоду (в).

У складу са резултатима истраживања модел стохастичких ефеката адекватан је за оцену утицаја парцијалних коефицијената у другом моделу и укључује варијације по обе димензије, з и в. Наиме, одлуку о примени модела са случајним ефектима одредила је вредност спроведених тестова о избору естиматора индивидуалних ефеката. У другом моделу зависне променљиве су просечна ефективна пореска стопа, контролна варијабла за

просечну ефективну пореску стопу, стопа пореза на доходак, укупни порески приходи, јавни дуг, инфлација, незапосленост и глобализација. Након оцене естиматора, резултати Хаусмановог теста показали су да је адекватније применити модел стохастичких ефеката, што је касније потврђено и *Breusch-Pagan LM* тестом и прихватањем алтернативне хипотезе о адекватности овог модела.

Модел 2 има следећи облик:

$$\text{ПНДП}_{\text{БДП}_{\text{ЗВ}}} = \alpha_3 + \beta_{\text{ЗВ}}\text{ЕС} + \beta_{\text{ЗВ}}\text{ЕС}^2 + \beta_{\text{ЗВ}}\text{СПД} + \beta_{\text{ЗВ}}\text{ПП} + \beta_{\text{ЗВ}}\text{Д} + \beta_{\text{ЗВ}}\text{ИНФ} + \beta_{\text{ЗВ}}\text{Нез} + \beta_{\text{ЗВ}}\text{Г} + \varepsilon_{\text{ЗВ}} \quad (25)$$

при чему је: ЕС-просечна ефективна стопа пореза на добит предузећа за јединицу посматрања (з) у временском периоду (в); ЕС²-контролна варијабла за просечну ефективну стопу пореза на добит предузећа за јединицу посматрања (з) у временском периоду (в).

Резултати оцењених регресионих модела приказани су у Табели 40.

У првом оцењеном регресионом моделу (Модел 1) све варијабле су статистички значајне да објасне промене у пореском приходу. На основу процењених резултата регресионог модела, можемо закључити да постоји позитиван ефекат пет анализираних фактора на ПНДП_{БДП} (законска стопа пореза на добит предузећа, законска стопа пореза на доходак, укупни порески приходи, инфлација и глобализација) и негативан ефекат три фактора (контролна варијабла просечне законске пореске стопе, јавни дуг и незапосленост). Раст стопе пореза на добит предузећа за 1%, доводи до повећања прихода од пореза на добит предузећа за 0,001% (p<0,001), *ceteris paribus*. Уколико се стопа пореза на доходак повећа за 1% приходи од пореза на добит предузећа ће се повећати за 0,0002% (p<0,001), *ceteris paribus*. Уколико се укупни порески приходи повећају за 1% то узрокује повећање прихода од пореза на добит предузећа за 0,001% (p<0,001), *ceteris paribus*. Раст јавног дуга за 1%, доводи до смањења прихода од пореза на добит предузећа за 0,0001% (p<0,001), *ceteris paribus*. Раст инфлације за 1%, доводи до повећања прихода од пореза на добит предузећа за 0,0002% (p<0,05), *ceteris paribus*. Раст незапослености за 1%, доводи до смањења прихода од пореза на добит предузећа за 0,0003% (p<0,05), *ceteris paribus*. Раст глобализације за 1%, доводи до повећања прихода од пореза на добит предузећа за 0,001% (p<0,001), *ceteris paribus*. Овим моделом је објашњено 83,22% промена у приходима од пореза на добит предузећа, а резултати F-теста потврђују да је модел статистички значајан (p<0,001).

Табела 40. Резултати регресионе анализе пореске политике

Зависна променљива: приходи од пореза на добит предузећа (ПНДП_{БДП})

<i>Независна променљива константа</i>	Модел 1 FE модел	Модел 2 RE модел	Модел 3 FE модел
	-0,1130607 [-9,30] (0,000)	-0,0839895 [-6,78] (0,000)	-0,0676033 [-6,56] (0,000)
<i>ЗС</i>	0,001336 [4,64] (0,000)		
<i>ЗС²</i>	-0,00013 [-2,59] (0,010)		
<i>ЕС</i>		0,0011736 [3,11] (0,002)	
<i>ЕС²</i>		-0,0000106 [-1,42] (0,156)	
<i>ЕМС</i>			0,0002256 [3,74] (0,000)
<i>СПД</i>	0,0002886 [4,80] (0,000)	0,0002257 [3,72] (0,000)	0,0003891 [6,35] (0,000)
<i>ПП</i>	0,0013013 [6,60] (0,000)	0,0009415 [5,12] (0,000)	0,0013553 [6,52] (0,000)
<i>Д</i>	-0,0001389 [-5,79] (0,000)	-0,0001304 [-5,43] (0,000)	-0,0001437 [-5,75] (0,000)
<i>ИНФ</i>	0,0001929 [2,08] (0,038)	0,0002312 [2,41] (0,016)	0,00018 [1,85] (0,065)
<i>Нез</i>	-0,0003345 [-3,09] (0,002)	-0,00035 [-3,17] (0,002)	-0,0003578 [-3,14] (0,002)
<i>Г</i>	0,0010264 [8,57] (0,000)	0,0008525 [7,10] (0,000)	0,0006638 [5,88] (0,000)
<i>No. of observations</i>	468	468	468
<i>R²</i>	0,8322	0,4103	0,8137
<i>Adjusted R²</i>	0,8194		0,8000
<i>θ</i>		0,802127	
<i>p</i>		0,8837	
<i>F (Pooled, FE); Wald (RE)</i>	38,29 (0,0000)	245,39 (0,0000)	33,34 (0,0000)

У другом оцењеном регресионом моделу (Модел 2) само једна варијабла није статистички значајна да објасни промене у приходима од пореза на добит предузећа (EC^2). Резултати оцењеног модела стохастичких ефеката показују да су друге варијабле статистички значајне да објасне промене у приходима од пореза на добит предузећа. На основу процењених резултата регресионог модела, можемо закључити да постоји позитиван ефекат пет анализираних фактора на приходе од пореза на добит предузећа (просечна ефективна пореска стопа, законска стопа пореза на доходак, укупни порески приходи, инфлација и глобализација) и негативан ефекат два фактора (јавни дуг и незапосленост). Раст просечне ефективне пореске стопе за 1%, доводи до повећања прихода од пореза на добит предузећа за 0,001% ($p < 0,001$), *ceteris paribus*. Раст стопе пореза на доходак за 1%, доводи до повећања прихода од пореза на добит предузећа за 0,0002% ($p < 0,001$), *ceteris paribus*. Раст укупних пореских прихода за 1%, доводи до повећања прихода од пореза на добит предузећа за 0,0009% ($p < 0,001$), *ceteris paribus*. Раст јавног дуга за 1%, доводи до смањења прихода од пореза на добит предузећа за 0,0001% ($p < 0,001$), *ceteris paribus*. Раст инфлације за 1%, доводи до повећања прихода од пореза на добит предузећа за 0,0002% ($p < 0,05$), *ceteris paribus*. Раст незапослености за 1%, доводи до смањења прихода од пореза на добит предузећа за 0,0003% ($p < 0,05$), *ceteris paribus*. Раст глобализације за 1%, доводи до повећања прихода од пореза на добит предузећа за 0,0008% ($p < 0,001$), *ceteris paribus*. Овим моделом објашњено је 41,03% промена у приходима од пореза на добит предузећа, а резултати Валдова (Wald) теста потврђују статистичку значајност ($p < 0,001$). Те се може закључити да је спецификација модела добра и да постоји оправданост примене модела случајних ефеката. Параметар $\theta = 0,802127$, што указује на адекватност изабраног модела случајних ефеката (REM). Високе вредности параметра $\rho(0,8837)$, такође потврђују адекватност изабраног модела, сходно томе да индивидуалне грешке објашњавају значајан део варијансе укупне случајне грешке. У другом моделу специфичне индивидуалне грешке објашњавају 88,37% варијансе укупне грешке.

У трећем оцењеном регресионом моделу (Модел 3) све варијабле статистички значајно утичу на промене у приходима. На основу процењених резултата регресионог модела, можемо закључити да постоји позитиван ефекат пет анализираних фактора на приходе од пореза на добит предузећа (ефективна маргинална пореска стопа, законска стопа пореза на доходак, укупни порески приход, инфлација, глобализација) и негативан ефекат два фактора (јавни дуг и незапосленост). Раст ефективне маргиналне стопе за 1%, доводи до повећања прихода од пореза на добит предузећа за 0,0002 % ($p < 0,001$), *ceteris paribus*.

Уколико се стопа пореза на доходак повећа за 1% приходи од пореза на добит предузећа ће се повећати за 0,0003% ($p < 0,001$), *ceteris paribus*. Уколико се укупни порески приходи повећају за 1% узрокује повећање прихода од пореза на добит предузећа за 0,001% ($p < 0,001$), *ceteris paribus*. Раст јавног дуга за 1%, доводи до смањења прихода од пореза на добит предузећа за 0,0001% ($p < 0,001$), *ceteris paribus*. Раст инфлације за 1%, доводи до повећања прихода од пореза на добит предузећа за 0,0001% ($p < 0,05$), *ceteris paribus*. Раст незапослености за 1%, доводи до смањења прихода од пореза на добит предузећа за 0,0003% ($p < 0,05$), *ceteris paribus*. Раст глобализације за 1%, доводи до смањења прихода од пореза на добит предузећа за 0,006% ($p < 0,001$), *ceteris paribus*. Овим моделом је објашњено 81,37% промена у приходима од пореза на добит предузећа, а резултати F-теста потврђују да је модел статистички значајан ($p < 0,001$).

3.6.2. Ефекти детерминанти економске политике владе на приходе од пореза на добит предузећа

Матрица корелационих коефицијената, дата у Табели 41, указала је на позитивну корелацију између варијабли којима је репрезентована економска политика и зависне променљиве. Будући да постоје индиције да детерминанте економске политике могу утицати на приходе од пореза на добит предузећа, креирана су четири модела. Као зависна променљива у свим моделима посматрају се приходи од пореза на добит предузећа (ПНДП_{БДП}), док се независне променљиве односе на економску политику владе. Међу њима се убрајају: приходи државе (ПД), трошкови државе за финалну потрошњу (ТД), контрола корупције (КК), квалитет регулаторне функције извршне власти (КРФ) и хумани капитал (ХК).

Поред ових варијабли које репрезентују економску политику владе укључене су и друге непореске детерминанте. Стога модели анализирају и следеће макроекономске детерминанте које представљају контролне варијабле: глобализацију (Г), увоз (У) и извоз (И). Како пореска политика утиче директно на зависну променљиву потребно је укључити и неке пореске детерминанте које ће утицати да оцене регресионих параметара буду прецизније. У оквиру пореских детерминанти укључена је законска стопа пореза на добит предузећа (ЗС), стопа пореза на доходак (СПД), укупни порески приходи (ПП). Као контролне варијабле сагледане су и детерминанте које рефлектују циклична кретања у земљи: јавни дуг (Д) и инфлација (ИНФ). Резултати тестова избора адекватног модела

показују да је модел случајних ефеката (RE) адекватан у прва два модела, док је модел фиксних индивидуалних ефеката адекватан у друга два модела (FE).

Табела 41. Резултати тестова испитаних модела за економску политику владе

<i>Зависна променљива</i>	<i>F-тест H₀: Pooled, H₁: FE</i>	<i>Hausman H₀: RE, H₁: FE</i>	<i>Breusch-Pagan LM H₀: Pooled, H₁: RE</i>
Модел 1	53,37 (0,0000)	3,55 (0,4710)	2470,80 (0,0000)
Модел 2	41,58 (0,0000)	6,05 (0,3018)	1867,43 (0,0000)
Модел 3	41,87 (0,0000)	47,46 (0,0000)	1284,53 (0,0000)
Модел 4	43,39 (0,0000)	48,24 (0,0000)	1827,96 (0,0000)

Први модел анализира утицај трошкова државе за финалну потрошњу и прихода државе, док су као контролне варијабле укључене стопа пореза на добит предузећа и инфлација.

Модел 1 има следећи облик:

$$\text{ПНДП}_{\text{БДП}_{\text{ЗВ}}} = \alpha_3 + \beta_{\text{ЗВ}}\text{ЗС} + \beta_{\text{ЗВ}}\text{ИНФ} + \beta_{\text{ЗВ}}\text{ПД} + \beta_{\text{ЗВ}}\text{ТД} + \varepsilon_{\text{ЗВ}} \quad (26)$$

при чему је: $\text{ПНДП}_{\text{БДП}_{\text{ЗВ}}}$ - приходи од пореза на добит предузећа за јединицу посматрања (з) у временском периоду (в); α_3 - константа; $\beta_{\text{ЗВ}}$ - непознати регресиони параметар; ЗС - законска стопа пореза на добит предузећа за јединицу посматрања (з) у временском периоду (в); ИНФ - инфлација за јединицу посматрања (з) у временском периоду (в); ПД - приходи државе за јединицу посматрања (з) у временском периоду (в); ТД - трошкови државе за финалну потрошњу за јединицу посматрања (з) у временском периоду (в); $\varepsilon_{\text{ЗВ}}$ - композитна случајна грешка.

Други модел анализира утицај контроле корупције као индикатор рада институција у анализираним земљама. Стога су као контролне варијабле укључене законска стопа пореза на добит предузећа, инфлација, приходи државе и трошкови државе за финалну потрошњу.

Модел 2 има следећи облик:

$$\text{ПНДП}_{\text{БДП}_{\text{ЗВ}}} = \alpha_3 + \beta_{\text{ЗВ}}\text{ЗС} + \beta_{\text{ЗВ}}\text{ИНФ} + \beta_{\text{ЗВ}}\text{ПД} + \beta_{\text{ЗВ}}\text{ТД} + \beta_{\text{ЗВ}}\text{КК} + \varepsilon_{\text{ЗВ}} \quad (27)$$

При чему је: КК-контрола корупције за јединицу посматрања (з) у временском периоду (в).

Трећи модел анализира утицај квалитета регулаторне функције извршне власти као индикатор рада институција у анализираним земљама. Као контролне варијабле у овом моделу су поред законске стопе пореза на добит предузећа и инфлације укључене и следеће варијабле: укупни порески приходи, глобализација, увоз и извоз.

Модел 3 има следећи облик:

$$\text{ПНДП}_{\text{БДП}_{\text{ЗВ}}} = -\alpha_z + \beta_{\text{ЗВ}}\text{ЗС} + \beta_{\text{ЗВ}}\text{ПП} + \beta_{\text{ЗВ}}\text{ИНФ} + \beta_{\text{ЗВ}}\text{Г} + \beta_{\text{ЗВ}}\text{У} + \beta_{\text{ЗВ}}\text{И} + \beta_{\text{ЗВ}}\text{КРФ} + \varepsilon_{\text{ЗВ}} \quad (28)$$

При чему је: ПП-укупни порески приходи за јединицу посматрања (з) у временском периоду (в); Г-глобализација за јединицу посматрања (з) у временском периоду (в); У-увоз за јединицу посматрања (з) у временском периоду (в); И-извоз за јединицу посматрања (з) у временском периоду (в); КРФ-квалитет регулаторне функције извршне власти за јединицу посматрања (з) у временском периоду (в).

Четврти модел анализира хумани капитал. Поред хуманог капитала у овом моделу се као независне варијабле анализирају и законска стопа пореза на добит предузећа, стопа пореза на доходак, јавни дуг, увоз, извоз, приходи државе и трошкови државе за финалну потрошњу.

Модел 4 има следећи облик:

$$\text{ПНДП}_{\text{БДП}_{\text{ЗВ}}} = \alpha_z + \beta_{\text{ЗВ}}\text{ЗС} + \beta_{\text{ЗВ}}\text{СПД} + \beta_{\text{ЗВ}}\text{Д} + \beta_{\text{ЗВ}}\text{У} + \beta_{\text{ЗВ}}\text{И} + \beta_{\text{ЗВ}}\text{ПД} + \beta_{\text{ЗВ}}\text{ТД} + \beta_{\text{ЗВ}}\text{ХК} + \varepsilon_{\text{ЗВ}} \quad (29)$$

При чему је: СПД-законска стопа пореза на доходак за јединицу посматрања (з) у временском периоду (в); Д-јавни дуг за јединицу посматрања (з) у временском периоду (в); ХК-хумани капитал за јединицу посматрања (з) у временском периоду (в).

Резултати оцењених регресионих модела приказани су у Табели 40.

Табела 40. Резултати регресионе анализе економске политике владе

Зависна променљива: приходи од пореза на добит предузећа (ПНДП_{бдп})

<i>Независна променљива константа</i>	Модел 1	Модел 2	Модел 3	Модел 4
	RE модел	RE модел	FE модел	FE модел
	0,0231266	0,237015	-0,0966268	-0,0890792
	[3,25]	[3,29]	[-8,45]	[-5,04]
	(0,001)	(0,001)	(0,000)	(0,000)
<i>ЗС</i>	0,0002965	0,0002479	0,0006937	0,0004212
	[4,11]	[3,16]	[7,83]	[4,48]
	(0,000)	(0,002)	(0,000)	(0,000)
<i>СПД</i>				0,0003458
				[5,96]
				(0,000)
<i>ПП</i>			0,0014963	
			[6,95]	
			(0,000)	
<i>Д</i>				-0,0001932
				[-8,56]
				(0,000)
<i>ИНФ</i>	0,00035	0,0004218	0,0003795	
	[3,63]	[4,00]	[3,68]	
	(0,000)	(0,000)	(0,000)	
<i>Г</i>			0,0007977	
			[5,96]	
			(0,000)	
<i>У</i>			0,000242	0,00001892
			[2,60]	[2,12]
			(0,000)	(0,034)
<i>И</i>			-0,0002967	-0,0002354
			[-3,78]	[-2,92]
			(0,000)	(0,003)
<i>ПД</i>	0,0003697	0,0003595		0,0007962
	[2,63]	[2,50]		[5,20]
	(0,009)	(0,012)		(0,000)
<i>ТД</i>	-0,0009617	-0,0010501		-0,0011398
	[-4,20]	[-4,42]		[-4,79]
	(0,000)	(0,000)		(0,000)
<i>КК</i>		0,0027452		
		[1,87]		
		(0,061)		
<i>КРФ</i>			0,0064752	
			[3,22]	
			(0,001)	
<i>ХК</i>				0,1112425
				[6,12]
				(0,000)
<i>No. of observations</i>	527	493	457	540
<i>R²</i>	0,1069	0,1114	0,8041	0,7906
<i>Adjusted R²</i>			0,7888	0,7765
<i>θ</i>	0,73312224	0,71277245		
<i>p</i>	0,8663	0,8559		
<i>F (Pooled, FE); Wald (RE)</i>	60,88	62,12	27,59	24,68
	(0,0000)	(0,0000)	(0,0000)	(0,0000)

У првом оцењеном регресионом моделу (Модел 1) све варијабле статистички значајно утичу на промене у приходима. На основу процењених резултата регресионог модела, можемо закључити да постоји позитиван ефекат три анализираних фактора (ЗС, ИНФ, ПД) на приходе од пореза на добит предузећа (ПНДП_{БДП}) и негативан ефекат једног фактора (ТД). Раст стопе пореза на добит предузећа за 1%, доводи до повећања прихода од пореза на добит предузећа за 0,0002% ($p < 0,001$), *ceteris paribus*. Раст инфлације за 1%, доводи до повећања прихода од пореза на добит предузећа за 0,0003% ($p < 0,001$), *ceteris paribus*. Раст прихода државе за 1%, доводи до повећања прихода од пореза на добит предузећа за 0,0003% ($p < 0,05$), *ceteris paribus*. Раст трошкова државе за финалну потрошњу за 1%, доводи до смањења прихода од пореза на добит предузећа за 0,0009% ($p < 0,001$), *ceteris paribus*. Овим моделом објашњено је 10,69% промена у приходима од пореза на добит предузећа, а резултати Валдова (Wald) теста потврђују статистичку значајност модела ($p < 0,001$). Те се може закључити да је спецификација модела добра и да постоји оправданост примене модела случајних ефеката. Параметар $\theta = 0,73312224$, што указује на адекватност изабраног модела случајних ефеката (REM). Високе вредности параметра ρ (0,8663), такође потврђују адекватност изабраног модела, сходно томе да индивидуалне грешке објашњавају значајан део варијансе укупне случајне грешке. У овом моделу специфичне индивидуалне грешке објашњавају 86,63% варијансе укупне грешке.

Други оцењени регресиони модел (Модел 2) указује на то да су све варијабле статистички значајне у објашњавању промена у приходима од пореза на добит предузећа. На основу процењених резултата регресионог модела, можемо закључити да постоји позитиван ефекат четири анализираних фактора (ЗС, ИНФ, ПД, КК) и негативан ефекат једног анализираних фактора (ТД). Раст стопе пореза на добит предузећа за 1%, доводи до повећања прихода од пореза на добит предузећа за 0,0002% ($p < 0,001$), *ceteris paribus*. Раст инфлације за 1%, доводи до повећања прихода од пореза на добит предузећа за 0,0004% ($p < 0,001$), *ceteris paribus*. Раст прихода државе за 1%, доводи до повећања прихода од пореза на добит предузећа за 0,0003% ($p < 0,05$), *ceteris paribus*. Раст трошкова државе за финалну потрошњу за 1%, доводи до смањења прихода од пореза на добит предузећа за 0,001% ($p < 0,001$), *ceteris paribus*. Раст контроле корупције у земљи за 1% доводи до повећања прихода од пореза на добит предузећа за 0,002% ($p < 0,10$). Овим моделом објашњено је 11,14% промена у приходима од пореза на добит предузећа, а резултати Валдова (Wald) теста потврђују статистичку значајност модела ($p < 0,001$). Те се може закључити да је спецификација модела добра и да постоји оправданост примене модела случајних ефеката.

Параметар $\theta = 0,71277245$, што указује на адекватност изабраног модела случајних ефеката (REM). Високе вредности параметра p (0,8559), такође потврђују адекватност изабраног модела, сходно томе да индивидуалне грешке објашњавају значајан део варијансе укупне случајне грешке. У овом моделу специфичне индивидуалне грешке објашњавају 85,59% варијансе укупне грешке.

У трећем оцењеном регресионом моделу (Модел 3), све варијабле су статистички значајне. На основу процењених резултата регресионог модела, можемо закључити да постоји позитиван ефекат шест анализираних варијабли (ЗС, ПП, ИНФ, Г, У, КРФ) и негативан ефекат једне анализираних варијабли (И). Раст законске стопе пореза на добит предузећа за 1%, доводи до повећања прихода од пореза на добит предузећа за 0,0006% ($p < 0,001$), *ceteris paribus*. Уколико се укупни порески приходи повећају за 1% приходи од пореза на добит предузећа ће се повећати за 0,001% ($p < 0,001$), *ceteris paribus*. Раст инфлације за 1%, доводи до повећања прихода од пореза на добит предузећа за 0,0003 % ($p < 0,001$), *ceteris paribus*. Раст глобализације за 1%, доводи до повећања прихода од пореза на добит предузећа за 0,0007 % ($p < 0,001$), *ceteris paribus*. Раст увоза за 1%, доводи до повећања прихода од пореза на добит предузећа за 0,002 % ($p < 0,05$), *ceteris paribus*. Повећање извоза за 1% доводи до смањења прихода од пореза на добит предузећа за 0,0002% ($p < 0,001$). Повећање квалитета регулаторне функције извршне власти за 1% доводи до повећања прихода од пореза на добит предузећа за 0,006% ($p < 0,001$). Овим моделом је објашњено 80,41% промена у приходима од пореза на добит предузећа, а резултати F-теста потврђују да је модел статистички значајан ($p < 0,001$).

У четвртном оцењеном регресионом моделу (Модел 4), све варијабле су статистички значајне. На основу процењених резултата регресионог модела, можемо закључити да постоји позитиван ефекат пет анализираних варијабли (ЗС, СПД, ТД, ХК) и негативан ефекат три анализираних варијабли (Д, И, ТД). Раст законске стопе пореза на добит предузећа за 1%, доводи до повећања прихода од пореза на добит предузећа за 0,0004% ($p < 0,001$), *ceteris paribus*. Уколико се стопа пореза на доходак повећа за 1% приходи од пореза на добит предузећа ће се повећати за 0,0003% ($p < 0,001$), *ceteris paribus*. Раст јавног дуга за 1%, доводи до смањења прихода од пореза на добит предузећа за 0,0001% ($p < 0,001$), *ceteris paribus*. Раст увоза за 1%, доводи до повећања прихода од пореза на добит предузећа за 0,0001% ($p < 0,05$), *ceteris paribus*. Повећање извоза за 1% доводи до смањења прихода од пореза на добит предузећа за 0,0002% ($p < 0,05$). Повећање прихода државе за 1% доводи до повећања прихода од пореза на добит предузећа за 0,0007% ($p < 0,001$). Повећање трошкова

државе за финалну потрошњу за 1% доводи до смањења прихода од пореза на добит предузећа за 0,001% ($p < 0,001$). Повећање хуманог капитала за 1% доводи до повећања прихода од пореза на добит предузећа за 0,11% ($p < 0,001$). Овим моделом је објашњено 79,06% промена у приходима од пореза на добит предузећа, а резултати F-теста потврђују да је модел статистички значајан ($p < 0,001$).

4. Алтернативни нацрт реформе пореза на добит предузећа

4.1. Правци моделирања и препоруке креаторима пореске политике

Кључне препоруке за јачање система пореза на добит предузећа у свету условљене су чињеницом да је овај порески облик веома значајан за привредни развој и инвестиције. У последњих 40 година било је много извештаја о жељеној еволуцији пореза на добит предузећа, али ниједан извештај није постигао консензус. Разлог томе је тај да сваки концепт потенцијалног пореског облика који би заменио порез на добит предузећа служи одређеном циљу, али није довољно свеобухватан (Carpentieri et al., 2019). Резултати емпиријске анализе, којима се сагледавају детерминанте прихода од пореза на добит предузећа, представљају важан допринос креирању нацрта реформе пореза на добит предузећа.

Идентификоване су две кривне области деловања: *пореска политика и економска политика владе*. Реформа пореза на добит предузећа треба да се фокусира на: пореске и непореске детерминанте пореза на добит предузећа, које имају директан и индиректан утицај на приходе од пореза на добит предузећа. Реформа у домену пореских детерминанти треба да укључи реформу законске стопе пореза на добит предузећа и ефективне стопе пореза на добит предузећа, коју креирају порески подстицаји и пореске олакшице. Реформа у домену пореских детерминанти које индиректно утичу на приходе од пореза на добит предузећа треба да се базира на реформи законске стопе пореза на доходак и повећању наплате укупних пореских прихода. Посебан акценат је потребно ставити на реформу економске политике владе, њено разумевање улоге и значаја, и њено укључивање у спровођењу реформе пореза на добит предузећа. Прилагођавање ових детерминанти доводи до редизајнирања садашњег концепта пореза на добит предузећа и неутралисања бројних дилема и парадокса овог пореског облика.

Тржиште ЕУ се сагледава као идеална полазна основа у спровођењу реформи. Иако су кулмулирале пореске дебате свуда у свету у вези са овим пореским обликом, чини се да је тржиште ЕУ, у исто време и сувише далеко и сувише близу реформи које треба спровести. Интересантно је да једино у овој области пореске политике није постигнута хармонизација

кључних пореских елемената између чланица и да не постоји конзистентан облик опорезивања добити на нивоу ЕУ. Исто тако, у амбијенту наглашене пореске конкуренције између чланица и у циљу привлачења страних инвестиција, управо ЕУ планира спровођење пореске револуције и афирмисање јединственог система опорезивања добити. Порез на добит предузећа уведен је у оквиру ограничене међународне економије. Глобализацијом економије, али и деловањем других фактора, чини се да је овај систем неадекватан за опорезивање предузећа која послују на међународном тржишту. Основни недостатак постојећег система пореза на добит предузећа је непостојање усклађености између механизма опорезивања прихода предузећа, којим се сагледава интерес пореских обвезника, и интереса владе. Иако постоје тенденције земаља света да пронађу начин за решење овог проблема, кризу додатно чине сложенијом разлике у националним пореским системима. Земље чланице ЕУ само су један од примера земаља које и поред политике да ограниче пребацивање добити из једне државе у другу, не успевају да реше ерозију пореза (Jansky, 2019). Стога се, полазном основом у нацрту реформе може сматрати хармонизација или усаглашавање националних пореских правила у циљу спречавања пореске конкуренције. Хармонизацијом или усаглашавањем националних пореских правила у циљу спречавања пореске конкуренције дошло би се до ублажавања бројних дилема и парадокса у домену пореза на добит предузећа. Хармонизација би имала вишеструке позитивне ефекте на пореску политику, а неки од њих су спречавање бројних пореских злоупотреба, смањење штетне пореске конкуренције и решавање других специфичности у домену пореза на добит предузећа повезаних са двоструким опорезивањем, трансферним ценама, пореским рајевима, *Off-shore* финансијским центрима, групним опорезивањем и слично. Спроведеном емпиријском анализом дошло се до важних информација о областима деловања које би могле да имају позитивне ефекте на побољшање перформанси пореза на добит предузећа, и то:

- ❖ *анализом пореске политике, директних и индиректних пореских детерминанти, у значајној мери убрзао би се процес хармонизације, који би утицао на ефикасност пореза на добит предузећа;*
- ❖ *анализом економске политике владе, могао би бити створен нови концепт пореског система, којим би се унапредио читав процес опорезивања добити и привлачења инвестиција.*

Предлаже се окончање „трке ка дну“ преговарачким системом у смеру координисаног опорезивања. Иако се, на први поглед, ово чини тешко достижном политиком, усвајање преговора од стране развијених земаља олакшало би ову дугорочну стратегију. ЕУ је већ отпочела процес хармонизације у домену опорезивања добити предузећа. Иако овај процес још

увек траје, усвојени су заједнички циљеви и активности у оквиру Уније. Формиран је Кодекс понашања са одређеним сугестијама¹¹⁸, међу којима је болдирана штетност ниских пореских стопа или нулте пореске стопе иницираних пореском конкуренцијом.

Резултати истраживања спроведеног у дисертацији указали су на позитивне ефекте пореских стопа, као директних детерминанти прихода од пореза на добит предузећа. Виша пореска стопа у одређеном подручју може да представља сигнал мултинационалним компанијама да на том подручју постоји високо квалификована радна снага или изграђена инфраструктура, због које су оне спремне да плате виши износ пореза (Holz-Eakin, 1994). Будући да су земље, вођене пореском конкуренцијом, усмерене на снижавање пореских стопа, овај проблем се озбиљније мора сагледати. Неопходно је унапредити одлучивања о пореској политици унутар ЕУ, а затим и на нивоу других држава. Постизањем консензуса између држава чланица којим би се традиционални модел опорезивања добити реформисао, имало би позитивне реперкусије и на пореску политику у другим земљама. Наиме, правила која егзистирају у оквиру ЕУ рефлектују интересе чланица Уније и чине систем опорезивања добити неправичним. Тако неправичан систем примењује се и у другим земљама и доводи до пореских дисторзија. ЕУ би требала да преусмери своју политику са пореских стопа на друге циљеве. Снижавање законске пореске стопе, ефективног пореског оптерећења и маргиналне пореске стопе доводи до штетне пореске конкуренције и перманентно актуелних концепцијских проблема. Према томе, да би систем пореза на добит предузећа био мање дискутабилан, потребно је решење за његове дилеме и парадоксе тражити и у оквиру његових других елемената или детерминанти. Потребно је сагледати на прави начин све анализиране детерминанте и препознати њихове ефекте на постојећи систем опорезивања добити.

Порез на доходак, такође, има велике рефлексије на порез на добит предузећа. У том смислу једна од мера пореске политике требала би да буде и ревидирање овог пореског облика. Будући да овај порески облик утиче на одлуке предузећа о плаћању дивиденди и реинвестирању, постоји велика интеракција између пореза на добит предузећа и пореза на доходак. Трбало би висину овог пореског терета, стога, прилагодити више висини пореза на добит предузећа. Један од предлога је да стопа пореза на добит предузећа и стопа пореза на доходак буду исте или што ближе једна другој. На тај начин ће се допринети наплати не само пореза на добит предузећа, већ и пореза на доходак. Поред тога, ослањајући се на позитивне

¹¹⁸ Кодекс понашања при опорезивању предузећа (енгл. *Code of Conduct for Business Taxation*) представља документ којим се чланице обавезују на избегавање пореске политике која је базирана на пореској конкуренцији. На тај начин, Кодекс представља смерницу земљама чланицама ЕУ приликом дефинисања њихових закона.

рефлексије које укупни порески приходи могу да имају на наплату пореза на добит предузећа, неопходно је сагледати структуру пореског система. Порески систем је значајна одредница перформанси пореза на добит предузећа, и читавог приватног сектора. Анализирајући пореске системе у савременим државама, закључујемо велику сличност између пореских система држава са сличним степеном економског развоја. Међутим, очигледно је велики проблем изградити такав порески систем који може и треба да делује у правцу остваривања утврђених циљева економске политике у оквиру сваке земље. Потребно је, ослањајући се на савремена интеграцијска кретања, постигнути одређени ниво координације и на пољу изградње пореских система и улоге коју порез на добит предузећа има у пореском систему. Такође, да би се приходи од пореза на добит предузећа одржали или имали растући облик, требало би да буду праћени повећањем других пореза у оквиру пореског система или повећаном наплатом других пореских облика, имајући у виду позитивне ефекте укупних пореских прихода на наплату прихода од пореза на добит предузећа.

С обзиром да је нестабилно економско и монетарно окружење честа појава у савременим привредама, порез на добит предузећа треба тако поставити да се прилагођава новонасталим условима. Очито да је и стабилизационим ефектима, међу којима су и негативни ефекти јавног дуга и незапослености, потребно посветити посебну пажњу. Другим речима, ускладити пореску политику са циљевима макроекономске политике. Приходи од пореза на добит предузећа ће се, експлицитно, разликовати између земаља у зависности од ових детерминанти. Нестабилно економско, али и монетарно окружење, представља једну од честих појава у савременим привредама, те се и решавање ових проблема може ослонити на креирање система пореза на добит предузећа. Ту се намеће питање у домену земаља са ниским националним дохотком, у којој мери се оне могу прилагодити „модерном“ приступу опорезивања добити који ће бити усклађен са њиховим економским циљевима. Имајући у виду да земље у развоју имају проблем са незапосленошћу, то продубљује решавање овог проблема у оквиру њих. Незапосленост негативно утиче на наплату прихода од пореза на добит предузећа. С обзиром да се скоро свака земља у свету суочава са овим проблемом, потребно је у будућем периоду развити стратегије за смањење незапослености и у оквиру пореске политике. То се може постићи пореским подстицајима који се уводе у циљу подстицања запослености.

На основу резултата спроведеног емпиријског истраживања о утицају глобализације у ЕУ, може се истаћи да она позитивно утиче на приходе од пореза на добит предузећа. До сличних резултата везаних за глобализацију, дошли су и други аутори (Dreher, 2005).

Глобализација пружа низ могућности правним лицима које су створене радикалним променама у пословним моделима. Под утицајем глобалне економије, предузећа су почела да стварају добит на глобалном нивоу и бирају земљу у коју ће унети капитал. Показало се да глобализација позитивно утиче на опорезивање добити, те да доприноси његовој наплати. Међутим, већ је наглашено да се постојећи систем пореза на добит предузећа не може одржати у условима глобализације без одређених реформи. Из перспективе отворене националне економије, потребно је реформисати систем пореза на добит предузећа у смеру привлачења страних инвестиција и стимулисања домаћих инвестиција. У условима глобализујућег тржишта предлаже се нацрт реформе заснован на следећим принципима: једноставност и неутралност, који ће несумњиво подстакнути инвестиције.

Регресионом анализом је потврђена улога економске политике владе у контексту повећања прихода од пореза на добит предузећа, те посебан фокус, у оквиру спровођења будућих пореских реформи, треба да буде на овим детерминантама. Резултати квалитативне и квантитативне анализе детерминанти које се односе на економску политику владе указали су на позитиван утицај економске политике владе на приходе пореза на добит предузећа, али и на недостатке које је у домену ове политике потребно отклонити у постојећем систему. Важно је развити свест креатора пореске политике о разумевању детерминанти економске политике владе, које имају за циљ повећање прихода од пореза на добит предузећа. На тај начин владе земаља препознале би значај свих анализираних варијабли и начин на који могу деловати на њих, што би представљало основ за оквир стратешке анализе. Препознајући и валоризујући значај ових детерминанти, постигла би се конкурентност читавог пореског система. Економска политика владе представља важан фактор којим се опредељује систем опорезивања добити у једном пореском систему. Јачање поверења у институције је од суштинског значаја за све реформске напоре које треба учинити у било којој земљи. Транспарентност читаве економске политике владе и њеног рада пружа основу усклађености између механизма опорезивања прихода предузећа којим се сагледава интерес пореских обвезника и интереса владе. Регресионом анализом је утврђено да контрола корупције и квалитет регулаторне функције извршне власти представљају индикаторе рада институција, али и области на које се може деловати у смеру повећања прихода од пореза на добит предузећа. Повећањем управљачких перформанси у домену контроле корупције могло би се деловати на повећање прихода од пореза на добит предузећа. Контрола корупције представља један од највећих изазова у области јавног управљања, али исто тако и једну од детерминанти прихода од пореза на добит предузећа којом се подстиче конкурентност националне економије. Додатно, квалитет регулаторне

функције извршне власти или регулаторни квалитет представља, такође, једну о значајних детерминанти којом се подстиче развој приватног сектора и потенцијално повећава приход од пореза на добит предузећа. Деловање владе у овом домену требало би да буде усмерено и на реформу свих институција које штите права корпоративног сектора, што би, имплицитно, обезбедило да правна лица имају бољи приступ информацијама или подршку у пружању услуга у вези са њиховим улагањима. У ове институције спада и реформа рада пореске управе која кроз програме трансформације свог рада треба да обезбеди стабилне и увећане изворе финансирања свим корисницима јавних прихода. Унапређењем квалитета услуга пореске управе који је базиран на процесу дигитализације, увео би се низ корисних електронских сервиса који би омогућили смањење корупције и евазију пореза. Можда овде треба размотрити и ослонац на канале вештачке интелигенције (енгл. *Artificial Intelligence; AI*), који би побољшали њен рад. На тај начин пореска управа постала би институција која је интегрисана у пословно окружење пореских обвезника и која артикулише интересе корпоративног сектора ка повећању прихода од пореза на добит предузећа. Уколико постоји ефикасан ниво којим се оцењује способност владе да спроводи пореску политику и пореске прописе у циљу развоја приватног сектора, постојаће и стабилнији порески приходи. Дакле, кроз јавно управљање и деловање владе у овим областима, постижу се и одређени циљеви пореске политике.

Посебно место у пореској политици и реформи пореза на добит предузећа треба да припадне хуманом капиталу. С обзиром на значај иновација и њихову улогу у подстицању привредног развоја, држава иницијално треба да подстиче и подржи све иновативне активности предузећа. Значајно је усмерити деловање државе према увећању интелектуалног капитала. Како предузећа улажу све више у знање, а све мање у материјална средства, будућа улагања ће се фокусирати на нематеријалној имовини. Стога би нови пословни модели морали да буду праћени и релевантном пореском политиком. С обзиром на значај хуманог капитала у остваривању циљева пореске политике, пореска политика треба да буде фокусирана и на ову детерминанту. Систем опорезивања добити треба да се заснива на подстицању запослених и њиховог знања кроз различите подстицаје у циљу повећања пореских прихода. Будући да је у интересу сваког предузећа да мотивише своје запослене, нови систем опорезивања добити треба да створи разне могућности којима ће предузећа увећати своју интелектуалну имовину. На тај начин доћи ће до увећања добити, и последично, до веће наплате прихода од пореза на добит предузећа. На основу резултата могуће је закључити да хумани капитал представља кључан ресурс у стварању вредности за предузећа, али исто тако да он зависи од квалификоване радне снаге која је спремна да уложи своје знање и компетенције у стварању те вредности. Када

економска политика владе буде усмерена на хумани капитал и предузеће ће бити усмерено на своје запослене. Додатно, предузећима су привлачне земље са квалификованом радном снагом, те би посвећеност владе хуманом капиталу и његово озбиљније укључивање у систем опорезивања добити на овај начин могло да створи значајан допринос за приходе од пореза на добит предузећа. Будући да је неопходно систематско и континуирано управљање хуманим капиталом као значајним ресурсом, систем пореза на добит предузећа би могао кроз пореске подстицаје на то да утиче.

4.2 Ограничења у емпиријској верификацији теоријских ставова и препоруке будућим истраживањима

Резултати емпиријског дела истраживања, релативно су поуздана основа за редизајнирање пореза на добит предузећа. Но, и поред конструктивног разматрања свих кључних пореских елемената, потребно је сагледати и одређена ограничења у истраживању, како би се употпунио критички аспект анализе меритума истраживања. Иако је докторска дисертација покушала да детаљно елаборира све фундаменталне елементе овог пореза, као и узроке реформи, чињеница је да су брзина развојних токова фискалне политике или ограниченост просторне компоненте онемогућили да поједини фактори буду индикативно процењени.

Оправданост предложене реформе која би онемогућила фискална преливања између чланица ЕУ, а затим и између земаља у свету, у основи је праћена бројним изазовима, од којих су време и глобална димензија проблема највећи. Постоје и друга ограничења која у току научно истраживачког рада нису била у функцији израде нацрта реформи овог пореског облика. Свакако је сагледавање свих детерминанти прихода од пореза на добит предузећа комплексна област истраживања, имајући у виду да се ефекти појединих детерминанти не могу квантитативно изразити и да се све детерминанте не могу једном анализом обухватити. Разлога за то има више. Порез на добит предузећа је комплексан порески облик који у земљама света егзистира у различитим модалитетима и готово у оквиру свих његових пореских елемената постоји примена различитих метода које се разликују у многим аспектима. Постоји могућност да би се резултати истраживања разликовали, да су друге детерминанте сагледане као фактори пореза на добит предузећа. Иако је истраживање имало интенцију да обухвати велики број потенцијалних пореских и непореских детерминанти и кретало се у два смера: смеру пореске и економске политике

владе, истраживачки опсег увек је могуће усавршавати. Додатно, мерила која су коришћена да би се изразиле детерминанте, као и сама методологија, могу бити измењени. Наиме, могуће је на другачији начин изразити поједине варијабле, или применити другачију статистичку методологију, чиме би се утицало и на резултате истраживања.

Такође, емпиријско истраживање детерминанти пореза на добит предузећа сагледава само земље чланице ЕУ. Имајући у виду ограничења која су постојала у спроведеном истраживању у вези са подацима којима би се обухватиле и друге земље, а у циљу повећања информативности и доприноса литератури, будућим истраживањима препоручује се мерење утицаја анализираних детерминанти на приходе од пореза на добит предузећа на узорку других земаља или групације земаља. Пожељно је спровести анализу на узорку земаља чланица ОЕЦД-а, будући да се овај узорак састоји од групе земаља различитог нивоа развијености и знатно мање присутности пореске конкуренције у односу на земље чланице ЕУ. У том смислу, вредно би било истражити и додатне детерминанте које би дале основу за алтернативни начин опорезивања добити у свету и допринос литератури из ове области. Фокус будућих истраживања могао би бити на развоју модела који би мерио ефекте истражених детерминанти на рашчлањеном порезу на добит, где би се израчунавањем његових компоненти допринело коначном закључку, потпунијој анализи али и афирмисању изнетих закључака.

Препоручује се анализа утицаја пореског обвезника на пореску обавезу, на примеру других земаља. Како је овом пореском елементу посвећена оскудна пажња у литератури, потребно је детаљније теоријски истражити овај елемент са посебним напором да се емпиријским анализама усаврши. Мада је у дисертацији учињен покушај његовог квантификовања, сваки додатни квантитативни индикатор омогућио би да процена важности овог кључног елемента буде конзистентнија у спровођењу реформи. Резултати истраживања којима се утврђује да предузећа могу избором начина организовања своје пословне активности да утичу на порески терет, требало би да створе иницијалну основу за даља емпиријска истраживања.

Препоруке будућим истраживањима јесу и процена ефективног пореског оптерећења на неком другом узорку. Услед лимитиране могућности приступа подацима који потичу из пореских биланса, великом броју истраживања било је немогуће да изврше реалну процену ефективног оптерећења, те су приступала апроксимацијама ефективне стопе. Стога би будућа истраживања требала да се фокусирају на реалним проценама. Докторска дисертација, стога, може служити као основа таквим анализама, које би

обогатиле литературу на ову тему, имајући у виду да се досадашња истраживања нису бавила таквим проценама. Те би спроведена квантитативна анализа на узорку 100 најуспешнијих предузећа према нето добити у РС, могла да буде основ за анализу најуспешнијих предузећа у другој земљи, у циљу њихове компарације. Такође, с обзиром да се просечна ефективна стопа анализираних узорка разликује у периоду пре и после кризе Ковид-19, будућа истраживања би могла да се баве ефектима ових разлика. У докторској дисертацији могло се само прибећи општој анализи ефеката спроведених мера у борби против последица ове кризе, те анализи њихове ефикасности, свакако, треба приступити у будућности. Кредибилност процеса реформе може бити повећана и неком свеобухватнијом анализом, те се будућа истраживања упућују на истраживање ефективних пореских стопа применом истог приступа на примеру ЕУ. Одступања ефективне од законске стопе могла би да буду, такође, базирана на другој методологији. Иако је примена *Devereux/Griffith* модела један од најчешћих инструмената за процену ефективног оптерећења порезом на добит предузећа на макроекономском нивоу, и сматра се релевантним индикатором, потребно је у циљу унапређења компаративних анализа применити и друге моделе.

С обзиром да су резултати указали и да поједини порески подстицаји позитивно утичу на приходе од пореза на добит предузећа, било би пожељно да будућа истраживања испитају њихову ефикасност на међународном нивоу, са освртом на друштвене и економске потребе у периоду њиховог развоја. Претензија да се осветле теоријске поставке овог елемента пореза на добит предузећа заједно са његовим парадоксима, умногоме је била ограничена специфичностима савремене Ковид-19 кризе, при чему се ефекти појединих пореских подстицаја и нису могли видети у периоду спровођења истраживања.

ЗАКЉУЧАК

Порез на добит предузећа представља један од најистраживанијих пореза у историји пореза (Mintz, 1995). Међутим, иако поткрепљен теоретским мишљењима која осветљавају пут бројним емпиријским верификацијама, овај порески облик, још увек, представља непознаницу креаторима пореске политике, имајући у виду бројне дилеме и парадоксе који осликавају његове перформансе. Због наведених разлога, анализи пореза на добит предузећа у докторској дисертацији приступило се критички, у циљу откривања свих сложености овог пореског облика и примене експерименталних прилагођавања, са покушајем решавања загонетки које га прате.

Кредибилност процеса и појачан значај реформе пореза на добит предузећа, повезује се са његовим економским и социјалним функцијама. Иако је, последњих четрдесет година, много теоретичара актуелизовало проблеме у вези са опорезивањем добити, ниједно истраживање није дало децидан и конструктиван осврт на узроке континуираних реформи. Оваква једна идеја о синтези дилема и парадокса, одиста обећава прецизнију слику његове „физиономије“. Потребу за субсумирањем свих специфичности у вези са овим пореским обликом увећала је одсутност његове хармонизованости у свету, те ово истраживање светли пут у правцу изградње једног одрживог система опорезивања.

Са ослоном на генезу пореза на добит предузећа, може се закључити да се још увек ради о сугестивном и лукративном пореском облику. Одређивање припадности пореза на добит предузећа у свету субјектних пореза, као и детаљистичка дескриптивна анализа порекла његове природе, омогућиле су да се прецизно дефинише његова интеракција са порезом на доходак физичких лица, али и да се искристалишу јасне разлике диференцираних ставова теоретичара о његовој природи. Сходно томе, редизајнирање пореза на добит предузећа треба бити усмерено ка повећању пореских прихода. С обзиром да се ради о релативно новом пореском облику, нова етапа пореских реформи треба да буде заснована на концептима осликаним у дисертацији кроз његову генезу и ставове теоретичара, али и на дилемама истраженим у домену сваког његовог елемента. Након детерминисања позиције пореза на добит предузећа у пореским системима земаља које су део ЕУ и ОЕЦД-а, где је одсуство конвергентних кретања у домену елемената пореза на добит предузећа, не само збуњујуће, већ и забрињавајуће, имајући у виду да иницира низ парадокса, анализа је проширена на РС. Примењен је макро и микро економски приступ анализи кључних пореских елемената пореза на добит предузећа. Примењена аналитичност у микроекономској анализи је, стога, била базирана на обради нетранспарентних података из пореских биланса. Дијагностификовање узрока континуираних реформи пореза на добит

предузећа полази од детаљне анализе дилема које се појављују приликом дефинисања самог пореског обвезника. Имајући у виду да управљање пореском обавезом има велике реперкусије на варијабилност пореских прихода, одређеним статистичким тестовима је процењено да ли дефинисање облика организовања правног лица може да утиче на висину пореског терета. Резултати непараметарских тестова су показали да се варијабилност плаћеног пореза може одредити дефинисањем облика организовања пословне активности. Утврђено је да акционарска друштва и друштва са ограниченом одговорношћу, као облици организовања пословне активности највише управљају пореском обавезом, те да ови порески обвезници имају низ могућности за легалним и легитимним избегавањем плаћања пореза.¹¹⁹Промене у законским стопама указале су на феномен „*трка ка дну*“, при чему је приликом анализирања ових промена утврђено да су резултат пренаглашене пореске конкуренције која детерминише њихову динамику, па се *Хипотеза 2 (Х2) – пореска конкуренција детерминише висину и динамику законске стопе пореза на добит предузећа*, потврђује. Хијерархијско груписање земаља ЕУ према висини пореских стопа и пореских прихода, емпиријска анализа трендова у приходима услед промена стопа пореза на добит предузећа у ЕУ, ОЕЦД-у и РС, потврдила је асиметрију и дивергентне трендове, чиме је идентификовањем овог парадокса *Хипотеза 3 (Х3) – упркос оштрим редукацијама стопа пореза на добит предузећа у свету, приходи од пореза на добит предузећа остају стабилни или показују тенденцију раста*, потврђена.

Водећи се мишљу да, што је изазов већи и непредвидљивост већа, то је резултат значајнији, анализи ефективног пореског оптерећења приступило се са великим степеном објективности. Сходно томе да, још увек не постоје истраживања која су извршила реалну процену ефективног пореског оптерећења применом поверљивих квантитативних података из пореских биланса, резултати процењене стопе одступили су од постављених ограничења у истраживању оптерећења порезом на добит и обогатили су истраживачку основу о овим мерилима за будућа истраживања. У литератури се примењује много различитих дефиниција и приступа у процени ефективне стопе која, у складу са тим, представља апроксимацију реалног пореског оптерећења или реалне пореске обавезе (Schwab, et al., 2022). Процена ефективних стопа у РС базирана је на узорку 100 правних лица, заснованом на публикацији Агенције за привредне регистре РС и пореским билансима добијених уз сагласност Министарства финансија Пореске управе РС. Применом података из пореских биланса, на дефинисаном узорку у

¹¹⁹ Сагледавањем ефективног оптерећења које је обрачунато у Прилогу (Табела П-3; Табела П-4), експлицитно се може уочити и парадокс да предузећа која су најуспешнија према нето добити и која би требала да плаћају највећи износ пореза у складу са својом пореском обавезом, плаћају порез на добит предузећа по најнижим ефективним пореским стопама.

докторској дисертацији, извршена је прецизна процена ефективне пореске стопе. Процењено је велико одступање ефективне стопе од законске стопе у РС, у периоду од 2016. до 2022. године. У даљој анализи примењен је макроекономски приступ и истражени су ефекти пореских подстицаја као најзначајније детерминанте ефективне пореске стопе, у циљу повећања њихове ефикасности. Методолошким приступом који је инволвирао корелациону, регресиону и факторску анализу утврђена је ефикасност пореских подстицаја у РС. Методологијом емпиријске провере утврђено је позитивно дејство појединих пореских подстицаја на приходе од пореза на добит предузећа, чиме је потврђен и парадокс изазван пореским подстицајима, да поједини порески подстицаји могу утицати на повећање пореских прихода. Овај парадокс објашњава се чињеницом да је политика ефикасних пореских подстицаја веома важна приликом редизајнирања садашњег концепта пореза на добит предузећа у било којој економији (Sidelnykova et al., 2022; Okoth, 2023). Даља анализа резултата дала је предлог увођења нових пореских подстицаја, међу којима су и подстицаји за истраживање и развој, али и предлог укидања постојећих пореских ослобођења која су неефикасна. У складу са тим, утврђено је да се *ефективним пореским оптерећењем корпоративног сектора порезом на добит предузећа може деловати на повећање прихода од пореза на добит предузећа*, чиме је потврђена и *Хипотеза 4 (Х4)*. Применом најчешће коришћене апроксимације реалне ефективне стопе *Devereux/Griffith*, која је добијена методологијом оцењеном од стране Европске комисије као релевантном за компаративне анализе, непараметарским тестовима утврђена су велика одступања ефективне пореске стопе од законске пореске стопе и у земљама ЕУ и земљама ОЕЦД-а.

Први део дисертације је имао интенцију да кроз идентификовање дилема и парадокса кључних пореских елемената пореза на добит предузећа осветли његову сложеност и постави основу деликатне процене фактора који утичу на приходе од пореза на добит предузећа, у циљу дефинисања предлога за реформу овог пореског облика. Вођени циљем истраживања, које треба да пружи утемељене оцене присуства дилема и парадокса код елемената пореза на добит предузећа на основу одговарајућих дескриптивних и емпиријских анализа, идентификоване су кључне детерминанте прихода пореза на добит предузећа. У последњем делу докторске дисертације спроведена су емпиријска истраживања ових детерминанти, чиме је креирана комплетна слика о овом пореском облику. Анализиран је утицај детерминанти, који је базиран на коришћењу економетријских модела панела. На тај начин, у овом делу испитана је *Хипотеза 1 (Х1) – неопходност редизајнирања садашњег концепта пореза на добит предузећа због егзистенције великог броја дилема и парадокса*. Тестирање *Хипотезе 1 (Х1)* извршено је на основу анализе утицаја одређених фактора на приходе од пореза на добит предузећа на примеру земаља ЕУ, које су оцењене као релевантан узорак услед постојања великог парадокса, одсуства хармонизованости у оквиру Заједнице где је постигнут висок степен конвергентности у домену

пореза на потрошњу. У циљу тестирања *Хипотезе 1 (Х1)*, испитивање утицаја, претходно теоријски анализираних фактора, подељено је на два сегмента: *пореску политику и економску политику*. Резултати анализе указали су на неопходност редизајнирања садашњег концепта пореза на добит предузећа. Утврђено је да виша стопа пореза на добит предузећа утиче позитивно на приходе од пореза на добит предузећа, те је потребно много више напора ЕУ у смеру спречавања „трке ка дну“. Имајући у виду да је 22. децембра 2021. године учињен велики искорак приликом дефинисања минималне законске стопе (15%), дају се препоруке за разматрање пореских подстицаја и пореских ослобођења. Раст ефективне стопе и ефективне маргиналне стопе, такође се показао позитивно на приходе од пореза на добит предузећа. Аналогно, утврђен је позитиван утицај стопе пореза на доходак, као идејне претече пореза на добит предузећа, на приходе од пореза на добит предузећа, те се даје препорука осврта на комплементарност ових политика. Порески приходи, инфлација и глобализација су се, такође, показале као детерминанте са позитивним ефектима на повећање прихода. Негативни фактори прихода од пореза на добит предузећа јесу јавни дуг и незапосленост. Несумњиво координација монетарне и фискалне политике, као и сагледавање конфликтних и комплементарних циљева економске политике, морају бити неизоставне компоненте било које спроведене реформе у јавним финансијама.

Резултати емпиријске анализе су указали и на значај економске политике у креирању веће ефикасности пореза на добит предузећа. Када је реч о детерминантама са аспекта улоге државе, позитивно дејство утврђено је код прихода државе, док су негативни ефекти утврђени код њених трошкова. Раст трошкова државе за финалну потрошњу умањује приходе од пореза на добит предузећа, док раст прихода државе доводи до повећања и прихода од пореза на добит предузећа. Такође, утврђено је позитивно дејство контроле корупције у земљи и квалитета регулаторне функције извршне власти на приходе од пореза на добит предузећа. Повећање увоза и смањење извоза су такође детерминанте које утичу на повећање прихода. Последња варијабла која се искристалисала као варијабла са значајним доприносом на приходе од пореза на добит предузећа је хумани капитал. Имајући у виду да се примарно заснива на образовању и компетенцијама, велика пажња мора бити усмерена на њиховом подстицању у циљу повећања наплате пореских прихода, кроз пореске подстицаје.

Анализиране детерминанте су омогућиле да се постави алтернативни нацрт реформе пореза на добит предузећа у глобализујућој економији. Истраживање ствара слику о елементима пореза на добит предузећа који могу бити унапређени, али и другим областима економске политике које је потребно ускладити или ревидирати. Истраживање је усмерено на стварању таквог нацрта реформе пореза на добит предузећа, којим ће се постојећи систем пореза на добит учинити ефикаснијим и правичнијим.

ЛИТЕРАТУРА

1. Abbas, S. A., & Klemm, A. (2013). A partial race to the bottom: corporate tax developments in emerging and developing economies. *International Tax and Public Finance*, 20(4), 596-617.
2. Abd Al-Hameeda, K. A. (2022). Spearman's correlation coefficient in statistical analysis. *Int. J. Nonlinear Anal. Appl*, 13(1), 3249-3255.
3. Abdi, H., & Williams, L. J. (2010). Principal component analysis. *Wiley interdisciplinary reviews: computational statistics*, 2(4), 433-459.
4. Akcigit, U., Grigsby, J., Nicholas, T., & Stantcheva, S. (2022). Taxation and innovation in the twentieth century. *The Quarterly Journal of Economics*, 137(1), 329-385.
5. Albi, E. (2010). Impuesto sobre Sociedades: la investigación económica y los criterios para su reforma en España document 13/10, *Instituto de Estudios Fiscales*, Madrid.
6. Alinaghi, N., & Reed, W. R. (2016). *Taxes and Economic Growth in OECD Countries: A Meta-Analysis*. Working Paper No. 9/2018. Department of economics and finance school of business and economics University of Canterbury Christchurch, New Zealand.
7. Alinaghi, N., & Reed, W. R. (2021). Taxes and economic growth in OECD countries: A meta-analysis. *Public Finance Review*, 49(1), 3-40.
8. Allemès, F. (1926). The Problem of Double Taxation. *Economica*, (17), 148-158.
9. Álvarez-Martinez MT, Barrios S, d'Andria D, Gesualdo M, Pontikakis D, Pycroft J (2016). *Modelling corporate tax reform in the EU: New simulations with the CORTAX model*. JRC working papers on taxation and structural Reforms No 8/2016. Seville 2016
10. Anderson, J. E. (2001). *Tax Reform Challenges in what is left of Yugoslavia*. Proceedings. Annual Conference on Taxation and Minutes of the Annual Meeting of the National Tax Association, 94, 311–319.
11. Andrejovska, A., & Pulikova, V. (2018). Tax revenues in the context of economic determinants. *Montenegrin Journal of Economics*, 14(1), 133-141.
12. Arnold, A. Knechtle (1979). *Basic Problems in International Fiscal Law*, Kluwer, Deventer.
13. Arnold, J. (2008). *Do tax structure affect aggregate economic growth? Empirical evidence from panel of OECD countries*, OECD Economics Department Working Papers, no. 643, OECD.
14. Arsić, M., Altiparmakov, N., Randelović, S., Bučić, A., Vasiljević, D., & Levitas, T. (2010). *Poreska politika u Srbiji–pogled unapred*. Fond za razvoj ekonomske nauke, Beograd.
15. Artana, D. (2015). *The effectiveness of fiscal incentives: The case of the export free zone of Costa Rica, El Salvador and Dominican Republic*. Partners or Creditors?, 121.
16. Auerbach, A. J. (1982). *Taxation, corporate financial policy and the cost of capital* (No. w1026). National Bureau of Economic Research.
17. Auerbach, A. J. (2018). Measuring the effects of corporate tax cuts. *Journal of Economic Perspectives*, 32(4), 97-120.
18. Auerbach, A. J., & Poterba, J. M. (1987). Why have corporate tax revenues declined?. *Tax policy and the economy*, 1, 1-28.
19. Auerbach, A. J., Devereux, M. P., Keen, M., & Vella, J. (2017). International tax planning under the destination-based cash flow tax. *National Tax Journal*, 70(4), 783-802.
20. Avi-Yonah, R. S. (2023). *A new corporate tax?*. In *Research Handbook on Corporate Taxation* (pp. 434-443). Edward Elgar Publishing.
21. Avi-Yonah, R., & Kim, Y. R. (2022). *Tax Harmony: The Promise and Pitfalls of the Global Minimum Tax*. *Mich. J. Int'l L.*, 43, 505.
22. Azhar, B. A., & Sharif, S. M. (1974). The effects of tax holiday on investment decisions: an empirical analysis. *The Pakistan Development Review*, 13(4), 409-432.
23. Bach, S. (2013). *Has German business income taxation raised too little revenue over the last decades?* (No. 1303). DIW Discussion Papers.
24. Baker, P. L. (2018). An analysis of the corporate income tax policy of less developed countries. *The Scandinavian Journal of Economics*, 120(2), 400-427.
25. Ballentine, J. G. (1980). *Equity, Efficiency, and the U.S. Corporation Income Tax*. Washington: American Enterprise Institute.
26. Baltagi, B. H. (2008). *Econometric analysis of panel data* (Vol. 4). Chichester: John Wiley & Sons.

27. Baraké, M., Theresa, N., Chouc, P. E., & Zucman, G. (2021). *Minimizing the Minimum Tax? The Critical Effect of Substance Carve-Outs*.
28. Barbuta-Misu, N., & Tudor, F. (2010). The International Double Taxation—causes and avoidance. *Acta Universitatis Danubius. Economica*, 5(1).
29. Barker, J., Asare, K., & Brickman, S. (2017). Transfer pricing as a vehicle in corporate tax avoidance. *Journal of Applied Business Research (JABR)*, 33(1), 9-16.
30. Barrios, S., Nicodème, G., Sanchez Fuentes, A. J. (2014), *Effective Corporate Taxation, Tax Incidence and Tax Reforms: Evidence from OECD Countries*, CESifo, Working Paper, No. 5017.
31. Bartelsman, E. J., & Beetsma, R. M. (2003). Why pay more? Corporate tax avoidance through transfer pricing in OECD countries. *Journal of public economics*, 87(9-10), 2225-2252.
32. Bartlett, W. (2019). *Economic reforms in Serbia and prospects for economic recovery and growth*. Western Balkan economies in transition: Recent economic and social developments, 147-163.
33. Batra, R. (1975). A general equilibrium model of the incidence of corporation income tax under uncertainty. *Journal of Public Economics*, 4(4), 343-360.
34. Bayer, O. (2011). “Vládní daňové predikce: ex ante odhady a ex post hodnocení přesnosti v České republice“, *Český finanční a účetní časopis*, Vol. 6, No. 1, pp. 42-54.
35. Bazel, P., Mintz, J., & Thompson, A. (2018). *2017 tax competitiveness report: The calm before the storm*. The School of Public Policy Publications, 11.
36. Bénétrix, A., & Sanchez Pacheco, A. (2023). Corporate Taxation and International Financial Integration: US evidence from a consolidated perspective. *Oxford Open Economics*, 2, odac011.
37. Bettendorf, L., Devereux, M. P., Van der Horst, A., Loretz, S., & De Mooij, R. A. (2010). Corporate tax harmonization in the EU. *Economic Policy*, 25(63), 537-590.
38. Bettendorf, L., Van Der Horst, A., De Mooij, R. A., & Vrijburg, H. (2010a). Corporate tax consolidation and enhanced cooperation in the European Union. *Fiscal Studies*, 31(4), 453-479.
39. Bingyang, Lv, Yongzheng, Liu, Yan, Li (2020). Fiscal incentives, competition, and investment in China. *China Economic Review*, 59(2020)101371.
40. Bird, R. M., Vaillancourt, F. (2008). *Fiscal decentralization in developing countries*. Cambridge University Press, Cambridge.
41. Blakey, R., Blakey, G. (1940). *The Federal Income Tax*. New York: Longmans, Green and Co.
42. Boadway, R. W., & Shah, A. (1995). Perspectives on the role of investment incentives in developing countries. *Fiscal Incentives for Investment and Innovation*, 31-137.
43. Bondonio, D. (2003). *Do Tax Incentives Affect Local Economic Growth?: What Mean Impacts Miss in the Analysis of Enterprise Zone Policies*. Bureau of the Census.
44. Bontis, N. (2004). National Intellectual Capital: A United Nations Initiative for the Arab Region. *Journal of Intellectual Capital*, 5(1), 13-39.
45. Bradford, D. F., & Oates, W. E. (1971). The analysis of revenue sharing in a new approach to collective fiscal decisions. *The Quarterly Journal of Economics*, 85(3), 416-439.
46. Brauner, Y. (2013). *The future of tax incentives for developing countries*. In Tax, law and development. Edward Elgar Publishing.
47. Bretschger, L., & Hettich, F. (2005). Globalization and international tax competition: Empirical evidence based on effective tax rates. *Journal of Economic integration*, 530-542.
48. Breusch, T. S., & Pagan, A. R. (1980). The Lagrange multiplier test and its applications to model specification in econometrics. *The review of economic studies*, 47(1), 239-253.
49. Brooks, C. (2003). *Introductory Econometrics for Finance*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
50. Bruce, N. (2001). *Public Finance and the American Economy*, Second Edition, University of Washington, Addison-Wesley Longman.
51. Buijink, W., Janssen, B., & Schols, Y. (1999). Corporate effective tax rates in the European Union. MARC Maastricht Accounting and Auditing Research and Education Center.
52. Bussy, A. (2023). Corporate tax evasion: Evidence from international trade. *European Economic Review*, 159, 104571.
53. Caiumi, A. (2010). *The evaluation of the effectiveness of tax expenditures: A novel approach*. Institute for Studies and Economic Analysis (ISAE), Rome, Working Paper, 126, 0-11.
54. Callihan, D. S. (1994). Corporate effective tax rates: A synthesis of the literature. *Journal of accounting literature*, 13, 1.
55. Carpentieri, L., Micossi, S., & Parascandolo, P. (2019). *Overhauling corporate taxation in the digital economy*. CEPS Policy Insight.

56. Cauchy, A.L. (1829). Sur l'équation à l'aide de laquelle on détermine les inégalités
57. Centre for European Economic Research, Effective Tax Levels Using the Devereux/Griffith Methodology. ZEW-Gutachten und Forschungsberichte. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/938b6c81-ee93-11e6-ad7c-01aa75ed71a1/language-en>.
58. Chand, S. K., & Moene, K. O. (1999). *Controlling fiscal corruption*. World Development, 27(7), 1129-1140.
59. Chen, J., Li, D., Liang, J., & Sun, C. (2023). Does corporate income tax reduction prompt firm export concentration?. *Economic Analysis and Policy*, 80, 894-909.
60. China-United States (1984). *Agreement for the Avoidance of Double Taxation and the Prevention of Tax Evasion on Income*. International Legal Materials: 23(4):677-704.
61. Choi, J. (2022). Do government incentives to promote R&D increase private R&D investment?. *The World Bank Research Observer*, 37(2), 204-228.
62. Clausing (2003). Tax-motivated transfer pricing and U.S. intrafirm trade prices. *Journal of Public Economics*, 87:2207–2223.
63. Clausing, K. (2009). Multinational Firm Tax Avoidance and Tax Policy. *National Tax Journal*, 62(4), 703-725.
64. Clausing, K. (2020). *Taxing multinational companies in the 21st Century. Tackling the tax code: Efficient and equitable ways to raise revenue*, 237-283.
65. Clausing, K. A. (2007). Corporate tax revenues in OECD countries. *International tax and public finance*, 14(2), 115-133.
66. Clausing, K. A. (2016). The effect of profit shifting on the corporate tax base in the United States and beyond. *National Tax Journal*, 69(4), 905-934.
67. Clausing, K. A., Saez, E., & Zucman, G. (2021). *Ending corporate tax avoidance and tax competition: A plan to collect the tax deficit of multinationals*. UCLA School of Law, Law-Econ Research Paper, (20-12).
68. Clowery, G., Outslay, E., & Wheeler, J. E. (1986). The debate on computing corporate effective tax rates-An accounting view. *Tax Notes*, 30(10), 991-997.
69. Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences*. New York: Lawrence Erlbaum Associates components. *Journal of Educational Psychology*, 25, 417–441.
70. Cotrut, M., Munyandi, K. (2018). *Tax incentives in the BEPS era*. IBFD.
71. Council of the European Union (2022). COUNCIL DIRECTIVE on ensuring a global minimum level of taxation for multinational enterprise groups and large-scale domestic groups in the Union
72. Cozmei, C. (2015). Is it Any EU Corporate Income Tax Rate-Revenue Paradox?. *Procedia Economics and Finance*, 23, 818-827.
73. Cravens, K. S. (1997). Examining the role of transfer pricing as a strategy for multinational firms. *International Business Review*, 6(2), 127-145.
74. Crespi, G., Giuliadori, D., Giuliadori, R., & Rodriguez, A. (2016). The effectiveness of tax incentives for R&D in developing countries: The case of Argentina. *Research Policy*, 45(10), 2023-2035.
75. Crivelli, E., R. De Mooij, and M. Keen (2016). 'Base Erosion, Profit Shifting and Developing Countries'. *FinanzArchiv. Public Finance Analysis*, 72(3).
76. Crocker, K. J., & Slemrod, J. (2005). Corporate tax evasion with agency costs. *Journal of Public Economics*, 89(9-10), 1593-1610.
77. Cvjetkovic, C. (2010). *Thin Capitalization as an Instrument of Tax Avoidance*. Zbornik Radova, 44, 521.
78. Dackehag, M., & Hansson, A. (2012). Taxation of income and economic growth: An empirical analysis of 25 rich OECD countries. *Journal of economic development*, 21(1), 93-118.
79. Dalton, H. (2013). *Principles of public finance*. Routledge.
80. Davies, R. B., & Voget, J. (2009). *Tax competition in an expanding European Union* (No. WP09/04). UCD Centre for Economic Research Working Paper Series.
81. Davies, R., Martin, J., Parenti, M., Toubal, F., (2018). *Knocking on tax haven's door: multinational firms and transfer pricing*. *Rev. Econ. Stat.* 100, 120–134
82. De Mooij, R. A., & Nicodème, G. (2008). Corporate tax policy and incorporation in the EU. *International Tax and Public Finance*, 15(4), 478-498.
83. De Mooij, R., & Liu, L. (2021). At a cost: The real effects of thin capitalization rules. *Economics Letters*, 200, 109745.
84. Debelva, F. (2019). *International double taxation and the right to property: a comparative, international and European law analysis*.
85. Delgado, F. J., Fernandez-Rodriguez, E., & Martinez-Arias, A. (2014). Effective tax rates in corporate taxation: A quantile regression for the EU. *Engineering Economics*, 25(5), 487-496.

86. Delgado, F. J., Fernandez-Rodriguez, E., & Martinez-Arias, A. (2012). Size and other determinants of corporate effective tax rates in US listed companies. *International Research Journal of Finance and Economics*, 98, 160-165.
87. Delgado, F., Fernandez-Rodriguez, E., & Martinez-Arias, A. (2018). Corporation effective tax rates and company size: evidence from Germany. *Economic research-Ekonomska istraživanja*, 31(1), 2081-2099.
88. Derashid, C., & Zhang, H. (2003). Effective tax rates and the “industrial policy” hypothesis: evidence from Malaysia. *Journal of international accounting, auditing and taxation*, 12(1), 45-62.
89. Devereux, M. P. (2007). *Developments in the Taxation of Corporate Profit in the OECD since 1965: Rates, Bases and Revenues*. Oxford University Centre for Business Taxation Working Paper Series, No. WP, 7(04), 2007.
90. Devereux, M. P. (2023a). *Symposium: the global minimum tax—introduction*. *Fiscal Studies*, 44(1), 5-8.
91. Devereux, M. P., & Griffith, R. (1998). Taxes and the Location of Production: Evidence from a Panel of US Multinationals. *Journal of public Economics*, 68(3), 335-367.
92. Devereux, M. P., & Griffith, R. (2003). Evaluating tax policy for location decisions. *International tax and public finance*, 10(2), 107-126.
93. Devereux, M. P., Griffith, R., & Klemm, A. (2002). Corporate income tax reforms and international tax competition. *Economic policy*, 17(35), 449-495.
94. Devereux, M. P., Griffith, R., & Klemm, A. (2004). Why has the UK corporation tax raised so much revenue?. *Fiscal Studies*, 25(4), 367-388.
95. Devereux, M. P., Lockwood, B., & Redoano, M. (2008). Do countries compete over corporate tax rates?. *Journal of Public Economics*, 92(5-6), 1210-1235.
96. Devereux, M. P., Maffini, G., & Xing, J. (2015). *Corporate tax incentives and capital structure: empirical evidence from UK tax returns* WP 15/07.
97. Devereux, M. P., Maffini, G., & Xing, J. (2018). Corporate tax incentives and capital structure: New evidence from UK firm-level tax returns. *Journal of Banking & Finance*, 88, 250-266.
98. Devereux, M. P., Paraknewitz, J. & Simmler, M. (2023), Empirical evidence on the global minimum tax: what is a critical mass and how large is the substance-based income exclusion? *Fiscal Studies*, 44, 9–21. <https://doi.org/10.1111/1475-5890.12317>
99. Devereux, M. P., Paraknewitz, J., & Simmler, M. (2023). Empirical evidence on the global minimum tax: what is a critical mass and how large is the substance-based income exclusion?. *Fiscal Studies*, 44(1), 9-21.
100. Devereux, M., & Vella, J. (2023b). The impact of the global minimum tax on tax competition. In *International Tax at the Crossroads* (pp. 141-165). Edward Elgar Publishing.
101. Devereux, Michael P., and Rachel Griffith (1999), *The Taxation of Discrete Investment Choices*, Institute for Fiscal Studies, Working Paper Series No. W98/16.
102. Devereux, Michael P., and Rachel Griffith (2003), *Evaluating Tax Policy for Location Decisions*, *International Tax and Public Finance*, Vol. 10, pages 107–126.
103. Dharmapala, D. (2018). The consequences of the Tax Cut and Jobs Act’s international provisions: Lessons from existing research. *National Tax Journal*, 71(4), 707-728.
104. Dimitrijević, M. (2013). *Poreska konkurencija: teorijski osvrt*. Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu, 51(65), 455-470.
105. Dimitrijević, M. (2015). *Pravičnost i aktuelno modeliranje poreskih sistema u svetu*. Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu, 54(70), 277-292.
106. Double Taxation Agreement (Austria) Case. *International Law Reports*. 1960;23:123-124. doi:10.1017/CBO9781316151501.040
107. Dráb, R., Mihóková, L. (2013). *Determinants of fiscal consolidation success in V4 countries*. Chapters of Financial Aspects of recent trends in the Global Economy book, Vol. 2, pp. 221-243.
108. Dreher, A. (2005). Globalization and taxation in the OECD: Evidence from a new indicator of integration. *Public Finance & Management*, 5(3).
109. Dwenger, N., & Steiner, V. (2012). Profit taxation and the elasticity of the corporate income tax base: Evidence from German corporate tax return data. *National Tax Journal*, 65(1), 117-150.
110. Dworin, L. (1985). On estimating corporate tax liabilities from financial statements. *Tax Notes*, 29(2), 965-971.
111. Đorđević M., Đurović Todorović J., Ristić M. (2019). Improving performance of VAT system in developing EU countries: Estimating the determinants of the ratio C-Efficiency in the period 1997-2017. *Facta Universitatis*, Series: Economics and Organization, 16(3): 239-254.

112. Đorđević M., Đurović Todorović J., Ristić Cakić M., (2021). Fiscal implications of the crisis caused by the covid-19 virus pandemic in the world. *Novi Ekonomist*, 15(21): 57-75.
113. Đurović Todorović J., Đorđević M., Ristić Cakić M. (2021) *Fiscal responses to the Covid-19 pandemic through redesigning of corporate income tax in the Republic of Serbia*. Proceedings of the Faculty of Economics in East Sarajevo, 22(2021): 37-49.
114. Đurović Todorović J., Đorđević M., Ristić Cakić M. (2021a). *Improving corporate tax incentives in the Republic of Serbia: managing the impact and mitigating the consequences of covid-19*. 52th International Scientific Conference „Emerging trends in global and national economy“ 14 October 2021, Niš, University of Niš, Faculty of Economics, 69-79.
115. Đurović Todorović J., Đorđević M., Ristić Cakić M. (2021b). *Tax Competition and Tax Coordination in OECD Countries*. 8th REDETE Conference: „Researching economic development and entrepreneurship in transition economies“, 3-5 September 2021, Niš, University of Banja Luka, Faculty of Economics, 77-91.
116. Đurović Todorović J., Đorđević M., Ristić Cakić M. (2022). *Effective corporate income tax burden in the European Union*. 10th International Scientific Conference EKONBIZ, 20-29.
117. Đurović Todorović J., Đorđević M., Ristić M. (2018). *Estimating the determinants of tax evasion using empirical data*. Proceedings of the Faculty of Economics in East Sarajevo, 7(16): 11-19.
118. Đurović Todorović J., Đorđević M., Ristić M. (2019). *Can the corporate tax be in the function of economic growth?*. 50th International Scientific Conference „Contemporary Economic Trends: Technological Development and Challenges of Competitiveness“, 18 October 2019, Niš, University of Niš, Faculty of Economics, 89-102.
119. Đurović Todorović J., Đorđević M., Ristić M. (2019). C-Efficiency ratio as a measure of VAT efficiency in EU developing countries and Serbia. *Novi Ekonomist*, 13(26): 16-25.
120. Đurović Todorović J., Ristić Cakić M. (2020). *Uloga poreza na dobit preduzeća kao automatskog stabilizatora u Republici Srbiji*. XXV Međunarodni naučni skup Regionalni razvoj i demografski tokovi zemalja jugoistočne Evrope održan 26. juna 2020. godine na Ekonomskom fakultetu Univerziteta u Nišu, Zbornik radova sa skupa, 495-506.
121. Đurović Todorović J.N., Đorđević M.S., Ristić Cakić M.B. (2022) Do the Effective Tax Incentives Reduce Tax Revenues? Investigating the Paradox of Corporate Income Tax in Serbia. *Journal of Tax Reform*, 8(2): 108-126.
122. Đurović Todorović, J. Đ., Cakić, M. R., & Starčević, V. (2022a). Economic growth and tax components: an analysis of corporate income tax incentives and their impact on the economic growth. *Teme*, 541-559.
123. Đurović Todorović, J., Ristić, M., Đorđević, M. (2019) *The effects of tax competition in the domain of corporate income tax*, In: Bojan Krstić (Ed) Enhancing Competitiveness of National Economies and Enterprises, pp. 21-41, University of Niš, Faculty of Economics.
124. Đurović, T. J., Đorđević, M., & Ristić, C. M. (2022b). The taxpayer as an element of corporate income tax: The economic effects of and options for fundamental reform. *Ekonomski horizonti*, 24(3), 281-296.
125. Đurović-Todorović J., Đorđević M. (2010), *Javne finansije*. Niš: Ekonomski fakultet Niš
126. Đurović-Todorović, J., & Đorđević, M. (2018). *Ublažavanje regionalnih nejednakosti primenom poreskih olakšica i oslobođenja u sistemu oporezivanja dobiti u RS*.
127. Easson, A. J. (2004). *Tax incentives for foreign direct investment*. Kluwer Law International BV.
128. Ederveen, S., & De Mooij, R. A. (2003). *To which tax rate does investment respond? A synthesis of empirical research on taxation and foreign direct investment*. In A Synthesis of Empirical Research on Taxation and Foreign Direct Investment (April 3, 2003). Tax Policy Conference (p. 327).
129. Ehsan, F. (2021). Boosting innovation in small- and medium-sized enterprises through tax incentives: lessons from the UK. *Science and Public Policy*, 48(5), 712-726.
130. Elschner, C., & Overesch, M. (2007). Trends of corporate tax levels in Europe. *Intereconomics*, 42(3), 127-132.
131. European Commission (2015). *A Fair and Efficient Corporate Tax System in the European Union: 5 Key Areas for Action*, COM(2015) 302 final. Brussels: EC.
132. European Commission (2016) *Proposal for a council directive on a common consolidated corporate tax base (CCCTB)*. COM (2016) 683 final. Strasbourg 2016
133. European Commission (2020). *Taxation Trends in the European Union: Data for the EU Member States, Iceland and Norway: 2020 edition*.
134. European Commission, (2001). *Towards an Internal Market without tax obstacles*.
135. European Commission, Taxation trends in the European Union (2023). https://taxation-customs.ec.europa.eu/taxation-1/economic-analysis-taxation/taxation-trends-european-union_en.

136. European Parliament (2000). *Personal and company taxation*, Fact Sheet no. 3.4.8.
137. Eurostat, European Statistics Search. Доступно на: <https://ec.europa.eu/eurostat>
138. Fang, H., Su, Y., & Lu, W. (2022). Tax incentive and corporate financial performance: Evidence from income tax revenue sharing reform in China. *Journal of Asian Economics*, 81, 101505.
139. Fang, H., Zhang, X., & Guo, L. (2023). Productivity effects of corporate income tax: Evidence from China. *The World Economy*, 46(6), 1815-1842.
140. Farnsworth, K., & Fooks, G. (2015). Corporate taxation, corporate power, and corporate harm. *The Howard Journal of Criminal Justice*, 54(1), 25-41.
141. Federal corporate income tax rates, <https://taxfoundation.org/federal-corporate-income-tax-rates-income-years-1909-2012/>.
142. Feeny, S., Harris, M. N., & Gillman, M. (2002). *Corporate & statutory tax rates*. Central European University, CEU-Economics WP, 4.
143. Feldstein, M., & Summers, L. H. (1979). *Inflation and the taxation of capital income in the corporate sector* (No. w0312). National Bureau of Economic Research.
144. Feldstein, M., Dicks-Mireaux, L., & Poterba, J. (1983). The effective tax rate and the pretax rate of return. *Journal of Public Economics*, 21(2), 129-158.
145. Fernández-Rodríguez, E., & Martínez-Arias, A. (2014). Determinants of the effective tax rate in the BRIC countries. *Emerging Markets Finance and Trade*, 50(sup3), 214-228.
146. Fiekowsky, S. (1977). *Pitfalls in the computation of "effective tax rates" paid by corporations*. Office of Tax Analysis.
147. Field, A. (2005) *Discovering Statistics Using SPSS for Windows*, London, Sage
148. Fjeldstad, O. H., & Tungodden, B. (2003). Fiscal corruption: A vice or a virtue?. *World Development*, 31(8), 1459-1467.
149. Froehlich, B. (2001). *Where the Money Is: How to Spot Key Trends to Make Investment Profits*, 1st edition. New York, NY: John Wiley & Sons.
150. Fujii, D., & Huffman, C. (2008). Los programas de estímulos fiscales en México, 2001-2005. *Investigación económica*, 67(264), 131-165.
151. Fullerton, D. (1982). On the possibility of an inverse relationship between tax rates and government revenues. *Journal of Public Economics*, 19(1), 3-22.
152. Fullerton, D. (1983). *Which effective tax rate?* (No. w1123). National Bureau of Economic Research. 37(1), 23-41.
153. Fullerton, D., Shoven, J. B., & Whalley, J. (1978). *General equilibrium analysis of US taxation policy*. 1978 compendium of tax research, 23-55.
154. Fullerton, D., Shoven, J. B., & Whalley, J. (1983). Replacing the US income tax with a progressive consumption tax: A sequenced general equilibrium approach. *Journal of Public Economics*, 20(1), 3-23.
155. Gabriela, D., & Felicia, C. M. (2010). Analysis of tax and extra taxes pressure in Romania and European Union. *Annals-Economy Series*, 4, 300-309.
156. Garrett, G. (1995). Capital mobility, trade, and the domestic politics of economic policy. *International Organization*, 49(4), 657-687.
157. Garrett, G., & Mitchell, D. (2001). Globalization, government spending and taxation in the OECD. *European journal of political research*, 39(2), 145-177.
158. Gechert, S., & Heimberger, P. (2022). Do corporate tax cuts boost economic growth?. *European Economic Review*, 147, 104157.
159. Ghura, M. D. (1998). Tax revenue in Sub-Saharan Africa: Effects of economic policies and corruption. International Monetary Fund.
160. Givord, P., Quantin, S., & Trevien, C. (2018). A long-term evaluation of the first generation of French urban enterprise zones. *Journal of Urban Economics*, 105, 149-161.
161. Gökçay, Ş. E. (2017). Taxation of limited taxpayer corporates under the corporate income tax law. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 13(13), 456-466.
162. Gomeh, C., & Strawczynski, M. (2020). Simulating corporate tax rate at Laffer curve's peak using microdata. *Journal of Economics and Business*, 112, 105930.
163. Gómez-Cram, R., & Olbert, M. (2023). Measuring the expected effects of the global tax reform. *The Review of Financial Studies*, 36(12), 4965-5011.
164. Goodwin, T. (2015). *The battle is for the customer interface*, TechCrunch, 3 March.
165. Gordon, R. (1967). The Incidence of the Corporation Income Tax in U.S. Manufacturing, 1925-62. *The American Economic Review*, 57(4), 731-758.

166. Gordon, R.H., & Li, W. (2011). *Provincial and local governments in China: Fiscal institutions and government behavior*. NBER working paper no. W16694.
167. Gordon, Roger (1992). Can Capital Income Taxes Survive in Open Economies? *Journal of Finance*, 47: 1159-80.
168. Gravetter, F. J., Wallnau, L.B. (2007). *Statistics for the behavioral sciences* (7th edn). Belmont, CA: Wadsworth.
169. Greene, W.H. (2008). *Econometric Analysis, 6th ed*. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
170. Griffith, R., & Klemm, A. (2004). *What has been the tax competition experience of the past 20 years?*.
171. Gropp, R., & Kostial, K. (2000). *The Disappearing Tax Base Is Foreign Direct Investment (FDI) Eroding Corporate Income Taxes?*.
172. Gros, D. (2021). *What is the substance-based carve-out under Pillar 2? And how will it affect tax competition?* (No. 39). EconPol Policy Brief.
173. Grubert, H. (1998). Taxes and the division of foreign operating income among royalties, interest, dividends and retained earnings. *Journal of Public economics*, 68(2), 269-290.
174. Grubert, H., & Mutti, J. (1991). Taxes, tariffs and transfer pricing in multinational corporate decision making. *The Review of economics and Statistics*, 285-293.
175. Gruevski, I., & Gaber, S. (2014). Corporate Taxation and Investment: The Case of the Split Rate Corporate Tax System in Macedonia. *Economic analysis*, 47(3-4), 136-157.
176. Gupta, A. (2007). *Determinants of tax revenue efforts in developing countries*, IMF Working Paper, No. 07/184.
177. Gupta, S., & Newberry, K. (1997). Determinants of the variability in corporate effective tax rates: Evidence from longitudinal data. *Journal of accounting and public policy*, 16(1), 1-34.
178. Gupta, V. (1999). *SPSS for Beginners*. VJBooks Inc.
179. Gusmeroli, Michele and Massimiliano Russo (2004): Italian Thin Capitalization Rules, Tax Treaties and EC Law: Much Ado About Something, *Intertax*, 32 (10): 493-519.
180. Hall, R.E., and Jorgenson, D. W. (1967). Tax Policy and Investment Behavior. *American Economic Review*, 57(3): 391-414.
181. Hanappi, T. (2018). *Corporate Effective Tax Rates: Model Description and Results from 36 OECD and Non-OECD Countries*.
182. Hanusz, Z., & Tarasińska, J. (2015). Normalization of the Kolmogorov–Smirnov and Shapiro–Wilk tests of normality. *Biometrical Letters*, 52(2), 85-93.
183. Hanusz, Z., Tarasinska, J., & Zielinski, W. (2016). Shapiro-Wilk test with known mean. *REVSTAT-Statistical Journal*, 14(1), 89-100.
184. Harberger, A. C. (1966). *Efficiency effects of taxes on income from capital*.
185. Hausman, J.A. (1978) Specification Tests in Econometrics. *Econometrica*, 46(6), pp. 1251-1271.
186. Hayashi, F., Tobin's Marginal q and Average q: A Neoclassical Interpretation. *Econometrica*, 50(1): 213-224, 1982.
187. He, Y., & Yi, Y. (2023). Digitalization of tax administration and corporate performance: Evidence from China. *International Review of Financial Analysis*, 90, 102859.
188. Heimberger, P. (2021). Corporate tax competition: A meta-analysis. *European Journal of Political Economy*, 69, 102002.
189. Helcmanovská, M., & Andrejovská, A. (2021). Tax Rates and Tax Revenues in the Context of Tax Competitiveness. *Journal of Risk and Financial Management*, 14(7), 284.
190. Herberger, A. C. (1962). The incidence of the Corporation Income Tax. *The Journal of Political Economy*, 70(3), 215-240.
191. Hill, J.A. (1892). The Prussian Income Tax. *The Quarterly Journal of Economics*, 6(2), 207-226.
192. HJI Panayi, C. (2023). Corporate tax reform in the European Union: are the stars finally aligned?. *Yearbook of European Law*, yead006.
193. Holcombe, R. (2006). *Public Sector Economics: the Role of Government in the American Economy*, New Jersey: Pearson Prentice Hall.
194. Holland, D. & Vann, R. (1998), Income Tax Incentives for Investment. *Tax Law Design and Drafting*, 2(23), 1-32.
195. Holz-Eakin, D. (1994). Public-Sector Capital and the Productivity Puzzle. *Review of Economics and Statistics*. 76(1).13-20.
196. Hotelling, H. (1933). Analysis of a complex of statistical variables into principal components. *Journal of educational psychology*, 24(6), 417.

197. Houlder, V. (2017). OECD countries in bout of corporate tax competition. *Financial Times*, 13.
198. Hsiao, C. (2003) *Analysis of Panel Data* (Cambridge University Press, Cambridge)
199. Hundsdorfer, J., & Wagner, J. (2020). How accurately does the CCCTB apportionment formula allocate profits? An evaluation of the European Commission proposal. *Journal of Business Economics*, 90(4), 495-536.
200. Hungerford, T. (2013). *Corporate Tax Rates and Economic Growth Since 1947*. Economic Policy Institute, Issue Brief 364.
201. IMF, O. (2011). *UN and World Bank, Supporting the Development of More Effective Tax Systems*, A Report to the G20 Development Working Group.
202. Inter-American Center of Tax Administration-CIAT (2006). *Potential Collection as goal of the tax administration*. 40th CIAT General Assembly.
203. International Monetary Fund. (2009) *Working Paper*. Washington, DC., Fiscal Affairs Department, 2009.
204. Irish, C. R. (1974). International double taxation agreements and income taxation at source. *International & Comparative Law Quarterly*, 23(2), 292-316.
205. Ivanov, V. V., Lvova, N. A., Pokrovskaja, N. V., & Naumenkova, S. V. (2018). Determinants of tax incentives for investment activity of enterprises. *Journal of Tax Reform*, 4(2), 125-141.
206. Janský, P. (2019). *Effective tax rates of multinational enterprises in the EU*. Brussels: The Greens/EFA Group in the European Parliament.
207. Jeremić, V. (2012). *Statistički model efikasnosti zasnovan na Ivanovićevom odstojanju*. Univerzitet u Beogradu.
208. Jha, P., & Gozgor, G. (2019). Globalization and taxation: Theory and evidence. *European Journal of Political Economy*, 59, 296-315.
209. Jolliffe, I. T., & Cadima, J. (2016). Principal component analysis: a review and recent developments. *Philosophical Transactions of the Royal Society A: Mathematical, Physical and Engineering Sciences*, 374(2065), 20150202.
210. Jorgenson, Dale, (1963), Capital Theory and Investment Behavior, *American Economic Review* 53, No. 2, pages 247-259.
211. Jovičić, M., & Mitrović, R. D. (2011). *Ekonometrijski metodi i modeli*. Univerzitet u Beogradu, Ekonomski fakultet.
212. Kambhatla, N., & Leen, T. K. (1997). Dimension reduction by local principal component analysis. *Neural computation*, 9(7), 1493-1516.
213. Karaović, M., & Kaličanin, Z. (2020). „Uticaj Kovida-19 na izveštavanje o transfernim cenama“. *Revizor*, Beograd, br, 89-90.
214. Karpowicz, A. (2018). *Why revenues from payroll taxes do not follow trends in taxation of income of corporations?*. Economic and Social Development: Book of Proceedings, 190-202.
215. Karpowicz, A., & Majewska, E. (2018). *Corporate income tax revenue determinants: now important is the tax rate?* Economic and Social Development: Book of Proceedings, 361-369.
216. Kawano, L., & Slemrod, J. (2016). How do corporate tax bases change when corporate tax rates change? With implications for the tax rate elasticity of corporate tax revenues. *International Tax and Public Finance*, 23(3), 401-433.
217. Keen, M. (2002). Preferential regimes can make tax competition less harmful. *National Tax Journal*, 54(2), 757-62.
218. Kern, B. B., & Morris, M. H. (1992). Taxes and firm size: the effect of tax legislation during the 1980s. *The Journal of the American Taxation Association*, 14(1), 80.
219. Kesner-Škreb, M. (2005). Dvostruko oporezivanje. *Financijska teorija i praksa*, 29(4), 443-444.
220. Kigen, K. T. (2011). *The effect of tax incentives on exchequer revenue mobilization: a case of the top 25 taxpayers in Kenya* (Doctoral dissertation, University of Nairobi).
221. Kim, K. A., & Limpaphayom, P. (1998). Taxes and firm size in Pacific-Basin emerging economies. *Journal of international accounting, auditing and taxation*, 7(1), 47-68.
222. Kim, T. K. (2015). T test as a parametric statistic. *Korean journal of anesthesiology*, 68(6), 540.
223. King, Mervyn A., and Don Fullerton (1983), *The Taxation of Income from Capital: A Comparative Study of the US, the UK, Sweden and West Germany*, NBER Working Paper 1058.
224. Klassen, K. J., Lisowsky, P., & Mescall, D. (2017). Transfer pricing: Strategies, practices, and tax minimization. *Contemporary Accounting Research*, 34(1), 455-493.
225. Klein, W. (1965). *The Incidence of the Corporation Income Tax: A Lawyer's View of a Problem in Economics*, Wis. L. Rev. 576.

226. Klemm, A., Van Parys, S. (2009). *Empirical Evidence on the Effects of Tax Incentives*. IMF Working paper No. 09/136.
227. Klevmarcken, N.A. (1989), Panel studies: What can we learn from them? *Introduction, European Economic Review* 33, 523–529.
228. Knežević, A. (2015). *Primena panel modela u identifikovanju faktora uspešnosti poslovanja proizvodnih preduzeća*. Doktorska disertacija. Univerzitet u Novom Sadu, Fakultet političkih nauka.
229. Kolko, J., & Neumark, D. (2010). Do some enterprise zones create jobs?. *Journal of Policy Analysis and management*, 29(1), 5-38.
230. Kopits, G. (1992). *Tax harmonization in the European Community: policy issues and analysis*. In Tax harmonization in the European Community. International Monetary Fund.
231. Kostarakos, I., & Varthalitis, P. (2020). *Effective tax rates in Ireland*. ESRI, Economic & Social Research Institute.
232. Kovač, M. (2003). Analiza poreskih podsticaja za privlačenje SDI u Srbiji, Bugarskoj i Hrvatskoj. *Industrija*, 31(1-2), 53-60.
233. Kraipornsak, T., (2014). Good Governance and Successful Development: Cross Countries Investigation, *Eurasian Journal of Business and Management*, 2(1), pp. 46-54.
234. Krogstrup, S. (2002). *What do theories of tax competition predict for capital taxes in EU countries?*. A review of the tax competition literature. HEI manuscript, Geneva.
235. Krzyzaniak, M. & Musgrave, R. A. (1963). *The Shifting of the Corporation Income Tax: An Empirical Study of Its Short-Run Effect Upon the Rate of Return*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
236. Kubátová, K., & Říhová, L. (2009). Regresní analýza faktorů ovlivňujících výnosy korporativní daně v zemích OECD. *Politická ekonomie*, 57(4), 451-470.
237. Kubátová, Květa (2013) *The Impact of Implicit Rates on Corporate Tax Revenue in the EU Countries. Societas et Iurisprudentia*. Trnava: Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, roč. I, č. 1, p. 191-203.
238. Kudła, J., Kopczewska, K., & Stachowiak-Kudła, M. (2023). Trade, investment and size inequalities between countries and the asymmetry in double taxation agreements. *Economic Modelling*, 122, 106244.
239. Kumar, M. M. S., & Quinn, M. D. P. (2012). *Globalization and corporate taxation*. International Monetary Fund.
240. Laffer, A. B. (2004). *The Laffer curve: Past, present, and future*. Background, 1765(1), 1-16.
241. Lancaster, T. (2000). The incidental parameter problem since 1948. *Journal of econometrics*, 95(2), 391-413.
242. Lang, M. (2021). Introduction to the law of double taxation conventions. Linde Verlag GmbH.
243. Lee, Y., & Gordon, R. H. (2005). Tax structure and economic growth. *Journal of public economics*, 89(5-6), 1027-1043.
244. Lent, G. E. (1967). *Tax incentives for investment in developing countries*. Staff Papers, 14(2), 249-323.
245. Li, N., Feng, J., & Zhang, C. (2023). Macro tax incentives and corporate sustainable innovation: Evidence from Chinese Enterprises. *Environmental Science and Pollution Research*, 30(45), 101546-101564.
246. Li, S., & Bai, T. (2024). The impact of tax reform on corporate green transformation—Evidence based on the value-added tax retained rebate. *Finance Research Letters*, 60, 104881.
247. Lilliefors, H. W. (1967). On the Kolmogorov-Smirnov test for normality with mean and variance unknown. *Journal of the American statistical Association*, 62(318), 399-402.
248. Maffini, G., Xing, J., & Devereux, M. P. (2019). The impact of investment incentives: evidence from UK corporation tax returns. *American Economic Journal: Economic Policy*, 11(3), 361-389.
249. Mankiw, N. G., & Taylor, P. M. (2011). *Economics, Second Edition*. Cengage Learning Company.
250. Margalioth, Y. (2003). *Tax competition, foreign direct investments and growth: using the tax system to promote developing countries*. Va. Tax Rev., 23, 161.
251. Marino, A. R., & DeBoskey, D. G. (2023). The role of tax policy within corporate governance: evidence from inversions. *International Journal of Disclosure and Governance*, 1-9.
252. Marino, Tancredi and Massimiliano Russo (2008): Italian Restyling of Interest Deduction Rules: the Amendments of the Italian Finance Bill for 2008, *Intertax*, 36 (5): 204-210.
253. Martín Jiménez, A. (2012). Towards a homogeneous theory of abuse in EU (direct) tax law. *Bulletin for international taxation*.
254. Martinez-Mongay, C. (2000). ECFIN's effective tax rates: properties and comparisons with other tax indicators (No. 146). European Commission, Directorate-General for Economic and Financial Affairs.
255. Martinez-Mongay, Carlos (2000). *The ECFIN Effective Tax Rates. Properties and Comparisons with other tax indicators*, Economic Paper, European Commission, October 2000.

256. Martini, R. (2012). Corporate Tax Subjects: National Report Germany, Heidelberg. Available on: <https://www.unibocconi.eu/wps/wcm/connect/7c2b52db-bbdc-4c4d-930c-6ef9b82d431c/Martini+-+Corporate+Tax+Subjects+National+Report+Germany.pdf?MOD=AJPERES>.
257. Maßbaum, A., & Sureth, C. (2009). Thin capitalization rules and entrepreneurial capital structure decisions. *Business Research*, 2, 147-169.
258. Mauda, A.B., Saidu, S.A. (2019). Impact of Tax Incentives on Firms performance: Evidence from Listed Consumer Companies in Nigeria. *Sri Lankan Journal of Business Economies*, 8(2), 21-32.
259. Mazerov, M. (2010). *Cutting state corporate income taxes is unlikely to create many jobs*. Washington, DC: Center on Budget and Policy Priorities. <http://www.cbpp.org/sites/default/files/atoms/files/9-14-10sfp.pdf>.
260. McIntyre, R. S., & Nguyen, T. C. (2000). *Corporate income taxes in the 1990s* (p. 11). Washington, DC: Institute on Taxation and Economic Policy.
261. Mendoza, E. G., Razin, A., & Tesar, L. L. (1994). Effective tax rates in macroeconomics: Cross-country estimates of tax rates on factor incomes and consumption. *Journal of Monetary Economics*, 34(3), 297-323.
262. Mensor, L. L., Menezes, F. S., Leitão, G. G., Reis, A. S., Santos, T. C. D., Coube, C. S., & Leitão, S. G. (2001). Screening of Brazilian plant extracts for antioxidant activity by the use of DPPH free radical method. *Phytotherapy research*, 15(2), 127-130.
263. Merlo, V., Riedel, N., & Wamser, G. (2020). The impact of thin-capitalization rules on the location of multinational firms' foreign affiliates. *Review of International Economics*, 28(1), 35-61.
264. Mihóková, L., Dráb, R., & Kralík, A. (2019). Determinants of Short Term Fiscal Imbalance: the Role of Tax Evasion as Fiscal Determinant Within European Countries. *Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis*, 67(2), 515-534.
265. Milić, D., Tica, N., Zekić, V., Vučurević, S., Pejović, I., & Ilić, Z. (2020). *Utanjena kapitalizacija i obračun kamata van dohvata ruke*. Novi Sad 2020, 49, 69.
266. Ministère de l'Économie des Finances et de l'Industrie (2011). Implicit tax rate on corporate income in France. *Trésor Economics*, No.88.
267. Mintz, J. (1990). Corporate Tax Holidays and Investment. *The world bank economic review*, 4(1), 81-102.
268. Mintz, J. (1995). The corporation tax: A survey. *Fiscal Studies*, 16(4), 23-68. Mintz, J. (1995). The corporation tax: A survey. *Fiscal Studies*, 16(4), 23-68.
269. Mitchell, D. (2004, April). *Tax competition and fiscal reform: rewarding pro-growth tax policy*. In *A Liberal Agenda for the New Century: A Global Perspective*, a Conference cosponsored by the Cato Institute, the Institute of Economic Analysis and the Russian Union of Industrialists and Entrepreneurs.
270. Momirović, D. M. (2008). Uloga poreskih podsticaja iz poreza na dobit u izgradnji konkurentosti. *Ekonomski horizonti*, 10(1-2), 33-51.
271. Motulsky, H. (2018). *Intuitive biostatistics: a nonmathematical guide to statistical thinking*. Oxford University Press, USA.
272. Mukherjee, S., & Bhattacharya, R. (2023). Revenue forecasting of corporate income tax (CIT) in India. *Indian Economic Review*, 1-21.
273. Munongo, S., & Ribinson, Z. (2017). Do tax incentives attract foreign direct investment?: the case of the Southern African Development Community. *The journal of accounting and management*, 7(3), 35-59.
274. Murray, J. (2020). What is double taxation? Definition and Examples of Double Taxation. *Business Law & Taxes*. <https://www.thebalancesmb.com/what-is-double-taxation-398210>.
275. Nashashibi, K., & Bazzoni, S. (1994). Exchange rate strategies and fiscal performance in Sub-Saharan Africa. *Staff Papers*, 41(1), 76-122.
276. Nick, T. G. (2007). Descriptive statistics. *Topics in biostatistics*, 33-52.
277. Nicodème, G. (2001). *Computing effective corporate tax rates: comparisons and results*.
278. Nicodème, G., Caiumi, A., Majewski, I. (2018). *What Happened to CIT Collection? Solving the rates-revenues puzzle*. Working Paper No. 74-2018. European commission: Taxation and Customs Union.
279. Nwidobie, B. M. (2020). Tax incentives and economic growth in Nigeria: a paradox?. *International Journal of Economics and Accounting*, 9(3), 273-288.
280. Oates, W. E. (1972). *Fiscal federalism*. Books.
281. OECD (1979). *Transfer Pricing and Multinational Enterprises*, 1979.
282. OECD (1987). *Issues in International Taxation*, No 2, ThinCapitalization: Organisation for Economic Co-Operation and Development: Paris.
283. OECD (1991). *Taxing Profits in a Global Economy: Domestic and International Issues*.
284. OECD (2022), Revenue Statistics 2022, OECD Publishing, Paris, crp. 16. <https://doi.org/10.1787/0bbc27da-en>.

285. OECD (2023). *Minimum Tax Implementation Handbook (Pillar Two)*, OECD/G20 Base Erosion and Profit Shifting Project, OECD, Paris, <https://www.oecd.org/tax/beps/minimum-tax-implementation-handbook-pillar-two.pdf>.
286. Ohno, T., Hotei, M., Sato, E., & Umezaki, C. (2015). Decomposition of the variation of corporate tax revenues: based on consideration of corporate tax paradox. *Public Policy Review*, 11(2), 333-360.
287. Okoth, E. (2023). Effects of Tax Incentives and Subsidies on Economic Growth in Developing Economies. *International Journal of Research and Innovation in Social Science (IJRISS)*, 7.
288. Olbert, M. (2016). *International taxation in the digital economy: challenge accepted?*.
289. Olney, W. W. (2013). A race to the bottom? Employment protection and foreign direct investment. *Journal of International Economics*, 91(2), 191-203.
290. Onji, K. (2024). Who participates in corporate income tax consolidation?: Evidence from Japan. *Journal of Accounting and Public Policy*, 43, 107158.
291. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD/G20). (2021). *Statement on a two-pillar solution to address the tax challenges arising from the digitalisation of the economy*.
292. Overesch, M., & Rincke, J. (2011). What drives corporate tax rates down? A reassessment of globalization, tax competition, and dynamic adjustment to shocks. *The Scandinavian Journal of Economics*, 113(3), 579-602.
293. Owusu, M.D. and Badu, E. (2009). Determinants of contractors' investment finance strategy in Ghana: Conceptual and empirical explanations. *Journal of Financial Management of Property and Construction*, 14(1), 21-33
294. Paientko, T., & Proskyra, K. P. (2016). *Corporate income tax: evolution, problems and possible solutions*.
295. Pallant, J. (2009). *SPSS priručnik za preživljavanje*. Beograd: Mikro knjiga.
296. Pallant, J. (2020). *SPSS survival manual: A step by step guide to data analysis using IBM SPSS*. Routledge.
297. Paredes, A., Mendonça, J., Bação, F., & Damásio, B. (2022). Does R&D tax credit impact firm behaviour? Micro evidence for Portugal. *Research Evaluation*, 31(2), 226-235.
298. Park, H., Lee, J., & Shin, J. (2023). How Does Taxation Affect Corporate Social Responsibility? Evidence from a Korean Tax Reform. *Journal of Business Ethics*, 1-30.
299. Pearson, K. (1901). *On lines and planes of closest fit to systems of points in space*.
300. Pechman, J. A. (1977). *Comprehensive Income Taxation*. Brookings Institution.
301. Pezerović, A. (2013). Upotreba transfernih cijena sa stanovišta poreza na dobit. *Financing*, 4(2).
302. Piotrowska, J., & Vanborren, W. (2008). *The corporate income tax rate-revenue paradox: Evidence in the EU* (No. 12). Directorate General Taxation and Customs Union, European Commission.
303. Plesko, G. A. (2003). An evaluation of alternative measures of corporate tax rates. *Journal of Accounting and Economics*, 35(2), 201-226.
304. Podvizek, A., Parfenova, L., & Pugachev, A. (2019). Tax competitiveness of the new EU member states. *Journal of Risk and Financial Management*, 12(1), 34.
305. Popovic, D. (1997). *Nauka o porezima i poresko pravo*. Open Society Institute/Constitutional and Legislative Policy Institute, Budimpešta.
306. Popović, D. (2004). Poresko pravo. *Časopis za teoriju i praksu finansija*, 208.
307. Popović, D. (2009). *Пореско право*. Београд: Правни факултет.
308. Popov-Ilić, G. (2004). *Poresko pravo Evropske unije*. Beograd: JP'Službeni glasnik.
309. Porcano, T. (1986). Corporate tax rates: Progressive, proportional, or regressive. *Journal of the American Taxation Association*, 7(2), 17-31.
310. Poterba, J. M. (1992). *Taxation and housing: Old questions, new answers*.
311. Publications Ahadzie, D.K. (2007) *A model for predicting the performance of project managers In mass*
312. Putica, M. (2017). Izmene u porezu na dobit preduzeća u Švajcarskoj usled poreskih reformi EU. *Bankarstvo Magazine*, 46(3).
313. Radu, M. E. (2012). International double taxation. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 62, 403-407.
314. Rađenović, T. & Krstić, B. (2017). Intellectual capital as the source of competitive advantage: the resource-based view. *Facta Universitatis, Series: Economics and Organization*, 14(2), 127-137
315. Raičević, B. (2005). *Javne finansije*. Beograd: Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta u Beogradu.
316. Raičević, B. B., & Nenadić, J. (2005). Poreski podsticaji u sistemu poreza na dobit-uporedno pravna analiza rešenja u Srbiji i Crnoj Gori. *Economic Annals*, 50(166), 81-107.
317. Raimondos-Møller, P., & Scharf, K. (2002). Transfer pricing rules and competing governments. *Oxford Economic Papers*, 54(2), 230-246.

318. Randelović, S. (2013). Osvrt 2. Analiza parametarske reforme poreza na dobit preduzeća u Srbiji. *Kvartalni monitor*, 31.
319. Remeur, C. (2015). *Tax policy in the EU: Issues and challenges*. Luxembourg: EPRS European Parliamentary Research Service.
320. Richardson, G., & Lanis, R. (2007). Determinants of the variability in corporate effective tax rates and tax reform: Evidence from Australia. *Journal of accounting and public policy*, 26(6), 689-704.
321. Richardson, M. (2009). *Principal component analysis*. URL: <http://people.maths.ox.ac.uk/richardsonm/SignalProcPCA.pdf> (last access: 3.5. 2013).
322. Ristić Cakić, M. R., Todorović, J. Đ., & Đorđević, M. (2023). What Drives the Performance of Value-Added Tax? Investigating the Effectiveness of Tax Administration in Serbia. *Economic Themes*, 61(4), 477-496.
323. Ristić Cakić, M., Đurović Todorović, J., Đorđević, M. (2024). Corporate income tax and race to the bottom phenomenon. *Economics of Sustainable Development*, No.1(2024).
324. Ristić M., Đurović Todorović J., Đorđević M. (2019). Factors of the Value Added Tax Collection Efficiency in the Republic of Serbia. *Economic Themes*, 57(1): 35-49.
325. Rose, M. (1990). Proceedings of the International Congress on Taxing Consumption, Held at Heidelberg, Heidelberg Congress on Taxing Consumption, June, 28-30, *Springer-Verlag Berlin Heidelberg*.
326. Rosen, S.H. & Gayer, T. (2010). *Public Finance*, New York: The McGraw-Hill Companies.
327. Rosenbloom, H. D. (2007). *Cross-border arbitrage: the good, the bad and the ugly*. Taxes, 85, 115.
328. Ruding, O. (1992). *Report of the Committee of Independent Experts on company taxation*. Executive summary. March 1992.
329. Rudra, N. (2008). *Globalization and the Race to the Bottom in Developing Countries*. Cambridge Books.
330. Runyon, R. P., Haber, A. (1984). *Fundamental Statistics*. Addison-Wesley: Massachusetts.
331. Salamon, L. M., & Siegfried, J. J. (1977). Economic power and political influence: The impact of industry structure on public policy. *American Political Science Review*, 71(3), 1026-1043.
332. Sarkadi, K. (1975). The consistency of the Shapiro—Francia test. *Biometrika*, 62(2), 445-450.
333. Savić, G., Dragojlović, A., Vujošević, M., Arsić, M., & Martić, M. (2015). Impact of the efficiency of the tax administration on tax evasion. *Economic research-Ekonomska istraživanja*, 28(1), 1138-1148.
334. Schjelderup, G., & Stähler, F. (2023). *The Economics of the Global Minimum Tax*.
335. Schreiber, U., & Fühlich, G. (2009). European group taxation-the role of exit taxes. *European Journal of Law and Economics*, 27, 257-274.
336. Schwab, C. M., Stomberg, B., & Xia, J. (2022). What determines effective tax rates? The relative influence of tax and other factors. *Contemporary Accounting Research*, 39(1), 459-497.
337. Shah, A. (1995). *Fiscal incentives for investment and innovation*. Washington, D.C.: The World Bank.
338. Shevlin, T., & Porter, S. (1992). The Corporate Tax Comeback in 1987. Some Further Evidence. *The Journal of the American Taxation Association*, 14(1), 58.
339. Shoup, C. (1948). Incidence of the corporation income tax: capital structure and turnover rates. *National Tax Journal*, 1(1), 12-17.
340. Shoven, J. B. (1976). The incidence and efficiency effects of taxes on income from capital. *Journal of Political Economy*, 84(6), 1261-1283.
341. Shoven, J. B., Bulow, J. I., Fellner, W., & Gramlich, E. M. (1976). *Inflation accounting and nonfinancial corporate profits: Financial assets and liabilities*. Brookings Papers on Economic Activity, 1976(1), 15-66.
342. Sidelnikova, L., Ovsuk, N., Savastieieva, O., Kozak, S., Lishchuk, N., & Zinchenko, A. (2022). Tax Incentives in the System of State Financial Support of Economic Entities. *Economic Affairs*, 67(4), 653-659.
343. Sinenko, O. A. (2016). Methods of assessing of tax incentives effectiveness in special economic zones: an analytical overview. *Journal of Tax Reform*, 2(3), 168-179.
344. Slemrod, J. (2004). Are corporate tax rates, or countries, converging?. *Journal of Public Economics*, 88(6), 1169-1186.
345. Sobotková, V. (2012). Revisiting the debate on harmful tax competition in the European Union. *Acta univ. agric. et silvic. Mendel. Brun*, 343-350.
346. Sokolovska, O. V. (2016). Race to the bottom in international tax competition: some conceptual issues. *Journal of Tax Reform*. 2016. T. 2. № 2, 2(2), 98-110.
347. Sørensen, P. B. (2004). Company tax reform in the European Union. *International Tax and Public Finance*, 11(1), 91-115.
348. Sørensen, P. B. (2007). Can capital income taxes survive? And should they?. *CESifo Economic Studies*, 53(2), 172-228.

349. Spengel, C., Schmidt, F., Heckemeyer, J. H., Nicolay, K., Bartholmeß, A., Ludwig, C., & Stage, B. (2019). *Effective tax levels using the Devereux/Griffith methodology*. Project for the EU Commission TAXUD/2019/DE/312: Final report 2019. ZEW-Gutachten und Forschungsberichte
350. Splitstone, D. E., & Ginevan, M. E. (2003). *Statistical tools for environmental quality measurement*. Crc Press.
351. Spooner, G. M. (1986). Effective tax rates from financial statements. *National Tax Journal*, 39(3), 293-306.
352. Stefanović, R. (1999). Savremeno finansijsko izveštavanje: suština, okruženje i okvir. *Ekonomski horizonti*, Vol. 1, No. (1-2), 39-52.
353. Stiglitz, J. (1985). The General Theory of Tax Avoidance. *National Tax Journal*, 38(3), 325-338.
354. Stiglitz, J. E. (1973). Taxation, corporate financial policy, and the cost of capital. *Journal of Public Economics*, 2(1), 1-34.
355. Stojanović, B. (2000). *Strana ulaganja—stanje i perspektive*. Foreign investments—situation and prospects], in: M. Đurković (ed.), Srbija, 2006, 171-198.
356. Suárez Serrato, J.C., Zidar, O. (2018). The structure of state corporate taxation and its impact on state tax revenues and economic activity. *Journal of Public Economics*, 167(C), 158-176.
357. Sullivan, P. H. (1998). *Basic Definitions and Concepts*. In P. H. Sullivan, Profiting from Intellectual Capital: Extracting Value from Innovation (pp. 19-34). New York: John Wiley & Sons, Inc.
358. Summers, L. H. (1981). Taxation and Corporate Investment: A q-Theory Approach. *Brookings Papers on Economic Activity*, 1981(1): 67-140, 1981.
359. Sunley, E. M. J., & Pechman, J. E. (1976). *Inflation adjustment for the individual income tax*. Inflation and the Income Tax, Brookings Institution, Washington, DC, 153-172.
360. Swank, D. (2001). Mobile capital, democratic institutions, and the public economy in advanced industrial societies. *Journal of Comparative Policy Analysis*, 3(2), 133-162.
361. Swenson, D. L. (2001). Tax reforms and evidence of transfer pricing. *National Tax Journal*, 54(1), 7-25.
362. Šangić, B., & Obradović, J. (2018). Transfer pricing: Guidelines and methods. *Revizor*, 21(84), 45-60.
363. Šimović, H., & Žaja, M. M. (2010). Tax incentives in western Balkan countries. *WASET International Journal of Social, Management, Economics and Business Engineering*, 4(6), 111.
364. Šimović, H., Bratić, V. (2009). Efficiency of tax incentives in Croatia. *Economic Policy and Global Recession*.
365. Šipovac, R., Vesić, S., & Đukić, D. (2013). Porez na dobit i mogućnosti utaje. *Pravo-teorija i praksa*, 30(7-9), 75-89.
366. Tadić, T. (2017). Aritmetička sredina i standardna devijacija. *Poučak: časopis za metodiku i nastavu matematike*, 18(69), 10-24.
367. Tahlova, S., & Banociova, A. (2019). Assessment of Corporate Income Tax Revenues in the Light of Their Current Determinants. *Montenegrin Journal of Economics*, 15(1), 87-97.
368. Tanasić, L. (2019). Comparative analysis of transfer pricing taxation in former Yugoslavian countries. *Ekonomika preduzeća*, 67(3-4), 224-236.
369. Tanasić, L., & Petrović, T. (2020). Transfer pricing in a function of abusing tax competition instruments. *International Journal of Economic Practice and Policy*, 17(1), 137-161.
370. Tax Foundation. Available at: <https://taxfoundation.org/taxedu/glossary/double-taxation/>.
371. Taxation, D. G. (2016). *Taxation trends in the European Union*.
372. Taylor, J. (2003). Corporation income tax brackets and rates, 1909-2002. *Statistics of Income*. SOI Bulletin, 23(2), 284-290.
373. Teather, R. (2006). *The benefits of tax competition*. IEA Hobart Paper, (153).
374. Thielemans, A., Massart, D.L. (1985). The use of component analysis as a display method in the interpretation of analytical chemical, biological, environmental and epidemiological data, *Chimia*, 39, 236-242.
375. Thomas, M. A. (2010). What do the worldwide governance indicators measure?. *The European Journal of Development Research*, 22(1), 31-54.
376. Tørsløv, T.R., Wier, L.S., Zucman, G., (2020). *The missing profits of nations*. NBER Working Paper No. 24701.
377. Unictad (2000). *Tax Incentives and Foreign Direct Investment: A Global Survey*. Geneva.
378. United Nations & CIAT (2018). *Design and Assessment of Tax Incentives in Developing Countries: selected issues and a country experience*. New York.
379. Van der Horst, A., Bettendorf, L. J., & Rojas-Romagosa, H. (2007). *Will corporate tax consolidation improve efficiency in the EU?*.

380. Van Parys, S., & James, S. (2010). The effectiveness of tax incentives in attracting investment: panel data evidence from the CFA Franc zone. *International Tax and Public Finance*, 17(4), 400-429.
381. Vella, J., Devereux, M. P., & Wardell-Burrus, H. (2022). *Pillar 2's Impact on Tax Competition*. Available at SSRN 4203395.
382. Vržina, S. (2018). Alternativni pristupi merenju efektivne stope poreza na dobitak u bankama. *Finansije*, 73(1-6), 45-65.
383. Vržina, S. Ž. (2022). *Финансијско управљање порезом на добитак предузећа у Србији*, докторска дисертација, Универзитет у Крагујевцу.
384. Weichenrieder, A. J. (2005). (Why) do we need corporate taxation?.
385. Weichenrieder, A. J., & Windischbauer, H. (2008). *Thin-capitalization rules and company responses- Experience from German legislation*.
386. Wilkie, P. J., & Limberg, S. (1990). The relationship between firm size and effective tax rate: A reconciliation of Zimmerman (1983) and Porcano (1986). *Journal of the American Taxation Association*, 11(1), 76-91.
387. Wilkie, P. J., & Limberg, S. T. (1993). Measuring explicit tax (dis) advantage for corporate taxpayers: An alternative to average effective tax rates. *The Journal of the American Taxation Association*, 15(1), 46.
388. Williams, L. J., & Abdi, H. (2010). Fisher's least significant difference (LSD) test. *Encyclopedia of research design*, 218(4), 840-853.
389. Wilson, J. D. (1991). Tax competition with interregional differences in factor endowments. *Regional science and urban economics*, 21(3), 423-451.
390. Wittendorf (2010). *Transfer Pricing and the Arm's Length Principle in International Tax Law*. Kluwer Law International, Netherlands.
391. Wold, S., Esbensen, K., & Geladi, P. (1987). Principal component analysis. *Chemometrics and intelligent laboratory systems*, 2(1-3), 37-52.
392. Woodgate, R. (2018). *The paradox of tax competition: Effective corporate tax rates as a determinant of foreign direct investment in a modified neo-Kaleckian model* (No. 106/2018). Working Paper, Institute for International Political Economy Berlin.
393. Yitzhaki, S. (1979). A note on optimal taxation and administrative costs. *The American Economic Review*, 69(3), 475-480.
394. Yong, F. (2016). Effect of corporate income tax and marketization degree on capital structure of chinese listed companies. *Journal of Tax Reform*, 2(1), 43-58.
395. York, E. (2018). *Benefits of Cutting the Corporate Income Tax Rate*. Washington, DC: Tax Foundation.
396. Young, I. T. (1977). Proof without prejudice: use of the Kolmogorov-Smirnov test for the analysis of histograms from flow systems and other sources. *Journal of Histochemistry & Cytochemistry*, 25(7), 935-941.
397. Zee, H. H., Stotsky, J. G., & Ley, E. (2002). Tax incentives for business investment: a primer for policy makers in developing countries. *World development*, 30(9), 1497-1516.
398. Zee, H., Stotsky, J., Ley, E. (2002). Tax Incentives for Business Investment: A Primer for Policy Makers in Developing Countries. *World Development*, 30(9), 1497-1516.
399. ZEW (2019). Available on: <https://www.zew.de/en/publications/effective-tax-levels-using-the-devereux-griffith-methodology-update-2019-1>
400. ZEW (2021), *Effective tax rates in an enlarged European Union -2020 report*, European Commission.
401. Zhu, N., Zhou, Y., Zhang, S., & Yan, J. (2023). Tax incentives and environmental, social, and governance performance: empirical evidence from China. *Environmental Science and Pollution Research*, 30(19), 54899-54913.
402. Zimmerman, J. L. (1983). Taxes and firm size. *Journal of accounting and economics*, 5, 119-149.
403. Zinn, T., & Riedel, N. (2014). The increasing importance of transfer pricing regulations: a worldwide overview. *Intertax*, 42(6/7).
404. Zolt, E. M. (2013) *Tax Incentives and Tax Base Protection Issues*. Papers on Selected Topics in Protecting the Tax Base of Developing Countries Draft Paper 3, United Nations, New York, NY.
405. Zuo, S., Wu, B., & Feng, J. (2023). Does government reduction of the corporate income tax rate increase employment? Evidence from China. *International Review of Economics & Finance*, 83, 365-372.
406. Zuo, S., Wu, B., & Feng, J. (2023). Does government reduction of the corporate income tax rate increase employment? Evidence from China. *International Review of Economics & Finance*, 83, 365-372.
407. Агенција за привредне регистре (2019). Извештај о сто најпривредних друштва у 2018. години. https://www.apr.gov.rs/upload/Portals/0/GFI%202019/STO_NAJ/STO_NAJ_2018_16102019.pdf.

408. Дејановић, Д. (1995). *Порез на добит корпорација у Републици Србији. Порези, царине и друге дажбине*, Ниш: Проинком.
409. Ђуровић Тодоровић, Ј., Ђорђевић, М. & Ристић, М. (2019). *Структура савремених пореских система*. Ниш: Економски факултет.
410. European Commission (2021), *Questions and Answers on Minimum corporate taxation*.
411. Закон о основама пореског система („Службени лист СРЈ“, број 30/96)
412. Закон о порезу на добит корпорација („Службени гласник РС“, бр. 43/94).
413. Закон о порезу на добит корпорација („Службени гласник РС“, бр. 76/91).
414. Закон о порезу на добит правних лица („Службени гласник РС“, бр. 18/2010...118/2021).
415. Закон о порезу на добит предузећа („Службени гласник РС“, бр.25/2001).
416. Закон о порезу на добит предузећа („Службени гласник РС“, бр.42/98).
417. Закон о предузећима („Службени лист СРЈ“, број 29/96)
418. Закон о приватним предузетницима („Службени гласник РС“, број 53/95),
419. Јерemiћ, В. (2012). *Статистички модел ефикасности заснован на Ивановићевом одстојању*. Универзитет у Београду.
420. Јовановић, М. (1996). *Финансије у теорији и пракси*. Ниш: Економски факултет.
421. Ловчевић, Ј. (1991). *Институције јавних финансија*. Службени лист СФРЈ, Београд.
422. Министарство финансија, Билтен јавних финансија РС, бр. 232, март 2024. Доступно на: <https://www.mfin.gov.rs/aktivnosti/bilten-javnih-finansija>.
423. OECD (2000), *Tax Burdens: Alternative Measures*, Paris, OECD.
424. Поповић, Д. (1986). *Опорезивање дохотка организација удруженог рада*. Савремена Администрација, Београд.
425. Републички завод за статистику. Доступно на: <https://www.stat.gov.rs/sr-Latn/oblasti/nacionalni-racuni/godisnji-nacionalni-racuni>.
426. Ристић, Ж., Јовановић, Д. (1992). *Компаративни фискални системи*, ЈП „Службени лист СРЈ“, Београд.
427. Ристич М., Хлусова В.П. (2018) Влияние государственного управления на налоговые поступления в Российской Федерации/Influence of public administration on tax income in Russian Federation, *Scientific result: Economic Research*, 4(4): 74-86.
428. Савез РР Србије (2020). *Утврђивање пореза на добит правних лица за 2019. годину*, Рачуноводствена пракса: Приручник за рачуноводство и пословне финансије, 5-6/2020.
429. Стојановић, С (2010). Посебни облици потенцијално правичних пореских режима, *Финансије*, бр. 1-6/2010, Министарство финансија РС, Београд.

ПРИЛОГ

Табела П 1 Списак земаља са којима је СФРЈ/СРЈ/РС закључила уговор о избегавању двоструког опорезивања пореза на добит правних лица до 2024. године

Земља	Порески облик	Година закључења
Азербејџан	У РС: порез на добит правних лица У Азербејџану: порез на добит правних лица	2010.
Албанија	У Србији: порез на добит У Албанији: порез на доходак (укључујући порез на добит корпорација)	2004.
Аустрија	У РС: порез на добит предузећа У Аустрији: порез на добит корпорација	2010.
Белгија	У Југославији: порез на добит страних лица остварену улагањем у домаћу организацију удруженог рада за сврхе заједничког пословања; порез на добит страних лица остварену извођењем инвестиционих радова У Белгији: порез на доходак правних лица	1980.
Белорусија	У Југославији: порез на добит У Белорусији: порез на доходак и добит предузећа, удружења и организација	1998.
Босна и Херцеговина	У Србији: порез на добит У Босни и Херцеговини: порез на добит предузећа	2004.
Бугарска	У Југославији: порез на добит корпорација У Бугарској: порез на добит корпорација	1998.
Велика Британија	У Југославији: порез на добит страних лица остварену улагањем у домаћу организацију удруженог рада за сврхе заједничког пословања; порез на добит страних лица остварену извођењем инвестиционих радова У Уједињеном Краљевству: корпорацијски порез	1981.
Вијетнам	У РС: порез на добит правних лица У Вијетнаму: порез на добит од пословања	2013.
Грузија	У Србији: порез на добит правних лица У Грузији: порез на добит	2012.
Грчка	У СРЈ: порез на добит У Републици Грчкој: порез на доходак и имовину правних лица	1997.
Данска	У Србији: порез на добит предузећа У Данској: државни порез на доходак	2009.
ДНР Кореја	У СРЈ: порез на добит У ДНРК: порез на доходак предузећа	2000.
Египат	У Србији: порез на добит У Египту: порез на добит корпорација	2005.
Естонија	У РС: порез на добит предузећа У Естонији: порез на доходак	2009.
Индија	У РС: порез на добит У Индији: порез на доходак	2006.
Индонезија	У РС: порез на добит правних лица У Индонезији: порез на доходак	2011.
Иран	У Србији: порез на добит У Ирану: порез на доходак	2004.
Ирска	У РС: порез на добит предузећа У Ирској: порез на добит корпорација	2009.
Италија	У Југославији: порез на добит страних лица остварену улагањем у домаћу организацију удруженог рада за сврхе заједничког пословања; порез на добит страних лица остварену извођењем инвестиционих радова У Италији: корпорацијски порез на доходак	1982.
Израел	У РС: порез на добит правних лица У Израелу: порез на доходак и порез на добит	2018.
Јапан	У РС: порез на добит правних лица У Јапану: корпорацијски порез и локални корпорацијски порез	2020.
Јерменија	У РС: порез на добит правних лица	2014.

	У Јерменији: порез на добит	
Казахстан	У РС: порез на добит правних лица У Казахстану: порез на добит правних лица	2015.
Канада	У РС: порез на добит правних лица У Канади: порез на доходак	2012.
Катар	У РС: порез на добит предузећа У Држави Катар: порез на доходак	2009.
Кина	У Југославији: порез на добит корпорација У Кини: порез на доходак предузећа са страним улагањем и страних предузећа	1997.
Кипар	У Југославији: порез из дохотка страног лица од обављања привредне и професионалне делатности; порез на накнаду страног лица од улагања средстава у домаћу организацију удруженог рада; порез из дохотка страног лица од извођења инвестиционих радова На Кипру: порез на доходак	1985.
Кувајт	У Југославији: порез на добит У Кувајту: порез на добит корпорација	2002.
Летонија	У Србији: порез на добит У Летонији: порез на доходак предузећа	2005.
Либија	У РС: порез на добит предузећа У Либији: порез на доходак	2009.
Литванија	У РС: порез на добит У Литванији: порез на добит	2007.
Луксембург	У РС: порез на добит правних лица У Луксембургу: порез на добит корпорација	2015.
Мађарска	У Србији: порез на добит У Мађарској: порез на добит корпорација	2001.
Македонија	У Србији: порез на добит У Македонији: порез на добит	1996.
Малта	У РС: Порез на добит предузећа На Малти: порез на доходак	2009.
Молдавија	У Србији: порез на добит У Молдавији: порез на доходак	2005.
Мароко	У РС: порез на добит правних лица У Мароку: корпорацијски порез	2023.
Немачка	У Југославији: порез из дохотка У Немачкој: корпорацијски порез	1987.
Норвешка	У РС: порез на добит правних лица У Норвешкој: национални порез на доходак	2015.
Пакистан	У РС: порез на добит предузећа У Пакистану: порез на доходак	2010.
Пољска	У Југославији: порез на добит; У Пољској: Порез на доходак корпорација	1997.
Кореја	У РС: порез на добит правних лица У Кореји: порез на добит корпорација	2016.
Румунија	У Југославији: порез на добит корпорација У Румунији: порез на добит	1996.
Русија	У Југославији: порез на добит корпорација У Руској Федерацији: порез на добит предузећа и организација	1995.
Сан Марино	У РС: порез на добит правних лица У Сан Марину: општи порез на доходак	2018.
Сингапур	У РС: порез на добит правних лица У Сан Марину: порез на доходак	2021.
Словачка	У Југославији: порез на добит У Словачкој Републици: порез на доходак правних лица	2001.
Словенија	У Србији: порез на добит У Словенији: порез на доходак правних лица	2003.
Тунис	У РС: порез на добит правних лица У Тунису порез на добит	2012.
Турска	У Србији: порез на добит У Турској: порез на добит корпорација	2005.

Уједињени Арапски Емирати	У РС: порез на добит правних лица У УАЕ: порез на добит правних лица	2013.
Украјина	У Југославији: порез на добит У Украјини: порез на добит предузећа	2001.
Финска	У Југославији: порез из дохотка У Финској: порез на државни доходак и имовину	1986.
Француска	У Југославији: порез на добит страних лица која улажу средства у домаће предузеће у циљу заједничке активности; У Француској: порез на добит друштва и других правних лица	1974.
Холандија	У Југославији: порез на добит страних лица остварену улагањем у домаћу организацију удруженог рада за сврхе заједничког пословања; порез на добит страних лица остварену извођењем инвестиционих радова; порез на приход страних лица остварен од превоза путника и робе У Холандији: порез на друштва	1982.
Хонг Конг	У РС: порез на добит правних лица У Хонг Конгу: порез на добит	2020.
Хрватска	У Југославији: порез на добит У Хрватској: порез на добит	2001.
Црна Гора	У Србији: порез на добит правних лица; У Црној Гори: порез на добит правних лица	2011.
Чешка	У Србији: порез на добит У Чешкој Републици: порез на доходак правних лица	2004.
Швајцарска	У Србији: порез на добит У Швајцарској: савезни, кантонални и општински порез на доходак	2005.
Шведска	У Југославији порез на добит страних лица остварену улагањем у домаћу организацију удруженог рада за сврхе заједничког пословања; порез на добит страних лица остварену извођењем инвестиционих радова; порез на приход страних лица остварен од превоза путника и робе У Шведској: државни и порез на доходак	1980.
Шпанија	У Србији: порез на добит предузећа У Шпанији: корпорацијски порез	2009.
Шри Ланка	У Југославији порез на добит страних лица остварену улагањем у домаћу организацију удруженог рада за сврхе заједничког пословања; порез на добит страних лица остварену извођењем инвестиционих радова; порез на приход страних лица остварен од превоза путника и робе; У Шри Ланци: порез на доходак	1985.
Пакистан	У РС: порез на добит предузећа У Пакистану: порез на доходак	2010.

Извор: Министарство финансија Републике Србије, Уговори о избегавању двоструког опорезивања. Доступно на: <https://www.mfin.gov.rs/propisi/ugovori-o-izbegavanju-dvostrukog-oporezivanja>

Табела П 2 Најуспешнија правна лица у РС према нето добити

Р.бр.	Матични број	Величина	Сектор
1.	07130562	Велико	В-РУДАРСТВО
2.	07036540	Велико	Н-САОБРАЋАЈ И СКЛАДИШТЕЊЕ
3.	20084693	Велико	В-РУДАРСТВО
4.	21372536	Средње	А-ПОЉОПРИВРЕДА, ШУМАРСТВО И РИБАРСТВО
5.	17162543	Велико	Ј-ИНФОРМИСАЊЕ И КОМУНИКАЦИЈЕ
6.	20147229	Велико	Ј-ИНФОРМИСАЊЕ И КОМУНИКАЦИЈЕ
7.	20084600	Велико	D-СНАБДЕВАЊЕ ЕЛЕКТРИЧНОМ ЕНЕРГИЈОМ, ГАСОМ, ПАРОМ И КЛИМАТИЗАЦИЈА
8.	07126417	Велико	С-ПРЕРАЂИВАЧКА ИНДУСТРИЈА
9.	17466461	Велико	С-ПРЕРАЂИВАЧКА ИНДУСТРИЈА
10.	20425342	Микро	L-ПОСЛОВАЊЕ НЕКРЕТНИНАМА
11.	07020210	Велико	D-СНАБДЕВАЊЕ ЕЛЕКТРИЧНОМ ЕНЕРГИЈОМ, ГАСОМ, ПАРОМ И КЛИМАТИЗАЦИЈА
12.	07462905	Велико	С-ПРЕРАЂИВАЧКА ИНДУСТРИЈА
13.	07319665	Велико	С-ПРЕРАЂИВАЧКА ИНДУСТРИЈА
14.	17280554	Велико	Ј-ИНФОРМИСАЊЕ И КОМУНИКАЦИЈЕ
15.	08179107	Средње	К-ФИНАНСИЈСКЕ ДЕЛАТНОСТИ И ДЕЛАТНОСТ ОСИГУРАЊА
16.	08010536	Велико	С-ПРЕРАЂИВАЧКА ИНДУСТРИЈА
17.	08588759	Велико	С-ПРЕРАЂИВАЧКА ИНДУСТРИЈА
18.	20121050	Микро	F-ГРАЂЕВИНАРСТВО
19.	20764236	Велико	С-ПРЕРАЂИВАЧКА ИНДУСТРИЈА
20.	17569171	Велико	G-ТРГОВИНА НА ВЕЛИКО И ТРГОВИНА НА МАЛО; ПОПРАВКА МОТОРНИХ ВОЗИЛА И МОТОЦИКАЛА
21.	07051751	Велико	G-ТРГОВИНА НА ВЕЛИКО И ТРГОВИНА НА МАЛО; ПОПРАВКА МОТОРНИХ ВОЗИЛА И МОТОЦИКАЛА
22.	20054182	Велико	D-СНАБДЕВАЊЕ ЕЛЕКТРИЧНОМ ЕНЕРГИЈОМ, ГАСОМ, ПАРОМ И КЛИМАТИЗАЦИЈА
23.	21033391	Средње	F-ГРАЂЕВИНАРСТВО
24.	17164627	Велико	С-ПРЕРАЂИВАЧКА ИНДУСТРИЈА
25.	07461429	Велико	Н-САОБРАЋАЈ И СКЛАДИШТЕЊЕ
26.	07102160	Велико	С-ПРЕРАЂИВАЧКА ИНДУСТРИЈА
27.	08028222	Велико	С-ПРЕРАЂИВАЧКА ИНДУСТРИЈА
28.	08028630	Средње	А-ПОЉОПРИВРЕДА, ШУМАРСТВО И РИБАРСТВО
29.	20655364	Велико	R-УМЕТНОСТ; ЗАБАВА И РЕКРЕАЦИЈА
30.	07162936	Велико	С-ПРЕРАЂИВАЧКА ИНДУСТРИЈА
31.	07011458	Велико	С-ПРЕРАЂИВАЧКА ИНДУСТРИЈА
32.	20157658	Велико	С-ПРЕРАЂИВАЧКА ИНДУСТРИЈА
33.	20510447	Велико	С-ПРЕРАЂИВАЧКА ИНДУСТРИЈА
34.	20148241	Велико	С-ПРЕРАЂИВАЧКА ИНДУСТРИЈА
35.	07042701	Велико	С-ПРЕРАЂИВАЧКА ИНДУСТРИЈА
36.	08023921	Велико	С-ПРЕРАЂИВАЧКА ИНДУСТРИЈА
37.	20220023	Велико	Ј-ИНФОРМИСАЊЕ И КОМУНИКАЦИЈЕ
38.	07042728	Велико	С-ПРЕРАЂИВАЧКА ИНДУСТРИЈА
39.	20053658	Велико	D-СНАБДЕВАЊЕ ЕЛЕКТРИЧНОМ ЕНЕРГИЈОМ, ГАСОМ, ПАРОМ И КЛИМАТИЗАЦИЈА
40.	07112904	Велико	С-ПРЕРАЂИВАЧКА ИНДУСТРИЈА
41.	07593252	Велико	G-ТРГОВИНА НА ВЕЛИКО И ТРГОВИНА НА МАЛО;
42.	20468122	Велико	С-ПРЕРАЂИВАЧКА ИНДУСТРИЈА
43.	20309288	Велико	С-ПРЕРАЂИВАЧКА ИНДУСТРИЈА
44.	07044275	Велико	Н-САОБРАЋАЈ И СКЛАДИШТЕЊЕ
45.	20119497	Мало	L-ПОСЛОВАЊЕ НЕКРЕТНИНАМА
46.	07190425	Велико	С-ПРЕРАЂИВАЧКА ИНДУСТРИЈА
47.	08036403	Велико	С-ПРЕРАЂИВАЧКА ИНДУСТРИЈА
48.	20009233	Велико	F-ГРАЂЕВИНАРСТВО
49.	17380516	Велико	G-ТРГОВИНА НА ВЕЛИКО И ТРГОВИНА НА МАЛО; ПОПРАВКА МОТОРНИХ ВОЗИЛА И МОТОЦИКАЛА
50.	20759704	Велико	С-ПРЕРАЂИВАЧКА ИНДУСТРИЈА
51.	17376845	Велико	С-ПРЕРАЂИВАЧКА ИНДУСТРИЈА
52.	08325316	Велико	А-ПОЉОПРИВРЕДА, ШУМАРСТВО И РИБАРСТВО
53.	06908381	Велико	Ј-ИНФОРМИСАЊЕ И КОМУНИКАЦИЈЕ
54.	07652992	Велико	С-ПРЕРАЂИВАЧКА ИНДУСТРИЈА
55.	17155903	Велико	Н-САОБРАЋАЈ И СКЛАДИШТЕЊЕ
56.	29505080	Велико	F-ГРАЂЕВИНАРСТВО
57.	17337785	Велико	M-СТРУЧНЕ, НАУЧНЕ, ИНОВАЦИОНЕ И ТЕХНИЧКЕ ДЕЛАТНОСТИ
58.	20661283	Микро	К-ФИНАНСИЈСКЕ ДЕЛАТНОСТИ И ДЕЛАТНОСТ ОСИГУРАЊА

59.	20532467	Мало	L-ПОСЛОВАЊЕ НЕКРЕТНИНАМА
60.	08052441	Велико	G-ТРГОВИНА НА ВЕЛИКО И ТРГОВИНА НА МАЛО; ПОПРАВКА МОТОРНИХ ВОЗИЛА И МОТОЦИКАЛА
61.	08144605	Велико	C-ПРЕРАЂИВАЧКА ИНДУСТРИЈА
62.	07026447	Велико	C-ПРЕРАЂИВАЧКА ИНДУСТРИЈА
63.	20327561	Микро	F-ГРАЂЕВИНАРСТВО
64.	20135891	Мало	F-ГРАЂЕВИНАРСТВО
65.	17094726	Велико	C-ПРЕРАЂИВАЧКА ИНДУСТРИЈА
66.	20236434	Велико	G-ТРГОВИНА НА ВЕЛИКО И ТРГОВИНА НА МАЛО; ПОПРАВКА МОТОРНИХ ВОЗИЛА И МОТОЦИКАЛА
67.	08045577	Велико	C-ПРЕРАЂИВАЧКА ИНДУСТРИЈА
68.	20901934	Средње	C-ПРЕРАЂИВАЧКА ИНДУСТРИЈА
69.	08038210	Велико	D-СНАБДЕВАЊЕ ЕЛЕКТРИЧНОМ ЕНЕРГИЈОМ, ГАСОМ, ПАРОМ И КЛИМАТИЗАЦИЈА
70.	07006497	Велико	C-ПРЕРАЂИВАЧКА ИНДУСТРИЈА
71.	07606265	Велико	C-ПРЕРАЂИВАЧКА ИНДУСТРИЈА
72.	20930691	Средње	F-ГРАЂЕВИНАРСТВО
73.	06921493	Средње	C-ПРЕРАЂИВАЧКА ИНДУСТРИЈА
74.	07754183	Велико	A-ПОЉОПРИВРЕДА, ШУМАРСТВО И РИБАРСТВО
75.	20521694	Велико	C-ПРЕРАЂИВАЧКА ИНДУСТРИЈА
76.	07327153	Велико	C-ПРЕРАЂИВАЧКА ИНДУСТРИЈА
77.	17338480	Велико	G-ТРГОВИНА НА ВЕЛИКО И ТРГОВИНА НА МАЛО; ПОПРАВКА МОТОРНИХ ВОЗИЛА И МОТОЦИКАЛА
78.	20747633	Средње	R-УМЕТНОСТ; ЗАБАВА И РЕКРЕАЦИЈА
79.	17075705	Велико	C-ПРЕРАЂИВАЧКА ИНДУСТРИЈА
80.	20318805	Мало	F-ГРАЂЕВИНАРСТВО
81.	08069042	Мало	A-ПОЉОПРИВРЕДА, ШУМАРСТВО И РИБАРСТВО
82.	17321480	Велико	G-ТРГОВИНА НА ВЕЛИКО И ТРГОВИНА НА МАЛО; ПОПРАВКА МОТОРНИХ ВОЗИЛА И МОТОЦИКАЛА
83.	17064126	Микро	C-ПРЕРАЂИВАЧКА ИНДУСТРИЈА
84.	17173006	Велико	C-ПРЕРАЂИВАЧКА ИНДУСТРИЈА
85.	21165719	Микро	L-ПОСЛОВАЊЕ НЕКРЕТНИНАМА
86.	20801786	Велико	B-РУДАРСТВО
87.	07023014	Средње	K-ФИНАНСИЈСКЕ ДЕЛАТНОСТИ И ДЕЛАТНОСТ ОСИГУРАЊА
88.	20510293	Средње	J-ИНФОРМИСАЊЕ И КОМУНИКАЦИЈЕ
89.	07204817	Велико	C-ПРЕРАЂИВАЧКА ИНДУСТРИЈА
90.	17230999	Микро	M-СТРУЧНЕ, НАУЧНЕ, ИНОВАЦИОНЕ И ТЕХНИЧКЕ ДЕЛАТНОСТИ
91.	07309783	Велико	C-ПРЕРАЂИВАЧКА ИНДУСТРИЈА
92.	07725531	Средње	C-ПРЕРАЂИВАЧКА ИНДУСТРИЈА
93.	21030309	Средње	P-ОБРАЗОВАЊЕ
94.	07437862	Микро	M-СТРУЧНЕ, НАУЧНЕ, ИНОВАЦИОНЕ И ТЕХНИЧКЕ ДЕЛАТНОСТИ
95.	17546830	Велико	C-ПРЕРАЂИВАЧКА ИНДУСТРИЈА
96.	07347383	Велико	C-ПРЕРАЂИВАЧКА ИНДУСТРИЈА
97.	08806128	Велико	G-ТРГОВИНА НА ВЕЛИКО И ТРГОВИНА НА МАЛО; ПОПРАВКА МОТОРНИХ ВОЗИЛА И МОТОЦИКАЛА
98.	21027146	Микро	A-ПОЉОПРИВРЕДА, ШУМАРСТВО И РИБАРСТВО
99.	07139632	Велико	C-ПРЕРАЂИВАЧКА ИНДУСТРИЈА
100.	07649746	Велико	G-ТРГОВИНА НА ВЕЛИКО И ТРГОВИНА НА МАЛО; ПОПРАВКА МОТОРНИХ ВОЗИЛА И МОТОЦИКАЛА

Напомена: На основу Листе сто најбољих привредних друштава према нето добити у 2018. години

Извор: Агенција за привредне регистре, Доступно на:

https://www.apr.gov.rs/upload/Portals/0/GFI%202019/STO_NAJ/STO_NAJ_2018_16102019.pdf.

Табела П 3Ефективна пореска стопа у РС (у %), 2016-2018.

Р.бр.	Шифра делатности	Облик организовања	Ефективна пореска стопа (у %)		
			2016	2017	2018
<i>Ефективна стопа = укупан износ аконтакције /пореска основица, опорезива добит (редни број: 69 Обрасца ПБ 1)*100</i>					
1.	0729	ДОО	-	-	-
2.	6820	АД	14.42	15.00	15.00
3.	0610	АД	9.84	10.28	11.83
4.	6419	АД	15.00	14.89	14.96
5.	0141	ДОО	-	-	0.72
6.	6120	ДОО	15.00	15.00	0.59
7.	6110	АД	10.05	10.05	10.05
8.	6419	АД	14.99	14.80	15.00
9.	6612	АД	-	-	-
10.	6419	АД	-	15.00	14.99
11.	6419	АД	-	-	-
12.	6419	АД	15.00	15.00	15.00
13.	6419	АД	14.99	14.94	14.13
14.	6419	АД	-	-	-
15.	2313	АД	-	-	-
16.	6810	ДОО	-	-	0.64
17.	3523	ЈП	-	-	-
18.	3530	ЈП	10.42	14.53	15.00
19.	2211	ДОО	2.07	2.02	2.02
20.	1107	ДОО	14.98	15.00	15.00
21.	1200	АД	15.00	14.99	15.00
22.	6512	ДОО	15.00	14.22	13.47
23.	4711	ДОО	#DIV/0!	10.05	10.05
24.	3514	ЈП	14.99	15.00	15.00
25.	2120	АД	8.73	-	7.81
26.	4690	ЈП	-	15.00	15.00
27.	6419	АД	-	14.79	14.86
28.	6110	ДОО	10.47	7.77	7.38
29.	3512	АД	15.00	15.00	15.00
30.	6420	ДОО	-	-	-
31.	1721	ДОО	15.00	12.85	15.00
32.	1011	ДОО	-	6.80	9.97
33.	4110	ДОО	-	-	-
34.	1431	ДОО	2.26	2.10	1.84
35.	2041	ДОО	15.00	15.00	15.00
36.	9200	ДОО	15.00	5.35	4.17
37.	5310	ЈП	14.92	14.99	14.99
38.	6419	АД	-	8.40	15.00
39.	2351	ДОО	9.98	12.73	14.98
40.	4110	ДОО	-	-	15.00
41.	0111	ДОО	-	-	1.74
42.	1072	АД	15.00	15.00	15.17
43.	6419	АД	-	-	-
44.	1051	АД	14.99	15.00	14.73
45.	2011	АД	10.05	11.09	15.00
46.	1052	ДОО	8.55	10.05	13.04
47.	1092	ДОО	10.05	1.01	0.90
48.	2813	ДОО	-	-	-
49.	2351	ДОО	10.05	10.05	10.05
50.	2931	ДОО	-	2.18	0.76
51.	6512	АД	15.00	14.24	15.00
52.	2910	ДОО	-	-	-

53.	4212	СПЈНПЛ	15.00	15.00	15.00
54.	2351	ДОО	15.00	15.00	15.00
55.	3299	ДОО	3.03	2.51	2.17
56.	4690	ДОО	6.51	4.61	4.40
57.	6110	ДОО	-	-	-
58.	4110	ДОО	10.05	14.71	15.00
59.	1105	ДОО	-	-	-
60.	5110	АД	-	-	-
61.	0111	ДОО	-	7.61	14.78
62.	6020	ДОО	15.00	15.00	9.07
63.	6820	ДОО	-	-	-
64.	2014	АД	-	-	-
65.	4642	ДОО	3.55	3.74	3.30
66.	4950	АД	15.00	15.00	15.00
67.	7311	АД	15.00	15.00	9.57
68.	6419	АД	-	-	-
69.	4110	ДОО	4.50	4.50	10.34
70.	6419	АД	-	-	-
71.	2410	ДОО	15.00	14.78	15.00
72.	4110	ДОО	15.00	15.00	0.64
73.	2219	ДОО	0.62	0.45	0.47
74.	2592	ДОО	-	-	-
75.	2221	ДОО	6.27	4.96	4.19
76.	4621	ДОО	12.02	15.00	15.00
77.	6419	АД	14.47	14.98	15.00
78.	1712	ДОО	10.00	10.05	10.05
79.	1072	ДОО	12.63	14.78	15.00
80.	6512	АДЗО	15.00	15.00	15.00
81.	4635	АД	-	-	-
82.	6820	ДОО	15.00	15.00	15.00
83.	1712	ДОО	-	10.05	15.00
84.	0210	ЈП	15.00	15.00	15.00
85.	4299	ДОО	-	15.00	15.00
86.	4110	ДОО	-	-	4.50
87.	2051	АД	10.81	15.00	15.00
88.	9200	ДОО	15.00	15.00	15.00
89.	3530	ЈП	10.05	10.05	10.05
90.	1511	ДОО	10.05	2.56	2.36
91.	1107	АД	10.05	14.71	14.99
92.	4671	ДОО	10.05	10.05	15.00
93.	1083	ДОО	15.00	15.00	15.00
94.	1105	ДОО	13.30	14.98	14.99
95.	0111	ДОО	-	-	1.25
96.	2120	АД	15.00	15.00	15.00
97.	3314	ДОО	4.08	3.30	3.78
98.	2442	АД	-	-	-
99.	2020	АД	13.94	15.00	15.00
100.	8559	ДОО	15.00	15.00	14.76

Напомена: Узорак је сачињен од правних лица која организују своју пословну активност као: Акционарско друштво (АД), Акционарско друштво за осигурање (АДЗО), Друштво са ограниченом одговорношћу (ДОО), Јавно предузеће (ЈП), Стална пословна јединица нерезидентног правног лица (СПЈНПЛ).

Табела П 4 Ефективна пореска стопа у РС (у %), 2019-2022.

Р.бр.	Шифра делатности	Облик организовања	Ефективна пореска стопа (у %)			
			2019	2020	2021	2022
<i>Ефективна стопа = укупан износ аконтације / пореска основица, опорезива добит (редни број: 69 Обрасца ПБ 1)*100</i>						
1.	0729	ДОО	6.13	12.00	10.65	7.29
2.	6820	АД	-	-	0	0
3.	0610	АД	-	-	15.00	14.99
4.	6419	АД	-	-	-	-
5.	0141	ДОО	-	-	-	-
6.	6120	ДОО	15.00	15.00	15.00	13.24
7.	6110	АД	9.97	10.05	10.05	10.04
8.	6419	АД	-	-	-	-
9.	6612	АД	-	-	-	-
10.	6419	АД	-	-	-	-
11.	6419	АД	-	-	-	-
12.	6419	АД	-	-	-	-
13.	6419	АД	-	-	-	-
14.	6419	АД	-	-	-	-
15.	2313	АД	-	-	-	-
16.	6810	ДОО	15.00	15.00	14.67	-
17.	3523	ЈП	-	15.00	10.05	10.05
18.	3530	ЈП	15.00	149.99	15.00	15.00
19.	2211	ДОО	-	2.28	2.25	15.00
20.	1107	ДОО	15.00	15.00	15.00	15.00
21.	1200	АД	15.00	-	14.97	15.00
22.	6512	ДОО	-	-	-	-
23.	4711	ДОО	10.05	14.80	14.34	15.00
24.	3514	ЈП	15.00	15.00	4.97	-
25.	2120	АД	6.99	6.54	6.01	6.17
26.	4690	ЈП	15.00	15.00	15.00	15.00
27.	6419	АД	-	-	-	-
28.	6110	ДОО	5.30	4.50	3.96	3.57
29.	3512	АД	-	-	-	-
30.	6420	ДОО	-	-	-	-
31.	1721	ДОО	15.00	15.00	15.00	15.00
32.	1011	ДОО	9.97	9.98	10.97	14.94
33.	4110	ДОО	-	-	-	-
34.	1431	ДОО	-	1.89	-	-
35.	2041	ДОО	15.00	10.51	7.38	7.15
36.	9200	ДОО	3.41	3.78	3.67	3.52
37.	5310	ЈП	14.99	14.98	15.00	15.00
38.	6419	АД	-	-	-	-
39.	2351	ДОО	15.00	15.00	15.00	14.98
40.	4110	ДОО	15.00	-	15.00	15.00
41.	0111	ДОО	-	-	-	-
42.	1072	АД	15.00	15.00	15.00	15.00
43.	6419	АД	-	-	-	-
44.	1051	АД	15.00	14.79	14.99	14.94
45.	2011	АД	15.00	15.00	15.00	15.00
46.	1052	ДОО	15.00	15.00	15.00	15.00
47.	1092	ДОО	0.62	0.66	0.78	0.45
48.	2813	ДОО	-	-	-	4.27
49.	2351	ДОО	15.00	15.00	15.00	15.00
50.	2931	ДОО	0.76	0.78	-	0.89

51.	6512	АД	-	-	-	-
52.	2910	ДОО	-	-	-	10.05
53.	4212	СПЈНПЛ		15.00	15.00	15.00
54.	2351	ДОО	15.00	15.00	15.00	15.00
55.	3299	ДОО	2.16	1.96	1.93	9.88
56.	4690	ДОО	3.74	3.47	3.51	3.21
57.	6110	ДОО	-	8.43	8.36	15.00
58.	4110	ДОО	15.00	15.00		15.00
59.	1105	ДОО	9.51	15.00	6.74	6.17
60.	5110	АД	10.02	-	-	15.00
61.	0111	ДОО	14.93	15.00	6.66	15.00
62.	6020	ДОО	15.00	-	-	15.00
63.	6820	ДОО	-	-	-	-
64.	2014	АД	-	-	-	-
65.	4642	ДОО	-	-	-	-
66.	4950	АД	-		15.00	15.00
67.	7311	АД	15.00	15.00	15.00	15.00
68.	6419	АД	-	-	-	-
69.	4110	ДОО	-	-	-	-
70.	6419	АД	-	-	-	-
71.	2410	ДОО	3.79	14.99	15.00	15.00
72.	4110	ДОО	-	-	-	-
73.	2219	ДОО	0.43	0.50	0.45	0.49
74.	2592	ДОО	-	-	4.71	4.74
75.	2221	ДОО	3.69	2.98		2.87
76.	4621	ДОО	15.00	15.00	15.00	15.00
77.	6419	АД	-	-	-	-
78.	1712	ДОО	67.68	3.34	2.79	2.90
79.	1072	ДОО	15.00	15.00	14.27	-
80.	6512	АДЗО	-	-	-	-
81.	4635	АД	15.00	15.00	15.00	2.67
82.	6820	ДОО	15.00	15.00	15.00	15.00
83.	1712	ДОО	15.00	15.00	15.00	15.00
84.	0210	ЈП	15.00	15.00	15.00	15.00
85.	4299	ДОО	15.00	-	15.00	15.00
86.	4110	ДОО	4.50	15.00	15.00	15.00
87.	2051	АД	15.00	-	15.00	15.00
88.	9200	ДОО	15.00	15.00	15.00	15.00
89.	3530	ЈП	10.05	10.05	10.05	10.05
90.	1511	ДОО	2.25	2.06	2.00	1.83
91.	1107	АД	14.96	15.00	14.59	15.00
92.	4671	ДОО	15.00	15.00	15.00	14.93
93.	1083	ДОО	15.00		15.00	15.00
94.	1105	ДОО	14.67	14.95	14.96	14.52
95.	0111	ДОО	-	-	15.00	-
96.	2120	АД	-	-		-
97.	3314	ДОО	4.30	4.30	4.30	2.60
98.	2442	АД	-	-	-	15.00
99.	2020	АД	14.87	14.97	14.95	15.00
100.	8559	ДОО	15.00	15.00	15.00	14.10

Напомена: Узорак је сачињен од правних лица која организују своју пословну активност као: Акционарско друштво (АД), Акционарско друштво за осигурање (АДЗО), Друштво са ограниченом одговорношћу (ДОО), Јавно предузеће (ЈП), Стална пословна јединица нерезидентног правног лица (СПЈНПЛ).

Табела П 5 Активни порески подстицаји у РС у периоду од 2007. до 2018. године

Редни број	Променљива/ Члан закона	Опис пореског подстицаја	Симбол
1.	Члан 45	пореско ослобођење у случају концесионог улагања од плаћања пореза на добит на приход од предмета концесије	Конц
2.	Члан 46	пореско ослобођење правних лица за радно оспособљавање, професионалну рехабилитацију и запошљавање инвалидних лица	ОРЗ
3.	Члан 47	за добит у новооснованој пословној јединици у недовољно развијеним подручјима	НРП1
4.	Члан 48	умањење обрачунаог пореза на остварену добит обвезника који изврши улагања у основна средства у сопственом власништву ¹²⁰	Оср1
5.	Члан 48а	умањење обрачунаог пореза на остварену добит обвезника који изврши улагања у основна средства у сопственом власништву, а који претежно обављају једну од делатности наведених у члану	Оср2
6.	Члан 50а	пореско ослобођење за улагање у основна средства у износу већем од 600/800 милиона, односно једне милијарде динара и додатно запослење на неодређено време најмање 100 лица	З
7.	Члан 51	умањење обрачунаог пореза за плаћени износ пореза на добит остварену пословањем у другој држави	МП
8.	Члан 52	умањење обрачунаог пореза за плаћени порез који је нерезидентна филијала платила у другој држави на добит из које су исплаћене дивиденде и порез по одбитку на исплаћене дивиденде	Д1
9.	Члан 50б	за улагање на подручју од посебног интереса за Републику	НРП2
10.	Члан 53а	умањење обрачунаог пореза за износ пореза по одбитку који је његова нерезидентна филијала платила у другој држави на камате, ауторске накнаде, накнаде по основу закупа непокретности и покретних ствари, и дивиденде које не испуњавају услове за примену члана 52.	Д2

Извор: Закон о порезу на добит правних лица („Сл.гласник РС“, бр. 25/2001...118/2021).

¹²⁰ Према ЗПДПЛ („Службени гласник РС“ број 25/2001...18/2010), неискоришћени део пореског кредита који је омогућен чланом 48 овог Закона, могуће је било пренети на рачун пореза на добит из будућих обрачунских периода најдуже до десет година.

БИОГРАФИЈА

Милица Ристић Цакић рођена је 08. јануара 1992. године у Лесковцу. Основне академске студије на Економском факултету у Нишу (модул: Финансије, банкарство и осигурање) завршила је 2015. године са просечном оценом 9,54. Мастер академске студије (модул: Рачуноводство, ревизија и финансијско управљање) на Економском факултету у Нишу завршила је 2016. године са просечном оценом 10,00. Исти ниво студија, на модулу Финансије, банкарство и осигурање, завршила је 2023. године, са просечном оценом 10,00. Школске 2016/2017 године уписала је докторске академске студије на Економском факултету у Нишу на модулу Финансије и банкарство. Током студија била је стипендиста Министарства просвете, науке и технолошког развоја (на свим нивоима студија), Фонда за младе таленте Републике Србије и града Лесковца. Добитник је Октобарске награде града Лесковца, 2018. године. Од 2017. године, била је ангажована као сарадник ван радног односа (демонстратор) на Економском факултету у Нишу. Од 2019. године била је ангажована у Иновационом центру Универзитета у Нишу, као истраживач-приправник, а затим као истраживач-сарадник. Од 2022. године запослена је на Економском факултету у Нишу, најпре као сарадник у настави на предметима Јавне финансије и Монетарна економија, а затим као асистент на катедри за Националну економију и финансије, где је ангажована на истим предметима. У периоду од фебруара 2018. до марта 2018. године боравила је у својству гостујућег студента на Белгородском државном Технолошком Универзитету „В.Г.Шухов“ у Русији, где је имала прилику да учествује у истраживању руског државног буџета. Такође, учествовала је у активностима Бизнис инкубатора „В.Г.Шухов“, где се усавршавала у изради бизнис планова. Била је ангажована на пројекту Министарства просвете науке и технолошког развоја „*Унапређење конкурентности јавног и приватног сектора умрежавањем компетенција у процесу европских интеграција Србије*“ у периоду од 2016 до 2019. године, најпре као студент докторских академских студија, а затим и као истраживач Иновационог центра Универзитета у Нишу, 2019. године. Била је ангажована као истраживач на пројекту чији је носилац Српска академија наука и уметности, Огранак САНУ у Нишу, под називом “*Улога и утицај туризма на локални економски развој: анализа потенцијала Града Лесковца и Јабланичког округа*” у 2019. години. Била је члан стручног тима за израду стратешког документа „*Програм развоја туризма града Лесковца са акционим планом за период 2020-2025. године*“. Била је координатор тима за израду стратешког документа „*Стратегија унапређења положаја*

младих града Лесковца за период 2021-2025“, који је скупштина града Лесковца усвојила 18.11.2021. године. Тренутно је ангажована као истраживач на пројекту „*The impact of R&D investment on sustainable economic growth: A comparison between European Union and Western Balkan countries*“, финансијски подржаног од стране Министарства науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије и Министарства за високо образовање, науку и иновације Републике Словеније. У оквиру активности пројекта „*Up-skilling researchers for sustainable entrepreneurship based on innovation process management-USE IPM*“, боравила је у Стразбуру (Француска), 2023. године и Италији (Арецу), 2024. године. (Ко)аутор је више од четрдесет радова објављених у водећим националним и међународним часописима. Учесник је више домаћих и међународних научних скупова из области јавних финансија, фискалне политике, пореске конкуренције и монетарне економије. Коаутор је три монографска поглавља у тематским зборницима међународног значаја, објављених у издању Белгородског државног технолошког универзитета „В.Г.Шухов“, 2018., 2021. и 2022. године, респективно. Коаутор је монографије “*Структура савремених пореских система*” објављене у издању Економског факултета Универзитета у Нишу, 2019. године. Члан је Одбора за буџет и финансије града Лесковца, Савета Академије Струковних студија Јужна Србија и Научног друштва економиста Ниша. Поред матерњег, говори и пише енглески језик. У истраживањима користи статистичке софтвере SPSS, EViews и Stata.



Универзитет у Нишу
Економски факултет

ИЗЈАВА О АУТОРСТВУ

Изјављујем да је докторска дисертација, под насловом *Дилеме и парадокси кључних пореских елемената – узроци континуираних реформи пореза на добит предузећа*, која је одбрањена на Економском факултету Универзитета у Нишу:

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да ову дисертацију, ни у целини, нити у деловима, нисам пријављивао/ла на другим факултетима, нити универзитетима;
- да нисам повредио/ла ауторска права, нити злоупотребио/ла интелектуалну својину других лица.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци, који су у вези са ауторством и добијањем академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада, и то у каталогу Библиотеке, Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Нишу, као и у публикацијама Универзитета у Нишу.

У Нишу, _____ . године

Аутор дисертације: Милица Ристић Цакић

Потпис аутора дисертације _____



Универзитет у Нишу
Економски факултет

**ИЗЈАВА О ИСТОВЕТНОСТИ ШТАМПАНОГ И ЕЛЕКТРОНСКОГ ОБЛИКА
ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ**

Име и презиме аутора: Милица Ристић Цакић

Наслов дисертације: *Дилеме и парадокси кључних пореских елемената – узроци континуираних реформи пореза на добит предузећа*

Ментор: проф. др. Јадранка Ђуровић Годоровић

Изјављујем да је штампани облик моје докторске дисертације истоветан електронском облику, који сам предао/ла за уношење у Дигитални репозиторијум Универзитета у Нишу.

У Нишу, _____ . године

Потпис аутора дисертације _____



Универзитет у Нишу
Економски факултет

ИЗЈАВА О КОРИШЋЕЊУ

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Никола Тесла“ да, у Дигитални репозиторијум Универзитета у Нишу, унесе моју докторску дисертацију, под насловом: **ДИЛЕМЕ И ПАРАДОКСИ КЉУЧНИХ ПОРЕСКИХ ЕЛЕМЕНАТА – УЗРОЦИ КОНТИНУИРАНИХ РЕФОРМИ ПОРЕЗА НА ДОБИТ ПРЕДУЗЕЋА.**

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском облику, погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију, унету у Дигитални репозиторијум Универзитета у Нишу, могу користити сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons), за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство (CC BY)
2. Ауторство – некомерцијално (CC BY-NC)
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде (CC BY-NC-ND)
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CC BY-NC-SA)
5. Ауторство – без прераде (CC BY-ND)
6. Ауторство – делити под истим условима (CC BY-SA)

У Нишу, _____ . године

Аутор дисертације: Милица Ристић Цакић

Потпис аутора дисертације _____